# BOJE

# v Čechách a na Moravě

## za války roku 1866.

Dle nejspolehlivějších zpráv, popisů a úvah

sestavil

OTAKAR JEDLIČKA.

Díl prvý:

Do bitvy u Králové Hradce.

**PARDUBICE.**

Tiskem a nákladem firmy F. & V. Hoblík.

1883.

# Předmluva.

Velikolepý obraz obrovské bitvy kralohradecké, kteréž jsem byl očitým svědkem, to děsné hřímání děl a ohlušující rachot pušek, ten strašný útěk poraženého vojska rakouského a jásot vítězstvím opojených sborů nepřátelských, onen hrůzy plný obraz, jejž poskytovalo bojiště za prvních hodin a dnů po ukončeném boji, úpění raněných a nářek lidu v osadách bitvou stížených, vše to působilo v mysl mou dojmem tak trvalým, že pilně pátral jsem po spisech o válce r. 1866. vůbec a o bitvě kralohradecké zvlášť, abych učinil si o celém tomto památném boji obraz pokud možno úplný a jasný.

Podařilo se mi prostudovati ne-li všecky, tedy alespoň velikou většinu německým jazykem o válce pruskorakouské vydaných spisů a úvah, od obšírných spisů generálním štábem rakouským i pruským sestavených až do brožurek, jež jednotlivé pluky pruské o své činnosti ve válce vydaly, jakož i do referátů a úvah, obsažených v čelnějších rakouských listech vojenských, zejména v Streffleurově „Oesterreichische Militärische Zeitschrift“.

Čím více jsem věcí tou se zabýval, tím větší mela pro mne zajímavost a tím více uzrával ve mně úmysl, dle hojného a spolehlivého materiálu, jehož jsem tím nabyl, i dle vlastní zkušenosti, jíž jsem za svého pobytu ve svém rodišti — na bojišti kralohradeckém ležícím — mimoděk r. 1866. získal, sestaviti obšírný a pokud možno úplný popis český o bojích památného onoho roku na půdě vlasti naší svedených. V úmyslu tom byl jsem tím více upevněn, přesvědčiv se, že české písemnictví kromě „Kroniky války rakousko-prusko-italské“, hned po válce na rychlo sestavené a co věc časová na kvap vydané, nemá pražádného spolehlivého, s pravdou úplně se shodujícího a na nepopíratelných, zji-

štěných faktech se zakládajícího vylíčení těchto památných událostí, jichž hlavním jevištěm byly přece naše kraje, kraje české.

Úmysl ten, sestaviti pro lid náš úplně věrohodný a obšírný popis český o válce rakousko-pruské r. 1866., — stal se konečně skutkem a jakkoliv bylo sestavování díla toho prací snad nevděčnou, doufám přece, že jsem tím písemnictví českému aspoň potud posloužil, pokud neposkytne mu snad péro v oboru tom povolanějšího a odborného spisovatele práci ceny trvalejší.

Hlavně řídil jsem se při sestavování a pořádání spisu toho dílem „Oesterreichs Kämpfe im Jahre 1866. Nach Feldacten bearbeitet durch das k. k. Generalstabsbureau für Kriegsgeschichte“, vydané ve Vídni r. 1868. Dílo to bylo mi jaksi měřítkem k základním rysům, ku kostře spisu mého, ačkoliv nikde jsem se na ně nevázal, kde jsem toho neuznával nejnutnější potřebu.

Kromě toho poskytly mi hojnost pramenů spis generálního štábu pruského a spisy i brožurky: „Der Krieg in Böhmen“ od Rüstowa, — „Etwas mehr Licht“ od italského generála La Mamory, — „Der böhmische Krieg“ od G. Hieltla, vydáno v Lipsku, — Streffleurova „Oesterreichische Militärische Zeitschrift“, ročníky 1866 a 1867, list to na zajímavé úvahy a kritické zprávy o válce té zvláště bohatý, — popisy bitvy u Králové Hradce od zpravodajů londýnského listu „Times“, — „Invasionschronik“, sbírka příloh k časopisu „Politik“ 1866, — „Geschichte der preussischen Invasion im nordwestlichen Böhmen“ od Jahnela, vydáno v Liberci, — „Zwischen Krieg und Frieden“ od Müllera, — „Die Strategen und die Strategie der neuesten Zeit“ od Ed. Rüffera, — „Feldzug der Nordarmee vom 23. Juni bis 22. Juli 1866. bearbeitet von einem Fachmanne,“ vydáno ve Vídni, — „Theilnahme des pommerschen Armeekorps an den Feldzügen 1866. Stettin“, — „Geschichte des 4. thüringischen Infanterie-Regimentes Nr. 72. im Jahre 1866., Torgau“, — „Theilnahme des 27. preussischen Infanterie-Regimentes an der Schlacht bei Königgrätz“ od plukovníka Zychlinského, — „Theilnahme des 4. magdeburgischen Infant.-Regimentes Nr. 66. an der Schlacht bei Königgrätz“ od H. Sobbe, — „Illustrierte Kriegschronik“, vydaná ve Vídni i v Lipsku, — a konečně množství jiných drobnějších úvah, úvodních článků, feuilletonů i soukromých sdělení.

Abych mohl z vlastního názoru bojiště česká popsati, navštívil jsem — pokud a kdy poměry mi to dovolovaly — téměř všecka od r. 1866.

památná místa česká a snažil jsem se již ukončené dílo nově se vyskytujícími zprávami a odhaleními dle možnosti doplňovati.

Mám to vědomí, že při práci celkem snad nevděčné a ve vlastní obor můj nezasahující měl jsem aspoň — vůli upřímnou.

Konečně prosím, aby při posuzování spisu mého mělo se na zřeteli, že nepsal jsem dílo to snad pro odborné znalce, nýbrž pro lid český, že jest to tedy vlastně více kronikou řečené války. Některé podrobnosti budou se snad též zdáti tomu neb onomu nemístnými; budiž ale i tu pamatováno, že jest to kniha pro lid a tu měl jsem za svou povinnosť, podati čtenářstvu v každém ohledu náležitá objasnění, která ovšem odborníkům zdáti se budou snad zbytečnými.

To budiž při posuzování spisu toho aspoň poněkud měřítkem a pro mne omluvou.

Ve Smiřicích, dne 3. července 1882.

O. J.

# Obsah dílu prvého:

I.

# Do vypovězení války.

Nejvážnější příčinu, pro kterouž došlo roku 1866. k válce, při níž národu českému vypíti bylo kalich utrpení, hledati dlužno v onom dědičném hříchu bývalých vlád vídeňských, k němuž položeno bylo sémě již smutně pověstným kongresem vídeňským roku 1815. — v onom dědičném hříchu nešťastné německé politiky Rakouska, jejíž otcem byl Klemens Václav Lothar Metternich-Vinneburg, jenž od r. 1809. až do 13. března roku 1848., tudíž po třicet devět let řídil obor zahraničných záležitostí Rakouska. Tento dědičný hřích vlád rakouských, jenž jako červená nit táhne se dalšími osudy říše, jest hlavním původcem zla, jež nás stihalo od dob míru vídeňského až ku katastrofě roku 1866.

Válka rakousko-pruská nebyla než důsledným výkvětem této neblahé politiky zahraničné, kterouž Rakousko provádělo téměř po padesát let před osudným dnem u Hradce Králové.

Stálé prohlašování, že Rakousku nutně jest hledati těžiště a životní sílu v Německu, — věčné bažení vlád vídeňských po tom, aby Rakousko mělo v Německu moc rozhodnou, až by snad konečně zřídilo se opět německé císařství pod žezlem panovníka rakouského, — — tato pochybná politika vlád rakouských, pro niž byly by každé chvíle obětovaly všecky národy neněmecké a v jejíž jménu začato i dílo všeobecného poněmčování Rakouska: ta politika nesla trpké ovoce.

Jako každé úsilí budívá odpor, vznikl i Rakousku ve vládě pruské mocný odpůrce. Vláda pruská, stojící v čele osmnácti milionů Němců měla tutéž snahu, co vláda rakouská. Byla-li vláda rakouská kdy přesvědčena o německém povolání Rakouska, byla vláda berlínská tím více přesvědčena o opaku toho. Prusko bylo státem skoro veskrze ryze německým, zeměpisné položení, dějiny, povaha lidu pruského: vše to odkazovalo Prusy na Německo. Čím úsilovněji tedy vlády rakouské pracovaly k tomu, aby získaly Rakousku pevné a rozsáhlé půdy v Německu, tím úsilovněji zase státníci berlínští se přičiňovali, aby tuto půdu Rakousku co možno nejrychleji opět podryli pod nohou. Slovem, mezi Rakouskem a Pruskem pučela ode dávna mocná řevnivosť, kteráž nejednou již hrozila vypuknouti v zřejmý spor.

Pokud silná ruka Metternichova se železnou důsledností pod záštitou idey legitimity řídila osudy evropské, potud utlumována byla jiskra této řevnivosti, aby nevzmohla se ve zhoubný žár. Když však bouře r. 1848. zatřásla trůny po celé téměř Evropě a zavládla idea národnosti co vedoucí myšlénka příští politiky evropské, tu nabývala řevnivosť mezi Pruskem a Rakouskem vždy ostřejších rysů a bylo již jen otázkou času, kdy vypukne v přímé nepřátelství. Nejednou vyšlehovaly již plameny vzájemné řevnivosti mocně vzhůru, nejednou byly již poměry mezi Pruskem a Rakouskem napjaty tak, že se dala očekávati osudná srážka obou soupeřů na poli válečném, po každé však podařilo se ještě umírniti příkrosť celého sporu a zažehnati krvavé strašidlo války o nadvládu v Německu, — nebo, jak se říkalo, „obnoviti přátelství mezi oběma německými velmocemi."

Za nepřítele Rakouska považován byl druhdy každý, kdož osmělil se říci státníkům vídeňským: „Zanechte těch klamných snů o německém císařství s Rakouskem v čele, — poznejte, že jest Rakousku nutno vyhledávati sílu a moc jediné v sobě samém a nikoliv ve Frankfurtě." Místo co by se bylo mělo pomýšleti na ustálení a upevnění Rakouska v přirozených jeho hranicích zavedením řádného finančního hospodářství a vyhověním historickým právům jednotlivých skupin zemí, z nichž se říše skládá, vyhazovány miliardy peněz za účely nerakouskými na ujmu a ku škodě vlastních národů, — a tu hlavně národů neněmeckých.

Za žádnou jinou příčinou netáhlo také Rakousko společně s Pruskem roku 1864. do boje proti Dánům, než-li za tímto domělým svým německým povoláním. Tehdejší státníci vídenští nedbali výstražných hlasů všech téměř národů rakouských, hrstka „Velkoněmců" na radě „říšské" ve Vídni byla pánům Schmerlingovi a Rechbergovi jediným oprávněným míněním Rakouska. Šlo se tedy do boje na Ojdoru. Synové národů rakouských a zejména národů slovanských v první řadě krváceli tu na dalekém severu proti Dánům, krváceli a vítězili pro věc národům slovanským v Rakousku naprosto cizí. Tehdejší státníci vídeňští uznali za nejsvětější povinnosť Rakouska, aby se prokázala dobrá služba Německu. Pouhá myšlénka, že by Prusko mohlo samojediné vyrvati Dánům Šlesvík a Holštýnsko a získati si tím vděku Německa, dostačila, aby na severu zarachotily rakouské bubny a zahřměla rakouská děla. A čím se tu Rakousku prospělo? Bismark zavedl státníky vídeňské tak obratně, že všecka snaha, získati si v Německu všeobecných sympatií, státníkům vídeňským rozpadla se v nivec.

Dánové byli sice poraženi, Rakousko a Prusko zvítězily nad slabým nepřítelem, Šlesvík i Holštýnsko byly od Dánska odtrženy, nastala však otázka, co se s dobytou zemí stane? Obdrží snad zvláštního vladaře, jak mnozí se domnívali, a stane-li se tak, kdo ním bude? Kandidátů hlásilo se ovšem několik a každý měl své přívržence i protektory. Národ německý a obyvatelstvo šlesvicko-holštýnské velikou většinou vyslovovalo se pro vévodu z Augustenburku, a to způsobem tak rozhodným, že i spolková rada ve Frankfurtě nucena byla toto mínění veřejnosti míti na zřeteli a Bedřicha z Augustenburku uznati za oprávněného panovníka nadlabských vévodství. Kdyby tenkráte Rakousko bylo se zasadilo rozhodně o nastolení vévody z Augustenburku, bylo by té svojí německé

politice snad ještě nejlépe posloužilo a prospělo. Bylo by skutečně učinilo něco, zač by mu většina lidu německého byla vděčna. Bismark však v čas se o to postaral, aby podobná myšlénka v hlavách státníků vídeňských se neujala. Smlouvou, která mezi Dánskem, Pruskem a Rakouskem dne 30. října roku 1864. učiněna byla, ustanoveno, že odňatá Dánsku vévodství nadlabská přecházejí ve společné držení krále pruského a císaře rakouského a že jen se svolením obou vlastníků může se ustanoviti všeliká změna a příští osud těchto vévodství.

Vídeňský mír podepsán byl dne 30. října 1864. ještě hrabětem Rechbergem co ministrem zahraničných záležitostí; když pak za nedlouho složil hrabě Rechberg úřad svůj v ruce hraběte Mensdorffa-Pouilly-ho, tu výslovně kladla se váha na to, že touto změnou osobností pranic se nemá změniti v přátelských poměrech mezi Rakouskem a Pruskem. Král pruský a císař rakouský stali se tedy tímto mírem pány obou vévodství. Prusko zůstavilo tam šest pluků pěchoty, dva pluky jízdy a tři batterie děl, — Rakousko pak pouze jednu brigádu pod velením generalmajora rytíře Kalíka, t. j. dva pluky pechoty, jeden prapor myslivců, dvě škadrony jízdy a jednu batterii děl.

Tuto společnou vládu Rakouska a Pruska v obou vévodstvích považoval ovšem každý soudný člověk jen za opatření — prozatímné. Rakousko vzdávalo se také již dne 12. listopadu, — tedy v době po vídeňském míru velmi krátké — svých práv k vévodstvím ve prospěch nejoblíbenějšího kandidáta, totiž ve prospěch prince Bedřicha z Augustenburku.

Přálať si, jak již podotknuto, většina obyvatelstva šlesvicko-holštýnského, aby pod zvláštním vévodou vlasť jeho učiněna byla zvláštní, k německému spolku náležející zemí. Rakousko myšlénce této ve prospěch prince z Augustenburku dosti zřejmě hovělo a zejména v Holštýnsku se idea ta nejvíce podporovala.

Prusko nejevilo však hned z počátku mnoho chuti, aby někomu postoupilo, čeho vlastně dobylo — pro sebe! Pruský úřadní tisk prohlašoval již zcela zřejmě a bez obalu, že bylo by nejrozumněji, aby řečená vévodství s Pruskem se spojila. Pruská vláda dobře vědouc, že vláda rakouská nikdy dobrovolně by nedala svého svolení ku zvětšení moci Pruska, prohlásila ovšem nejprvé, že nechce vylučovati ani kandidatury vévody z Augustenburku, ani druhého vyskytnuvšího se nápadníka, totiž velkovévody Oldenburského, že však i braniborská dynastie po právu legitimity sama má nároky na vévodství ta a těchto práv svých že hodlá se také dovolávati pro případ, že by viděla novým upravením vládních poměrů prospěchy svého státu nebo prospěchy Německa ohroženy.

Ve smlouvě Gastýnské, kteráž stala se dne 14. srpna 1865., upraven poněkud vládní poměr, avšak zase jen prozatímně. Zněloť hlavní ustanovení této smlouvy, jak následuje:

„Obě mocnosti, Prusko i Rakousko, vyhražují si společnou suverenitu nad vévodstvími Šlesvíkem a Holštýnskem, správu Holštýnska převezme ale prozatímně Rakousko, správu ve Šlesvíku Prusko."

Vévodství Lauenburské odstoupeno Rakouskem ve smlouvě té králi pruskému úplně za peněžitou odměnu.

Smlouvou gastýnskou byla tedy správa obou vévodství, Šlesvíku i Holštýnska, dle území rozdělena; pruská obsádka soustředila se ve Šlesvíku, rakouská pak v Holštýnsku. Místodržícím jmenován císařem rakouským pro Holštýnsko rakouský generál Gablenz, král pruský pak ustanovil svým náměstkem ve Šlesvíku generála Manteuffela.

Na okamžik byla tedy již již vypuknutím hrozící bouře zažehnána, třenice trvaly však dále. Kdežto Prusko v říjnu roku 1865. i svými korunními juristy prohlásilo, že všecka práva k oběma vévodstvím vycházejí jediné z míru vídeňského a tím že všecky nároky prince z Augustenburku jsou bez podstaty, podporovala rakouská správa v Holštýnsku v časopisech i veřejných shromážděních i na dále bez obalu tuto kandidaturu prince augustenburského, tak že již dne 20. ledna 1866. Bismark zaslal vládě vídeňské notu, v níž upozorňuje ji na to, že chování se správy holštýnské nutně za následek míti bude skalení poměrů přátelských mezi Pruskem a Rakouskem.

Sotva že tato nota byla odeslána, zavdalo Bismarkovi veliké shromáždění stavů šlesvicko-holštýnských v Altoně podnět k druhé notě, kteráž odeslána byla dne 26. ledna a v níž chování se správy Holštýnska nazývá se přímo již vyzývavým a útočným, a vláda rakouská se důtklivě žádá, aby se vyslovila zřejmě, schvaluje-li toto jednání nebo ne. Odpověď vlády vídeňské ze dne 7. února zněla v ten smysl, že — pokud dosavadní prozatímnost ve správě vévodství trvá, má Rakousko ve správě Holštýnska úplnou volnost a že nemůže z nižádné strany přiznati někomu právo k jakési kontrole.

Těmito notami zaostřil se ovšem poměr obou vlád již velmi hrozivě. Bismark umlkl, dalo se však očekávati, že — začne jednati!

Z obou stran, v Prusku i v Rakousku, se začalo se vším úsilím zbrojiti, zároveň ale zbrojila také — Italie. Záhy mělo se již všeobecně za to, že válka jest nezbytna.

Snahy obou mocností příliš příkře si odporovaly, možnost narovnání každým dnem víc a více mizela, nutnost srážky na krvavém poli válečném vynikala vždy určitěji a ostřeji na obzoru politickém. Vždyť, jak již podotknuto, měl spor mezi Vídní a Berlínem hlubší kořeny, nežli bylo pouhé panství ve Šlesvíku a Holštýnsku, jednaloť se o budoucí rozhodnou váhu v Německu, po které se stejnou dychtivostí toužila jak vláda rakouská, tak i pruská. Jednalo se v pravém slova smyslu o to: Kdo vyhraje, — bude v Německu pánem!

Že Prusko dávno již se k zasazení tuhé rány nenáviděnému Rakousku připravovalo a že jedná dle dlouho již sosnovaného plánu, o tom nebylo záhy pražádné pochybnosti. třeba že z Berlína neustále se ubezpečovalo, že Prusko zbrojí jen proto, poněvadž vidí se ohroženo zbrojením se Rakouska Nasvědčovalo tomu přede vším také to, že i na jihu Rakouska beze vší jasnější příčiny vynořil se náhle hrozivý mrak války, že také Italie hotovila se rozhodně k válce — a to co zřejmý spojenec Pruska.*)

---

*) O vyjednávání Pruska s Italií v záležitostech příští války vydal italský generál a státník Alfons Lamarmora spis, v němž obsaženy jsou všecky noty obou vlád v doslovném znění. Spis ten vyšel i v německém překladu pod názvem „Etwas mehr Licht“ a vzbudil svého času velikou sensaci.

Diplomacie evropská měla té doby ovšem plné ruce práce. Vojna byla na spadnutí, však ani vláda rakouská, ani vláda pruská nechtěly na sobě nechati stopu stínu, jakoby která z nich zavdávala podnět k válce; obě vlády rozesýlaly okružníky vládám ostatním, v nichž jedna na druhou uvalovaly všecku vinu povážlivého stavu věcí. Bismark na př. ve svém okružníku ze dne 24. března 1866. svatosvatě ubezpečoval vlády malých států německých, že vláda rakouská první začala zbrojiti a že přinutila tím Prusko, aby také pomýšlelo na obranu t. j., aby zbrojilo s Rakouskem o závod. Prusko prý nezačne války, nebudeli vyzývavým chováním se Rakouska k tomu donuceno. Hrozící teď nebezpečí ukládá prý ale Prusku povinnosť, aby pomýšlelo na budoucí časy, aby vědělo — o svých spojencích. Při té příležitosti doslovně hlásal již v okružníku svém Bismark, že „Prusku přísluší dáti podnět k opravě a znovuzřízení spolku německého, jaké by bylo přiměřeno skutečnému stavu věcí."

Hned na to, dne 31. března, poslala vláda rakouská notu do Berlína, v níž důrazně se ohražuje proti tomu, jakoby Rakousko bez příčiny bylo začalo zbrojiti a tím že by nutilo Prusko ku připravování války; ujišťuje pak dále, že Rakousko také na Prusy neudeří a že nemá v úmyslu vésti válku na výboj, nýbrž toliko na obranu, budeli k tomu Pruskem donuceno. Dále klade důraz na posavadní přátelské smýšlení obou panovníků, pruského i rakouského a prohlašuje konečně, že Rakousko jest hotovo dle §. 11. spolkové ústavy vznésti celou záležitosť šlesvicko-holštýnskou na soud spolkového shromáždění.

K této poměrně smířlivé notě vlády rakouské dáno v odpověď, že Prusko neodzbrojí, poněvadž slovům vlády vídeňské nedůvěřuje, tvrdí-li tato, že příprav k válce nečiní a že nemá v úmyslu na Prusko udeřiti. Dne 9. dubna pak Bismark učinil jmenem Pruska ve shromážděné radě spolkové ve Frankfurtě tento návrh:

„Slavné shromáždění račiž uzavříti, že má se svolati shromáždění, vzešlé z přímých voleb a všeobecného hlasování celého národa německého, kteréž by se v čase později ustanoveném radilo o předlohách německých vlád v záležitostech opravy ústavy spolkové; do toho času nechť se vlády o těchto předlohách uradí!"

Bismark, tento pověstný nepřítel svobody a potlačovatel každého volnějšího hnutí národního a socialního, tento „muž železa a krve," aby získal lidu německého proti vládám k Rakousku se klonícím, zapřel na okamžik celou svoji minulosť a vzal na se škrabošku demokrata. Dal tím ovšem také zároveň bez obalu na jevo, že Prusko nepomýšlí na nic jiného, než aby dosavadní spolek německý se zrušil a aby přeměnil se v nový útvar, do něhož by ovšem dle dobře promyšleného rozpočtu Rakousko již se — nevešlo. Celé německé soustátí před válkou r. 1866. čítalo totiž 46,059.329 obyvatelů; v tom bylo Rakousko (Čechy, Morava, Slezsko, část Haliče, Salcpurk, Hoření a Dolní Rakousy, Korutany, Štýrsko a Přímoří) zastoupeno 12,802.944 obyvateli, Prusko pak kromě Poznaňska 14,714.026 obyvateli. Prusko mělo však před Rakouskem tu výhodu, že všecky jeho k německému spolku příslušné země obývány byly pouze Němci, kdežto v Rakousku byla hojnosť kmenů neněmeckých. Pruská vláda dobře věděla, že by rakouští neněmečtí národové toho budoucího

parlamentu německého neobeslali a že by pak v parlamentě tom politika pruská došla vždy vítězství a tato politika ovšem nesměřovala k ničemu jinému, než aby Prusko v Německu mělo hlavní slovo a aby i veškerá zbrojná moc Německa soustředěna byla v rukou pruských.

Té doby i v Italii stávaly se poměry pro Rakousko vždy hrozivějšími. Vláda italská pošinovala své vojsko stále blíže k pomezí Benátska, veškerým národem italským proudilo ohnivé nadšení válečné, — „osvobození Benátska" bylo heslem, za kterýmž hrnuli se zástupové dobrovolníků ze všech končin pod prapory stálého vojska královského i do sborů starého bojovníka za svobodu Italie, Josefa Garibaldiho. „Benátky" staly se heslem všeho lidu italského od Milána po Syrakusy.

Rakousko octlo se tu následkem přenešťastné politiky svých vlád v postavení krutém; — na severu hotovilo se Prusko všemi silami k boji, — z jihu zazníval bojovný hlahol Italie, — a Rakousko stálo tu dosud osamoceno, nemajíc nikde přítele, nikde spojence.

Státníci vídeňští byli tím již poraženi před válkou.

Spokojenosť národů mohla býti ovšem nejlepším spojencem rakouské vlády v těžkých těchto chvílích: avšak se spokojeností neněmeckých národů vyhlíželo to velmi bledě. To věčné kolísání v zahraničné politice, ustavičné přehmaty v politice vnitřní, ustavičné schodky v rozpočtech státních a plynoucí z toho úpadek průmyslnictva a obchodnictva, umořování vší podnikavosti a co nutný toho výsledek rozmnožování a povšechnění bídy, — vše to nepřispívalo zajisté k růžové náladě národů rakouských. Přece však přese všecky sklamané naděje národové rakouští shrnovali se v těchto těžkých dobách věrně a odhodlaně kolem trůnu, doufajíce, že aspoň nyní — v tomto strasti plném čase nahlídne vláda rakouská, že jen a jen v národech spokojených vězí pravá síla, pravá podpora Rakouska a že aspoň nyní snad v rozhodujících kruzích vznikne pevný úmysl, dopřáti národům, po čem touží, čeho potřebují a což i v plné míře svou věrností a obětavostí zasluhují.

Z velmocí ostatních zachovávaly všecky aspoň zevnější formou úplnou neutralitu, ačkoliv bylo známo, že žádné z nich nepřirostl osud Rakouska k srdci. O Francii na př. nebylo pochybnosti, že národ francouzský s jasotem bude doprovázeti pochodu italského vojska na Benátky; Napoleon III. sám ve francouzském městysi Auxerru pozoruhodným spůsobem vyslovil se o smlouvách vídeňských, že nenávidí těchto smluv stejně s národem francouzským, kterýžto výrok demonstrativně uveřejněn byl pak v úředním listě francouzském „Moniteur". Napoleon chtěl zajisté slovy těmi připomenouti mocnostem evropským svou památnou řeč ze dne 5. listopadu 1863., ve které učinil návrh, aby se všickni mocnářové sjeli ku veliké poradě a v dobrotě vypořádali všecky zapletené záležitosti evropské spůsobem spravedlivějším, než-li učinili po pádu Napoleona I. roku 1815. na sjezdu vídeňském. Již tenkráte, — tedy o půl třetího roku dříve vynesl Napoleon III. rozsudek smrti nad smluvami z r. 1815., kteréž bezpočtukráte byly již rušeny a trhány, nehodíce se nikterakž k pozdějším poměrům států a národů evropských. Hned tenkráte uznávalo se vůbec, že řeč Napoleonova především zamířena jest proti Rakousku, jež náleželo mezi nejrozhodnější zastance oněch dávno již se přeživších úmluv a jež by zrušením jich nejvíce bylo dotknuto.

Vždyť celé dosavadní postavení Rakouska v Německu, — tudíž celá posavadní německá politika vlád rakouských vážila původ a sílu svou z oněch nešťastných smluv, jakož jen na jich základě drželo Rakousko do té chvíle Benátky a do r. 1859. Lombardii. Státníci vídenští těšili se ovšem tenkráte nadějí, že návrh Napoleonův nikdy se neuskuteční a že pro odpor ostatních vlád zůstane věčně pouhým — návrhem. Jen s pohrdavým úsměchem zmiňovaly se za ministrů Schmerlinga a Rechberga vládní listy rakouské o Napoleonově myšlénce evropského kongresu. Napoleon použil ale r. 1866. velmi bystře okolností, když děly se přípravy ku krvavému dílu nezměrného dosahu a zcela opravdově a důrazně obnovil svůj návrh o kongresu evropském, vyzvav vlády Anglie, Ruska, Pruska, Italie i Rakouska, aby v Paříži sjezd takový obeslaly a po dobrém nejvážnější otázky evropské rozhodly. Málo kdo věřil, že kongres ten vůbec se sejde a kdyby se tak i stalo, že hrozící válce se předejde. Anglie, Rusko, Prusko a Italie byly ochotny kongres obeslati a také i Rakousko konečně — ač váhavě — obeslání přímo se neodříkalo. „Dům rakouský," psal jeden vládní list rakouský, „jest si příliš vědom spravedlnosti své věci, než aby vyhýbati se chtěl nestranné zkoušce soudu evropského. Naproti nemístným požadavkům postaviti může své zákonné právo!" Však před uskutečněním této zamýšlené schůze diplomatů evropských vzrůstaly každým okamžikem nepřekonatelné obtíže k docílení srozumění. Vina přičítala se Rakousku, jehož vláda notou ze dne 1. června prohlásila, že nezdráhá se sice kongres obeslati, že však žádá záruky a zabezpečení, že nebude se na sjezdu jednati o to, aby té neb oné velmoci na ujmu druhé mocnosti území se zvětšilo a moc její tím se zvýšila! Vytýkáno dále Rakousku, že uložením nucené půjčky dvanácti milionů království benátskému dopouští se na obyvatelstvu země té nelidského skutku, — dále mu vytýkáno, že rozhodnutí otázky šlesvicko-holštýnské klade do rukou německého spolku a místodržitele svého v Holštýnsku že zmocňuje, aby svolal stavy holštýnské. Oba tyto kroky Rakouska považovalo Prusko za vyzývavé a za dostatečné k tomu, by prohlášeny byly za příčinu k vypovězení války. K diplomatickým notám pruským a italským za tou příčinou zaslaným nedalo Rakousko uspokojující odpovědi. Brzy potvrdilo se nezvratně, že Italie a Prusko jednají ruku v ruce ve skutečné allianci a Prusové vtrhli do Holštýnska, aby zmařili do Itzehoe svolaný sněm stavů holštýnských, jenž měl se raditi o upravení poměrů vévodství zálabských. Tím byl ovšem kongres již předem zmařen a válka takřka již v proudu. Prusko sice ohlásilo ústy generála Manteuffla, místodržitele ve Šlesvíku, že do těch míst, která jsou Rakušany obsazena, nevtrhne, aby prý nebyl rušen klidný ráz obsazení, — náměstnictví rakouské při takovémto stavu věcí nemohlo ale pomýšleti na delší setrvání v Holštýnsku a opustilo zemi, jejíž skutečným pánem stalo se tak — Prusko.

Rakousko protestovalo ovšem proti takovémuto porušení smlouvy gastýnské. Prusko zase žalovalo na Rakousko za příčinou svolání stavů holštýnských, kterýžto skutek pruský generál Manteuffel v manifestu svém k obyvatelstvu šlesvicko-holštýnskému prohlásil za porušení panovnických práv krále pruského v těchto krajinách a za ohrožení vlastních prospěchů a zájmů šlesvických, poně-

vadž prý sněm polovice vévodství nedílných svolán býti nesmí.*)

Spojení diplomatické té doby mezi Rakouskem a Pruskem sice ještě na dobro přerušeno nebylo, ale očekávalo se již přerušení to každým okamžikem. Vévoda Bedřich z Augustenburku, jenž posud v Holštýnsku meškal, opustil Kiel a generál Manteuffel se tam usadil. Jinak vojsko rakouské v Holštýnsku nevystoupilo ještě nepřátelsky proti vojsku pruskému, ani naopak a panoval tedy ještě i v Holštýnsku aspoň zdánlivě pokoj. Bylo to ale ticho před bouří. Na dlouhé meškání vojska rakouského v Holštýnsku nedalo se ovšem již ani mysliti a brigáda Kalíkova hotovila se také již opravdově k odchodu.

Poohledněmež se prozatím, co za doby těchto diplomatických příprav k válce dělo se jinak ve vlasti naší.

Jak již z předchozího vylíčení boje diplomatického vysvítá, zakaloval se obzor politický každým dnem hrozivěji, o brzkém vypovězení války nebylo v Čechách již v měsíci dubnu pražádné téměř pochybnosti. Diplomacie ovšem brála ještě svoji úlohu, noty diplomatické křižily se ode dvora ke dvoru, to však nebylo nikterakž na závadu neunavnému zbrojení na všech stranách; jako v Prusku a Italii, tak i v Rakousku a zejména v Čechách konány přípravy k boji s největším úsilím.

Měsíc květen rozesmál se ve všech svých čarokrásných půvabech po krajinách, — luhy i lesy zaskvěly se v zeleném šperku svém, ptactvo se rozepělo a stromy obalily se vonným květem, — lidé neměli ale již smyslu pro krásy květoucí přírody, — válka a jen válka byla prvním a posledním slovem, první i poslední myšlénkou denního rozhovoru. A o látku k nejrůznějšímu vypravování, nejrůznějším úsudkům a nejsmělejším kombinacím nebylo věru nouze.

---

*) Pruský generál Edvín Manteuffel (nar. 1809.) těšil se již co plukovník důvěře královĕ a r. 1857. byl již ustanoven za chefa tak zvaného vojenského kabinetu, úřadu to, v němž vyhotovují se rozhodnutí mocnářova v záležitostech vojenských. On to byl, k jehož radě a vřelému odporučení povolán byl v čelo generálního štábu pruského gen. Moltke a co chef kabinetu vojenského použil vlivu svého rozhodně k tomu, že veliký počet vyšších důstojníků pruských dán byl do výslužby a nahražen důstojníky mladšími. Tím uvalil na sebe ovšem mnoho hněvu a když pak roku 1861. spisovatele Twestena, kterýž jej nazval „nebezpečným mužem v nebezpečném postavení", v souboji střelil do ruky, považován byl od té doby za jednoho z nejpřednějších zástupců zpátečnictva, jehož vlivu u dvora každé lidu nemilé opatření se přičítalo. Zatím postoupil, trvaje při tom stále ve svém úřadě v kabinetu vojenském, na generallieutenanta, načež teprv r. 1865. úřadu svého v kabinetu k přání svému byl sproštěn a poslán za místodržitele do Šlesvíku. V hodnosti té choval se Manteuffel s pravou prušáckou zpupností a příkrostí a pověstným stal se tu zejmena jeho výrok, učiněný k jakési deputaci obyvatelstva dánského, že nedá odejmouti ani těch „sedm stop půdy šlesvické, jež zakryje svým tělem". Když pak dne 28. února 1866. odbývala se válečná porada generálů pruských, hlasoval Manteuffel rozhodně pro válku s Rakouskem. Ve válce r. 1866. vtrhnutím do Holštýnska jaksi válku zahájil, načež zmocniv se s divisí svou Harburku a Stade přidružil se k armádě mohanské pod gen. Voglem z Falkenštejnu, zůstal však při tom přece stále v přímém spojení s kabinetem královským a dne 29. června přijal sám kapitulaci Hannoveránů. Tím vznikla ovšem velká napjatosť mezi oběma generály, tak že Vogel z Falkenštejnu, když dne 19. července povolán byl do Čech a Manteuffel ustanoven byl za jeho nástupce, odcestoval, aniž by byl Manteufflovi vrchní velení odevzdal. Ve Frankfurtě počínal si Manteuffel

Každý věděl, že těžiště celé války spočívati bude v armádě, kteráž postavena bude proti Prusku. Vojsko soustřeďovalo se již také v mohutných proudech směrem k pomezí rakouskopruskému do Čech i na Moravu; v klidných jindy městech a osadách pohorských rozvinul se již v dubnu zvláštní zimničný ruch, vždyť i do dědin, kam jinak po celou řadu let nezavítal voják, položeny celé setniny a prapory. Pevnosti české, Králové Hradec, Josefov a Terezín, jakož i Olomúc na Moravě, s chvatem zařizovány jsou ve stav obranný. Na sta dělníků zaměstnáno bylo opravováním a opevňováním hradeb a pracováno s neunavnou pílí dnem i nocí. V pevnostech, kam jsi se jen ohlídl, se vše pracujícím lidem, potahy, karami a t. d. jen hemžilo.

Dne 4. května vydali velitelové pevností rozkaz, aby obyvatelstvo zásobilo se potravou na čas tří měsíců a postaralo se o příbytky bezpečné proti ohni nepřátelskému a kdož by tak učiniti nemohli neb nechtěli, aby pevnosť opustili. Do téhodne vydáno nařízení, kterých potravin a kuchyňských potřeb, mnoholi na osobu a za jakou cenu prodávati se bude v čas zavření pevnosti rodinám, kteréž v městě zůstanou. Ku konci května dána pak nejvyššímu veliteli severní armády moc zavésti v pevnostech českých vojenské soudní řízení a dle potřeby prohlásiti náhlé vojenské právo. Následkem toho odebral se pak také kralohradecký krajský soud do Chrudimi, okresní soud tamnější do Třebechovic, později berní úřad do Nechánic, finanční direkce též do Chrudimi a ředitelství gymnasia kralohradeckého do Kutné Hory. Trestníci a vyšetřovanci ve vazbě rozvezeni z Králové Hradce dílem do Jičína, dílem do Chrudimi. Přípravám válečným padla také za oběť překrásná stromořadí kolem Hradce Králové. Obecní zastupitelstvo kralohradecké snažilo se sice všemožně překrásné aleje k pražskému předměstí a k západní straně města vůbec zachrániti usnesením, že obec teprv v čas nezbytné nutnosti

---

s divou krutostí, hroze městu drancováním a spustošením, nebude-li ohromná válečná kontribuce v ustanovené lhůtě složena a získal si tam vůbec svými bezohlednostmi příjmí „pruského Attily". Stav se po válce generálem jízdy vedl r. 1870 první armádní sbor do války s Francií a vyznamenal se v bojích u Met. Po Steinmetzovi přejal pak velení nad první armádou německou, již vedl proti francouzské severní armádě v bitvách u Amiensu, u Pont-Noyellesu a Bapaumu, osvědčiv se tu za okolností a poměrů velmi obtížných co schopný a bystrý generál. Když pak gen. Werder ohrožován byl armádou Bourbakiho, ustanoven byl Manteuffel za velitele nově zřízené „jižní armády" (2., 7. a 14. sbor). Odvážný pochod horami Jura v polovici ledna a promyslené pohyby, jimiž byla Bourbakimu možnosť ústupu odňata a armáda jeho do Švýcar zatlačena, byly jeho myšlénkou, což i sám Moltke uznal. Skvělá dotace a velkokříž železného kříže, jichž bylo celkem rozdáno osm, byly odměnou činnosti Manteuffiovy ve válce francouzské, načež obdržel velení nad okupační armádou německou, kteráž ještě po uzavření míru ve Francii zůstala. Po dva roky sídlil Manteuffel v Nancy a dovedl se nade vse očekávání s Francouzi dosti dobře snášeti. Na to byv jmenován maršálkem, žil, nemaje žádného aktivního velení, v Berlíně, vykonávaje časem různá politická poslání ve Vídni a Petrohradě. Roku 1876. jednalo se jednu chvíli o to, aby do Turecka poslána byla prusko-rakousko-ruská armáda, by zjednala tam pořádek a tu vyhlídnut byl za vrchního velitele této spojené armády Manteuffel; myšlénka ta se sice neuskutečnila, jest to však důkazem důvěry, jakéž se Manteuffel u všech tří dvorů těšil. Roku 1879. ustanoven byl za místodržitele v Elsasku a Lotrynsku se sídlem v Štrasburku.

lipové stromořadí, jež od roku 1809. stálo, a celou stranu města takřka v park proměňovalo, svým nákladem a na svou zodpovědnost sporážeti dá. Bohužel, že tím obětovným usnesením tato vzácná okrasa a zdravotní ochrana města jen na málo dní před zkázou ochráněna byla. Když totiž válka byla manifestem ze dne 17. června skutečně zjištěna, padlo překrásné toto stromořadí konečně přece jen za oběť. Témuž osudu propadly i krásné sady a stromořadí u Josefova a rozkošné stromořadí vedoucí od Litoměřic k Terezínu.

Také na dráhách nastal již v prvních dnech měsíce května výminečný ruch. Obchod váznul čím dál, tím více, za to ale pilně upravovány jsou nákladní vagony k dopravě vojska a k pozdějšímu dopravování raněných. Dovolenci a reservníci vesměs svoláváni jsou ke svým plukům a nebylo snad osady v Čechách, kde by nebylo plačících matek, žen, nevěst a dětí. Ve vojenských zbrojnicích se pracovalo dnem i nocí, do vojenských magacínů svážely se ohromné zásoby obilí, sena atd., na všech trzích kupovány koně pro vojsko a na prostranstvích vojsku vykázaných neunavně cvičili se nováčkové v pochodech a obratech a střelbě do terče. Na silnicích všude viděti bylo zástupy dovolenců ku praporům svým se vracejících. Také berničné úřady v okresech pohraničných již v první polovici května obdržely nařízení, aby všecky deposity a peníze, jež mají pohotově, odevzdaly ústřední pokladně do Prahy. Vše směřovalo k brzkému již vypuknutí války.

Obyvatelstvo Čech ve vážných těchto chvílích dustojným spůsobem osvědčovalo oddanosť svou k trůnu. Čím opravdověji shrnovala se mračna válečná nad drahou naší vlastí, tím ochotněji a s tím větším nadšením závodili jednotlivci i města a okresy u osvědčování své věrnosti k panovníkovi a vlasteneckého smýšlení svého. Sbor obecních starších král. hlavního města Prahy již v první polovici května usnesl se jednohlasně na tom, aby zvláštní deputací podána byla J. V. císaři a králi adresa věrnosti a oddanosti jmenem veškerého obyvatelstva pražského a aby vlasteneckému spolku pomocnému, kterýž se v Praze zařizoval z obecních starších, měšťanů a vlasteneckých občanů a za jehož úkol vytknuta péče o raněné vojiny a jich rodiny, udělena byla z obecních příjmů podpora 20.000 zl., jakmile spolek ten působiti začne; zároveň nabídnut na základě téhož usnešení hlavnímu vojenskému velitelství v Praze pro případ války za nemocnici pro raněné důstojníky celý libeňský zámek, jehož obyčejně užívá purkmistr pražský. Tohoto příkladu hlavního města království českého následovala ihned všecka čelnější města česká, jakož i zastupitelstva okresů i nekonečná řada jednotlivců. Všemi vrstvami národa českého probíhalo zimničné napnutí, bojovné nadšení splývalo všude s pevnou nadějí ve vítězství, vše doufalo a věřilo, že nebudou luhy vlasti naší vydány v plen nepříteli a proudy vojska nepřátelského že krvavě se odrazí od těch našich pevných hor pohraničných, těch nedobytných bašt samou přírodou již sbudovaných. Že bašty tyto vojskem rakouským obsazeny nebudou, byl by ovšem každý považoval za nemožnosť.

Ba jaké to bylo v prvních dnech květnových nadšení všeobecné, jaká obětovnosť všestranná!

Pražská tělocvičná jednota „Sokol“ za příležitosti slavnostního odhalení poprsí svého nezapomenutelného prvního starosty Jindřicha

Fügnera v místnostech spolkových za hřímavého jásotu přítomného obecenstva s nadšením ústy slavnostního řečníka dra. Edvarda Grégra nabízela krev i život ku obraně vlasti a ku hájení drahé půdy otcovské a jejího příkladu hotovy byly následovati i jiné jednoty sokolské, jakož první tak učinil „Sokol plzeňský“. Rovněž i studentstvo české nabízelo se ku zřízení legie studentské, — sloupce novin přeplněny byly vlasteneckými a loyálními osvědčeními. — ze všech končin vlasti docházely návrhy na zřízení všeobecné zemské hotovosti, kteráž by převzala všecky služby jindy vojskem obstarávané v zemi, pokud armáda bude státi v poli proti nepříteli: ale na vyšších místech pohlíželi na věc tu jinak.

Žádosť „Sokola“ pražského za povolení ku cvičení se ve zbrani zkrátka zamítnuta, „Sokolu“ plzeňskému odbývati mimořádnou valnou hromadu, kteráž míti měla na programu poradu o tom, „jak by se vzhledem k hrozivému stavu věcí vlasti a králi pomoci mělo,“ prostě zakázáno, — nabízené zřízení legie studentské ovšem že rovněž zamítnuto a okresnímu zastupitelstvu plzeňskému vládou vrácena císaři ustanovená adresa věrnosti a oddanosti, poněvadž v adrese té obsažena byla také prosba, „aby nejmilostivější král za příkladem vznešenych předchůdců svých spečetil tu neskonalou věrnosť národa českého činem nejposvátnějším, vložením koruny sv. Václava na pomazanou hlavu a aby povolal k Sobě zástupce národa toho, kterýžto zástupce by — maje na paměti velepamátná slova: „Volna budiž dráha!“ — byl Jeho Veličenstvu věrným zvěstovatelem tužeb a přání národa českého!“ Okresní zastupitelstvo plzeňské odpovědělo ale vládě k tomuto odmítnutí osvědčení oddanosti přece jen novým skutkem vlastenecké horlivosti, povolivši jednohlasně 1000 zl. z fondu okresního na podporu raněných vojínů rakouských. Návrhy na zřízení zemské hotovosti zůstaly ovšem také nepovšimnuty. Ono pověstné „Čepicemi je utlučeme!“, jež bylo tehdáž oblíbenou frází u vojště, nejlépe karakterisovalo ono nesmírné přeceňování sil vlastních a velmi nevčasné podceňování nepřítele, o jehož výtečném vyzbrojení. dobrém vedení a pružné taktice aspoň vyšší důstojnictvo rakouské za doby války šlesvicko-holštýnské mohlo se přece trochu lépe přesvědčiti, nežli se stalo skutečně. Co se týče zřízení zemské hotovosti, zachována tu jen dávná praktika vlád rakouských. Štítilyť se ode dávna všecky vlády rakouské ozbrojení a samočinnosti národů vůbec; národové sami voláni do zbraně jen v případech přímo zoufalé nutnosti, — snad jediné za dob prvního Napoleona, kdy nad Rakouskem visel již na slabounké nitce Damoklův meč zkázy. Jinak spoléhaly se vlády rakouské vždy jen a jen na — armádu. V uvedení vojenské moci na míru válečnou spatřováno největší rukojemství bezpečnosti říše. Rozvolnění všelikých sil národů v časech válečných, ozbrojení národů — vše to bylo vládám těm postrachem a kdežto nepřátelé k boji s Rakouskem se připravujíce rozdmychovaly všemi možnými prostředky vášně lidu proti Rakousku a použili zejména v Italii vůbec všech politických stran a prostředků, jakými jen vůbec vládnou, k roznícení národní hrdosti a národního nadšení, zamítány jsou u nás ochotně podávané ruce jednotlivců i nabízená pomoc celých korporací, ba i adresy oddanosti odmršťovány a pracováno tak

spíše k utlumení než k roznícení válečného nadšení národů a zejména národa českého, jehož vlasť v první řadě byla nepřítelem ohrožena.

K tomu ke všemu prohlašováno v úředních listech rakouských*) zřejmě a bez obalu, že

„není to idea výhradně rakouská, k jejíž obraně Rakousko chápe se zbraně," — jinými slovy, že jest to skutečně jen myšlénka o udržení nadvlády v Německu, pro kterou i nyní zase mají národové neněmečtí a v první řadě národové slovanští a tu hlavně zase ten trpce zkoušený národ český přinášeti v oběť nejen jmění, ale i krev a život synů svých.

Takováto osvědčení působila ovšem nutně v mysl národů, zejména ale v národ český, dojmem velmi trapným, nezmenšovala však přece v ničem jeho oddanosť k trůnu a horlivé pečování o vojsko rakouské. Národ český nemohl se ovšem nikterak rozehřáti pro onu „německou politiku" Rakouska, k vůli níž podniknouti se měla nyní tak osudná a ve svých výsledcích tak velice pochybná válka, kteréž i v pozdějším manifestu J. V. císaře dán název „boje Němců s Němci"; avšak tím méně mohl si přáti národ český vítězství zbraní pruských anebo snad nějaké annexe buď části neb celku zemí koruny české k Prusku. Koruna česká samostatnou volbou s Rakouskem nerozdílně spojená: — to bylo i v oněch smutných chvílích heslem národa českého a za heslem tím účastnil se i na dále s horlivou obětovností příprav válečných proti Prusku.

Kolo vážných událostí rychle točilo se ku předu. Dne 12. května vydal za vrchního velitele severní armády ustanovený polní zbrojmistr Ludvík rytíř Benedek tento **první armádní rozkaz:**

„V hlavním stanu ve Vídni dne 12. května 1866. J. V. nejmilostivější císař a nejvyšší vojevůdce ráčil nařiditi, že mám převzíti velitelství severní armády, která se postaví do pole. Můj hlavní stan bude dnem 15. t. m. prozatím ve Vídni zřízen a týmtéž dnem vstoupí c. k. generalové, vojsko, branše a sbory k armádě náležející pod mé velitelství. Osvědčiv se co věrný a oddaný vojín musím každý rozkaz císařský s radostí uposlechnouti. Můj radostný cit pro povinnosť nadšen jest ale tentokrát i vědomím, že každý jednotlivec v armádě pod mým velením spojené přináší s sebou odhodlanosť k odražení nepřítele a k boji s ním, kterýž odvažuje se nespravedlivě a svévolně našemu dědičnému císaři a pánu, jeho nejjasnějšímu domu panovnickému a jeho říši, naší drahé vlasti, hroziti. Vojsko bude v brzku shromážděno, ve všem uspořádáno, vším opatřeno, — krásné, statečné a udatné, neseno a povznášeno nejlepším duchem pořádku a kázně, cti a věrnosti, udatnosti a neobmezené oddanosti Oko císařovo a jeho šlechetné srdce sledovati budou všude vojsko, obětovnosť a nadšení všech národů rakouských budou nás provázeti, — účastenství, očekávání a naděje našich krajanů a Vašich drahých budou s Vámi i tehdáž, kdyby dojíti mělo k rozhodnutí pro svaté právo císaře a vlasti. C. k. vojsko zvítězí ale v každém boji s nadšením a starorakouskou neústupností ve věrnosti a cti a dovede i umřít věrně a čestně pro císaře a vlasť. K tomu přináším Vám své celé vřelé vojenské srdce, přináším Vám svou železnou vůli, svou svrchovanou důvěru ve Vás, svou nejponíženější důvěru v našeho všemohoucího Boha a důvěru ve své staré válečné štěsti

---

*) Úřední „Wiener Abendpost".

Jmenem Páně Vás tedy pozdravuji, vojínové, jež vůle a rozkaz císaře svěřily mému vedení a opatrování, — pozdravuji Vás v pevném přesvědčení, že naší spravedlivé věci, naší věrnosti a udatnosti, naší vytrvalosti a neústupnosti nebude se nedostávati i božího požehnání.

Benedek.“

Dne 22. května opustil král Ferdinand Dobrotivý Prahu, ubíraje se přes Plzeň a Řezno do Inšpruku.

Dne 22. května odvežena také koruna česká z Prahy do Vídně. Bylť císařským rozhodnutím ze dne 11. května schváleno, aby korunní klenoty české za příčinou hrozícího nebezpečenství války odveženy byly do Vídně a tam aby v c. k. komoře pokladní byly uloženy. Následkem toho vyzván byl ministerstvem zemský výbor království českého, aby dorozuměv se s c. k. místodržitelstvím českým postaral se o převežení korunních klenotů do Vídně a sice způsobem ne příliš zřejmým. Povinnosť tu uložil výbor zemský JUDr. Františku Braunerovi, kdežto místodržitelství k témuž účelu co komisaře ustanovilo místodržitelského radu Hlávku. Dne 22. května jsou za přítomnosti zemského maršálka a správce místodržitelství, jakož i všech hodnostářů, jimž svěřeny jsou klíče ku korunnímu archivu, korunní klenoty ohledány, určitě poznamenány a zástupcům zemského výboru i místodržitelství vydány, když byl nejvyšší maršálek zemský jmenem zastupitelstva království českého se ohradil, že toto zatímné opatření spůsobené toliko nynějšími okolnostmi nikterak není na ujmu království českého k těmto klenotům, kteréžto ohražení c. k. místodržitel jmenem vlády přijal. Opatřivše po té vydané klenoty pečetí zemského výboru i c. k. místodržitelství vezli ji jmenovaní zástupcové zemského výboru a místodržitelství ještě téhož dne do Vídně, kde v noci ze dne 23. května již je očekávala zvláště k tomu konci vyslaná deputace dvorní, aby klenoty převzala a v c. k. klenotní komoře uložila.*)

Dne 27. května došla zpráva, že polní zbrojmistr rytíř Ludvík Benedek odebral se již do tábora u Olomúce, kdež hlavní síla vojska rakouského se soustřeďovala. Benedek přibyl do Olomúce se svou družinou dne 27. května o 8. hod. ráno a byv vojskem i obyvatelstvem nadšeně uvítán, ubytoval se v domě arcibiskupském.

---

*) Korunovační klenoty české ponechány byly ve Vídni až do 28. srpna 1867., v kterýžto den o 9. hodině večer odevzdány byly zástupcům zemského výboru království českého, JUDru. Karlu Sladkovskému a rytíři Kopci, aby je „bez pozdržení se a přenocování“ odvezli přímo do Prahy. V temnoté noční měla býti vežena koruna králů českých kraji moravskými a českými nazpět ku Praze; avšak národ český proměnil noc září tisícerou v jasný den. Celá slavnosť nabyla tím netušené velebnosti. Všude po horách zářily ohně slavnostní, na všech stanicích svítily ohně bengálské neb pochodně, všude zaznívál jásot, hudba a střelba. Tu a tam chtěli sice c. k. úřadové slavnosti překážeti, národ nikde toho nedbal a s nadšením všude vítal korunu královskou. V Praze samé očekávali dne 29. srpna ráno korunovační klenoty v slavnostně ozdobených ulicích všickni zemští hodnostáři, všecky jednoty pražské a veliký počet jednot venkovských, jakož i tisícové jiného obecenstva, s nadšeným jásotem korunu králů českých vítajícího. I ve všech ostatních čelnějších městech českých, ba i v osadách malých uspořádány jsou v týž den přiměřené slavnosti.

Rozumí se ovšem samo sebou, že zejména král. hlavní město Praha poskytovalo té doby velmi pestrý obraz, kterýž nabýval tím větší živosti a barvitosti, čím více blížil se den skutečného vypovězení války. Mysl pražského obyvatelstva byla hrnoucími se událostmi nad míru rozčilena, — téměř až zimničně rozechvěna. S napjatou pozorností sledovala se každá vyhláška na nárožích, každá neobyčejnější zpráva hned s větším a větším přídechem křiklavosti dále kolportována a noviny pražské nevycházely z labyrintu namnoze přímo sobě odporujících zpráv a pověstí. Každý chlapec četl na ulici noviny, zkrátka řečeno — každý politisoval a každý věděl něco nového. Po ulicích hemžilo se vojsko v nejrozmanitějších uniformách, odevšad zazníval hlahol polnic a víření bubnů, všude rachotila kola děl a vojenských povozů po dlažbě. Expedice novin po celý den — nejvíce ale z rána — obklopeny byly davy zvědavého lidu, v kavárnách šly noviny z ruky do ruky, každý byl rád, mohl-li aspoň přes rameno svému sousedu do novin nahlédnouti, a nebylo-li lze dostati časopisů do rukou, čekal lid aspoň u nároží, brzy-li se objeví zase nějaká úřední vyhláška, o něž ovšem tehdáž nebyla nouze.

V prvních dnech měsíce června opustily Prahu pluky tak zvané „železné brigády," vyznamenavší se ve válce šlesvicko-holštýnské zejména při dobytí tak zvaného Královského vrchu před Danewirkem. Byla to známá „osmnáctá chasa" myslivců, kteráž později u Podola a u Jičína krví skoro všeho mužstva svého zachránila čest a slávu svého praporu, dále pak udatný polský pluk bar. Martini-ho a uherský pluk, jehož majitelem byl — král pruský. Pluky tyto tvořily později brigádu Poschachrovu u prvního armádního sboru, kdežto uherský pluk Gyulajův, kterýž současně ležel v Praze, přidělen k brigádě podplukovníka hr. z Leiningenů, taktéž u prvního sboru.

S pluky těmi odešly ovšem i jich hudební sbory, kteréž těšily se v Praze nemalé oblíbenosti. Na baštách, na ostrovech a v zahradních restauracích, kde jindy každý den hrály vojenské kapely, nastalo následkem toho mrtvé ticho a jen na několik hodin zazněla ještě v Praze vesele vojenská hudba, když totiž přibyly z Holštýnska se vracející kapely pluků někdejší brigády Kalikovy do Prahy, kdež ale plukové ti dlouho nepobyli, bywše přiděleni pod velením generalmajora Abele-ho nejprvé ku prvnímu a později po bitvě u Králové Hradce ku třetímu sboru armádnímu.

Nesmírně živo bylo té doby v Praze také kolem nádraží, hlavní pošty, telegrafního úřadu a kolem staroměstské radnice, kdež předběžné schůze a porady míval výpomocný výbor pro ošetřování raněných. Na sta lidí očekávalo u nádraží každý vlak od Podmoklí přijíždějící, nepřibudeli snad nějaký pozoru hodný transport ze Sas, ne-li již transport raněných vojínů. V nemocnicích konány s úsilovnou pílí přípravy ku přijetí raněných.

Studující všech učelišť stěhovali se v davech z Prahy a na jich místo vkládány do škol transporty vojenské. Klementinum celé již v prvních dnech června upravováno v kasárny a v prostranných jeho dvorech pilně cvičilo se vojsko ve zbrani. I ředitelství arcibiskupského semináře obdrželo nařízení, směřující k tomu, že i tyto místnosti změní se v kasárny. Vůbec všecky místnosti školní vyprazdňovány s chvatem pro vojsko. Byl to v pravém slova smyslu zimničný ruch ve všem a všude.

V prvních dnech měsíce června vypsán nový odvod a dne 10. června došla již zpráva, že rakouská brigáda Kalíkova hnula se v Altoně k pochodu do vlasti. Brzy na to opustili i vyslancové pruský a rakouský bar. Werther a hr. Karolyi místa svých úřadů. Celá Evropa hleděla nyní ještě jen — ke Francii, čekajíc na rozhodné slovo všemohoucího tehdáž ještě císaře Napoleona, jehož zámysly v osudných těchto sporech stále ještě nebyly tak jasny, aby s jistotou říci se dalo, které asi straně přímo nadržuje. Konečně hlásil telegram z Paříže, že Napoleon vyslovil se vlastnoručním dopisem k svému ministru Rouherovi, že zůstane nestranným, pokud tomu dovolí čest a bezpečnost Francie; nechť ale válka skončí jakkoliv, bez svolení Francie že nerozhodne se žádná otázka.

Od té chvíle šlo vše ostře dále. Bismark prohlásil se zřetelně v úředních novinách svých, kterak chce míti Německo proměněno: posavadní německý spolek měl se dle jeho náhledu tak zjinačit, že Rakousko a Hannoveránsko měly býti z něho vyloučeny, ostatní pak knížectví německá podlé zeměpisného položení svého postavena buď pod ochranu Pruska nebo Bavorska, a sice mělo Prusko státi v čele států severoněmeckých, Bavorsko pak v čele států jihoněmeckých. Ústava z r. 1849. platiti měla opět pro celou říši německou a nad její zachováním bdíti mělo národní zastupitelstvo neboli parlament, do kteréhož by volilo se všeobecným hlasováním.

Jaký dojem tento pruský plán budoucího Německa učinil na většinu vlád německých a kterak cítila se jím uražena zejména vláda vídeňská, lze snadno se domysliti. Úřední noviny rakouské posměšně odbývaly program Bismarkův, hlásajíce, že vláda rakouská není tak zpozdilá, aby se Bismarkovi k vůli vzdala svého tisíciletého vlivu v Německu. Každý ostatně nahlížel, že Bismarkovi jedná se o to, aby vypuknutí války uspíšil a zároveň i svobodomyslnějších Němců vějičkou všeobecného hlasování sobě získal.

Rozhodná událosť stala se ale dne 14. června, kterýžto den zůstane ovšem následkem toho vždy památným. V den ten odbývalo se ve Frankfurtě shromáždění vyslanců spolku německého, které mělo rozhodnouti o návrhu, jejž podalo Rakousko, aby se totiž veškeří státové němečtí ozbrojili — proti Prusku. Prusko zajisté tušilo, že shromáždění frankfurtské vysloví se asi většinou hlasů proti němu. Bismarkův orgán proto již před rozhodnutím se spolku německého hrozil: „Rozhodne-li se shromáždění ve Frankfurtě proti Prusku, bude Prusko považovati spolek německý za zrušený, a bude-li schválen návrh o výpravě spolkového vojska proti Prusku, nastane tomuto nezbytná povinnosť pro vlastní bezpečnosť obsaditi ihned území mezi západními a východními krajinami pruskými ležící, čehož by si měly povšimnouti vlády těchto krajin, dříve nežli hlas svůj ve Frankfurtě odevzdají.“

Do poslední chvíle bylo také skutečně velice pochybno, jak hlasování o vážném návrhu Rakouska skončí. Když pak došlo na radě spolkové k skutečnému odevzdání hlasů, přijat byl řečený návrh rakouský devíti hlasy proti šesti. Pro ozbrojení se německého vojska spolkového proti Prusku hlasovalo:

Rakousko, Bavory, Württembersko, Sasy, Hannoveránsko, Kurhessy,

velkovévodství hessenské, Nassovsko a 16. kurie (totiž Valdek a Výmarsko). Proti hlasovalo Prusko, Meklenbursko, Oldenbursko, svobodná města a státy durynské.

Jakmile bylo odhlasováno, povstal zástupce Pruska, aby prohlásil, že toto usnešení obsahuje vypovězení války státu pruskému, jakož i že směřuje proti veškerému zřízení spolku německého, — Prusko že vystupuje po takovémto se usnešení z dosavadního spolku německého, jejž považuje za zrušený, z kteréžto příčiny i vyzývá vlády s Pruskem souhlasící, aby utvořily s ním nový spolek proti ostatním věrolomným státům německým. Předsednictví rady spolkové ovšem protestovalo proti tomuto kroku Pruska, Rakousko pak oznámilo, že jeho tři spolkové armádní sbory jsou každé chvíle připraveny k pochodu. Dle téhož usnešení spolku mělo býti do konce měsíce června sedm armádních sborů spolkového vojska německého vypraveno proti Prusku pod velením prince Alexandra Hessenského.

Bismark osvědčil se v této vážné chvíli co muž činu. Hned po rozhodnutí spolkové rady vyzval kurfiřta kasselského, aby přidal se ku straně Pruska a ustal ve vypravování vojska, sice že vypoví mu válku a sesadí jej s trůnu. Nejinak pohrozil i vládě Hannoveránska, kteráž nedovolila vojsku pruskému pochod z Holštýnska do Westfálska, a do provincie saské. Království saskému vypovězena válka hned druhého dne po onom usnešení se spolkovém a v noci na 16. června překročili již plukové pruští pomezí Saska. Jelikož vláda saská vstoupila v nejužší allianci s Rakouskem, bylo již saské vojsko z vlasti své odtáhlo a celá země saská ležela nepříteli otevřena. Jen vysoko na strmém Königsteinu vlál ještě saský prapor posádky v pevnosti té ležící. Stařičký král Jan s královnou v průvodu svého ministra Beusta, jehož jméno později i v osudech Rakouska a zejména Čech stalo se smutně pověstným, opustil také zemi a odebral se do Prahy,*) rozloučiv se s obyvatelstvem přiměřenou proklamací, v níž zejména pravil:

„Jakkoliv jsem pro okamžik nucen ustoupiti přemoci a od Vás se odloučiti: budu přece aspoň uprostřed svého statného vojska, kde budu vždy ještě jako v Sasku, i doufám, požehná-li bůh našim zbraním, že navrátím se brzy k Vám. Pevně spoléhám na Vaši věrnosť a lásku. Jako jsme byli pospolu v hodinách dobrých, tak buďme i v hodinách zkoušení. Spoléhejte na mne i Vy, jichž blaho bylo a zůstane cílem snah mých. S bohem za právo!

Zároveň přiveženy jsou ze Sas do Čech ohromné zásoby obilí, lokomotivy, všeho druhu zboží, jakož i královské klenoty.

V Šlesvíku a Holštýnsku, kdež vrchní president pruský po odchodu vojska rakouského zakázal zemským úřadům užívati predikátu „vévodský,“ nahromadilo Prusko tolik vojska, čeho bylo potřebí k výpravám, jež z této

---

*) V Praze ubytoval se saský král Jan s královnou v hotelu „u zlatého anděla“ v Celetné ulici. Obyvatelstvo pražské dávalo královské rodině saské neustále důkazy úcty své na jevo. Královna za svého pobytu v Praze velmi často navštěvovala blízký kostel sv. Jakuba. Na památku této návštěvy ozdoben jest levý průčelní pokoj hotelu „u zlatého anděla“ velkými podobiznami krále i královny.

strany podniknouti se měly a jež čelily především proti Hannoveránsku, jehož obyvatelstvo i sněmovna, jsouce Prusku nakloněny, nesouhlasily s politikou vlády své, jež Rakousku byla příznivou. Dne 16. června přeplavila se část vojska pruského v Harburku přes Labe a vtrhla pod Manteufflem do Hannoveránska. Pevnosť Stade po krátkém odporu padla Prusům do rukou a hannoveránský král Jiří také opustil zemi. Pruský generál Vogel z Falkenštejnu, jenž ustanoven byl za vrchního velitele armády mohanské, obsadil na to dne 17. června hlavní město, mezi čímž král Jiří prchal do — Anglie. Generál Goeben vtrhl taktéž do Hannoveránska přes Mindeny a generál Bayer do Kurhessenska. Hannoveránské vojsko v síle asi 18.000 mužů se 40 děly, odtáhlo ke Gotbě a Eisenachu, hodlajíc spojiti se s vojskem bavorským; to však nedalo se již provésti, jelikož bylo vojsko hanoveránské již ze všech stran Prusy obklíčeno. Očekávajíc marně osvobození od vojska bavorského, jež pod velením 71letého prince Karla bavorského z počátku s pochodem otálelo a pak bezúčelně sem tam se pohybovalo, místo aby obklíčeným Hannoveránům toužebně očekávanou pomocí přispělo, svedlo ještě vojsko hannoveránské pod generálem Arentschildem šťastný pro ně boj s pruským generálem Fliesem u Langensalzy dne 27. června, načež uhájivši tím své vojenské cti a nemajíc již ani potravin ani střeliva, vzdalo se Prusům dne 29. června, vidouc, že generál Flies vojsko své u Langensalzy značně sesílil, kdežto i generál Manteuffel stál již se 26.000 muži u Mühlhuz a generál Goeben se 20.000 muži u Eisenachu, tak že byl každý další pohyb nemožný a každý další boj beznadějný.

Pruský generál Bayer vtrhnuv zatím před Kassel, vyzval kurfiřta, jenž zůstal na svém zámku Wilhelmshohe u Kasselu, — (v němž, jak známo později co zajatec meškal Napoleon III.) — aby připojil se s vojskem svým k Prusům. Když tak učiniti nechtěl, byl zatknut a odvežen v průvodu tří pruských důstojníků do Štětína. kdež vykázáno mu bylo obydlí v královském zámku.

Ostatní vlády německé, kteréž dne 14. června pro návrh rakouský hlasovaly, viděly se ovšem také nuceny pomýšleti na opatření obranná. K návrhu Rakouska sestaven býti měl z vojska württemberského, hessenského, badenského a nassovského a z dvou brigád rakouských tak zvaný osmý spolkový armádní sbor, jemuž postaven byl v čelo princ Alexandr Hessenský, generál to, jenž měl dosti válečných zkušeností.*)

Tento osmý spolkový armádní sbor čítati měl:

| | | |
|---|---|---|
| vojska | württemberského | 27.000 |
| „ | badenského | 18.000 |
| „ | hessenského | 11.000 |
| | celkem | 56.000 mužů, |

*) Princ Alexander Hessenský, bratr panujícího velkovévody hessen-darmstadtského Ludvíka III., narozen r. 1823. v Darmstadtě, byl od r. 1840—51. v službách ruských a vyznamenav se v bojích na Kavkaze, povýšen byl za generálmajora. R. 1852. vstoupil co velitel brigády do služeb rakouských. Roku 1859. získal si čestného jména udatenstvím a vytrvalostí, s jakouž kryl

k nímž přibylo ještě asi 6000 mužů vojska nassavského, tak že osmý sbor spolkový čítal celkem 62.000 mužů, což byla zajisté síla značná, kteráž, kdyby se byla v čas spojila s vojskem bavorským, jehož bylo sice na papíře 120.000, ve skutečnosti ale sotva 40.000 mužů, byla by dala Prusům, jichž bylo na této části bojiště celkem jen asi 53.000 mužů, dosti tuhé práce, obzvláště když nebylo to i na straně pruské jádro vojska, jež zde stálo v poli. Tak ale vedla bezpříkladná liknavost, pohodlnost a rovněž i řevnivost a neschopnost vůdců a vzniklé tím rozdrobení sil k celé řadě porážek, jak Bavorů, tak i jednotlivých oddílů osmého sboru. Prusové na všech stranách postupovali vítězně. Nejsmutnější pověsti získala si jízda bavorská po srážce u Hühnfeldu a Gersfeldu, kdež sedm pluků jízdy bavorské přepadeno byvše oddělením pruské pěchoty, jež z úkrytu na ně vypálila, po prvním výstřelu dalo se na útěk a bez zastávky po celé 24 hodiny ujíždělo, šíříc ovšem všude mezi obyvatelstvem tímto zbabělým útěkem nesmírný postrach a hrůzu před Prusy, kteří ani netušili, jak rychlé jízdě bavorské před nimi cesty ubývá. Mnozí důstojníci bavorští se zastřelili pro hanbu nad tímto zbabělým činem, jímž čest zbraní bavorských na dlouho byla poskvrněna. — O mužstvu kurhessenském a badenském bylo také známo, že smýšlením svým jest Prusku spíše nakloněno, nežli aby pomýšlelo na příliš krvavé nepřátelství a také o bavorském ministru v. d. Pfordtenu nedá se upříti, že hrál v celé věci té velmi pochybnou, ne-li přímo řečeno dvouramennou úlohu.

Takovíto „spojenci" ovšem Rakousku prospěti nemohli, Prusové však měli s nimi snadnou práci, mohouce pak i na této části bojiště honositi se celou řadou vítězství, jichž dobyli počtem poměrně nepatrným. Prusové zajisté znali „své Pappenheimské", vědouce dobře, jakých schopností generály mají před sebou — generály to, o nichž pak zlí jazykové vyprávěli, že študovali podrobněji — jídelní lístky nežli mapy krajin, v nichž měli Prusy poraziti. Však vraťme se již k událostem v Rakousku.

Dne 17. června prohlášen byl po celé říši rakouské následující **císařský manifest:**

Mým národům!

Uprostřed díla míru, kteréž jsem před se vzal, abych položil základy ku zřízení ústavnímu, majícímu upevniti moc a jednotu veškeré říše a každému národu pojistiti volné vnitřní vyvinování se, kázala Mi Moje povinnost panovnická, abych všechno své vojsko povolal ku zbrani.

Na hranicích říše, na jihu i na severu, stojí armády dvou nepřátel, spojených v tom úmyslu, aby evropské mocné postavení rozviklaly. Ani tomuto, ani onomu nebylo s Mé strany dáno příčiny k válce. Zachovati pokoj blahodárný národům Mým pokládal jsem — toho jest Bůh vševědoucí Můj svědek — vzdy za jednu z prvních a nejsvětějších povinností panovnických a hleděl jsem ji věrně vyplniti. Avšak jedna z těchto dvou mocností nepřátelských nemá zapotřebí žádné záminky; chtiva jsouc loupeží Mi odejmouti některé části Mé říše, má příhodnou dobu za příčinu k válce.

---

ústup vojska rakouského po srážce u Montebella a po bitvě u Solferina. Od r. 1863. žil v Darmstadtě, načež r. 1866. vystoupiv ze svazku armády rakouské, stal se velitelem osmého armádního sboru spolkového. V hodnosti té však málo se osvědčil.

Část Mého věrného a udatného vojska, spojena s voji pruskými, kteříž nyní co nepřátelé stojí naproti nám, táhla před dvěma lety k pobřeží severního moře. Vešel jsem v ten spolek bojovný s Pruskem, abych zachoval práva smlouvami stvrzená, abych chránil jednoho kmene německého, jemuž nastávalo nebezpečenství, abych zkázu a neštěstí války nevyhnutelné na největší meze obmezil, a aby v úzkém spojení dvou středoevropských velmocí, jimž předkem za úkol se dostalo, zachovati mír evropský, k dobrému Mé říše, Německa a Evropy nabylo se rukojemství trvalého míru. Dobývati nechtěl jsem ničeho; jsa nezištný, vcházeje ve spolek s Pruskem nehleděl jsem také ve Vídeňské smlouvě o mír nižádného prospěchu Svého. Rakousko nemá žádné viny ve smutných i neblahých zápletcích, kteréž, kdyby úmysl Pruska byl býval stejně nezištný, nikdy by nebyly vzešly a ihned byly by vyrovnány, kdyby smýšlení naproti spolku bylo bývalo stejně věrno. Tyto zápletky spůsobeny byly pro dosažení účelův sobeckých, protož Mé vládě nebylo lze spůsobem smírným jich rozplésti.

Tak stala se situace vždy vážnější.

Ale i tu, když v obou zemích nepřátelských přípravy válečné zřejmě se konaly, a umluvení mezi nimi, jehož jediným účelem byl společný útok na Mou říši, vždy jasněji vycházelo na jevo, setrval jsem v úplném míru, jsa Sobě povědom povinnosti panovnické a jsa hotov povoliti ve všem, co by se srovnávalo se ctí a s blahem Mých národů. Znamenaje však, že by další prodlévání mocnému odražení útoků nepřátelských bylo na ujmu a přivedlo mocnářství v nebezpečenství, odhodlal jsem se k těžkým obětem, ježto s přípravami válečnými nevyhnutelně jsou spojeny.

Když Moje vláda dala ujištění Mé mírumilovnosti a opětně prohlásila povolnosť Mou k tomu, aby stejnou dobou obapolné zbrojení se zastavilo, předložilo Prusko takové požadavky se strany své, jichž přijetím by česť a bezpečnosť Mé říše v šanc byla dána. Žádalo Prusko, by se napřed zbrojení zastavilo netoliko proti němu, ale také proti mocnosti nepřátelské na hranicích Mé říše ve Vlaších stojící, za jejíž mírumilovnosť nebylo a nemohlo býti podáno žádného rukojemství. Veškeré vyjednávání s Pruskem v záležitosti vévodství Zalabských podávalo vždy více důkazů, že záležitosti této, tak jak by toho vyhledávala důstojnosť Rakouska, právo a prospěch Německa i vojvodství dotčených, hledíc k násilné i dobývavé politice od Pruska, zjevně na jevo dávané, úmluvou s tímto státem vyříditi nelze. Vyjednávání se přetrhlo, záležitosť ta odkázána jest spolku německému, aby o ni rozhodl, a svoláni jsou řádní zástupcové Šlesvicka.

Hrozící válka přiměla tři mocnosti; Francouzsko, Anglicko a Rusko k tomu, že také Mou vládu pozvaly k účastenství v poradách společných, jichž účelem mělo býti zachování míru. Vláda Moje, dosti činíc úmyslu Mému, aby pokud koliv možno, národům mým pokoj byl zachován, účastenství v těchto poradách neodepřela, slíbila je však pod tou určitou výminkou, že základem všelikého prostředkování má býti veřejné právo evropské a smlouvy platné a že mocnosti v poradách účastenství mající nepůjdou za svými prospěchy zvláštními na ujmu rovnováze evropské a právům Rakouska. Ježto pak již pouhé zavedení těchto porad pro dotčené přirozené podmínky se nezdařilo, jest to důkazem, že by porady samy nikdy nebyly vedly k zachování a utvrzení míru. Nejnovější příběhové potvrzují nezvratně, že Prusko nyní zjevně klade násilí na místě práva. Ani právo a česť Rakouska, ani právo a česť veškerého národu německého nebylo již Prusku hrází, kterou by se dalo v osudné ctižádosti své zadržeti. Pruské vojsko vtrhlo do Holštýnska, sněm náměstkem rakouským svolaný násilně jest rozehnán, moc vládní v Holštýnsku, kteráž Vídeňskou smlouvou o mír vznešena jest na Rakousko a Prusko, stržena jest výhradně na Prusko, a posádka rakou-

ska musila přesile desateronásobné ustoupiti. Když pak spolek německý, spatřuje v tom provozování své vůle smlouvam odporující, k návrhu Rakouska na tom se usnesl, aby vojsko spolkové se postavilo ve zbraň, dokonalo Prusko, honosící se rádo, že jest šiřitelem interesů německých, nastoupenou zkazyplnou cestu. Roztrhši národní spolek německý proneslo se, že vystupuje ze spolku, žádalo, aby vlády německé přijaly tak nazvaný návrh oprav, jimž se rozdělení Německa má ve skutek uvésti a přikročilo násilím vojenským k panovníkům spolku německému věrným.

Tím stala se nevyhnutelná válka, ta nejhorší, válka Němců s Němci.

K odpovídání ze všeho toho neštěstí, kteréž tato válka uvalí na jednotlivé osoby, rodiny, krajiny a země, volám ty, kteří ji způsobili, před soudnou stolicí dějin a věčného, všemohoucího Boha.

Podnikám boj ten s důvěrou, kteréž dodává věc spravedlivá, povědom Sobě jsa moci, ježto záleží ve velké říši, kdež panovník i národ proniknuti jsou jednou myšlenkou, mocným právem Rakouska, s mysli čilou a odhodlanou, patře na Moje vojsko udatné a k boji hotové, kteréž činí ohradu, o niž zlomí se moc nepřátel Rakouska, a hledě k Mým věrným národům, kteří sjednoceni, odhodlaní a obětaví ke Mně vzhůru pohlížejí. Čistý plamen nadšení vlasteneckého plápolá rovnou měrou v širých krajinách Mé říše; radostně pospíchali povolaní bojovníci v řady vojska; dobrovolníci hrnuli se k službě vojenské, veškeré branné obyvatelstvo některých zemí, jimž nejvíce nebezpečenství hrozí, chystá se k boji, a šlechetní obětaví lidé přispívají k umírnění neštěstí, a přinášejí pomoc na potřeby vojska. Jediný cit proniká obyvatele Mých království a zemí, cit, že všickni k sobě náležejí, cit moci ve své sjednocenosti, cit nevole nad neslýchaným porušením práva. Dvojnásobně těžce to nesu, že započaté umlouvání se o vnitřní záležitosti ústavní nedospělo posavade dotud, abych v této vážné a spolu mysl povznášející době mohl zástupce všech Mých národů svolati okolo Mého trůnu. Této podpory na ten čas nemaje, tím více jsem Sobě povědom Mé povinnosti panovnické a tím pevnější úmysl mám, pojistiti ji Mé říši na všechny budoucí časy.

Nebudeme v tomto boji osamělí. Knížatům i národům německým známo jest nebezpečenství, kteréž jejich svobodě a neodvislosti nastává ze strany mocnosti, jejížto jednání spravuje se jedině sobeckými plány bezohledné chtivosti, zvětšiti sama sebe; i neníť jich tajno, jakou záštitou těchto jejich nejvyšších statků a jakou podporou moci a celosti veškeré vlasti německé jest jim Rakousko. Jakož my stojíme ve zbrani, abychom chránili statkův nejsvětějších, jichž národům jest hájiti, tak i naši spojenci v německém spolku. Nám byla zbraň do rukou vnucena. Nuže! nyní, když se jí chopíme, nesložíme ji dotud, pokud nebude Mé říši a spojeným státům německým volné vynikování uvnitř zajištěno a mocné postavení v Evropě znovu utvrzeno.

Však důvěra a naděje naše nezakládej se jediné na naší sjednocenosti a naší moci. Já ji zakládám zároveň na Nejvyšším, na všemohoucím a spravedlivém Bohu, jemuž Můj Dům od svého prvopočátku sloužil, kterýž neopustí těch, kdož v spravedlnosti v Něho důvěřují. Jeho chci vzývati o pomoc a vítězství volati, a vyzývám Své národy, aby to učinili se Mnou.

Dáno ve Vídni, dne 17. června 1866.

**František Josef v. r.**

Král pruský vydal válečný manifest svůj dne 20. června, v němž ovšem zase všecka vina vypuknutí války uvaluje se na Rakousko. Manifest ten zní v podstatě následovně:

„Mému národu! Jest tomu jen několik let, co jsem z volného rozhodnutí a nevzpomínaje bývalých křivd podal císaři rakouskému ruku ke spolku, když šlo o to, aby země německá od cizí nadvlády byla osvobozena. Doufal jsem, že z prolité společně krve vykvete zbrojné bratrství, které povede k pevnému, na vzájemné vážnosti a uznání spočívajícímu soudružství a tím také ke všemu společnému působení, z kteréhož měl vzejíti vnitřní blahobyt Německa a zevní jeho důležitosť. Ale naděje má byla sklamána. Rakousko nechce zapomenouti, že jeho knížata v Německu druhdy vládla, v mladším, ale mocně se vyvinujícím Prusku nechce uznávati přirozeného spojence, nýbrž jen nepřátelského soka. Prusko — tak myslí Rakousko — musí ve všech snahách svých být stěsnáno, poněvadž to, co Prusku jest prospěšno, škodí Rakousku. Stará, neblahá řevnivosť vzplála poznovu v jasných plamenech: Prusko má býti seslabeno, zničeno, zneuctěno. Naproti Prusku neplatí žádné smlouvy, nejen proti němu svolávají se knížata spolková, nýbrž i k porušení Spolku. Kamkoliv v Německu pohlédneme, jsme obklíčeni nepřátely, jichž válečné heslo jest: Snížení Pruska! V národu mém žije ale duch z roku 1813. Kdo nám uloupí třeba jen píď půdy pruské, když jsme pevně odhodláni hájiti vymoženosti otců svých, když král i národ nebezpečím vlasti pevněji než kdykoliv jindy sjednoceni jsouce, považuji za svůj nejvyšší a nejsvětější úkol, aby za česť její krev a jmění nasadili? V pečlivém předvídání toho, co nyní nastalo, měl jsem již od mnohých let za nejpřednější povinnosť svého královského úřadu, abych pruský branný lid k mocnému vývoji si připravoval. Protivníci naši se klamou, domnívají-li se, že Prusko jest vnitřními spory seslabeno. Naproti nepříteli jest Prusko mocno a silno. Učinil jsem vše, abych Prusku ušetřil břemen a obětí války; to ví lid můj, to ví Bůh, jenž zkoumá srdce. Až do posledního okamžiku vyhledával jsem společné s Francií, Anglií a Ruskem cesty k dobrému vyrovnání. Rakousko nechtělo a jiné státy německé přidaly se veřejně ke straně jeho. Budiž tedy! Není to mojí vinou, když lid musí bojovati boj těžký a snášeti snad i trpké svízele: však nebylo jiného zbytí! Musíme bojovati!"

Mezi tím vydal i král Viktor Emanuel svůj manifest, v němž připomíná, že již před sedmi roky chopil se meče, aby hájil nejen svého trůnu, ale i svobody svých národů, cti a jména Italie a aby bojoval za právo italského národa.

„Tenkráte" — praví Viktor Emanuel ve svém manifestu — „vítězství sklonilo se ke straně dobrého práva. Udatnosť armády, spolupůsobení dobrovolníků, svornosť a moudrosť národa a pomoc šlechetného spojence dobyly nám skoro úplné neodvislosti a svobody Italie. Vyšší důvody, kterých bylo nám šetřiti, bránily nám tenkráte, abychom ukončili spravedlivé a slavné dílo. Jedna z nejušlechtilejších provincií Italie, jejížto rekovný odpor a stálé protivení se cizímu panství nám ji učinily zvláště drahou a posvátnou, zůstala v rukou Rakouska. Ač s bolestnými pocity, přece jsem se zdržel, znepokojovati Evropu, která žádala za mír. Vláda má se snažila, zdokonaliti vnitřní dílo, otevříti prameny veřejnému blahobytu a upevniti říši na zemi a vodě v očekávání příhodné příležitosti k dokončení neodvislosti Benátska. — Rakousko sesilňujíc se najednou na našich hranicích, vyzývajíc a hrozíc nepřátelským chováním rušilo mírné dílo znovuzřízení království; k tomuto nespravedlivému vyzvání odpovídám opětným uchopením se zbraně. Když spřátelené mocnosti pokoušely se o to, aby zápletky byly vyřízeny kongresem, podal jsem Evropě záruku svého smýšlení, neváhav s kongresem souhlasiti. Rakousko i tehdáž zamítlo vyjednávání a zavrhnuvši každé usrozumění, podalo nový důkaz, že když i důvěřujíc ve svou moc nemá též důvěry v spravedlnosť své věci. Italové! můžeme také důvěřovati ve svou moc, pohlížejíce

hrdě na své udatné vojsko a silnou námořskou moc, ale můžete mimo to důvěřovati v svatosť svého práva, jehož vítězství v budoucnosti jest nepochybné. Jsme podporováni úsudkem veřejného mínění a sympatiemi Evropy, kteráž ví, že neodvislá a ve svém území jistá Italie pro ni se stane zárukou míru a pořádku. Odevzdávám vládu státní princovi z Carignanu a chápu se meče. Cítím, že vyplním sliby složené nad hrobem šlechetného svého otce. Chci ještě jednou býti prvním vojínem za neodvislosť Italie.“

Tak zněl v podstatě válečný manifest Viktora Emanuela a přijat byl po celé Italii s nesmírným nadšením. Když došla zpráva, že dne 20. června zaslal italský general Lamarmora veliteli jižní armády rakouské, arcivévodovi Albrechtovi, vypovězení války, vztýčeny ve Florencii a vůbec ve všech čelnějších městech Italie prapory a když Ricasoli zahájil dne 20. června řeč svou v sněmovně poslanců slovy: „*Italie vypověděla Rakousku válku*“, tu starobylé síně „pěti set“ otřásly se nadšeným voláním: „Sláva králi, sláva Italii“. Když pak v týž den král Viktor Emanuel opouštěl sídelní město Florencii, aby odebral se ku své armádě nad Minčiem, tu obsypán byl věnci a kyticemi a královský povoz jen s těží mohl ku předu nepřehlednými davy jásajícího lidu.

Na poli válečném Italiánům štěstí válečné valně nepřálo; neboť dne 22. června v noci přešla armáda italská přes Minčio a již dne 24. června, ve výroční den bitvy u Solferina došla zpráva o vítězství arcivévody Albrechta u Custozzy, následkem čehož ustoupiti musila armáda italská zase za Minčio. Také loďstvo italské poraženo bylo kontreadmirálem Tegetthofem u Visu, avšak rozvoj věcí na severním bojišti měl ovšem také na osud Italie rozhodného působení a Italie dosáhla konečně přece po čem toužila — Benátska.

---

Prusové zmocnili se zatím bez výstřelu celého Saska, dne 18. června obsadili Drážďany a dne 19. června Lipsko.

Úřední vypovězení války odevzdáno bylo pruskými hlídkami předním strážím rakouským dne 21. června odpůldne u Zuckmantlu a Oswiečimu a dne 22. června odpoledne u Cvikova (Zwikau).*)

U Zuckmantlu přestoupila dne 21. června k večeru, když rakouští důstojníci měli již pruské vypovězení války v rukou, jedna škadrona rakouských husarů od pluku Pálffyho hranice pruské a zahnavši slabé

*) Již za pradávných dob dělo se přerušení míru a skutečný začátek nepřátelství se zvláštními obřady a jaksi slavnostním spůsobem. Tak na př. zasýlali Albánští berana do nepřátelské země anebo vhodili tam oštěp. Peršané žádali zvláštním poslem hlínu a vodu co znamení podrobení se. Slavným spůsobem dělo se vypovězení války zejména u Římanů. Frankové vysýlali taktéž zvláštní posly k nepříteli, aby mu ohlásili válku a na znamení toho aby vstřelili do území jeho šíp. V středověku císař Bedřich I. nařídil, aby každé zahájení nepřátelství bylo o tři dni dříve oznámeno, u Francouzů ale musilo uplynouti mezi vypovězením boje a skutečným útokem 40 dnů. Později ale tento zvyk vešel poněkud v zapomenutí a mnoho válek začalo se bez zvláštního vypovězení. Teprvé v polovici XVII. věku zavedeno opět, že nesmělo se s nepřátelstvím začíti, pokud nebyl vydán válečný manifest. Časem ale i na tento zvyk se buď úplně zapomínalo, anebo bývaly manifesty vydány již po skutečném začátku boje. Tak na př. Bedřich II. v srpnu roku 1756. beze všeho manifestu a beze všeho

hlídky pruské dorazila až k Dürr-Kunzendorfu. Bylo to jediné místo, kde vojsko rakouské ve válce r. 1866. vstoupilo na půdu pruskou. Za nedlouho ale zase rakouští husaři se vrátili, jelikož blížila se k Dürr-Kunzendorfu silná oddělení pěchoty pruské.

Dne 22. června vpadli již Prusové u větším množství do Opavska, v Bohumíně přepadli nádraží, zničili telegrafické stroje a roztloukli několik vagonů. Na to sbořili mosty u Pruchné a Petrovic, načež vrátili se zase na území pruské. Také v Javorníku (v Slezsku) objevili se v týž den Prusové a uložili městu pokutu 500 zl. v stříbře za to, že prý den před tím husaři rakouští při své výpravě za hranice zapálili u Dürr-Kunzendorfu osamělý selský dvorec.

Dne 23. června překročily ale již hlavní voje armády pruského prince Bedřicha Karla (I. armáda) na silnici žitavsko-liberecké a přední voj polabské armády generála Herwatha z Bittenfeldu směrem od Drážďan k České Lípě pomezí království českého.

---

zvláštního vypovězení války vtrhl do Sas. Napoleon I. vydal obyčejně jen krátké provolání ke své armádě, v němž jí oznamoval, že válka začala. V nejnovější době považuje se obyčejně přerušení všech diplomatických pokusů o udržení míru, odvolání vyslanců a vydání válečného manifestu, v němž národu i neutrálným mocnostem vysvětluje se příčina boje, za začátek války, ačkoliv i nyní obyčejně ještě zvláštní písemné vypovězení války se nepříteli dodává. Tak na př. r. 1866 zaslal italský generál Lamarmora arcivévodovi Albrechtovi z Cremony dne 20. června list, v němž oznamuje, že nepřátelství začne ve třech dnech. Prusové odevzdali vypovězení války již při vstoupení na půdu rakouskou předním strážím.

## II.

# Síla a zařízení branné moci Rakouska a Pruska r. 1866.

Veškerá branná moc Rakouska skládala se z počátku roku 1866. z osmdesáti pluků řadové pěchoty, z jednoho pluku císařských myslivců tyrolských, z třiceti dvou praporů polních myslivců, ze čtrnácti pěších pluků z Vojenské Hranice a tak zvaného titelského praporu hraničářského. Jízdu tvořilo dvanáct pluků kyrysníků, dva pluky dragounů, čtrnáct pluků husarů a třináct pluků hulánů. Dělostřelectvo čítalo dvanáct pluků a jeden pluk přímořského dělostřelectva. Kromě toho obsahovalo vojsko rakouské dva pluky mužstva ženijního, šest praporů zákopníků, deset setnin sboru zdravotnického a ostatní příslušné odbory, jakož jsou vozotajstvo, polní pekaři atd.

Každý pluk řadové pěchoty*) skládal se za doby míru ze

*) O tom, jak vivinulo se zřízení nynějších pluků rakouských, podal c. k. setník Josef Thille roku 1870. ve vojenském týdenníku „Žižka" velmi zajímavou a důkladnou študii, k níž tímto poukazujeme a z níž i k objasnění celého zřízení armády rakouské některé věci vyjímáme. Seřaďování v pluky, jež vidíme již za třicetileté války v plném rozvoji, došlo zejména ve válce v tehdejších, tak zvaných zemích dědičných přesnějšího útvaru Daunovými pravidly z r. 1749. Tehdáž zřízeny jsou také na př. erární sklady k dodávání sukna a plátna pro vojsko, založeny také invalidovny pro vysloužilce k práci neschopné a zároveň ustanoven byl i plat důstojníkům daným na odpočinek. R. 1753. nařízen cís. patentem ze dne 29. září odvod nováčků z dědičných zemí, což čelilo k tomu, aby se zřídila řádná záloha, z kteréž by se za doby válečné doplňovaly pluky mužstvem ve zbrani již vycvičeným. R. 1766. upraveno také lépe najímání; ustanoveny k tomu účeli každému pluku jistý okres. Po míru Hubertsburském ustanoven stav pluku pěchoty na 16 setnin střeleckých, jež sestaveny byly ve tři prapory a 2 setniny granátnické. Mužstvo pěchoty nosilo tehdáž na hlavách kožené kaškety, olemované bílou stužkou, kabátec krátký a na obě strany přehnutý, vlasy byly pudrovány, na každé straně kadeřeny a v zadu v krátký tlustý cop spleteny. Voják nosil ručnici s nasazeným bodákem kolmě levou rukou. Té doby zavedeno bylo dosud platné salutování, kdežto dříve voják před svým představeným kašket smekal. Zároveň zavedena i nová pravidla cvičební, jimiž vojsko získalo větší pohyblivosti. Císařským patentem ze dne 27. března 1771. bylo zastaveno v dědičných zemích najímání a na místě jeho zavedena konskripce. V německé říši platila však na dále nařízení z r. 1776. a zanikla teprv r. 1805., když německá říše se rozpadla. Následkem řečeného

čtyř praporů neboli batailloнů a tak zvaného depotního kadru v doplňovacím okresu. Čtvrté prapory jednotlivých pluků ponechány jsou obyčejné také v doplňovacím okresu, kdežto první tři prapory ležely dle staré Metternichovské zásady obyčejně v jiných korunních zemích, než odkud se rekrutovaly; za dob válečných změnil se depotní kadre v depotní divisi, z níž dle potřeby mohl se utvořiti i pátý prapor. Čtvrtého praporu užiti se mělo kromě nutné potřeby k obsazení pevností a první tři prapory ustanoveny jsou k službě v poli. Každý prapor čítati měl za doby

---

patentu sčítáno v dědičných zemích poprvé obyvatelstvo, jednotlivým plukům vykázány jsou okresy a výsledek zaznamenán v knihách popisných, jež od těch dob u pluků rakouských jsou zavedeny. Odveden mohl býti každý od 17 až do 40 roků. Politické úřady mohly dle své vůle odvádět muže, jichž se mohlo postrádati. Kdo byl odveden, byl nucen sloužiti u vojště doživotně. Zároveň ale zavedena jest soustava dovolování, jakáž trvá až po dnešní den. Voják mohl odejíti na dovolenou nejen v míru, ale i za časů válek a obdržel tu úplný vojenský oblek s sebou, nesměl jej však nosit kromě nedělí a svátků. R. 1799. změněn u pěchoty kroj, jenž již poněkud blížil se kroji nynějšímu. Místo kašketu zavedena přilba, vlasy pleteny do kratšího copu, posavadní pudrované kučery zrušeny. Co stejnokroj zaveden krátký frak, bílé úzké spodky, u mužstva kamaše a u důstojníků zeleně olemované vysoké boty. Štábní důstojník měl k vyznamenání na výložkách úzkou zlatou portu a polní pás z hedbáví, kdežto pásky ostatních důstojníků byly z velbloudí srsti. U mužstva byla šavle úplně odstraněna a jedinou poboční zbraní zůstal bodák zavěšený na řemeni. Tornistra opatřena byla dvěma řemeny, kdežto dříve se zavěšovala na jednom řemeni na pravém ramenu. Veliké ztráty zemí a trvající nebezpečí války za dob Napoleonových vedly roku 1808. ku zvláštním zařízením, jimiž se branná moc sesílila. Byla založena zemská obrana, kteráž skládala se hlavně z lidí, kteří byli konskripcí osvobozeni od služby vojenské. V každém kraji byly zařízeny dva neb více praporů, pojmenovaných dle svého kraje. Důstojníci zemské obrany bráni jsou hlavně z pensistů, i ze šlechty a civilních úředníků. Mužstvo cvičeno bylo ve zbrani jen v neděli a ve svátek. Tato zemská obrana byla sice původně ustanovena jen k hájení vlastního krbu, později ale přidělována v čas potřeby i k vojsku v poli. — R. 1809. jsou granátnické setniny od svých pluků odděleny a v prapory seřaděny. Roku 1811. ustanovena služba vojenská na 14 let a u pěchoty zavedena co pokrývka na hlavu čáka. Jen důstojníci štábní obdrželi zlatem lemované klobouky. Čáky důstojníků byly ovroubeny zlatou stužkou dva palce širokou. Odznak desátníka tvořily jedna a šikovatele dvě úzké vlněné obruby na čáce. Granátníci obdrželi medvědice a jich důstojníkům místo kordů dány šavle. Po druhém pařížském míru byly prapory zemské obrany rozpuštěny. Na památku válek Napoleonských založen armádní kříž, kdežto již r. 1757. založen byl na památku vítězství u Kolína pro důstojníky řád Marie Terezie pro vojenské zásluhy a roku 1789. založena pro mužstvo stříbrná a zlatá medalie k odměnám osvědčené udatnosti; při zlaté obyčejný plat zdvojnásoben, při stříbrné o polovici zvýšen. Vypuknutí červencové revoluce v Paříži r. 1831. mělo za následek opět veliké zbrojení v Rakousku. Pěší pluky opět byly sesíleny vyzbrojením praporů zemské obrany, kteréž se rozeznávaly od řadového vojska toliko písmenami L. W. (Land-Wehr), kteráž v růži na čáce byla vepsána; po několika letech však i tento rozdíl zase přestal. R. 1837. zavedeny byly v stejnokroji tyto změny: Čáka dostala úhlednější formu, místo úzkých bílých spodků zavedeny jsou modré pantalony, jež u důstojníků zdobeny byly zlatou obrubou. Zároveň urovnány jsou částečně platy důstojníkům. — Začátkem r. 1840. počalo se užívati pušek s rázovým přístrojem. K zapalování sloužila tak zvaná zápalka (Zünder). Byla válcovitá a vodorovně se kladla do pánvičky. Přístroj rázový skládal se z kladívka a tak zvaného zubu, který dole končil klínovitě a při spouštění na zápalku uhodil. Zápalka byla upevněna tenkým mosazným drátem k patroně. R. 1845. zkrácena stálá služba vojenská ze 14 na 8 roků. — Události roku 1848. byly příčinou velikého zbrojení. Již

válečné 1018 mužů v šesti setninách. Dvě setniny tvořily jednu divisi. Každá setnina rozpadala se ve dvě čety (Zug). Pluk císařských myslivců tyrolských skládal se ze šesti praporů a jednoho praporu depotního. Každý prapor čítati měl v šesti setninách 1011 mužů. Tolikéž mužstva měl míti každý z oněch 32 praporů mysliveckých.

Celkem tedy celé do pole ustanovené vojsko rakouské obsahovati mělo 307 praporů pěššího vojska, v čemž zahrnuto jest 80 pluků řadové pěchoty, 38 praporů myslivců a 29 praporů hraničářů, —

---

v měsíci dubnu byly zřízeny nové diviso zemské obrany a v červenci čtvrté prapory šest setnin čítající. Téhož roku dostali i důstojníci řadové pěchoty místo kordu šavli. Dle pruh na límci u kabátce, u důstojníků zlatých neb stříbrných, u poddůstojníků z bílé vlny, rozeznávaly se stupně důstojenství. Zároveň odstraněny u poddůstojníků dříve užívané hole. Stříbrná medalie druhé třídy místo peněžitých odměn až posud zavedených zavedena pro menší zásluhy před nepřítelem. Zároveň zavedeno losování při odvodu. Povinnosť k dostavení se k odvodu ustanovena od 20. do 26 roku. — R. 1850. zaveden u pěchoty místo fraku kabát s dvojí řadou knoflíků. Kabátec štábních důstojníků obrouben na límci u krku i na rukávech zlatou stužkou, důstojníci dostali místo kožených závěsníků na šavle, závěsníky zlaté, za to ale odstraněny jsou zlaté obruby na pantalonech. Za odznak důstojenství zavedeny jsou hvězdičky na límci, u důstojníků stříbrné a zlaté, u poddůstojníků z bílé vlny. Důstojník štábní vyměnil taktéž klobouk s čákou, okrášlenou trojí zlatou obrubou; setníkova čáka ozdobena dvojí a důstojníka nižšího jednou zlatou obrubou. Šikovatel nosil dvoji, desátník jednu vlněnou černožlutou obrubu a svobodník černožlutou šňůrku na čáce. V týž rok padá i upravení plukovní hudby, jež byla ustanovena na 10 hoboistů a 38 jiných hudebníků. Roku 1851. zrušena jest dosavadní hodnosť kapitánská a místo ní jmenováni jsou setníci druhé třídy. Zároveň upraveno poznovu služné. (Plukovník měsíčně 150 zl., podplukovník 125 zl., major 100 zl., setník první třídy 75 zl., druhé třídy 58 zl., nadporučík 41 zl. a poručík první třídy 37 zl. a druhé třídy 33 zl.). Současně vydána jsou i nová pravidla cvičební, jimiž se valně zvýšila pohyblivosť vojska a usnadnilo tvoření přeměn v šiku a pochodu. R. 1852. zrušena opět zemská obrana a u pěších pluků nastaly některé změny v organisaci. Prapory granátnické až dosud trvavší jsou zrušeny a divise granátnické přiděleny jsou k svým plukům. Tvořily pak čtyři setniny granátnické. kteréž vřaděny byly do čtyř praporů. Medvědice jsou odstraněny a granátníci dostali jako ostatní pěchota čáky; jen na řemení na prsou a na nábojnici nosili malý mosazný granát. Na zrušení zemské obrany založeno pak ustanovení o záloze, dle něhož voján vyslouživ osmiletou kapitulaci se zavázal k dvouleté službě v záloze nebo-li reservě, při čemž ale za doby míru mohl býti na dovolené. R 1856 byla pěchota podělena novými puškami kapslovkami dle soustavy Lorenzovy, s nimiž pak vojsko rakouské ještě roku 1866. proti pruským jehlovkám bojovalo. R. 1858. ustanoveny byly opět nové změny v platech důstojníků, kteréž uvedeny jsou také zároveň na novou měnu a sice bral od té doby plukovník 210 zl., podplukovník 140 zl., major 105 zl., setník první třídy 79 zl., setník druhé třídy 62 zl., nadporučík 44 zl., poručík první třídy 40 zl., a druhé třídy 36 zl. rak měny měsíčně. Šikovatel dostával denně 35 kr., závodčí 20 kr., desátník 15 kr., svobodník 10 kr. a ostatní mužstvo pěchoty po 6 kr. R. 1859. za příčinou války italské začátkem března zřízena byla posádková divise a začátkem dubna prapor granátnický. Zřízením ještě druhé divise postaven prapor depotní. V polovici května dán rozkaz, aby ještě páté prapory u každého pluku byly zřízeny. Každý pluk měl tedy té doby jeden prapor granátnický o čtyřech setninách, pět polních praporů o šesti setninách, každé o 217 mužích. Prapor posádkový čítal čtyři setniny o 212 mužích. Po ukončené válce byl 1. srpna rozpuštěn posádkový prapor a 25. října prapory granátnické. Zároveň granátníci jsou úplně zrušeni. Jen znovu do služby vojenské přijatí a kteří druhou kapitulaci sloužili, dostali denní přídavek 5 kr. a za odznak na límec granát z bílého sukna. R. 1860. rozmnožena jest

v okrouhlém počtu asi 310.100 mužů. K obsazení pevností zbývalo 80 čtvrtých praporů ode všech pluků řadové pěchoty a 11 praporů hraničářských, celkem tedy 91 praporů s asi 100.000 mužů. Pěchota ozbrojena byla taženými puškami bodákovými dle soustavy Lorencovy, t. j. kapslovkami, nabíjenými z předu.

Kyrysníci — (bez kyrysů) — tvořily těžkou jízdu, — všecky ostatní jízdecké pluky lehkou jízdu. Každý pluk kyrysníků, vyjímaje osmý pluk — druhdy kyrysníků Dampierrových — jenž čítal šest škadron a založen byl již r. 1618., skládal se z pěti škadron*) — každý pluk lehké jízdy ze šesti škadron.**)

Za dob válečných zůstaviti měl ale každý pluk jednu škadronu v doplňovacím okresu, tak že každý pluk lehké jízdy a osmý pluk kyrysníků vytrhnouti měl do pole s pěti a ostatní pluky kyrysníků se čtyřmi škadronami. Každá škadrona čítala 149 koní, měla tedy veškerá jízda vytrhnouti do pole s 29.000 koní.

Ze 12 pluků dělostřeleckých bylo ustanoveno devět k doplnění armádních sborů. Každý z těchto pluků obsahovati měl za doby míru čtyři čtyřliberní batterie po 8 dělech, dvě čtyřliberní jízdecké batterie také po 8 dělech, dvě osmiliberní batterie po 8 dělech, jednu raketní batterii, jednu parkovou a čtyři pevnostní setniny. Za dob války přidružiti se měla ku každému pluku ještě jedna parková, jedna pevnostní a jedna depotní setnina. Měl tedy míti každý z těchto devíti pluků deset polních batterií po 8 dělech, celkem 80 děl. Pátý pluk měl míti k tomu ještě za dob míru dvě, za doby války čtyři batterie děl horských po 8 kusech, tedy o 32 děla více než ostatní pluky. Zbývající tři pluky, totiž šestý, jedenáctý a dvanáctý měly ve válce tvořiti dílem armádní zálohu dělostřeleckou, dílem byly ustanoveny pro divise jízdecké. Mohlo tedy Rakousko postaviti dle předběžného rozpočtu do pole 340.000 mužů pěchoty a jízdy s asi 1000 polních a horských děl.

Celá armáda rozpadala se v armádní sbory, jichž bylo r. 1866. deset. Každý takový sbor skládati se měl ze čtyř brigád pěchoty, z jedné brigády lehké jízdy, z dělostřelecké zálohy, ze dvou

---

pěchota na 80 pluků. Každý z dosavadních 62 pluků postoupil jeden nebo dva prapory plukům nově se zřizujícím. Pluk sestával pak jen ze tří praporů o šesti setninách. Válečná míra každé setniny byla: 4 důstojníci, 2 šikovatelé, 4 závodčí, 8 desátníků, 20 svobodníků a 150 prostých, 2 bubeníci, 1 trubač a 4 sluhové důstojníků. Však již roku 1861 nařízeno, aby každý pluk skládal se ze čtyř praporů o šesti setninách. R. 1862 zavedeny jsou opět nové změny v kroji. Kabátec s přeloženým límcem a jednou řadou knoflíků, kdežto dříve byl límec stojatý a dvě řady knoflíků. Čáka stala se úhlednější a nižší. Nábojnice byla k většímu pohodlí při nabíjení tak zavěšena, aby se mohla pošinouti; k tomu přidán ještě pás k opásání těla. Důstojníci nositi měli na dále polní pásku přes pravé rameno. Pravidla téhož roku vydaná vynikají větší prostotou v povelu, v hmatech a pohybech. Přijato dvoučlenné postavení a harcovnictví zdokonaleno zavedením rojů (Schwärme). Pušky nosila pěchota na levém rameni položeny. — Rok 1866. měl ovšem za následek největší změny v celém vnitřním zařízení armády a všech její poměrů.

*) Po válce roku 1866. byl vůbec název kyrysníků zrušen a dosavadní pluky kyrysnické přidruženy k plukům dragounským.

**) Až do r. 1866. měl také každý pluk jízdy svůj hudební sbor. Hudebníci měli obyčejně bílé koně. Také prapory myslivců měly do r. 1866. své hudební sbory.

setnin sboru ženijního a dvou setnin zákopníků a mužstva ostatních k armádě příslušných odborů. Každá brigáda pěchoty skládala se ze dvou pluků řadové pěchoty po třech praporech, jednoho praporu myslivců a jedné batterie, celkem tedy ze 7000 mužů a 8 děl. Každá brigáda jízdy skládati se měla ze dvou pluků, tedy při lehké jízdě z desíti škadron s jednou jízdeckou batterií, celkem tedy z 1500 koní a 8 děl. Dělostřeleckou zálohu u každého sboru tvořily dvě osmiliberní batterie pěší, dvě batterie jízdecké a jedna batterie raketní, tedy pět batterií se 40 děly. Celý armádní sbor skládati se měl tedy z 28 praporů pěchoty, 10 škadron jízdy a 10 batterií, což representuje asi 30.000 mužů s 80 děly.

K armádě, kteráž by skládala se ze tří až sedmi takovýchto sborů, měly býti připojeny ještě jedna neb dvě divise reservní jízdy a armádní záloha dělostřelecká. Každá takováto divise jízdy skládati se měla ze dvou brigád těžké jízdy a jedné brigády lehké jízdy, tedy ze 26 škadron a tří batterií, neboli ze 3900 koní a 24 děl. Armádní záloha dělostřelecká míti měla dvakráte tolik batterií, kolik by měla armáda sborů. Kdyby se tedy na př. do pole vypravená armáda skládala z pěti sborů, čítati měla jich dělostřelecká záloha armádní deset batterií nebo 80 děl.

Mužstva odváděno bylo dle tehdejších ustanovení každý rok 80 až 85.000 mužů. Povinnosť vojenské služby byla vyměřena na osm roků a na dvě léta v záloze. V stálé službě držáni byli infanteristé obyčejně jen po tři léta, načež propouštěni byli na dovolenou „na neurčito"; kavaleristé sloužili obyčejně v stálé službě sedm nebo i celých osm let, dělostřelci a ostatní odbory tři léta. Měla-li vypuknouti válka, svoláváni byli nejprvé dovolenci k doplnění oddělení do pole ustanovených, záložníci pak svoláváni jsou k doplnění oddělení depotních.

K tomu družilo se ještě válečné loďstvo.

---

Nebude od místa, všimneme-li si při této příležitosti poněkud i vnitřních poměrů vojska rakouského. Jako Rakousko samo co do složitosti své jest pravým malým světem, skládajíc se z množství národností nejrozmanitějších a vynikajíc zvláštností tou samojediné mezi všemi státy evropskými, tak i vojsko rakouské co do živlů svých jest nejzvláštnějším mezi všemi vojsky evropskými. Různorodá povaha státu jeví se přirozeně a důsledně i ve vojště rakouském. Jako žádný státník vídeňský nedovedl národy rakouské obléci v jedinou uniformu, jako žádné úsilí nedovedlo vyhladiti jejich — ať tak díme — osobní ráz a povahu, aby se mohlo hlásati: „Rakousko jest státem jen německým", podobně objevilo se i všechno úsilí germanisační a centralisační marným v armádě rakouské. Jen zaslepenec mohl by tvrditi, že vojsko rakouské bylo vůbec kdy — a zejména roku 1866. — vojskem německým. V pruské armádě byli až asi na 7000 Poláků poznaňských skoro vesměs ryzí Němci, francouzská armáda skládá se kromě několika praporů Arabů také veskrze z rodilých Francouzů, italská armáda od roku 1859. pouze z Italianů, anglická z Angličanů, Škotů a Irčanů, kteří mluví vesměs jazykem anglickým, ba i ruská armáda jest jakoby z jediné slitiny Slovanů —

Velkorusů, Malorusů a Poláků, proti nimž mizí v pravém slova smyslu počet Čudů, Tatarů, Kalmuků atd. Naproti tomu vizme armádu rakouskou! Jaká to pestrosť a směs jazyků v každém sboru! Slované, Maďaři, Italiáni, Němci, Rumuni, Armeni — vše pohromadě. Proti Němcům jsou národnosti neněmecké — a tu v přední řadě Slované — zastoupeny v armádě rakouské třikrát, ba téměř čtyrnásob silněji. Kdo pak jen poněkud poznal vojsko rakouské, přisvědčí nám také, že sotva třetina všech vojáků jazyku německému rozumí, neřkuli aby jazykem tím mluvila. Tak bylo i r. 1866. Skutečně němečtí plukové pěchoty byli roku 1866 jediné z Horních a Dolních Rakous, pak ti, kteří doplňují se v německých krajinách Štýrska, Salcpurku, Korutan, Krajiny, Čech, Moravy a Slezska. Ani tyrolský pluk císařských myslivců není úplně německý, poněvadž na př. v jižním Tyrolsku mluví se již vesměs italsky. Co se týče jízdy, tu všecky pluky husarské skládají a i roku 1866. skládaly se z Maďarů, nebo částečně i ze Slováků; rovněž záležely všecky pluky hulánské hlavně z Poláků a částečně i jiných Slovanů. Ryze německými byly tedy asi toliko tři pluky kyrysnické, rekrutované z Horních a Dolních Rakous, ze Štýrska a z německých krajin moravských. Za to ale ostatní pluky dragounské a kyrysnické skládaly se skoro výhradně z Čechů a Moravanů. Dělostřelecké pluky skládaly se rovněž velikou většinou z Čechů.

A přece hlásalo se před vypuknutím války roku 1866. neustále ve vídeňských novinách, že v rakouské armádě panuje r y z e n ě m e c k ý d u c h, ba válka sama prohlášena za válku N ě m c ů s N ě m c i, třeba že v armádě nebylo o jakémsi velkoněmeckém smýšlení ani památky. Bylo ovšem pracováno s největším úsilím k tomu, aby se vojsku rakouskému dodal skutečně tento jediný německý r á z, však přirozená různorodosť nedala se ničím utlumiti a vyhladiti.

Panovalo-li přece u vojště shromažďujícím se roku 1866. na Moravě a v Čechách proti Prusku nadšení a bojechtivosť, nebylo to nadšení pro věc n ě m e c k o u, k vůli níž válka se měla vésti, nýbrž byla to především o d d a n o s ť k m o c n á ř i, co k nejvyššímu veliteli vojenskému, kteráž oživovala massy rakouského vojska. Jinak jevila se přirozená různorodosť u jednotlivých pluků ve všem a všude a jiné nadšení, nežli tuto oddanosť k mocnáři marně by byli hledali u vojště ti rádcové koruny, kteří stůj co stůj pomocí nákladné byrokracie a rozsáhlé policie pracovali po dlouhá léta o vyhlazení všech zvláštností národů neněmeckých, aby celý stát ustrojil se v jediný šat, v jediný zákon, jediný jazyk a mrav, a kteří důsledně umořovali zejména ve vojáku uvědomění národní, aby se odcizoval svému rodu a stával se nevolným nástrojem té neb oné vlády, která by mu pak dle libosti a dle potřeby toho neb onoho „ducha“ mohla vdiktovati.

---

**Pruská branná moc** skládala se roku 1866. jak následuje:

P ě c h o t u tvořili p l u k o v é g a r d y a plukové ř a d o v í.

G a r d a skládala se ze č t y ř p l u k ů pěší gardy, č t y ř pluků gardových granátníků, j e d n o h o p l u k u gardových střelců, j e d n o h o p r a p o r u gardových myslivců a j e d n o h o p r a p o r u gardových ostrostřelců. —

P l u k ů ř a d o v ý c h bylo: d v a n á c t p l u k ů granátníků, o s m p l u k ů střeleckých, o s m p r a p o r ů myslivců a p a d e s á t d v a p l u k y

řadové pěchoty. Každý pluk měl za doby míru tři prapory a sice pluky střelecké po třech praporech střelců, plukové gardy a granátníků po dvou praporech granátníků a jednom praporu střelců, řadová pěchota po dvou praporech mušketýrů a jednom praporu střelců. Za dob válečných přidružil se ku každému pluku ještě čtvrtý prapor doplňovací a ku každému střeleckému a mysliveckému praporu ještě po jedné doplňovací setnině. Každý prapor pruský čítal, byl-li uveden na míru válečnou, 1025 mužů s 22 důstojníky ve čtyřech setninách.

Pěchota pruská vesměs ozbrojena byla zadovkami s jehlicemi, nebo-li tak zvanými jehlovkami dle soustavy Dreyse-ho. Pozdější tajný rada Dreyse v Sömmerdě u Erfurtu v Durinkách, syn zámečníkův a sám také zámečnictví vyučen, dokonal první vzorek jehlovky r. 1827. Pokusy s přístroji třaskavými daly mu první podnět k vynálezu, který byl zprvu ještě dosti nedokonalým. Teprv když roku 1829. obrátil na se pozornosť tehdejšího pobočníka a později ministra války Witzlebena, poskytnuty byly vynálezci pruským ministerstvem války vydatné podpory, následkem čehož podařilo se Dreysemu dalšími po celou řadu let trvavšími pokusy konečně r. 1836. zříditi téměř dokonale později tak proslavenou jehlovku. Ještě čtyři léta uplynula za rozličných zkoušek, až konečně vzorek jehlovky roku 1841. úplně byl ustanoven a nařízením tehdejšího krále Bedřicha Viléma IV. zavedena v celé pruské armádě. V úsudku vojenském, jenž tenkráte o zbrani té byl podán, vyslovena mimo jiné také věta nyní jako proroctví znějící, „že považovati dlužno jehlovku za veliký dar prozřetelnosti ku zdaru státu," — a na jiném místě — „že jehlovku učiní veliké historické upomínky proslavenou národní zbraní pruskou."

Hlavní důležitosť při jehlovce spočívala v tom, že střelná rána nezapalovala se z venčí, nýbrž uvnitř pušky a sice nárazem ocelové jehlice na patronu, obsahující všecky k výstřelu potřebné částky. Patronu tvořila papírová slupka, na jednom konci papírovým dnem uzavřená. Na dně nalezal se prach, na nějž přiléhal váleček papírový, jenž v dutině zadního konce obsahoval zápalku, druhým pak nálevkovitým koncem objímal část oblé kulky, mající velikosť a podobu žaludu. Výstřel postupoval po zapálení prachu tak, že vzniklý plyn kulku vrazil do hlavně a tou jej dále pudil.

Vzhledem k puškám rakouským, nabíjeným pomocí dlouhých nabijáků z předu, při nichž výstřel povzbuzen byl ještě vnějším naražením kohoutku na tak zvanou kapsli, měla jehlovka především výhodu nepoměrně rychlé střelby a pak vynikala i tím, že pohodlně a příležitě dalo se jí v každém postavení a za každého počasí užiti. Také rozkládání a skládání nečinilo obtíží, čímž usnadňovalo se i čidění pušek v poli. Jinak ale nebyla rána z jehlovky u porovnání s puškami rakouskými jistá a zvláště na další vzdálenosť nebyl náraz střely dosti mocný. Tato vada pruských jehlovek zůstala však roku 1866. vůdci rakouskými nepovšimnuta a vojsko hnáno v massách takřka před ústí pušek pruských; kdežto naopak ani této částečné převahy pušek rakouských nad jehlovkami, — že totiž nesly dále a mnohem jistěji, — nebylo při pověstné tehdejší taktice bodákových útoků náležité a v čas zužitkováno.

Pušky střelců pruských byly o něco kratší než u ostatní pěchoty (tak jako byly i v armádě rakouské pušky myslivců kratší, než ostatní

pěchoty) a upraveny byly pro sečné bajonety, kdežto ostatní pěchota opatřena byla bodáky trojbranými.

Do pole mělo se tedy postaviti pěchoty pruské celkem 253 prapory s 260.000 muži a doplňovacího mužstva zbylo pak ještě k obsazení pevností 83 prapory s 85.000 muži.

Jízda pruská skládala se taktéž z pluků gardových a z pluků řadových. Gardu tvořil jeden pluk „Gardes du Corps," jeden pluk gardových kyrysníků, dva pluky gardových dragounů, jeden pluk gardových husarů a tři pluky gardových hulánů. Řadových pluků jízdných bylo: osm pluků kyrysníků, osm pluků dragounů, dvanáct pluků husarů a dvanáct pluků hulánů (hlavně Poláků z Poznaňska).

Kyrysníci a huláni čítali se k jízdectvu těžkému, dragouni a husaři k lehkému. Bylo tedy 25 pluků těžkého a 23 pluky lehkého jízdectva. Každý pluk měl po čtyřech škadronách, každá se 155 jezdci a 5 důstojníky. Ve válce připojiti se měla ku každému pluku ještě škadrona doplňovací, kteráž čítala při těžkém jízdectvu 200, při lehkém 250 mužů. Celkem mělo se tedy postaviti do pole 30.000 jezdců. Škadrony doplňovací čítati měly celkem asi 10.700 mužů.

Také dělostřelectvo skládalo se z jedné brigády gardy a osmi brigád linie. Každou brigádu tvořily dva pluky a sice jeden pluk polních dělostřelců a jeden pluk dělostřelectva pevnostního. Každý polní pluk měl tři pěší a jedno jízdecké oddělení, každé oddělení pak čtyři batterie po šesti dělech, dohromady tedy celý pluk 96 děl.

K tomu devět praporů zákopníků a devět praporů vozotajstva.

Celkem mělo tvořiti do pole ustanovenou armádu pruskou asi 300.000 mužů pěchoty, jízdy a zákopníků s 864 děly. K tomu družila se ale ještě zemská obrana ve dvou oddílech. První oddíl zahrnoval mužstvo do 32 let, celkem sto šestnáct praporů s asi 120.000 muži pěchoty a dvanáct pluků jízdy se 48 škadronami a asi 7000 koní. Druhý oddíl zahrnoval mužstvo do 36 let o sto a šestnácti praporech s asi 93.000 mužů. Ku každému praporu mohla se v pádu potřeby zříditi ještě četa jízdy asi se 100 koní. Tohoto druhého oddílu zemské obrany mělo se ale užiti jen uvnitř země a jen když nepřítel přestoupil již hranice.

Celá armáda pruská rozdělovala se v devět armádních sborů.

Ve válce skládati se měl každý armádní sbor pruský:

1) ze dvou divisí pěchoty; každá divise zahrnovati měla dvě brigády po dvou plucích (celkem 12 praporů). Ku každé divisi přidružiti se měl ale ještě buď prapor střelců neb myslivců, jeden pluk jízdy a jedno oddělení dělostřelců s 24 děly. Každá divise pěchoty skládala se tedy asi z třinácti až patnácti praporů pěchoty (12—15000 mužů) ze čtyř neb pěti škadron jízdy (600—700 mužů) a 24 děl;

2) z jedné divise jízdy, skládající se ze dvou brigád jízdectva po dvou plucích a jedné neb dvou batterií děl, celkem tedy asi 2700 jezdců se 6 neb 12 děly;

3) ze zálohy dělostřelecké, skládající se ze čtyř batterií pěšších a dvou neb tří batterií jízdných, celkem tedy ze 36 až 42 děl.

Možno tudíž průměrem počítati jeden armádní sbor pruský na 25.000 mužů pěchoty, 3600 jezdců a 96 děl.

Prusko doplňovalo své vojsko již tehdáž na základě všeobecné branné povinnosti; stálá služba ustanovena byla na tři léta.

Celá armáda rakouská rozdělena byla, jak již podotknuto, roku 1866. na deset armádních sborů, z nichž sedm spolu s pěti divisemi jízdy tvořily armádu severní. Byly to první, druhý, třetí, čtvrtý, šestý, osmý a desátý armádní sbor.

Pátý, sedmý a devátý sbor pod velením generalmajora Rodiče, podmaršálka Maroičiče a podmaršálka Hartunga a vrchním velením arcivévody Albrechta, jemuž co náčelník generálního štábu byl přidělen generalmajor John, tvořily armádu jižní, kteráž určena byla na bojiště v Benátsku.

III.

## Rakouská severní armáda a proti ní operující armády pruské.

V polovici měsíce června rozložena byla rakouská severní armáda téměř již v úplném počtu ustanoveného mužstva se šesti armádními sbory, se čtyřmi divisemi jízdy a ze šestnácti batterií se skládající dělostřeleckou zálohou na Moravě a ve Slezku a s jedním armádním sborem a jednou divisí jízdy v Čechách. Scházelo ještě jen několik tisíc mužů k úplnému doplnění náležitého počtu mužstva, pak brigáda Procházkova, která ale již dne 18. června dorazila k třetímu sboru a brigáda Kalíkova, kteráž dne 20. června z Holštýna dorazila do Prahy. Jelikož velitel brigády té, generalmajor rytíř Kalík, v Altoně těžce onemocněl a za krátko i zemřel, ustanoven byl za velitele brigády té plukovník Abele. V týž den 20. června vrátily se také ku svým plukům z Holštýna meškavší tam škadrony dragounů Windischgrätzových a z Mohuče škadrona kyrysníků pluku prince pruského.

Celkem čítala celá severní armáda rakouská: 203 prapory neboli bataillony, 155 škadron a 736 děl s počtem k boji schopného a určeného mužstva 192.089 mužů řadové pěchoty, 22.832 muže jízdy, 23.288 mužů dělostřelectva a technických sborů.

Se všemi ostatními příslušnými vedlejšími sbory armádu doprovázejícími čítala severní armáda rakouská 283.184 muže a 66.847 koní.

Královská saská armáda čítala celkem 20 praporů pěchoty, 16 škadron a 56 děl s 18.841 muži pěchoty, 2.574 muži jízdy a 2.044 dělostřelci; se vším příslušenstvem přibylo ze Sas celkem 26.265 mužů a 7.560 koní.

Dohromady čítala tedy spojená rakousko-saská armáda 223 prapory pěchoty, 171 škadron jízdy, 794 děla s počtem do boje vystrojených 210.930 mužů pěchoty, 25.406 jezdců, 25.332 dělostřelců, celkem tedy **261.668 mužů** do boje určených; spolu s ostatními sbory příslušnými bylo denně k výživě 309.449 mužů a 74.407 koní.

Pruské armády, pokud stály proti rakousko-saskému vojsku, čítaly:

226 praporů řadové pěchoty, 206 škadron jízdy, 840 děl s počtem k boji vypravených 227.564 mužů pěchoty, 32.029 jezdců, 32.145 mužů dělostřelectva a technických oddělení, celkem tedy **291.738 mužů** do

boje určených bez mužstva ostatních k armádě příslušných, k boji ale nepoužívaných oddělení a sborů.

Podrobnější zprávu o rozložení a soustřeďování se vojska pruského, pokud operovati mělo proti Sasům a Rakousku, podáme později.

U porovnání s počtem k boji vystrojeného mužstva rakousko-saského jeví se u armád pruských převaha o 30.070 mužů a 46 děl. Počet mužstva pruského uvádíme dle výpočtu ve zprávě generálního štábu rakouského vytknutého; pruský generální štáb v popisu válečné výpravy proti Rakousku udává počet v Čechách bojovavšího vojska pruského na 278.600 mužů, v kteréžto částce není ale zahrnuto 5.510 mužů sboru zákopnického; připočte-li se i tento druh vojínů, jeví se přece převaha na straně vojska pruského o 22.442 muže.

**Rakouskou armádu severní** tvořily tyto sbory, brigády, pluky a prapory:

I. **První armádní sbor** pod velením generála jízdy, hr. Edv. Clam-Gallasa, jemuž přidělen byl generalmajor hr. Gondrecourt. Náčelníkem generálního štábu byl plukovník bar. Litzelhofen.

Sbor ten tvořily tyto brigády:

*Brigáda generalmajora Poschachra,* k níž náležel: český 18. prapor myslivců, haličský pluk bar. Martiniho č. 30. a uhersko-slovenský pluk krále pruského č. 34.

*Brigáda plukovníka hr. Leiningena,* k níž patřil: 32. prapor myslivců, aradský pluk hr. Gyulaye č. 33. a vlašský pluk hr. Haugwice č. 38.

*Brigáda generalmajora bar. Pireta,* kterouž tvořil: 29. prapor myslivců, kralohradecký pluk velkoknížete Konstantina č. 18. a vlašský pluk arcivévody Zigmunda č. 45.

*Brigáda generalmajora Ringelsheima,* již tvořil: 26. prapor myslivců, litoměřický pluk krále hanoveránského č. 42. a chebský pluk vévody z Württemberku č. 73.

Kromě toho přidělen byl ku sboru hr. Clam-Gallasa husarský pluk Mikulášův č. 4., dělostřelecký pluk č. 1. a příslušný počet zákopníků i mužstva zdravotního. Ku každé brigádě přidruženo bylo od těchto přidělených pluků jízdy a dělostřelectva po jedné škadroně husarů a po jedné batterii děl.

Až do bitvy u Králové Hradce přidělena byla k prvnímu sboru i brigáda plukovníka Abeleho, kteráž ale pak přidružena byla ke sboru třetímu, kdež ji také uvádíme.

II. **Druhý armádní sbor** pod velením podmaršálka hr. z Thun-Hohensteinu, jemuž přidělen byl tehdejší generalmajor bar. Jos. Filippović. Náčelníkem generálního štábu byl plukovník Döpfner.

Sbor tento tvořily:

*Brigáda plukovníka Thoma,* k níž náležely:

2. prapor myslivců (Češi), haličský pluk bar. Rossbacha č. 40. a uherský pluk hr. Jiří Jelačiče č. 69.

*Brigáda generalmajora Henriqueza,* k níž patřil:

9. prapor myslivců, pluk velkovévody hessenského č. 14. a štýrský pluk krále belgického č. 27.

*Brigáda generalmajora Saffrana,* již tvořil:
11. prapor myslivců, uherský pluk vévody saskovýmarského č. 64. a vlašský pluk prince holštýnského č. 80.

*Brigáda generalmajora vévody z Württemberku,* k níž náležel: štýrský 20. prapor myslivců, štýrský pluk Hartungův č. 47. a haličský pluk velkovévody Meklenbursko-Zvěřínského č. 57.

Ku každé brigádě přiděleno bylo ještě po jedné škadroně hulánského pluku cís. Františka Jos. č. 6. a po jedné batterii děl od dělostřeleckého pluku č. 2., jenž pod velením plukovníka Berga z Falkenberku ku sboru tomu byl přidružen.

III. **Třetí armádní sbor** pod velením podmaršálka arcivévody Arnošta, jemuž přidělen byl generalmajor Baumgarten. Náčelníkem generálního štábu byl plukovník bar. Catty.

Sbor třetí tvořily:

*Brigáda plukovníka Abeleho* (dříve Kalíkova). (Původně přidělena byla, jak již dříve podotknuto, ku prvnímu sboru. po bitvě u Kr. Hradce však přidělena byla ku sboru třetímu.) Brigádu tu tvořily:
22. prapor myslivců, plzeňský pluk Khevenhüllerův (později pluk Filippovičův) č. 35. a uherský pěší pluk bar. Rammingа č. 72.

*Brigáda generalmajora Appiana,* kterouž činil:
4. prapor myslivců, uherský pluk vévody saskomeiningenského č. 46. a pluk arcivévody Jindřicha č. 62.

*Brigáda plukovníka Benedeka,* již tvořil:
1. prapor myslivců, pluk arcivévody Františka Karla č. 52. a pluk bar. Šokčeviće č. 78.

*Brigáda plukovníka Kirchsberga,* k níž náležel:
3. prapor myslivců, uherský pluk arcivévody Albrechta č. 44. a dolnorakouský pluk Hessův č. 49.

*Brigáda plukovníka Procházky,* kteráž skládala se z 33. praporu myslivců, z třináctého pluku hraničářů a ze čtvrtých praporů pluků č. 55. (hr. Gondrecourt) a č. 56. (bar. Gorizutti).

Ku každé brigádě přidruženo bylo po jedné škadroně hulánů Lichtenštejnových č. 9. a po jedné batterii děl k třetímu sboru přiděleného dělostřeleckého pluku č. 8. (pod velením plukovníka Walušky), jakož i příslušný počet zákopníků a mužstva zdravotního.

IV. **Čtvrtý armádní sbor** měl v čele podmaršálka hr. Festetiče, jemuž přidělen byl podmaršálek bar. Mollinary. Náčelníkem generálního štábu byl plukovník Görz.

Čtvrtý sbor tvořily:

*Brigáda generalmajora Brandensteina,* k níž náležel:
27. prapor myslivců, uherský pěší pluk arcivévody Viléma č. 12., vlašský pluk velkoknížete Michala č. 26.

*Brigáda generalmajora Fleischhackra,* již tvořil:
13. prapor myslivců, uherský pěší pluk hr. Coroniniho č. 6. a taktéž uherský pluk následníka trůnu ruského č. 61.

*Brigáda plukovníka Poeckha* a sice: 8. prapor myslivců, uherský pluk arcivévody Josefa č. 37. a uherský pluk arcivévody Karla Ferdinanda č. 51.

*Brigáda arcivévody Josefa* a sice: 30. prapor myslivců, pluk rytíře Schmerlinga č. 67. a uherský pluk bar. Steiningera č. 68. Ku každé brigádě přiděleno bylo po jedné škadroně husarů od pluku Bedřicha Karla č. 7. a po jedné batterii čtvrtého pluku dělostřelců, ku sboru tomu přidělenému pod velením plukovníka Hubra, jakož i mužstvo zákopnické a zdravotnické.

V. **Šestý armádní sbor** pod velením podmaršálka bar. Ramminga, jemuž přidělen byl generalmajor Kochmeister. Přednostou generálního štábu byl plukovník Fröhlich.

Šestý armádní sbor tvořily:

*Brigáda plukovníka bar. z Waldstättenu* a sice: 6. prapor myslivců, rusínský pluk hr. Hartmanna č. 9. a pluk rytíře Franka č. 79.

*Brigáda plukovníka Hertweck-ova*, již tvořil: 25. prapor myslivců, černovický pluk bar. Kellnera č. 41. a pluk bar. Gorizuttiho č. 56.

*Brigáda generalmajora Rosenzweiga*, k níž náležel: 17. prapor myslivců, dolnorakouský pluk Hoch- a Deutschmeister č. 4. a pluk hr. Gondrecourta č. 55.

*Brigáda plukovníka Jonáka* a sice: český 14. prapor myslivců, pěší pluk prince pruského č. 20. a pluk prince Wasy č. 60.

Ku každé brigádě přiděleno bylo po jedné škadroně hulánů od pluku hr. Clama č. 10. a po jedné batterii k šestému sboru přidruženého dělostřeleckého pluku č. 10. pod velením plukovníka Čermáka, jakož i příslušné mužstvo sboru zdravotnického a zákopníků.

VI. **Osmý armádní sbor** pod velením arcivévody Leopolda, jemuž byl přidělen generalmajor Weber.

Osmý sbor tvořily:

*Brigáda generalmajora Fragnera*, k níž náležel:

5. prapor myslivců, haličské pluky vévody Nassovského č. 15. a velkovévody Karla Salvátora Toskánského č. 77.

*Brigáda generalmajora Schulze*, již tvořil:

31. prapor myslivců, moravský pluk bar. Gerstnera č. 8. a jičínský pluk hr. Nobiliho č. 74.

*Brigáda plukovníka Kreyssnera* a sice:

24. prapor myslivců, čáslavský pluk bar. Reischacha č. 21. a uherský pluk arcivévody Ferdinanda d'Este č. 32.

*Brigáda generalmajora hr. Rothkircha*, již tvořil:

uherský pluk bar. Mamuly č. 25. a pluk Leopolda Toskánského č. 71.

Ku každé brigádě přidruženo bylo po jedné škadroně hulánského pluku arcivévody Karla č. 3. a po jedné batterii devátého pluku dělostřelectva pod plukovníkem Schlagem k sboru tomu přiděleného, jakož i příslušné mužstvo zdravotnické a zákopnické.

VII. **Desátý armádní sbor** pod velením podmaršálka bar. Gablenze, jemuž byl přidělen generalmajor bar. Koller.

Desátý sbor tvořily:

*Brigáda plukovníka Mondla* a sice: 12. prapor myslivců, haličský pluk br. Mazzucheli-ho č. 10. a rovněž haličský pluk vévody z Parmy č. 24.

*Brigáda plukovníka Grivičiče* a sice: 16. prapor myslivců, uherský pluk cára Alexandra II. č. 2. a rovněž uherský pluk bar. Airoldiho č. 23.

*Brigáda generalmajora Knebla* a sice: 28. prapor myslivců, slezský pluk císaře Františka Josefa č. 1. a moravský pluk arcivévody Karla č. 3.

*Brigáda generalmajora Wimpffena,* a sice: vlašský pluk bar. Bamberga č. 13. a pluk arcivévody Štěpána č. 58.

Ku každé brigádě přidruženo bylo po jedné škadroně hulánů pluku hr. Grünne-ho č. 1. a po jedné batterii k desátému sboru náležejícího třetího pluku dělostřeleckého pod plukovníkem Eislerem, jakož i příslušný počet mužstva zdravotnického a zákopníků.

I. **První divise lehké jízdy** měla v čele svém generalmajora Edelsheima a tvořily ji tři brigády a sice:

*Brigáda plukovníka Appela,* k níž náležel dragounský pluk kn. Windischgrätze č. 2., husarský pluk knížete Lichtenštejna č. 9. a čtvrtá batterie 11. pluku dělostřelectva.

*Brigáda plukovníka hr. Wallise,* totiž dragounský pluk prince Eugena Savojského č. 1., husarský pluk krále pruského č. 10. a pátá batterie dělostřeleckého pluku č. 11.

*Brigáda plukovníka Fratričeviče,* totiž husarský pluk hr. Radeckého č. 5., pak husarský pluk vévody z Hessen-Kasselu č. 8. a šestá batterie dělostřeleckého pluku č. 11.

II. **Druhá divise lehké jízdy** měla v čele generalmajora knížete z Thurn-Taxisu a skládala se z těchto brigád:

*Brigáda plukovníka Bellegarde,* již tvořil husarský pluk bar. Cseha č. 4., husarský pluk bar. Hallera č. 12. a druhá batterie 11. pluku dělostřelců.

*Brigáda plukovníka z Westphalenu,* již tvořil: husarský pluk krále Württemberského č. 6., husarský pluk hr. Pálffyho č. 14. a třetí batterie 11. pluku dělostřelectva.

III. **První divise reservní jízdy** pod velením prince Šlesvík-Holštýnského skládala se ze dvou brigád a sice byly to:

*Brigáda generalmajora prince Solmse,* již tvořil pluk kyrysníků cís. Ferdinanda č. 4., kyrysnický pluk prince Hessenského č. 6., hulánský pluk cís. Maximiliána č. 8. a pátá batterie 6. pluku dělostřelců.

*Brigáda generalmajora Schindlöckera,* již tvořil kyrysnický pluk hr. Stadiona č. 9., kyrysnický pluk cís. Frant. Josefa č. 11., hulánský pluk cís. Frant. Josefa č. 4. a šestá batterie 6. pluku dělostřelectva.

IV. **Druhá divise reservní jízdy** pod velením generalmajora Zaitska skládala se také ze dvou brigád. Byly to:

*Brigáda generalmajora Boxberga,* již tvořily: kyrysnické pluky krále Jana saského č. 3. a vévody brunšvického č. 7. a hulánský

pluk kn. Schwarzenberka č. 2. se čtvrtou batterií 12. pluku dělostřelectva.

*Brigáda generalmajora hr. Soltika*, již tvořily kyrysnické pluky Františka Josefa č. 1. a cára Mikuláše č. 5., hulánský pluk hr. z Wallmodenu a pátá batterie 12. pluku dělostřelectva.

V. **Třetí divise reservní jízdy** pod velením hr. Coudenhowe skládala se rovněž z dvou brigád; byly to:

*Brigáda kn. Windischgrätze*, již tvořil kyrysnický pluk Wranglův č. 2., kyrysnický pluk prince Karla pruského č. 8., hulánský pluk arcivévody Karla Ludvíka č. 4. a druhá batterie 12. pluku dělostřelectva.

*Brigáda generalmajora Mengena*, již tvořily: kyrysnické pluky krále Ludvíka bavorského č. 10. a generála hr. Neipperga č. 12. a hulánský pluk cára Alexandra č. 11., jakož i třetí batterie 12. pluku dělostřelců.

## Sbor Sasů

pod velením korunního prince saského Alberta rozdělen byl ve dvě divise pěchoty a jednu divisi jízdy. Divise pěchoty dány pod velení saských generálů Schimpffa a Stieglitze, divisi jízdy velel generál Fritsch.

Nejvyšší velení nad celou severní armádou rakouskou a spojeným s ní sborem saským, svěřeno bylo polnímu zbrojmistru, rytíři Ludvíku Benedekovi.

Muž ten náležel k nejoblíbenějším, nejudatnějším a nejosvědčenějším generálům rakouským a důstojníci i mužstvo všech pluků pohlíželi k němu s velikou důvěrou. Když ustanoven byl za nejvyššího velitele severní armády, přijata byla událost ta s nelíčeným nadšením a s pevnou nadějí v budoucí vítězství. Benedek osvědčil se ovsem dosud vždy jen pouze co vůdce jednotlivých částí armády větší, na nejvýše jednoho sboru armádního; tu však vynikl vždy takovou odvahou, udatností a rázností, spojenou k tomu ještě se vzácným štěstím válečným, že doufalo se všeobecně, že dostojí skvěle i nyní vznešené naň úloze veliti celé veliké armádě. Minulost Benedekova byla skutečně tak čestna a slavnými skutky válečnými osvědčena, že důvěra v něj kladená byla do jisté míry také oprávněna neb aspoň omluvitelna.

Ludvík rytíř Benedek narodil se dne 14. července roku 1804. v Šoproni (Oedenburg) v Uhrách. Otec jeho byl vojenským lékařem. Nabyv ve vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě předběžného vzdělání, nastoupil r. 1822. službu u vojště a sice co poddůstojník v pluku č. 27. (pluk krále belgického). R. 1824. jmenován poručíkem v pluku bar. Klopsteina čís. 47. (nyní pluk bar. Litzelhofena, — r. 1866. pluk Hartungův). R. 1831. povýšen byl v témže pluku za nadporučíka a r. 1833. slouživ v pluku č. 47. celkem 8½ roku, přidělen ku generálnímu štábu. Pobyv v Italii povýšen byl r. 1835. za setníka a již r. 1840. za majora v pluku Mariassiho čís. 37. (r. 1866. pluk arcivévody Josefa). Zároveň přidělen co pobočník a vojenský referent k zemskému veliteli haličskému ve Lvově, generálu Reesay-ovi. R. 1843 postoupil — meškaje stále ve Lvově — opět, stav se podplukovníkem a roku 1846. jmenován plukovníkem. Té doby vypuklo v Haliči povstání, při kteréžto příležitosti přispěl prý

Benedek — rozprášiv u Gdówa (nedaleko Věličky) sbory povstalecké — svou rozhodností i svým rozvážným a obezřelým se chováním valně k utišení myslí, čímž předešlo se všemu dalšímu krve prolití. Odměněn byl za to rytířským křížem řádu Leopoldova.

R. 1847. jmenován byl Benedek velitelem aradského pluku hr. Gyulaye č. 33. (nyní pluk Kussevičův), a poslán s plukem tím do Italie.

Nastal bouřný rok 1848., jenž otřásal trůny po celé téměř Evropě a zejména prudce zavířil jeho žhavý dech ohnivým národem italským. Idea jednoty a neodvislosti národa již tehdáž mohutným ohlasem se rozlehla po Italii a dávno tajená nenávisť proti absolutismu rakouskému vyšlehla náhle po celé Lombardii i Benátsku v divoký žár. Dne 18. března vypuklo povstání v Miláně a Radeckému nezbylo než rychle uchýliti se do Verony. Té doby meškal Benedek s plukem svým v Pavii. Po celém Lombardsku i Benátsku rozbouřena byla mysl lidu v nejvyšší míře, vše vřelo nenávistí proti Rakousku, i v Benátkách vztýčen již taktéž prapor neodvislosti a 80.000 Piemontesů táhlo již k Milánu vítězstvím opojenému. Za takovýchto poměrů bylo ovšem i postavení Benedekovo v Pavii velmi ohrožené a obtížné; podařilo se mu však přece rázným, odhodlaným a zároveň i obezřelým vystupováním udržeti tam pokoj tak dlouho, pokud neobdržel rozkazu, aby táhl s plukem svým k Mantově a tam aby spojil se s brigádou Wohlgemutovou. Cestou nucen byl již v Pizzighetone zakročiti proti vzbouřenému obyvatelstvu branně.

Dne 5. dubna 1848. svěřeno mu bylo velení nad celou brigádou, s níž stál již následujícího dne proti vojsku Karla Alberta. Byv Radeckým vyzván, aby ohledal piemontskými pluky již obsazenou krajinu kolem Markarie, dobyl plukovník Benedek osady té útokem a zahnal nepřítele až k řece Oglio. V dalších bojích vyznamenal se Benedek zejména skvěle dne 29. května u Curtatone, kdež vytrvav s velikou duchapřítomností a zmužilostí s brigádou svojí v nejprudším ohni nepřátelském, přispěl tu nejvíce prudkým útokem na vojsko toskánské k rozhodnutí boje ve prospěch zbraní rakouských, při čemž ovšem bohnžel ztratil 20 důstojníků a asi 300 mužů. Také v nešťastné pro Rakušany srážce u Goita dne 31. května vyznamenal se Benedek odvážnou udatností, proraziv s brigádou svojí prvním prudkým útokem řady nepřátel, kteří však konečně přece, majíce proti rakouským 11.884 mužům a 6 dělům přesilu 24.000 mužů a 44 děl, pole opanovali. Za hrdinství svá zde osvědčená vyznamenán byl Benedek rytířským křížem řádu Marie Terezie a komandérským křížem řádu Leopoldova. V dalších bitvách na půdě italské přispěl Benedek ještě co plukovník zejména vynikajícím spůsobem dne 21. března 1849. k dobytí Mortary. Dvě piemontské divise, jedna prince Savojského a druhá Durandova, byly se rozložily večer u města toho v síle 24.000 mužů, kteří byli určeni ku posile vojska do Lombardska již pošinutého. Na ty vrazil sbor rakouského generála d'Aspre, asi 15.000 mužů silný a d'Aspre odhodlal se ještě téhož večera k útoku. Italiáné, neznajíce síly Rakušanů, neměly ale chuti v nastávající tmě noční vésti boj a ustupovali proto do města. D'Aspre kázal však udeřiti i na město útokem. Plukovník Benedek, jsa nepříteli v patách až k branám městským, vtrhl — nerozmýšleje se dlouho a neohlížeje se ani na to, mnoho-li vojska jej sleduje — pouze s jedním praporem pěchoty do Mortary a hnal Italiány rychle před ním ustupující až na druhý konec města. Byl již té chvíle úplný soumrak. V tom zarachotí Benedekovi bubny sardinské — v zádech, mezi jeho prapor a ostatní opozděný sbor rakouský vedralo se několik praporů piemontských s děly, čímž odvážný Benedek octl se ovšem se svým praporem v postavení velmi kritickém. Štěstím jeho byla temnota, ve které nepřítel nemohl sílu mužstva jeho přehlédnouti, a zmatek, v nějž bylo vojsko piemontské již dříve

útokem rakouským uvedeno. Benedekovi zasvitla tu šťastná myšlenka; obrátiv se s praporem svým, vedl jej odhodlaně na náměstí přímo proti octnuvším se za ním praporům piemontským, jimž s důrazem, jako by za sebou měl několik pluků, velel složiti zbraň. Pěchota piemontská temnotou noční, neočekávaným objevením se Rakušanů v městě a hrozivým tonem učiněného vyzvání jsouc překvapena a majíc za to, že skutečně odevšad jest Rakušany obklíčena, jala se zbraň skládati. Celkem zajal zde neohrožený Benedek, jemuž ovšem od ostatního sboru v čas dorazila ještě vydatná posila, — 2000 mužů se 66 důstojníky, šest děl, množství vozů a zavazadel a překrásné koňstvo vévody Savojského. Tento smělý, takřka s patra vyvedený skutek měl pro armádu piemontskou následky osudné; řetěz její byl protržen, důvěra její zviklána a 20.000 mužů od hlavního voje odtrženo. Již za dva dni na to došlo k osudné bitvě u **Novary**, kteráž rozhodla nad osudem Karla Alberta. Zde vedl Benedek pluky své opět osobně k útoku a sice na klíč postavení nepřátelského a zajav tu celou brigádu nepřátelskou, přispěl tu po čtyřhodinném krutém zápasení k vítězství tak, že Radecký ve svém rapportu o bitvě, výslovně zmínil se o Benedekovi, dávaje mu čestné svědectví, že „skvěle se vyznamenal." Útok Benedekem vedený v bitvě u Novary, zvěčněn byl štětcem mnichovského malíře bitev Adama. Arcivévoda Albrecht, jenž bitvy té se súčastnil, vyžádal si na důkaz úcty od Benedeka výměnu šavlí. Benedek obdržel tu od arcivévody Albrechta památnou šavli, kterouž nosíval slavný otec jeho, **arcivévoda Karel**. — Dne 17. dubna 1849. povýšen byl Benedek za generalmajora a poslán v květnu do Uher, kdež byl právě převzal velení svou krutou bezohledností pověstný **Haynau**. Pokud stáli v Uhrách v čele rakouského vojska neschopný Windischgrätz a jeho nástupce Welden, nepodařilo se jim Maďary, mající v čele svém v Arthůru Görgeyovi, Klapkovi, Bémovi i Dembinském zkušené a celkem šťastné vůdce, pokořiti; celá dosavadní výprava skončila ústupem Rakušanů, ba téměř úplným jich vytlačením z území uherského. Sněm uherský v Debrečíně prohlásil dne 14. dubna 1849. rod habsburský za zbavena trůnu uherského, a dne 15. května padl i královský Budín po krvavém boji, v němž i udatný rakouský generál Hentzi zahynul, do rukou uherského velitele Görgeye. Jednalo se již o to, že vojsko uherské potáhne přímo na Vídeň. V Italii skončena byla právě po vítězstvích Radeckého válka zřeknutím se trůnu Karla Alberta, a proto vojsko rakouské, jež v Uhrách dosud dosti nešťastně bylo bojovalo, toužilo po tom, aby v čelo jeho postaven byl některý generál ze slavné družiny Radeckého. Byl to, jak již podotknuto, Haynau, muž smělý, odvážný, neustupný, krutý a bezohledný, jehož jméno vojáci sami překřtili si z Haynau v „Einhau" a jenž krvavým potlačením vzpoury v Brescii, kdež i ženy, starce a dítky dal bičovati, zjednal si příjmí „hyény brescianské." — Když byl na území uherské vtrhl současně se změnou u velitelstva vojska rakouského i jeden armádní sbor ruský, nastal v dosavadním neštěstí válečném rozhodný obrat. Benedek, zúčastniv se vynikajícím způsobem četných krvavých srážek, vyznamenal se i zde odvážnou osobní udatností; zejména vynikl v bitvě u **Rábu** dne 28. června proti uherskému sboru Pöltenbergovu a u **Komárna** proti Görgeyovi. U **Segedína** vydatně přispěl dne 3. srpna k snadnému provedení přechodu armády Haynauovy přes Tisu, při čemž byl lehce raněn. Nedbaje rány té, súčastnil se již zase dne 5. srpna bitvy u **Szöregu**, v níž bylo vojsko uherské pod velením polského vůdce Dembinského poraženo. Benedek sám byl při této příležitosti opětně raněn a sice střepem granátu do pravé nohy. Okamžik, kdy vojínové vynášejí na skřížených puškách raněného Benedeka z boje, zobrazen byl zdařilou a valně pak rozšířenou lithografií. Sotva že byl vyléčen, jmenován byl Benedek náčelníkem generálního štábu zase u armády italské a byl tu pravou rukou Radeckého. Zároveň jmenován vlastníkem

28. pěšího pluku, jehož doplňovacím okresem jest kraj pražský a jehož vlastníkem byl dříve nešťastný hr. Latour, jenž v pověstné revoluci vídeňské vzbouřenou luzou vídeňskou na kandelábru byl oběšen. Roku 1853. postoupil Benedek za podmaršálka a r. 1854. jmenován velitelem čtvrtého armádního sboru ve Lvově. R. 1859. byl zase povolán do Italie, když vypukla válka se Sardinskem a Francií, a ustanoven za velitele osmého sboru. Neschopnosť vrchního velitele Gyulaye vedla k celé řadě porážek, vojskem samým ovšem nezaviněných. Benedek vyznamenal se však i v této nešťastné výpravě vesměs čestně a sice hned na začátku výpravy do Piemontska při obhlídce u Tortony, pak dne 8. června u Melegnana, kdež kryl s nepatrnou hrstkou vojska — zejména s udatným plukem píseckým — ústup ostatní armády u Magenty poražené. Ještě čestněji vynikl ale v bitvě u Solferina. V osudné bitvě té pravé křídlo rakouské pod osvědčeným generálem Šlikem vůbec hrdinsky bojovalo a zejména nejkrajnější pravé křídlo, kdež stál Benedek se svými 27.000 muži proti 40.000 Sardů, vítězně postupovalo, tlačíc nepřítele k jezeru Garda, za to ale levé křídlo nedovedlo útoky nepřítele vydržeti; když pak o 2. hodině odpůldne dobyli francouzští zuavové po několikráte opakovaných zuřivých útocích, jež hrdinsky odrážel čáslavský pluk čís. 21, i osady Solferina v středu postavení rakouského, v kteroužto dobu levé křídlo již couvalo, byla tím bitva vlastně již rozhodnuta a vítězícímu pravému křídlu nezbylo pak také jiného, nežli pomýšleti na ústup. Se slzami v očích přijal vítězící Benedek císařův rozkaz, aby ustoupil; když ale téže chvíle general Lamarmora pluky své poznovu hnal k útoku, tu Benedek, zvolav: „Vojenská česť zakazuje mi v tomto okamžiku ustoupiti!“, udeřil ještě jako by na rozloučenou s nepřítelem s jedinou jen brigádou na dvě divise piemontské a prudkým útokem je na dobro rozehnal. Pak teprv nastoupil se sborem svým v největším pořádku ústup za ostatní armádou rakouskou. Za chrabrosť u Solferina osvědčenou jmenován byl Benedek, o němž se i vojenský spisovatel pruský Rüstow pochlebně vyslovil, že „by byl svého císaře u Solferina málem k vítězství donutil“, za polního zbrojmistra a vyznamenán komandérským křížem řádu Marie Terezie. Jméno jeho stalo se od bitvy Solferinské nejen v armádě, ale i téměř u veškerého obyvatelstva v Rakousku známým a populárním, a mnohá města — mezi nimi i Vídeň — jmenovala jej svým čestným občanem. R. 1860. ustanoven byl generálním guvernérem v Uhrách, kterýžto těžký úkol pojal Benedek se stanoviska čistě vojenského; rozumí se, že jemu co vojáku od hlavy až k patě politické bouře postavení to brzy znechutily a již za šest měsíců žádal, aby opět přesazen byl do Italie. Když pak jmenován byl skutečně vrchním velitelem všeho vojska v Benátsku, v Krajině, Korutanech, Tyrolsku a Přímoří ležícího, byla událosť ta uvítána s nemalým potěšením a sám arcivévoda Albrecht neváhal přijmouti podřízené velení nad jedním sborem pod vrchním velením Benedekovým. R. 1861. jmenován byl Benedek doživotním členem panské sněmovny.

Benedek se tedy osvědčil až dosud vždy co udatný vojín a co smělý, odvážlivý, chrabrý a také vždy šťastný vůdce menších sborů. Skvělá tato minulosť zbuzovala tudíž nejlepší naděje, že osvědčí se snad i co velitel armády velké. Benedek dovedl si kromě toho také svým jaksi „kamarádským“ se chováním k mužstvu získati si dle příkladu Radeckého neobyčejné oblíbenosti a populárnosti u vojska, jež pohlíželo k němu — jak již výše podotknuto — s upřímnou oddaností a důvěrou neobmezenou. Možno tvrditi, že povolaly jej v čelo armády nejen důvěra císařova, ale i souzvučný hlas všeho veřejného mínění u vojště i u obyvatelstva v celé snad říši. Jméno Benedekovo ozývalo se s tonem nej-

vyšší důvěry, ba úplného přesvědčení o nepochybném vítězství z každých rtů, jak v armádě, tak i v kruzích občanských. Důvěra ta byla ovšem tím větší, čím více byl i nepřítel — podceňován. Připomínáme však již zde, že Benedek sám přál si býti raději zaměstnán na bojišti italském a že jen k důtklivému vyzvání císaře, když dovoláváno se bylo jeho vojenského slibu poslušnosti, veliký a síly jeho bohužel přesahující úkol na severu převzal. Benedek učinil to, jak později přišlo na jevo, jen pod tou výminkou, bude-li mu dána k ruce síla mladší a k úkolu tomu tím spíše povolanější, čím méně on sám študováním bojiště na severu dosud se zabýval.

Co náčelník generálního štábu dán byl Benedekovi k ruce podmaršálek Henikstein, náčelníkem operační kanceláře ustanoven byl bývalý professor na vojenské škole, generalmajor Gideon Krismanič, jenž měl tolik smělé odvahy vlastní plán celé polní výpravy vypracovati, za kterýžto později tak pověstný „tajný plán" Benedek sám co vrchní velitel převzal práva otcovská a tudíž i před světem úplnou zodpovědnosť, ačkoliv sám v jeho sestavení činného účastenství neměl.

To dle zjištěných zpráv již nyní prohlásiti považovali jsme za nutno.

Z ostatních generálů rakouských, kteří co vůdcové jednotlivých sborů armádních byli Benedekovi podřízeni, zvláštní zmínky zasluhuje bar. Ludvík Gablenz, dílem již proto, že vítězství jeho dne 27. června u Trutnova bylo vůbec jediné, jehož vojsko rakouské r. 1866. dobylo, dílem i proto, že byl skutečně jedním z nejschopnějších generálů rakouských, jehož tragická smrť roku 1874. vzbudila i v širších kruzích sympathie.

Ludvík Gablenz narodil se 19. července 1814. v Jeně. Otec jeho, Jindřich Adolf bar. Gablenz, účastnil se válek Napoleonských a zemřel roku 1843. co saský generallieutenant v Drážďanech. — Ludvík, nabyv prvního vzdělání vojenského v akademii drážďanské, sloužil nejprvé co důstojník u vojště saském. Roku 1833. vstoupil v armádu rakouskou. Ale teprv válka r. 1848. razila mu v Rakousku dráhu k vyšším důstojenstvím a slavnější budoucnosti. Vyznamenav se zejména co rytmistr v bitvě u Custozzy pod Radeckým, povýšen byl za náčelníka generálního štábu u sboru udatného, při tom ale obezřelého generála Šlika. Stav se podplukovníkem, zúčastnil se četných srážek s vojskem maďarským, při čemž byl i několikráte lehce raněn. Zejména přičítána byla Gablenzovi hlavní záslula o vítězství vojska rakouského u Košice nad uherským ministrem záležitostí válečných, Mezárošem, ačkoliv vojsko uherské bylo v značné přesile. Deseti děl uherských a šesti muničních vozů, z nichž sestavena byla pak tak zvaná Šlikova batterie, bylo dobyto a 700 mužů zajato, kdežto vojsko Šlikovo mělo ztráty pranepatrné. Gablenz následkem záslub svých o vítězství košické jmenován byl plukovníkem a velitelem dragounského pluku prince Savojského. Kníže Felix Schwarzenberg svěřil mu na to četná diplomatická poslání a zejména přítomen byl drážďanským konferencím r. 1850. Roku 1851. doprovázel polního zbrojmistra Hessa k velkým polním cvičením na Rusi; r. 1853. pak povolán za řiditele statistické kanceláče do Vídně. R 1854. byl co generalmajor ustanoven za velitele jedné brigády rakouského vojska okupačního v podunajských knížectvích a později jmenován i velitelem v Jassech, s kterýmžto úřadem bylo

mnoho důležitých a nesnadných úkolů spojeno. Teprv na podzim r. 1856. vrátil se do Vídně a hned na to poslán zase do Tersti. Ve válce r. 1859. zahájil Gablenz válečnou akci u Casela a udržel se pak po sedm dní ve velmi obtížném a ohroženém postavení u Vercelli až do 19. května. V bitvě u Magenty kryl ústup armády rakouské a také u Solferina byla jeho brigáda poslední, jež opustila bojiště. Roku 1862. jmenován Gablenz tajným dvorním radou a podmaršálkem, načež ustanoven byl za velitele proti Dánsku vyslaného rakouského armádního sboru. V lednu 1864. vtrhl do Holštýnska, kdež vojsko rakouské pod jeho velením stojící zvítězivši u Oberselku a Jagelu a zmocnivši se tak zvaného královského vrchu, kdež zejména česká „osmnáctá chasa" myslivců se vyznamenala, dne 3. února přinutilo Dány k opuštění opevněného Danewirku, načež porazilo dánskou armádu opětně u Oewersee, kdež z rakouských pluků nejvíce utrpěl štýrský pluk krále belgického č. 27. a haličský pluk bar. Martiniho č. 30. (nyní pluk Jablonského). Vtrhnuvše do Jutska, zvítězili Rakušané opět u Veile dne 8. března. V červenci zmocnil se Gablenz i nejsevernější části Jutska a postoupil až k Lymfjordu. V listopadu 1864. vrátil se do Vídně, načež poslán do Paříže a později ustanoven za velitele pevnosti Verony. Následkem smlouvy gastýnské povolán byl — jak známo — za místodržitele do Holštýnska. O činnosti jeho za války prusko-rakouské bude zde obšírněji pojednáno.*)

Dosti příznivou pověsť měl též podmaršálek, svobodný pán Vilém Ramming, velitel šestého armádního sboru vojska Benedekova. Týž narodil se v Nemošicích v Čechách. Jsa synem důstojníka, věnoval se hned z mládí vojenství a již r. 1848. účastnil se co vyšší důstojník rakouský válek v Italii a v Uhrách, kdež zejména byl zaměstnán v generálním štábu Haynauovu. O válkách r. 1848 a 1849. vydal pak Ramming obšírnější spis. Roku 1859. zúčastnil se bitev u Magenty a Solferina co brigádník a napsal pak i o bitvách těch kritickou úvahu, kteráž mu v armádě získala dosti přátel, ale i nepřátel. Byv r. 1866. povolán v čelo šestého armádního sboru stál se sborem svým v bitce u Náchoda a v bitvě u Král. Hradce, o kterémžto jeho účastenství ve spise tomto obšírněji bude pojednáno.**)

*) Z dalších osudů Gablenzových dlužno uvésti, že když mír s Pruskem byl učiněn, vstoupil na čas v život soukromý a meškal střídavě v Lausanne, v Nizze a hlavně ve Štýrském Hradci, hlavním to středisku pensionovaných vyšších důstojníků rakouských, kamž se byl po válce i Benedek uchýlil. R. 1867. jmenován byl doživotním členem panské sněmovny. Roku 1867. byl ustanoven také za velícího generála v Horvatsku a Slavonsku, kdež snažil se docíliti dorozumění se Horvatů s Uhry. Dne 3. července 1869. ustanoven byl za komandujícího generála v Uhrách, kdež byl hlavně činným při organisaci uherské zemské obrany, tak zvaných honvédů, načež v červnu r. 1870. jmenován byl generálem jízdy. Dne 16. června 1871. zastupoval Gablenz vojsko rakouské při oslavě návratu vítězného vojska pruského z Francie do Berlína a při odhalení pomníku Bedřicha Viléma III. Dne 28. listopadu 1871. dán byl k své žádosti na odpočinek, jemuž se však dlouho netěšil. Zúčastniv se bursovních spekulací stržen byl i on u vír osudné katastrofy na burse vídeňské r. 1873. Neštěstí to, dílem pak i neblahé poměry rodinné dohnaly ho k samovraždě. Zastřelil se dne 28. ledna 1874. v Curychu, kamž byl přijel navštíviti bratra svého. V Gablenzovi ztratila armáda rakouská jednoho z nejvzdělanějších, nejschopnějších a nejudatnějších velitelů svých. Na památku vítězství Gablenzova u Trutnova nazván vrch, kdež postaven jest pomník padlým bojovníkům rakouským, vrchem Gablenzovým.

**) Po válce měl se státi komandujícím generálem v Čechách; k svému přání stal se ale velitelem v Sedmihradsku, kdežto do Čech přišel kníže Montenuovo. Ramming za své dlouholeté služby vojenské vyznamenán byl četnými řády a r. 1873. jmenován doživotním členem panské sněmovny. Dne 1. července 1876.

Zmíniti se dlužno také o generálu Edvardu hr. z Clam-Gallasů, jenž ve válce r. 1866. často, ovšem že ne příliš pochlebně byl jmenován. Týž narodil se dne 14. března 1805. v Praze. Nastoupiv dráhu vojenskou, byl již r. 1839. plukovníkem a r. 1846. generalmajorem, v kteréžto hodnosti byl velitelem brigády r. 1848. v bitvách u St. Lucie, Goita, Vicenzy a Custozzy. Roku 1849. jmenován podmaršálkem a spolu velitelem armádního sboru, jenž operovati měl v Sedmihradsku. Obsadiv hlavní město Sedmihradska, svedl s Maďary několik šťastných srážek. R. 1850. ustanoven byl velitelem prvního armádního sboru v Čechách. V čele sboru toho stál i ve válce r. 1859., kdež ale velitelská činnosť jeho nebyla valně šťastna. Již tím, že buď nedal u Buffalory řádně sbořiti most přes Tičin vedoucí anebo že aspoň nepokusil se o vydatné hájení mostu toho, dopustil se dle kritických úvah o válce té osudné chyby, jelikož poskytl tím spojencům nepřátelským možnosť zcela volně a takřka bez výstřelu překročiti řeku Tičin. Byl sice učiněn pokus o sboření mostu toho, ale stalo se to tak nedostatečným spůsobem, že mohla i po výbuchu ještě i děla přes most bez závady přejížděti. V bitvě u Magenty dne 4. června stál Clam-Gallas proti Mac-Mahonovi a bojoval zde celkem velmi nešťastně, jakož vůbec jevil se v celé bitvě nedostatek jednotného a přehledného velení. Gyulay pomýšlel na to, že následujícího dne bitvu obnoví a učinil v noci všecky disposice za tímže účelem; ráno však, když nový útok měl začíti, obdržel Gyulay zprávu, že Clam-Gallas, jenž byl předešlého dne jen asi na dvě hodiny cesty od Magenty, k Bareggiu ustoupil, není tam již se sborem svým k nalezení a že táhl hned v noci směrem k Milánu dále. K omluvě Clam-Gallasově uvádí se ovšem, že vrchní velitelství ani jemu ani ostatním podřízeným velitelům nepodalo v čas zprávu o svém úmyslu, jakož i to, že sbor jeho v krvavém boji předešlého dne uveden byl v takový nepořádek, že nebyl již hned zase následujícího rána k boji schopen. Nezbylo ovšem pak, než aby i ostatní armáda, která již k obnovení bitvy se seřaďovala, couvala dále k Minčiu. V bitvě u Solferina stál Clam-Gallas opět proti Mac Mahonu, kterýž šťastným a včasným zakročením svým v bitvě u Magenty získal si čestného titulu „vévody magentského". Také u Solferina Clam-Gallasovi nedařilo se valně, jakož celá bitva byla ztracena, když střed byl zuřivými útoky zuavů francouzských proražen a též levé křídlo donuceno k ústupu. Později jmenován byl Clam-Gallas, jenž přes všecken nezdar v poli těšil se u dvora stále veliké přízni, generálem jízdy a r. 1865. také nejvyšším hofmistrem císařovým. O činnosti jeho r. 1866., kdež stál opět v čele prvního sboru armádního, bude ve spise tomto blíže a podrobněji promluveno; podotýkáme jen zběžně, že již před bitvou kralohradeckou byly mu Benedekem za vinu kladeny mnohé strategické a taktické poklesky, z kteréžto příčiny byl i dne 2. července velitelství nad sborem svým zbaven a do Vídně před vojenský soud povolán, kdež se mu ale po nešťastném dnu u Hradce Králové podařilo zodpovědnosť uvaliti na vrchní velitelství, následkem čehož byl pak i vlastnoručním listem císařovým ze dne 13. října prohlášen za nevinna. Ve veřejném mínění ale ani pak nenastal v úsudcích o jeho velitelských schopnostech příznivější obrat.

Z ostatních vojenských hodnostářů rakouských, kterýmž r. 1866. pod vrchním velením Benedekovým svěřeny byly důležitější úkoly a kteří buď již tehdáž měli známější jméno aneb za doby pozdější zvučnějšího a slavnějšího jména si získali, jmenovati dlužno ještě podmaršálka bar.

---

zemřel v Karlových Varech, raněn byv mrtvicí v stáří 60 let. Šel tudíž o rok dříve do hrobu, než jeho vítězný soupeř u Náchoda, pruský generál Steinmetz, jenž jak na jiném místě se zmiňujeme, v prvních dnech měsíce srpna 1877. zemřel, byv taktéž raněn mrtvicí.

Ant. Mollináryho, jenž byl nejprvé adlatusem velitele čtvrtého armádního sboru hr. Festetiče, načež v bitvě u Králové Hradce, když hr. Festetič těžce byl raněn, velitelství nad sborem řečeným převzal, — pak tehdejší generalmajory hr. L. Gondrecourta, bar. Al. Kollera, bar. Leop. Edelsheim-Gyulaie, vévodu Viléma z Württembergu, bar. Josefa Filippoviče z Filippsbergu a bar. Josefa Ringelsheima, jakož i tehdejšího plukovníka a velitele brigády Mondla a plukovníka i spolu náčelníka generálního štábu prvního sboru, bar. z Litzelhofenu, o jichž působení se válce r. 1866. i o činnosti ostatní u vojště rakouském ve spise tomto na vhodných místech stane se obšírnější zmínka.

---

Vrchní velitelství nad sborem Sasů měl svěřeno tehdejší korunní princ, nynější král sasky, Albert.

Korunní princ Albert, syn krále Jana, narodil se dne 23. dubna 1828. Obdržev hned z mládí nejpečlivější vychování, študoval pak v Bonnu práva, načež nastoupil dráhu vojenskou. R. 1849. účastnil se co major výpravy do Šlesvika a postoupil do r. 1866. až za vrchního velitele celého vojska saského. O působení jeho ve válce r. 1866. bude ve spise tomto dosti obšírně mluveno. Co se týče dalšího jeho života, zmíniti se dlužno, že ve válce Němců s Francií r. 1870. a 1871. byl nejprvé velitelem 12. (saského) sboru a zúčastnil se bitvy u Gravellotte vynikajícím spůsobem. Později jmenován velitelem čtvrté armády, skládající se ze sboru gardy, ze sboru saského a ze 4. sboru, s níž účastnil se památné akce u Sedanu. Později měl účastenství při obléhání Paříže. Po válce německo-francouzské jmenován generálním polním maršálkem. Po smrti otce svého vstoupil dne 29. října 1873. na královský trůn saský.

V polovici měsíce června byla severní armáda rakouská v tomto postavení na Moravě a v Čechách:

Hlavní síla armády soustřeďovala se na Moravě, hlavní stan armády nalezal se v Olomouci.

*Druhý armádní sbor* (28 praporů pěchoty, 4 škadrony jízdy a 80 děl) stál u Svitavy. Brigáda Thomova pošinuta k Landškrounu, brigáda Henriquezova k Č. Třebové, Litomyšli a Vysokému Mýtu.

*Čtvrtý armádní sbor* (28 praporů pěchoty, 4 škadrony jízdy a 80 děl) stál u Zábřehu (Hohenstadt) a Šumberku (Schönberg).

*Šestý armádní sbor* (28 praporů pěchoty, 4 škadrony jízdy a 72 děla) u Přerova a Lipníku.

*Desátý armádní sbor* (28 praporů pěchoty, 3 škadrony jízdy a 72 děla) u Blanska a Brna.

*Osmý armádní sbor* (28 praporů pěchoty, 5 škadron jízdy a 72 děla) u Hustopeče.

*Třetí armádní sbor* (28 praporů pěchoty, 2 škadrony a 64 děla) u Brna.

První divise reservní jízdy (26 škadron a 16 děl) u Prostějova.

Druhá divise reservní jízdy (26 škadron a 16 děl) u Kroměříže.

Třetí divise reservní jízdy (27 škadron a 16 děl) u Výškova.

Druhá divise lehké jízdy (20 škadron a 16 děl) stála u Bruntálu (Freudenthal) v Slezsku.

*Armádní záloha dělostřelecká* (128 děl) u Tovačova.

V Čechách stál té doby jen první armádní sbor rakouský a první divise lehké jízdy.

*První armádní sbor* (35 praporů pěchoty, 4 škadrony jízdy a 80 děl) rozložen byl v okolí Teplic, Prahy, Mladé Boleslavi a Josefova.

První divise lehké jízdy pošinuta k Turnovu a pohraničním horám.

Vojsku v Čechách se soustřeďujícímu ustanoven, jak jsme se již zmínili, za velitele generál jízdy hr. Edv. Clam-Gallas.

*Armádní sbor saský* opustil dne 17. června o 3. hodině ráno Drážďany a táhl pod vrchním velením korunního prince Alberta do Čech třemi proudy. Dne 18. června byl již hlavní stan saský na půdě české v Teplicích, hlavní síla sboru byla u Varvažova a Chlumu, zadní voj u Lauenštejnu.

O vojsku bavorském sděleno ale vrchnímu velitelstvu rakouské severní armády teprv dne 18. června prvním pobočníkem císařovým, že dle posledních zpráv rakouského vyslance v Mnichově meškajícího vláda bavorská vojsko své do Čech vyslati a je se severní armádou rakouskou spojiti — nehodlá.

Že však rakouské vrchní velitelství při vší nespolehlivosti spojenců německých na spojení to počítalo, o tom není pochybnosti; dělot se také u věci té dlouhé vyjednávání s náčelníkem bavorského generálního štábu, generallieutenantem v. Tannem a vysvítá to zejména zřejmě z Benedekovy písemné zprávy, kterouž zaslal prvnímu generálnímu pobočníku císařovu. Ve zprávě té praví Benedek, poukázav k přesile pruské: „Jinak by věci se měly, kdyby spojení se armády mé s jihoněmeckými spojenci, v jichž pomoc možno doufati, bylo již hotovou událostí. Již připojením se královského vojska saského tento nepoměr poněkud se vyrovná a ještě více se to stane, až bude lze spolehnouti se bezpečně i na připojení se královské armády bavorské k vojsku mému. Toto spojení provésti by se dalo nejvýhodněji v čáře polabské a stane-li se to, pak pevně mám v úmyslu se spojenými, nepřiteli i co do počtu rovnými silami postoupiti výbojně ku předu a vyhledati nepřátelskou hlavní moc, ať se nalezá již kdekoliv, poněvadž v tomto případě mohu doufati ve vítězství na bojišti a i nehoda nemohla by míti takové následky, jako kdyby potkala moji armádu v postavení strategicky nepříznivém a v nynějším poměru síly její“.

Benedek a jeho rádcové počítali tudíž zajisté na značné sesílení v Čechách se soustřeďujícího armádního sboru rakouského nejen vojskem saským, ale i bavorským. V naději té byl, jak již sděleno, teprv dne 18. června úplně sklamán, jakož vůbec kromě Sasů neměla armáda rakouská ze svých ostatních mezi sebou řevnivých a na vzájem se nepodporujících spojenců německých téměř prázdného prospěchu, jehož by se ale bylo dalo zajisté docíliti, kdyby ve Vídni byli v čas a obratně pracovali k tomu, by měli v rukou ústřední a jednotné velení a takřka vojenskou diktaturu nad veškerým vojskem svých spojenců, o jakou se pak roku 1870. dovedlo velmi dobře postarati Prusko, čímž pak také tak úžasných výsledků docílilo ve Francii.

Moment tento nebyl zajisté poslední z příčin, kteréž vedly k tak brzkému a smutnému konci celé války.

Soustřeďování se hlavní síly armády rakouské na Moravě, — jež dělo se — jak dříve již podotknuto — k návrhu generalmajora Krismaniče, vlastního to tvůrce pověstného „tajného plánu", u něhož pak Benedek ku svojí vlastní i své armády zkáze převzal zodpovědná práva i povinnosti, — vykládá se téměř ve všech úvahách kritických o válce té za myšlénku velmi nešťastnou, ať již mělo velitelství severní armády na zřeteli postavení obranné nebo útočné. Jediné výhodné postavení pro výboj i obranu bylo v Čechách a trefně poukazuje se tu k tomu, že kdo chtěl by obmeziti se pouze na hájení Moravy, dává tím v šanc celé Čechy, kdo však hned zpočátku pomýšlí na hájení Čech všemi silami a prostředky, hájí tím zároveň i území Moravy. V generálním štábu Benedekovu pomýšlelo se však původně jen asi na to, soustřediti hlavní moc armády kolem Olomouce. zůstati zde v postavení obranném a odtud teprv svésti s celou silou rozhodný boj s veškerými silami nepřítele. Chef operační kanceláre armády Benedekovy generalmajor Krismanič, který ve srozumění s gen. Henniksteinem a s vědomím Benedekovým již v prvních dnech měsíce dubna sestavil pamětní spis, v němž v hlavních rysech plán příšti války naznačuje, měl tu na zřeteli, že prý „z důvodů politických" a pak z toho ohledu, že mobilisace pruské armády dá se mnohem rychleji provésti nežli armády rakouské, nelze na offensivu ani pomysliti a že tudíž dlužno obmeziti se na postavení obranné, k němuž dle jeho náhledu nejlépe hodila se Olomouc, jelikož prý v případu nutnosti měla by odtud armáda ústup k Vídni a po případě až ku Komárnu volný. Tím vysvětluje se tak dlouhé a bezúčelné otálení Benedekovo u Olomouce, třeba že již v polovici června měl hlavní sílu armády tam soustředěnu. Když pak konečně odhodlalo se vrchní velitelství k tomu, přeložiti hlavní těžiště armády do Čech a jalo se o překot hnáti pluky své v postavení mezi Josefovem a Hořicemi, bylo již — příliš pozdě!

Jak vysokou cenu měl ale u Olomouce zbytečně ztracený čas, vysvítá též z úvah ve spise generálního štábu rakouského „Oesterreichs Kämpfe" obsažených, kdež výslovně se poukazuje k tomu, že když rakouské armádní sbory skoro v úplném počtu svého mužstva byly u Olomouce a Brna shromážděny a té doby také zcela dobře již mohly státi v Čechách anebo v rakouském Slezsku na samém pomezí pohotově ke vtrhnutí do Pruska, — že doby té armády pruské nebyly ještě k pochodu řádně připraveny, ba ještě ani ne v plném počtu svém shromážděny.

Mýlili se tedy původcové rakouského operačního plánu, — když předpokládajíce najisto, že pruská armáda bude mnohem dříve shromážděna a k boji připravena, nežli vojsko rakouské, soustřeďovali armádu v opevněném táboru pod hradbami Olomouce na několik celodenních pochodů daleko od pomezí a tam ji k nečinnému postavení obrannému odsoudili, ponechávajíce Prusům úplnou volnosť k řádnému a dokonalému soustředění svých sil

a k bezpečnému uchopení se energické offensivy, k níž je nečinné meškání rakouské síly u Olomouce takřka samo vybízelo. Tehdáž, když onen pověstný „tajný plán“ strašil ještě v celé slávě své, vysvětlovalo se toto otálení armády rakouské na Moravě v ten spůsob, že jedná se o to, aby „Prusové byli dovnitř země vlákáni“ a zde teprv že budou pak dokonale zdrceni. Prušáci byli ovšem pak tak neprozřetelni, že se dali „vlákati“ až k samé Vídni, ba až k Prešpurku; bylo-li v úmyslu původců tajného plánu — „vlákati“ je tak daleko, jest ovšem jiná otázka.

Benedek vzdal se konečně ovšem dalšího otálení u Olomouce a odhodlal se k tomu, obrátiti celou sílu svou do Čech, aby tam zaujal mezi Josefovem a Hořicemi pevné postavení, odkud by dle potřeby mohl s přesilou na tu neb onu armádu pruskou udeřiti, pokud by spojení se všech tří do Čech postupujících armád pruských nestalo se skutkem; jak se mu ale úmysl ten zdařil, bude při vypravování válečných událostí obšírněji vylíčeno.

Chybný plán nebyl ovšem jedinou vadou celé této polní výpravy rakouské, byl ale vadou velice závažnou.

---

**Vojsko pruské**, jež mělo operovati proti severní armádě rakouské a Sasům, rozděleno bylo ve tři armády, totiž první a druhou armádu a tak zvanou armádu polabskou.

Nejvyšším velitelem všech tří armád pruských byl sám král Vilém I.; náčelníkem velkého generálního štábu byl generál pěchoty v. Moltke, generálním ubytovatelem generalmajor Podbielski.

### I. První armáda

měla v čele svém generála jízdy, prince Bedřicha Karla, jemuž přidělen byl co náčelník generálního štábu generallieutenant v. Voigts-Rhetz.

Armádu první tvořil:

I. **Druhý sbor armádní** pod velením generallieutenanta Smidta; náčelníkem štábu byl generalmajor Kamecke.

Sbor ten se skládal:

a) *z třetí divise* pod generallieutenantem Werderem; k divisi té náležela:

1. pátá brigáda generalmajora Januschovského, skládající se z granátnického pluku krále Bedřicha Viléma IV. č. 2. a z pomořanského pluku č. 42.;

2. šestá brigáda generalmajora z Winterfeldu, skládající se z pomořanských pluků č. 14. a 54. a

3. pluk husarů Blücherových č. 5.;

b) *ze čtvrté divise* pod generallieutenantem Herwarthem z Bittenfeldu ml.; k divisi té náležela:

1. sedmá brigáda generalmajora Schlabrendorfa, k níž náležel pomořanský granátnický pluk čís. 9. a pěší pluk čís. 49.;

2. osmá brigáda generalmajora Hanneckena, k níž náležely pomořanské pluky č. 21. a č. 61. a

3. pomořanský pluk hulánů č. 4.

Dohromady 25 praporů pěchoty a 8 škadron jízdy.

II. **Třetí armádní sbor**, jejž tvořily:

a) *pátá divise* pod generallieutenantem Tümplingem; k divisi té náležela:

1. devátá brigáda generalmajora Schimmelmanna, skládající se z braniborského pluku královských granátníků č. 8. a z pátého braniborského pěššího pluku č. 48.;

2. desátá brigáda pod generalmajorem Kamienským, k níž náležel druhý braniborský granátnický pluk č. 12. a první poznanský pluk č. 18.;

3. první braniborský pluk hulánů č. 3.

b) *šestá divise* pod generallieutenantem Mansteinem, k níž náležela:

1. jedenáctá brigáda pod generalmajorem z Gersdorffu, k níž patřil braniborský střelecký pluk č. 35. a sedmý braniborský pěšší pluk č. 60.;

2. dvanáctá brigáda generalmajora v. Kotze, k níž náležel čtvrtý braniborský pluk č. 24. a osmý braniborský pluk č. 64.;

3. braniborský dragounský pluk č. 24. a prapor braniborských myslivců č. 3.

Dohromady 25 praporů pěchoty a 9 škadron jízdy.

III. **Čtvrtý armádní sbor**, jejž tvořila:

a) *sedmá divise* pod velením generallieutenanta Fransekého, k níž náležela:

1. třináctá brigáda generalmajora Grossa ze Schwarzhoffu, skládající se z prvního magdeburského pluku č. 26. a třetího magdeburského pluku č. 66.;

2. čtrnáctá brigáda generalmajora Gordona, skládající se z druhého magdeburského pluku čís. 27. a čtvrtého magdeburského pluku č. 67. a

3. magdeburského husarského pluku č. 10.

b) *osmá divise* pod velením generallieutenanta Horna, k níž náležela:

1. patnáctá brigáda pod generalmajorem v. Bosem, skládající se z prvního duryňského pluku čís. 31. a třetího duryňského pluku číslo 71.;

2. šestnáctá brigáda pod plukovníkem Schmidtem, skládající se ze čtvrtého duryňského pluku číslo 72. a magdeburského praporu myslivců č. 4.;

3. duryňský hulánský pluk č. 6.

Dohromady 22 prapory pěchoty a 8 škadron jízdy.

IV. **Sbor jízdy** pod velením generála jízdy, prince Albrechta. Sbor ten tvořily:

a) *První divise jízdy pod generalmajorem z Alvenslebenu*, k níž náležela:

1. první brigáda těžké jízdy pod generalmajorem princem Albrechtem ml., skládající se z pluku Gardes du Corps a pluku gardových kyrysníků;

2. první brigáda lehké jízdy pod generalmajorem Rheinbabenem, skládající se z prvního pluku gardových dragounů a z prvního a druhého pluku gardových hulánů;

3. druhá brigáda těžké jízdy pod generalmajorem v. Pfuelem, skládající se z braniborského kyrysnického pluku cára Mikuláše I. č. 6. a z magdeburského kyrysnického pluku č. 7.

b) *Druhá divise jízdy* pod generalmajorem Hannem z Weyhernu, k níž náležela:

1. druhá brigáda lehké jízdy pod generalmajorem vévodou Vilémem z Mecklenburku, skládající se z druhého pluku gardových dragounů a z pluku husarů Ziethenových č. 3. a druhého braniborského pluku hulánů č. 11.;

2. třetí brigáda lehké jízdy pod generalmajorem Goltzem, skládající se z pomořanského kyrysnického pluku královnina č. 2. a druhého pomořanského pluku hulánů č. 9.

Dohromady 57 škadron; (dragounský pluk č. 3. měl totiž 5 škadron.) První brigáda těžké jízdy pod princem Albrechtem ml. byla však při vtrhnutí do Čech přidělena k druhé armádě a sice k sboru gardy; třetí brigáda těžké jízdy přidělena k druhému armádnímu sboru.

## II. Druhá armáda.

Vrchním velitelem byl generál pěchoty korunní princ pruský Bedř. Vilém. Náčelníkem generálního štábu generalmajor v. Blumenthal.

Druhou armádu tvořily:

I. **První armádní sbor** pod velením generála pěchoty Bonina.

K sboru tomu náležely:

a) *první divise* pod generallieutenantem Grossmannem, k níž patřila:

1. první brigáda pod generalmajorem Papem, skládající se z granátnického pluku korunního prince čís. 1. a z pěšího pluku čís. 41.;

2. Druhá brigáda pod generalmajorem Barnekovem, skládající se z granátnického pluku č. 3. a pěšího pluku č. 43.;

3. Litevský pluk dragounů č. 1.

b) *druhá divise* pod generallieutenantem Klausewitzem, k níž náležela:

1. třetí brigáda pod generalmajorem Malotkim, skládající se z granátnického pluku č. 4. a pěšího pluku č. 44.;

2. čtvrtá brigáda pod generalmajorem Buddenbrockem, skládající se z granátnického pluku číslo 5. a pěšího pluku číslo 45.;

3. první pluk husarů královských č. 1. a prapor myslivců číslo 1.

c) *Brigáda reservní jízdy* pod plukovníkem Bredovem, skládající se z kyrysnického pluku číslo 4., hulánského pluku číslo 8. a hulánského pluku č. 12.

Dohromady 25 praporů pěchoty a 21 škadron jízdy.

II. **Pátý armádní sbor,** jemuž velel generál pěchoty Steinmetz. Sbor ten tvořily:

a) *devátá divise* pod generalmajorem Löwenfeldem, k níž patřily:

1. sedmnáctá brigáda generalmajora Ollecha, skládající se z westfálského střeleckého pluku číslo 37. a třetího poznaňského pěšího pluku č. 58.;

2. osmnáctá brigáda pod generalmajorem Hornem, skládající se z pluku královských granátníků č. 7. a

3. slezský dragounský pluk č. 4.

b) *desátá divise* pod generalmajorem Kirchbachem, k níž patřily:

1. devatenáctá brigáda pod generalmajorem Tiedemannem, skládající se z granátnického pluku č. 6. a z prvního dolnoslezského pěšího pluku č. 46.;

2. dvacátá brigáda pod plukovníkem Wittichem, skládající se z druhého dolnoslezského pěšího pluku č. 47. a šestého braniborského pluku č. 52.;

3. husarský pluk č. 2. a prapor slezských myslivců č. 5.

Dohromady 22 prapory pěchoty a 9 škadron.

III. **Šestý armádní sbor**, jemuž velel generál jízdy Mutius. Sbor ten tvořily:

a) *jedenáctá divise* pod generallieutenantem Zastrowem, k níž patřily:

1. dvacátá první brigáda pod generalmajorem z Hannenfeldtu, skládající se z prvního slezského granátnického pluku čís. 10. a třetího dolnoslezského pěšího pluku č. 50.;

2. dvacátá druhá brigáda pod generalmajorem Hoffmannem, skládající se ze slezského střeleckého pluku čís. 38. a ze čtvrtého dolnoslezského pluku pěšího č. 51. a

3. druhý slezský pluk dragounů č. 8.

b) *dvanáctá divise* pod generallieutenantem Prondzynským, k níž patřily: 1. dvacátá čtvrtá brigáda pod pluk. Kranachem, skládající se z prvního hornoslezského pěšího pluku č. 22. a druhého hornoslezského pluku č. 23.;

2. druhý slezský pluk husarů č. 6. a šestý prapor myslivců.

Dohromady 19 praporů pěchoty a 8 škadron.

IV. **Sbor gardy** pod velením generála jízdy prince Augusta z Württembergu. Sbor ten tvořily:

a) *první divise gardy* pod velením generallieutenanta Hillera z Gärtringenu, k níž patřily:

1. první brigáda gardy pod plukovníkem Obernicem, skládající se z prvního a třetího pluku pěší gardy;

2. druhá brigáda gardy pod generalmajorem z Alvenslebenu, skládající se z druhého pluku pěší gardy a gardového pluku střeleckého;

3. pluk gardových husarů a prapor gardových myslivců;

b) *druhá divise gardy* pod velením generallieutenanta Plonského, k níž patřily:

1. třetí brigáda gardy pod generalmajorem Budvickým, skládající se z gardového granátnického pluku císaře Alexandra č. 1. a z třetího gardového granátnického pluku královny Alžběty;

2. čtvrtá brigáda gardy pod generalmajorem Loënem, skládající se z gardového granátnického pluku císaře Františka č. 2. a ze čtvrtého gardového královnina pluku granátnického; 3. třetí pluk gardových hulánů a prapor gardových střelců.

V. *Divise záložní jízdy* pod generalmajorem Hartmannem, skládající se z deváté, desáté, jedenácté a dvanácté brigády jízdy, dohromady 28 škadron.

## III. Armáda polabská

měla v čele svém co vrchního velitele generála pěchoty Herwartha z Bittenfeldu.

Armádu polabskou tvořily:

a) *čtrnáctá divise* pod velením generallieutenanta hrab. z Münster-Meinhövelu, k níž náležely:

1. dvacátá sedmá brigáda pod generalmajorem Schwarzkoppenem, skládající se z westfálských pěšších pluků č. 16. a 56.;

2. dvacátá osmá brigáda pod generalmajorem Hillerem, skládající se z westfálských pěšších pluků č. 17. a 57.;

3. westfálský dragounský pluk č. 7.

b) *patnáctá divise* pod generallieutenantem Causteinem, již tvořily:

1. dvacátá devátá brigáda pod plukovníkem Stückradtem, skládající se z hohenzollernského střeleckého pluku č. 40. a pátého porýnského pluku č. 15.;

2. třicátá brigáda pod plukovníkem Glasenappem, již tvořily porýnské pluky pěšší č. 28. a 68.;

3. první porýnský pluk královských husarů č. 73.;

c) *šestnáctá divise* pod generallieutenantem Etzelem, již tvořily:

1. třicátá první brigáda pod generalmajorem Schoelerem, k níž patřily porýnské pluky č. 29. a 69.;

2. třicátá druhá brigáda, již tvořil pěšší pluk č. 33. a porýnský prapor myslivců č. 8.;

3. westfalský husarský pluk č. 11.

d) *záložní jízda,* skládající se z porýnských pluků kyrysníků č. 8. a hulánů č. 7. a z westfálského pluku hulánů č. 5.

Dohromady 34 prapory a 26 škadron.

K tomu přičísti dlužno ještě první sbor záložní pod generallieutenantem Mülbem, skládající se ze dvou divisí pěšší zemské obrany a z jedné divise jízdné zemské obrany. Dohromady 24 prapory pěchoty a 24 škadrony jízdy.

K celé aktivní armádě přiděleny byly 94 pěšší a 34 jízdné batterie s 840 děly.

---

Celá tato proti Rakousku určená branná moc pruská stála původně na sasko-rakouském pomezí mezi Torgavou a Waldenburkem. Když pak soustřeďovala se hlavní síla severní armády rakouské u Olomouce, ohrožujíc pruské Slezsko, pošinul se dne 11. června střed a levé křídlo pruské více k východu, tak že stála pak:

Polabská armáda ($1\frac{1}{2}$ armádního sboru) pod Herwarthem z Bittenfeldu před Torgavou v čáře Düben-Mühlberg-Liebenwerda.

První armáda (3 armádní sbory pěchoty a jeden sbor jízdy) pod princem Bedřichem Karlem stála s druhým sborem u Zhořelice, Reichenbachu a Seidenberku, s třetím sborem u Wiegandsthalu, Friedeberku a Löwenberku a čtvrtým sborem u Laubanu a Greifenberku. Sbor jízdy stál také u Löwenberku. Silnice vedené k Libavě, k Žitavě i do Liberce byly přiměřeně obsazeny; u Warmbrunnu stály tři prapory, jedna škadrona a jedna batterie.

Druhá armáda (4 armádní sbory a jedna divise jízdy) pod korunním princem pruským stála s prvním sborem u Münsterberku a jedním oddělením téhož sboru u Waldenburku, ostatní tři sbory stály podél Nisy a sice šestý sbor u Stěnavy, pátý sbor u Grottkova a sbor gardy u Břehu (Brieg). Jízdná divise Hartmannova soustřeďovala se u Strehlenu.

První záložní sbor sbíral se v Berlíně.

Polabská armáda Herwarthova vtrhla, jak již podotknuto, již dne 16. června do Sas a dne 18. obsadila Drážďany, jež bylo den před tím vojsko saské opustilo.

---

Z vůdců pruských těšil se princ Bedřich Karel již dávno chvalné pověsti co statečný a všestranně vzdělaný vojevůdce.

Princ Bedřich Karel, bratrovec krále Viléma, narodil se dne 20. března 1828. Co mladík 21letý účastnil se již první polní výpravy do Šlesvíku r. 1849., pak bojoval v Badensku, kdež zvláště v bitvě u Wiesenthalu v čele své škadrony husarské skvěle se vyznamenal a těžce byl raněn. R. 1861. jmenován byl generálem jízdy, za nedlouho na to velitelem třetího (braniborského) armádního sboru pruského. Ve válce dánské r. 1864. svěřeno mu bylo velitelství nad jedním armádním sborem pruským a vrchní velitelství nad pravým křídlem spojených armád rakouské a pruské. Dne 18. dubna dobyl Düppelu. Když pak stařičký generál Wrangel vrchní velení složil, převzal je Bedřich Karel. O činnosti jeho r. 1866. obšírněji se vypravuje v tomto spise.

Korunní princ Bedřich Vilém, velitel druhé armády pruské (narozen 18. října 1831.) konal přísná studia vojenská a vydatně účastnil se bojů v Dánsku r. 1864. Jak vynikající účastenství měl ve válce r. 1866., bude dále vylíčeno.

Oba princové měli pak r. 1870—71. ještě více příležitosti, osvědčiti ve válce německo-francouzské své vůdcovské schopnosti.

Nejskvělejší jméno měl a r. 1866. ještě více slávu svou rozmnožil pruský generál Helmuth Karel v. Moltke.

Narodiv se dne 26. října 1800. v Meklenbursko-Zvěřínsku, nabyl prvního vychování u otce, kterýž co dánský generallieutenant zemřel. Od r. 1811. až do r. 1817. pobyl mladý Moltke na zemském vojenském učelišti v Kodani. R. 1818. stal se dvorním pážetem krále dánského a r. 1819. vstoupil co důstojník do dánského pluku Oldenburského. Opustiv Dánsko vstoupil dne 12. března 1822. do vojska pruského, — z počátku co poručík v 8. pěším pluku. Vojenské jeho povyšování dělo se velmi zvolna. Jedenácte let uplynulo, nežli to přivedl na prvního poručíka. Času toho použil k dalšímu se vzdělávání na berlínské vojenské akademii. Roku 1832. přijat byl do generálního štábu. R. 1835. poslán do Turecka, aby tam při opravách u vojenském

zřízení byl nápomocen. Zde pobyl po čtyři léta, zúčastnil se i bojů proti Kurdům a byl svědkem bitvy u Nitibu, kdež turecký velitel, nedbaje rady Moltkeovy, byl od vojska egyptského místokrále, Mehemeda Ali-ho, na hlavu poražen. Procestovav větší část Malé Asie za tím účelem, aby mapy této země doplnil, a obeznámiv se důkladně s vojenskými poměry Turecka, vrátil se roku 1839. do Pruska, ozdoben jsa tureckým řádem a čestnou šavlí. Co výsledek těchto cest vydal r. 1845. dílo „Rusko-turecká válka v evropském Turecku r. 1828—1829." a mapu severní části Bosporu. Mapu tu nakreslil k přání sultána Mahmuda II. a s ní zároveň plány pevnosti Varny, Šumenu a Dersteru. V následujících letech teprv rychleji postupoval, r. 1842. stal se majorem a r. 1846. pobočníkem prince Jindřicha pruského, jehož do Říma doprovázel. Po jeho smrti přidělen byl k generálnímu velitelstvu porýnskému; však již roku následujícího stal se náčelníkem jednoho oddělení velkého štábu generálního a od r. 1849—55. byl chefem generálního štábu čtvrtého sboru. R. 1856. stal se pobočníkem nynějšího korunního prince německého Bedřicha Viléma. Vypracovav operační plán pro pruskou armádu pro případ, že by se války italské zúčastnila, dal na jevo své veliké schopnosti k úřadu náčelníka generálního štábu, kterýžto úřad co generallieutenant roku 1858 převzal. Také o vzdělání důstojníků generálního štábu získal si té doby přednáškami a pilným pozorováním a opravováním jich prací nemalých zásluh. Vypracovav operační plán k válce dánsko-německé roku 1864., stál ovšem pak i v čele generálního štábu prince Bedřicha Karla. Strategické schopnosti své ovšem velmi skvěle osvědčil pak r. 1866. Byv v červnu téhož roku jmenován generálem pěchoty, doprovázel krále do války a byl i osobně bitvě u Králové Hradce přítomen. Ve své hodnosti byl vlastně ve skutečnosti on sám nejvyšším velitelem všeho vojska operujícího a velitelé jednotlivých sborů a armád byli jen více méně obratnými vykonavateli nařízení a ustanovení jeho. Roku 1866. vešlo jméno jeho v známosť všeobecnou po celém světě a jemu především připisují se výsledky války té pro armádu pruskou, ačkoli velmi mnoho z výsledků těch dlužno, jak z dalšího vylíčení bojů r. 1866. vysvítá, připsati na vrub neobratnosti a neschopnosti vůdců rakouských. Po válce vyznamenán byl řádem černého orla a národní odměnou. Moltke neodpočíval však od té doby na dobytých vavřínech, nýbrž pečoval ihned o to, aby odstranily se všecky vady v organisaci a taktice armády pruské, kteréž se r. 1866. hlavně u dělostřelectva a jízdy objevily. Zároveň připravoval již vše k budoucí válce s Francií, kterouž každý poměrů znalý považovati musil za nezbytnou a pouze za otázku času. Již r. 1868. vypracoval podrobný mobilisační a válečný plán, jelikož z otázky lucemburské hrozila válka vypuknouti. Nejskvěleji osvědčilo se však ovoce jeho snah z doby míru, když válka skutečně r. 1870. vzplanula. Rychlosť, s jakouž všecky tři armády německé nad Rýnem se soustředily a s jakouž ihned válečné operace proti překvapeným vůdcům francouzským se zdrcující přesilou začaly, naplnily svět zaslouženým obdivem, vojsko německé pak neobmezenou důvěrou ve vrchního vůdce — Moltkeho. „Po různu táhnouti ku předu a společně pak nad nepřítelem zvítěziti" to bylo hlavní jeho zásadou. Jakkoliv leckdy byl jeho plán svéhlavostí anebo nevčasnou bojovností podřízených mu vůdců (viz Steinmetz) značně skřížen, věděl si Moltke vždy okamžitě rady, aby vzniklá vada bezodkladně byla zase napravena. Jeho rozkazy vynikaly jasností, určitostí a při tom přece stručností. Rozumí se, že za vítězného průběhu i po skončení války, kteráž králi Vilému přinesla korunu císařství německého, dostalo se Moltkemu přečetných vyznamenání. Dne 28. října 1870. byl povýšen do stavu hraběcího, dne 22. března 1871. obdržel velkokříž železného kříže a dne 16. června jmenován generálním polním maršálkem. Kromě toho obdržel značnou národní dotaci penězitou a přečetná města německá jmenovala jej svým čestným občanem. Na

Moltkem chválila se vždy nevšední obezřelosť, obsáhlý, vypočítavý talent, všestranná vzdělanosť a nezlomná pevná vůle. Ačkoliv znal se v sedmeru jazyků, jest známa o něm i průpovídka, že „v sedmi jazycích mlčel". Málo mluviti, mnoho jednati — bylo vždy jeho heslem a měřítkem. Při tom byl vždy povahy skromné a prost vší vypínavosti, s jakouž jinak zejména u vojska pruského takřka pravidlem možno se setkati. Od ledna r. 1872 byl členem panské sněmovny berlínské.

Generál Eberhard Herwarth z Bittenfeldu, velitel armády polabské, narodil se r. 1796. ve Velkém Wertheru v Nordhausensku z rodiny vojenské. Děd jeho padl v čele pluku svého již v bitvě u Kolína, otec těžce byl raněn u Auerstädtu a strýc padl u Jeny. Již z mládí jevil i Eberhard velikou chuť k stavu vojenskému; když pak vznikla válka proti Napoleonu I., vstoupil do gardy pruské a vyšinul se během padesáti let vlastním přičiněním až na generála pěchoty. Velice se vyznamenal zejména roku 1864 ve válce dánské, řídiv tehdáž velmi důmyslně odvážný přechod vojska pruského na Alsen, čímž získal si v dějinách novověkého válečnictví trvalého jména. Ve válce r. 1866. vydatně přispěl k dosažení skvělých výsledků zbraní pruských, o čemž v díle tomto obšírnější zmínka se stane.*)

Také jméno generallieutenanta Karla Bedřicha Steinmetze, r. 1866. velitele pátého sboru pruského a vítěze u Náchoda, Č. Skalice a Svinišťan, známo bylo v armádě pruské již od r. 1813, kdy bojoval proti Napoleonu I. co poručík. R. 1835. stal se setníkem, r. 1839. majorem. R. 1848 dne 18. března vedl při pouličním boji v Berlíně proti barikádám vzbouřeným lidem hájeným druhý pluk pěchoty, s nímž táhl pak i do Šlesviku. R. 1855. stal se velitelem brigády, později divise a konečně r. 1866. stál v čele pátého armádního sboru, s nímž vtrhl do Čech.**)

*) Za vydatnou činnosť svou r. 1866. obdržel po válce Herwarth z Bittenfeldu řád černého orla a národní odměnu. V pozdější válce proti Francii jmenován byl generálním guvernérem v západním Německu, kdež měl na starosti obranná opatření proti možné invasi Francouzů a později řídil dopravu posil německých do Francie a zajatých Francouzů do Německa. R. 1871 jmenován byl polním maršálkem, načež k svému přání dán byl na odpočinek, uchýliv se do Bonnu. Zemřel dne 20. května 1881.

**) Za působení své r. 1866. obdržel Steinmetz řád červeného orla a národní odměnu. Při vypuknutí války proti Francii svěřeno mu bylo velitelství nad první armádou německou, kteráž skládala se ze čtyř armádních sborů a tvořila pravé křídlo celého vojska do pole vypraveného. V této větší úloze se však Steinmetz, jenž co velitel jediného sboru roku 1866. získal si v armádě pruské čestného příjmí „der Löwe von Náchod und Skalic", nikterakž neosvědčil. Jeho domýšlivosť, skvělými výsledky r. 1866. značně roznícená, a neustupná svéhlavosť byla hned od počátku války rychlému postupu armád německých značně na závadu; bylť Steinmetz stále ve sporu s velitelstvím druhé armády, ba i se samým Moltkem, kterýž byl již po boji u Sarbruck-Forbachu dne 6. srpna na Steinmetze značně rozhořčen, jelikož proti obvyklé taktice pruské — udeřiti na nepřítele přesilou a obejíti jej — hnáni byli Prusové proti veliké přesile francouzské, zaujímající pod generálem Frossardem výhodné postavení na hoře spicherské, a dobyli vítězství teprv po ohromných ztrátách, když byla dorazila značná posila a část její obešla Francouze z levého boku. Kdyby se byl gen. Frossard hned z počátku bitvy s přesilou svojí vrhl na jednotlivé části vojska německého, kteréž teprv poznenáhlu na bojiště docházely, byl by zajisté těžce potrestal chybu Steinmetzova vedení, jež začalo bitvu, nemajíc potřebné síly a jistého plánu. Frossard se však připjal pevně k výhodě, plynoucí mu z krásné posice a neopustil jí, až sám byl poražen. Vítězství německé bylo ale draze vykoupeno; takž na př. jediná 5. divise Stülpnagelova měla 2297 mrtvých a raněných a 14. divise 2968. Ještě větší chyby dopustil se Steinmetz v bitvě u Gravelotte. Dle vydaných rozkazů měl Steinmetz státi s první armádou na pravém křídle postavení

K bojovníkům z r. 1813. náležel také starý generál Vogel z Falkenšteinu. Již co poručík vyznamenal se v bitvě u Montmirailu, veda — když všickni ostatní důstojníci byli buď mrtvi aneb raněni, celý prapor granátníků do boje. Při boji 18. března v Berlíně byl raněn, zúčastnil se však přece výpravy do Šlesvíku. Roku 1849. povolán byl do ministerstva války, později povýšen za generála divise a roku 1864 při vypuknutí války byl chefem generalního štábu, pokud byl vrchním velitelem starý generál Wrangel († 1. listopadu 1877. v stáří 96 let), načež byl do uzavření míru vídeňského komandujícím v Jutsku. Roku 1866. stál v čele armády mohanské, načež po obsazení Prahy vojskem pruským povolán byl za guvernéra do Čech.

V čele sedmého armádního sboru stal se general Mutius, známý to vůdce

---

německého, aby pozoroval a v pádu potřeby zadržel nepřítele, kdyby od Gravelotte postupovati chtěl. Boj měl býti hlavně veden od středu a rozhodnutí se očekávalo od sboru saského, jenž se měl objeviti v pravém boku postavení francouzského. Steinmetz, místo aby dle daných mu rozkazů obmezil se na pozorování nepřítele a aby zasáhl v boj teprv, kdyby vojsko francouzské na jeho postavení udeřilo, sotva že uslyšel hřmění děl ze středu u Vernevillu, kdež pruský generál Manstein bitvu zahájil, bez meškání sám také započal ihned útok proti levému křídlu francouzskému. Pluky jeho pronikly sice po tvrdošíjném boji lesem, jejž byla pěchota francouzská udatně hájila, avšak při útoku na opevněný dvorec sv. Huberta dostalo se jim strašlivého uvítání. Celé řady mužstva padali pod deštěm kulí francouzských šaspotek a kulometů k zemi a zbytky poděšeny a zastrašeny na všecky strany se rozptylovaly. Ale Steinmetz znovu kázal hnáti útokem. Důstojníci shromažďovali rozptýlené mužstvo a hnali je opět proti výšině svatohubertské, avšak se stejným neúspěchem. Také útok jízdy Steinmetzovy strašnou palbou byl odražen. Té doby Němci i ve středu bili se po celé čtyři hodiny bez zvláštního úspěchu. Také zde podnikl princ August Württemberský se sborem gardy dříve nežli Sasové na levém křídle na bojiště dorazili předčasný útok na vesnici Sct. Privat, kterýž byl za ohromných ztrát odražen přes všecku statečnosť důstojníků i mužstva. Když byla nouze největší, dorazili na bojiště Sasové, načež učiněn společný útok, jímž po krutém boji na levém křídle vítězství pro vojsko německé přesilou bylo rozhodnuto. Zatím ale, co zde se rozhodnutí sklonilo k zbraním německým, býval by plán Moltkův na pravém křídle vinou Steinmetzovou málem zničen. První armáda, která jak podotknuto měla dle původního rozvrhu nepřítele spíše pozorovati a na vzájem také jeho pozornosť na sebe poutati, aniž by sama vážnější boj vyhledávala, zapletena byvši zbytečně v prudký boj a utrpěvši při útoku na výšiny sv. Huberta ohromných ztrát, značně byla seslabena a zmužilosť mužstva velice otřesena. A právě zde, když St. Privat byl vzat, pokusili se Francouzové naposled s veškerým úsilím, aby směrem k Verdunu prorazili. Byla to chvíle osudná a kdyby nebyl opatrný Moltke hned časně z rána pošinul i pomořanský sbor pod Franseckým z Pont- à Moussonu, tak že po úsilném pochodu ještě odpůldne dostihl bojiště a pak v boj činně zasáhl, byla by armáda Steinmetzova již nestačila k zadržení prudkého postupu pluků francouzských, s nimiž Bazaine chtěl si tudy proraziti cestu na Verdun. Okolnosť ta byla příčinou, že po bitvě u Gravelotte, kdež vítězství stálo Němce nesmírných obětí, jinak udatný a zasloužilý generál Steinmetz, proti němuž ale následkem zbytečného hnaní mužstva do vražedlného ohně nepřátelského u sv. Huberta panovala již v celé armádě veliká nevole, sproštěn byl samostatného velitelství nad první armádou a že podřízen byl vrchnímu velení prince Bedřicha Karla a když se tomu nechtěl podvoliti, že od armády vůbec byl odvolán a ustanoven za generálního guvernéra v Poznaňsku. Později dán co polní maršálek na odpočinek. Oženiv se na stará kolena s mladou dámou, zemřel dne 4. srpna 1877. v Landeku v stáří 81 let, raněn mrtvicí. Steinmetz byl k podřízenému mužstvu vždy přísným, bezohledným představeným a jakkoliv co velitel jediného sboru roku 1866 proti vojsku rakouskému na třech bojištích zvítězil, ukázalo se ve Francii, že k větším úkolům síly jeho nestačily.

jízdy, kterýž ale za výpravy proti Rakousku dne 6. srpna 1866. v Slavkově na Moravě cholerou zemřel.

Z ostatních generálů pruských získal si válkou r. 1866. čestného jména také generál Leonhard v. Blumenthal, náčelník generálního štábu druhé armády pruské pod velením korunního prince. Nabyv již roku 1864. co náčelník generalního štábu třetího armádního sboru chvalné pověsti, osvědčil se r. 1866. ještě více svým vynikajícím strategickým nadáním; neboť jemu hlavně přísluší zásluha, že armáda korunního prince provedla svou obtížnou úlohu od začátku války až k rozhodnutí bitvy u Králové Hradce s jistotou a úsečností všeho uznání hodnou. *)

Také zasluhuje čestné zmínky Bohumil Podbielski, generální ubytovatel vojska pruského, jehož hlavní a velmi záslužná činnosť záležela v tom, že staral se o veškeré ubytovací poměry všech tří armád pruských a jich zásobování vším potřebným, o všecku dopravu, o lazarety a konečně i o bezpečnosť hlavního stanu. V tomto úřadě svém byl takřka pravou rukou Moltkeho a veliké břímě prací zajisté velmi nesnadných a pro armádu předůležitých na něm spočívalo. Jak velice na tom záleží, aby tento těžký úřad svěřen byl do rukou skutečně schopných, o tom smutné zkušenosti dočkalo se hlavně vojsko rakouské jak r. 1859. v Italii, tak i roku 1866. v Čechách. Že Podbielski úloze své čestně dostál, nabyv předběžnou k tomu zkušenosť již r. 1864. co generální ubytovatel pruského vojska v Dánsku, o tom svědčí okolnosť ta, že nejen odměněn byl po válce řádem pour le mérite, nýbrž že i později ve válce francouzskoněmecké svěřen mu byl týž úřad. Jemu příslušela také vrchní dohlídka nad veškerou korrespondencí poštovní i telegrafickou.

Mlčením nelze opominouti také jméno ministra záležitostí válečných, hraběte Albrechta Roona, jemuž přísluší valná část zásluh o provedení všech později tak skvěle se osvědčivších oprav v celém uspořádání potřeb a vůbec zařízeni všech poměrů armády pruské. Albrecht Roon narodil se r. 1806. v Pleushagenu u Kolbergu. Po předběžném vzdělání se vstoupil r. 1821. co důstojník do armády pruské. Roku 1824—27. navštěvoval válečnou školu v Berlíně, kdež zabýval se zvláště horlivě dějinami války a zeměpisem. Roku 1827. stal se vychovatelem a r. 1829. učitelem na kadetní škole berlínské, v kterouž dobu vydal i některé učebné knihy zeměpisné. R. 1835. stal se učitelem na válečné škole a r. 1836. setníkem v generálním štábu. Té doby vydal spis „Militärische Länderbeschreibung von Europa“ a monografii „Die iberische Halbinsel“. Roku 1842. povýšen na majora a r. 1843. ustanoven za vojenského vychovatele prince Bedřicha Karla. R. 1848. stal se náčelníkem generálního štábu 8. sboru a účastnil se r. 1849. badenské výpravy. R. 1850. jmenován podplukovníkem, r. 1851. plukovníkem, r. 1856. velitelem brigády a r. 1854. velitelem divise v Düsseldorfu. Podav nynějšímu králi pametní spis o nutných opravách u vojště, vzbudil tím jeho pozornosť, načež r. 1859. stal se gerallieutenantem a povolán do komise pro opravy vojenské. V prosinci 1859. stal se ministrem války a opravy navržené přese všecku opposici energicky provedl. Ve válce roku 1866. byl jmenován generálem pěchoty a odměněn pak řádem černého orla a národní dotací. Ještě skvěleji se osvědčily zásluhy Roonovy r. 1870—71. ve Francii. V červnu 1871. povýšen do stavu hraběcího, načež po nějakou dobu zastupoval Bismarka v předsednictví státního ministerstva. Byv povýšen za maršálka, dán byl r. 1873. k svému přání na odpočinek. Zemřel r. 1879.

---

*) Ještě více se osvědčil Blumenthal později r. 1870. a 1871. ve válce francouzskoněmecké, kdež působil opět co náčelník generálního štábu armády korunního prince pruského.

Dlužno se také zmíniti o Edvardu Franseckém, veliteli udatné sedmé divise pruské, která již v boji u Mnichova Hradiště u hory Mužského se vyznamenala a pak zejména v bitvě u Králové Hradce svým hrdinným hájením lesa Svíbu přispěla vydatně k vítězství vojsk pruských. Edvard Fransecký narozen roku 1807 v Hessensku, vstoupil do armády pruské r. 1825. co důstojník. Vydav některé trefné úvahy o vnitřní organisaci vojska pruského povolán byl co setník do generálního štábu a za nedlouho ustanoven učitelem na vojenské akademii. R. 1848. zúčastnil se polní výpravy do Šlesvíka v generálním štábu generála Wrangla. Byv jmenován majorem stal se v hlavním generálním štábu ředitelem oddělení pro válečné dějiny a zároveň ustanoven redaktorem odborného listu „Militairwochenblatt." Od roku 1855—57. byl chefem generálního štábu třetího armádního sboru, roku 1858. stal se plukovníkem a velitelem 21. pluku v Erfurtu a r. 1860. povolán byl do ministerstva války. Od roku 1860—64. převzal k přání velkovévody Oldenburského velení nad brigádou oldenburskou, načež co velitel divise v Magdeburku vstoupil opět do služeb pruských. Byv roku 1865. jmenován generallieutenantem vedl r. 1866. divisi svou do pole proti Rakousku.*)

---

*) O dalších jeho osudech dodáváme některých podrobností. Od r. 1867. až do r. 1869. svěřen mu byl dozor nad saskou pěchotou, při níž zavedeno bylo pruské branné cvičení. R. 1870. jmenován byl velitelem druhého armádního sboru pruského (pomořanského) a za nedlouho generálem pěchoty. V německo-francouzské válce vyznamenal se hlavně v bitvě u Gravelotte, kdež v rozhodném okamžiku, když Francouzové s veškerým úsilím pokoušeli se o proražení seslabeným a unaveným vojskem Steinmetzovým, na bojiště dorazil a se svými Pomořany — ovšem za těžkých obětí — Francouze k Metám nazpět zatlačil. Na to zúčastnil se obléhání Met a později i Paříže, kdež obdržev velení nad veškerou mezi Sekvanou a Marnou ležící válečnou mocí německou, vytlačil dne 2. prosince po tuhém zápasu Francouze u Champigny z výhodných postavení, jichž byli dne 30. listopadu šťastným výpadem z Paříže dobyli. Neobdrževše od velitele pařížského Trochu-ho dostatečné posily, ucouvli Francouzové po hrdinném boji, vzdavše se dne 30. listopadu dobyté půdy, za své tvrze. Později, byv poslán se svým armádním sborem proti generálu Bourbakimu, zatlačil společně s ManteuffIem vojska francouzské ku hranicím švýcarským a u Pontarlieru zasadil mu poslední ránu, načež general Bourbaki pokusil se o samovraždu, na smrť zmořené, vyhladovělé a k boji již úplně neschopné vojsko jeho pak přestoupilo na půdu švýcarskou. Po válce německo-francouzské obdržel Fransecki velitelství v Prusy dobytém Štrasburku, kdež se byl před tím francouzský generál Uhrich udatně hájil, dále pak jmenován vlastníkem pomořanského pluku č. 42. a říšský sněm přiřkl mu národní odměnu 150.000 tolarů.

## IV.

# Pochod vojska rakouského z Moravy do Čech

## a první srážky s nepřítelem.

Dne 16. června podal velitel severní armády Benedek, jenž — jak známo — meškal již od 27. května v Olomouci, císaři telegraficky i písemně zprávu, že vzhledem k soustřeďování se hlavní síly pruské mezi Zhořelicí a Landshutem rozhodl se proto, pošinouti celou armádu z Moravy do Čech a sice do okolí Josefova, Králové Dvora a Miletína, aby buď v tomto postavení nabídl nepříteli bitvu, anebo za příznivých okolností aby odtud ujal se offensivy. Pochod z Moravy k Josefovu měl býti vykonán v jedenácti dnech.

Dne 17. června vydal **Benedek** tento armádní rozkaz:

„V hlavním stanu Olomouci dne 17. června 1866.

Vojínové! Jeho Veličenstvo císař zvěstuje manifestem dnes vydaným svým věrným národům, že všecky snahy o udržení míru byly marny a že nucen jest za česť, neodvislosť a moc Rakouska i jeho šlechetných spojenců chopiti se meče. Nejistota, jež nás tížila, jest tndíž odstraněna, vojenská srdce naše mohou s nadšením bíti, ku zbraním volá nás náš nejvyšší velitel a s důvěrou v boha kráčíme nyní spravedlivému a posvátnému boji vstříc. Nuže tedy, vojínové, naše vznešená úloha začíná. S radostnou oddaností a rychlostí jste se z dálky i z blízka, Němci i Uhři, Slované i Vlachové shromáždili pod prapory císařovými. Jsouť opět rozvinuty k boji za jeho dobré právo pro největší zájmy Rakouska, pro nejvyšší statky naší vlasti, a vy držeti budete zajisté prapory ty za každé okolnosti vysoko a slavně, a bohdá že ponesete je i k vítězství. Ku zbraním tedy! Jak jste v tom se mnou, vojínové, co pro Vás cítím, čeho od Vás žádám a očekávám, víte, zasaďtež se proto všichni dle sil svých o to, abychom učinili zadost nejvyšší důvěře našeho těžce zkoušeného císaře a pána, abych brzy k Vám mohl zvolati: Statečně jste se drželi, jakž se na syny Rakouska sluší, vlasť se vámi pyšní, císař jest s vámi spokojen.

Benedek.“

V týž den, dne 17. června totiž, vydány i disposice k pochodu do Čech, do ustanoveného postavení mezi Josefovem a Miletínem na výšinách kralodvorských. Desátý armádní sbor doraziti měl do 20. června do okolí Svitavy a Svitavky, třetí armádní sbor a třetí reservní divise jízdy

měla doraziti do 20. b. m. do Moravského Nového Města a do Šternberku a nastoupiti odtud pak dne 21. června další pochod k Josefovu. Šestý armádní sbor a první reservní divise jízdy hnuly se ku předu dne 18. b. m. a sice táhl šestý sbor z Přerova do Olomouce a jízda z Prostějova do Konic; čtvrtý a osmý armádní sbor nastoupily pochod teprv dne 20. a obě divise těžké jízdy dne 21. června. Dělostřelecká záloha nastoupila cestu do Čech dne 22. června. Druhý armádní sbor, který stál zamýšlenému stanovisku u Josefova nejblíže, ustanoven k tomu, aby pochod celého ostatního vojska kryl a proto zůstati měl poblíž pomezí kladského a teprv dne 26. června měl hnouti se od Žamberka za armádou. Na pomezí slezském u Freudenthalu rozestavená druhá divise lehké jízdy měla odtud odraziti dne 23. června a 26. června spojiti se s druhým armádním sborem.

Celý pochod ten měl se díti trojím směrem a sice:

I. směrem severním přes Mohelnici, Landškroun, Žamberk, Rychnov, Solnici, Opočno, Josefov. Směr ten ustanoven pro první reservní divisi jízdy, pro 10., 4., 6. a 2. sbor a druhou divisi lehké jízdy;

II. směrem středním přes Ústí n. O., Vamberk, Týniště k Josefovu a Smiřicům. Směrem tím bráti se měl třetí a osmý sbor, hlavní stan armády a třetí divise reservní jízdy;

III. směrem jižním přes Poličku, Litomyšl, Vysoké Mýto, Holice a Smiřice. Směr ten platil pro druhou divisi reservní jízdy a dělostřeleckou zálohu.

Armádní zásoby střeliva veženy byly dvojím jižnějším směrem k Pardubicům.

Dle předběžného rozvrhu měly doraziti k Josefovu:

První divise reservní jízdy dne 24. června.

Desátý armádní sbor dne 25. června.

Třetí a čtvrtý sbor dne 26. června.

Šestý a osmý sbor dne 27. června.

Druhý sbor s druhou divisí lehké jízdy dne 29. června.

Dělostřelecká záloha dne 30. června.

První divise reservní jízdy měla dle toho státi dne 25. a desátý sbor dne 26. června u Vřešťova. — čtvrtý sbor dne 27. června u Král. Dvora, šestý sbor dne 28. u Žirče, kdežto první sbor měl s první divisí lehké jízdy a Sasy ustoupiti taktéž do postavení toho k Miletínu. Třetí, osmý a druhý sbor a druhá divise lehké jízdy měla prozatím stanouti u Josefova a druhá a třetí divise reservní jízdy ustanovena na den 28. a 29. června do Smiřic. Zásoby střeliva měly býti dne 28. června v Pardubicích.

Na pochodu tom nedopřáno vojsku ani jediného dne odpočinku, tak že vojínové vykonati nuceni byli 7 až 11 pochodů denních (šestý sbor na př.) bez ustání a to ještě místy na velmi nepohodlných cestách pohorských. Železné dráhy použito jen asi pro tři prapory ženijního a zákopnického mužstva. Jinak mělo se dráhy používati jen k dopravě zásob potravin za armádou.

Dalo se ovšem očekávat, že asi s těží celá armáda dorazí v čas k Josefovu, aniž by se nesetkala již s nepřítelem, jemuž ponechána úplně volná cesta průsmyky pohraničnými do Čech. Kdyby aspoň čtvrtý

a osmý sbor byl o den dříve dal se na pochod a kdyby druhý sbor, který stál Josefovu nejblíže, byl taktéž hned v čele armády byl poslán k Josefovu, bylo by se tím získalo zajisté mnoho času k zamýšlenému rozestavení. Také mohlo býti pomocí dráhy dopraveno ještě v čas několik brigád k obsazení předůležitých průsmyků, zejména důležité Branky u Náchoda, k jichž hájení a opevnění nestalo se — pranic. Benedek sám opustil Olomouc dne 21. června o půl třetí hod. odpůldne a přibyl po dráze o 9. hod. večer do České Třebové.

Tam došla Benedeka také zpráva o vítězství u Custozzy, kterouž mu přímo z Verony sám arcivévoda Albrecht telegrafoval. Benedek vyslovil ihned jmenem celé severní armády arcivévodovi Albrechtovi telegrafem blahopřání a vojsku svému oznámil to tímto jadrným armádním rozkazem:

„Polní zbrojmistr Benedek a celá severní armáda vyslovuje slavnému a věhlasnému veliteli jižní armády a statečnému vojsku jeho s radostným obdivem nejsrdečnější blahopřání ku slavnému dnu u Custozzy. S novým skvělým vítězstvím našich praporů byla tudíž polní výprava na jihu zahájena, druhá slavná Custozza zastkvěla se na čestném štítu armády rakouské. Vojínové c. k. armády severní! S jásotem vítáte zajisté tuto zprávu a se zvýšeným nadšením půjdete i vy do blízkých již bojů, abychom i my co možno nejdříve mohli vepsati na onom štítu nové slavné bitvy jméno a abychom také my mohli císaři i od severu oznámiti vítězství, po němž vaše bojechtivosť prahne a jehož svou udatností a odhodlaností dobudete za heslem: „Ať žije císař“. Benedek“.

K telegrafickému blahopřání Benedekovu došla ještě dne 25. června tato telegrafická odpověď:

„Zerbare, 25. června 1866. Arcivévoda Albrecht polnímu zbrojmistru Benedekovi. Jižní armáda a její velitel děkují svému bývalému milovanému veliteli i jeho chrabrému vojsku, jsouce přesvědčeni, že i my co nejdříve budeme moci k podobným vítězstvím vysloviti svá blahopřání“

Pochod armády severní do Čech vykonáván dle nařízení vydaných dne 17. června až do 25. června beze změny; když však došly do hlavního stanu rakouského zprávy, že silné sbory nepřátelské směřují již k Polici a Náchodu a že blíží se nepřítel i Trutnovu a Hostinnému, změněna jsou některá nařízení pochodu se týkající.

Dle tohoto změněného ustanovení měl první armádní sbor se Sasy zůstati prozatím ještě ve svém dosavádním postavení nad Jizerou. První divise reservní jízdy měla stanouti u Čes. Skalice, Chvalkovic a Dolan, desátý armádní sbor měl dne 25. června doraziti místo ku Vřešťovu k Žirči a vyslati odtud dne 26. jednu brigádu k Brusnici a Kyjovu, čtvrtý sbor měl dne 26. dáti se z Opočna ku Králové Dvoru, připojiti se tam ku desátému sboru a vyslati dne 27. června jednu brigádu k Hostinnému a Horkám. Třetí sbor měl z Týniště dne 26. místo do Josefova dáti se do Králové Hradce a odtud dne 27. k Miletínu, kdež měl v pravo připojiti se ku čtvrtému sboru a vyslati jednu brigádu dne 28. června k Nové Pace a Jičínu. Šestý armádní sbor měl dne 28. místo do Žirče doraziti do Hořic a dne 29. vyslati jednu brigádu do Sobšic. Osmý armádní sbor měl dáti se z Týniště dne 27. místo do Josefova do Hradce Králové a dne 28. do Hořiněvsi. Druhá divise

reservní jízdy měla z Holic dne 28. června místo do Smiřic doraziti do Hradce Králové a dne 29. do Milovic. Třetí divise reservní jízdy z Týniště do původně ustanoveného stanoviska u Smiřic. Druhý armádní sbor měl doraziti dne 29. z Opočna do Nového Plesu u Josefova a druhá divise lehké jízdy místo do Josefova dne 29. června do Jásené. Dělostřelecká záloha měla doraziti dne 29. ku Králové Hradci, kdež měla zůstati i 30. a nikoliv táhnouti dále k Josefovu, jak původně bylo ustanoveno. Zásoby střeliva měly býti dopraveny z Pardubic dne 29. ku Král. Hradci. Hlavní stan armády měl doraziti dne 26. června — do Josefova.

Dle toho byly by stály dne 29. června na pravém břehu Labe v obloukovitém postavení od Josefova k Žirči, Král. Dvoru, Miletínu a Hořicům čtyry armádní sbory (sbor 10., 4., 3. a 6.) s jedním (osmým) sborem v záloze v Hořiněvsi a druhou divisí reservní jízdy na levém křídle u Milovic. Na levém břehu Labe byla by stála první divise reservní jízdy u Dolan a Čes. Skalice, druhý armádní sbor u Plesu, druhá divise lehké jízdy u Jásené a třetí divise reservní jízdy u Smiřic. Dělostřelecká záloha a zásoby střeliva u Králové Hradce a hlavní velitelství mělo býti v Josefově.

K obsazení a hájení průsmyků v horách pohraničných neučiněno opatření žádné. V Náchodě meškaly jen dvě čety 27. setniny pluku Khevenhüllerova, již sem byla poslala posádka Josefovská, jedna četa téže setniny byla v Novém Městě n. M. a jedna v Hronově. V Náchodě byly kromě toho asi dvě škadrony jízdy a pouze dvě děla. Staropamátný vrch Dobenín a předůležitý průsmyk Branka, skutečná to brána zemská, dány tedy v šanc nepříteli; neboť na nějaký skutečný odpor této hrstky rakouských vojínů v Náchodě meškajících nedalo se ovšem ani myslit.

Zdá se, že ještě 25. června bylo velitelství armády severní ovšem mylného náhledu, že armáda korunního prince pruského tak záhy hranice české nepřekročí a že tudíž bude míti celá armáda rakouská dosti času, aby zaujala určené jí pevné postavení mezi Josefovem, Králové Dvorem, Miletínem a Hořicemi.

Kdyby se bylo toto soustředění armády mezi Josefovem, Král. Dvorem a Hořicemi zdařilo a kdyby všechny sbory — ani první nevyjímaje — vyhnuvše se všem srážkám s nepřítelem do 29. června na toto stanovisko byly dorazily, mohla se v tomto postavení bitva svésti za podmínek pro rakouské vojsko zajisté velmi příznivých. Na pravém křídle, opírajíce se o pevnosti Josefov a Králové Hradec, mohly se v pevném postavení na Labi od Jaroměře ku Králové Dvoru dobře udržeti dva neb tři armádní sbory proti armádě korunního prince a pěti neb šesti sborů s třemi neb čtyřmi divisemi jízdy mohlo se pak použiti proti armádám prince Bedřicha Karla a Herwartha z Bittenfeldu.

Tím však, že velitelství severní armády prvotní tento plán svůj — jak dále se dočteme — zase změnilo a že ponechalo první sbor se Sasy proti přesile na Jizeře, nechavši zároveň i proti armádě korunního prince jednotlivé sbory své v tuhých srážkách vykrváceti, byla armáda již z polovice zničena, dříve nežli v ustanovené jí postavení dorazila,

čímž ovšem pak i celý tento plán se rozbil v nivec. O věci té promluvíme ostatně jinde obšírněji.

Tak měly se věci do 26. června u hlavní síly severní armády. Popatřme zatím, co se dělo za té doby u vojště pruském.

Sotva že království saské bylo pruskými voji zaplaveno, vydalo nejvyšší velitelství pruského vojska, jež převzal sám král, nařízení, aby všechny oddíly vojska pruského připravily se k bezodkladnému vtrhnutí do Čech.

Armáda polabská soustředila se dne 20. a 21. června v Burkersdorfu na silnici vedoucí k Rumburku.

První armáda soustředila se dne 22. června s 8. a 7. divisí u Žitavy, 4. divisí u Hirschfeldu, 3. divisí u Ochranova, 5. u Seidenberku a 6. divisí u Marklissy na silnicích k Liberci.

Armáda korunního prince stála nad Nissou, připravena jsouc taktéž buď k pochodu do Čech anebo k obraně postavení svého pro případ, že by vtrhlo vojsko rakouské do Slezska.

Dne 22. června obdrželi oba pruští velitelové, princ Bedřich Karel i korunní princ tento telegram od krále:

„Jeho Veličenstvo nařizuje, aby obě armády vtrhly do Čech a aby hleděly tam dosíci spojení směrem k Jičínu“.

Jelikož armáda polabská a první armáda pruská stály již na samých hranicích Čech, mohly ještě téhož dne, 22. června totiž, přední stráže armády polabské vstoupiti na půdu českou a dne následujícího vtrhla již hlavní síla obou armád do Čech.

Jinak se měly věci u armády korunního prince, kteráž musila ze svého shromáždiště vykonati ještě několik celodenních pochodů, aby mohla též ona přestoupiti pomezí Čech. Kdyby bylo velitelství severní armády rakouské pomyslilo na vydatné obsazení průsmyků pohraničných, byl by pochod vojsk korunního prince do Čech — ne-li úplně zmařen — tedy aspoň valně stížen a ohrožen a výsledek celé výpravy mohl tím býti uveden v pochybnosť. To se ovšem nestalo, jelikož velitelství severní armády rakouské na průsmyky ty nekladlo žádné váhy a korunní princ pruský mohl tudíž zcela bez překážky překročiti pomezí české.

Dříve nežli zmíníme se o prvních srážkách armády korunního prince s jednotlivými sbory hlavní armády rakouské, dlužno všímnouti si událostí nad Jizerou dne 26. června.

Proudy hlavní císařské armády na pochodu svém do Čech dospěly teprv k Opočnu, Ústí n. O. a Kunštátu, když pruská polabská a první armáda začaly operovati proti prvnímu sboru rakouskému a spojenému s nim sboru saskému. První sbor rakouský nebyl té doby ještě ani úplně nad Jizerou soustředěn. Brigáda Ringelsheimova meškala v okolí Terezína, kdež měla se spojiti s přicházejícím sborem saským a zaujmouti postavení spolu se Sasy — — v okolí Chlumce a Přelouče. Později ale disposice ta zase změněna a ustanoveno, aby Sasové i s brigádou Ringelsheimovou připojili se k prvnímu sboru rakouskému v jeho postavení u Ml. Boleslavi a Mnichova Hradiště. Do Přelouče bylo již 14 saských praporů přibylo, když tento změněný rozkaz došel. Následkem toho spojili se Sasové s prvním armádním sborem rakouským teprv dne 25. června.

Vypovězení války odevzdáno bylo prvnímu sboru rakouskému parlamentářem pruským dne 23. června o $2^3/_4$ hod. odpůldne a sice předním strážím jízdní brigády Fratričevičovy, jejíž štáb nalezal se doby té v Liberci.

V týž den tábla hlavní síla první armády přes Seidenberk a Žitavu k Liberci a hlavní síla polabské armády přes Šluknov a Rumburk do vnitř Čech.

Mezi tím udály se již na různých místech srážky předních stráží; zejména srazilo se u Chrastavy oddělení rakouských husarů pluku br. Radeckého vítězně s oddělením magdeburského 10. husarského pluku. Také u Einsiedlu, Schönbornu a Starého Haberndorfu*) došlo k malým půtkám předních stráží. V týž den, dne 24. června totiž, ustoupil generalmajor Fratričevič až do Dlouhých Mostů, kdež den na to asi v poledne došlo k srážce dvou škadron Liechtenštejnových husarů s pruskými hulány. Huláni byli sice rozprášeni, když však rakouští husaři je pronásledovali, octli se náhle v prudkém ohni za hulány přicházející pěchoty pruské a utrpěli značných ztrát. Zejména byl tu major Panz raněn smrtelně a jiní dva důstojníci utrpěli taktéž rány těžké.**)

Plukové první jízdné divise poznenáhlu ustupovali udaným směrem k Turnovu.

Hlavní stan prince Bedřicha Karla byl téhož dne — totiž dne 24. června — v Liberci.

Dne 25. června ukončeno soustřeďování prvního armádního sboru rakouského u Mnichova Hradiště. Přední stráže sboru tábly se od Českého Dubu přes Kuří Vody a Bělou do Dubé. Saský sbor v týž den dorazil v plném počtu svém do okolí Mladé Boleslavi. Večer téhož dne objevily se dvě škadrony pruských hulánů a setnina pěchoty v Hodkovicích, za nedlouho se ale zase vrátily.

Dne 26. června došlo ku

## srážce u Kuřich Vod.

K 8. hodině ráno blížily se totiž dvě škadrony porýnského pluku husarského č. 7. ke Kuřím Vodám směrem od Mimoně. Zapudivše po různu rozestavené hlídky rakouské pěchoty od italského pluku Haugwitzova, rychle jeli husaři pruští ku předu. U osamělého dvorce před Kuřími Vodami asi 300 kroků od lesa, kterýmž byli pruští jezdci přijeli, stálo půl škadrony rakouských husarů od pluku Mikulášova. Nedbajíce veliké přesily nepřátelské vrhli se husaři Mikulášovi nepříteli vstříc a ihned strhl se kolem dvorce boj, v němž byl pruský důstojník hrabě Moltke raněn a zajat. Po tuhém zápasu nezbylo ale rakouským husarům než před přesilou ustoupiti, při čemž jich několik bylo zajato. Pruští husaři vedeni jsouce rytmistrem Goltzem

*) U Starého Haberndorfu padl první rakouský husar. Pohřben jest na tamějším hřbitově a hrob jeho označen jest pomníkem, jejž mu občanstvo tamější postavilo.

**) Major Panz dopraven byl ještě živ do budovy školní, tam ale v krátké chvíli skonal.

rychle pronásledovali prchající husary rakouské, octli se ale náhle v ohni rakouské pěchoty — a sice dvou setnin vlašského pluku Haugwitzova — kteréž pod velením majora Čudiče stály na severním okraji Kuřích Vod. Pěchota rakouská střílela ale tak vysoko, že byli Prusům pouze dva koně a jeden husar lehce raněni. Za to ale podařilo se všem dříve zajatým husarům rakouským uprchnouti. Mezi tím, co pruští husaři po této srážce opět u lesa se sbírali a seřaďovali, blížily se silné proudy pruské pěchoty, před nimiž major Čudič z Kuřích Vod ustoupil bez boje do blízkého lesa. Té chvíle přibyl ale také generalmajor hr. Gondrecourt z Mnichova Hradiště na bojiště a prohlásiv tento ústup Čudičovy pěchoty za přenáhlený, kázal opět témuž mužstvu Kuří Vody obsaditi. Zatím ale rozvinula se již před Kuřími Vodami celá brigáda nepřátelská a oněm dvěma setninám nezbylo ovšem než po krátkém boji, při němž padlo do Kuřích Vod i osm pruských granátů, zase ustoupiti. Při této příležitosti padl také jeden občan kulí nepřátelskou; kromě toho byl již dříve v prvním poschodí domku náhodou zabit kulí rakouskou osmiletý chlapec; jak již podotknuto, střílela pěchota rakouská skoro vesměs příliš vysoko. Při tomto opětném obsazení Kuřích Vod a následkem toho vzniknuvším boji padl i rakouský setník Böhm*) od pluku Haugwitzova.**) Asi 80 italských vojínů se nepříteli vzdalo.

Odpůldne obdržel 32. prapor myslivců rakouských rozkaz, aby Kuřích Vod, kdež se byla již celá brigáda pruská pod velením generála Schoelera usadila, opět se zmocnil. Rozumí se ovšem samo sebou, že byli myslivci po bezúčelném, za to ale tím krvavějším boji přesilou ihned odraženi. Ženouce útokem s bodákem v ruce, uvítáni byli myslivci tak vražedlnou rychlopalbou, že v několika okamženích byla země pokryta mrtvými a raněnými, tak že na další boj nebylo již ani pomyšlení.

V těchto bojích u Kuřích Vod dne 26. června ztratilo rakouské vojsko mrtvých, raněných a zajatých 13 důstojníků, 264 muže a 13 koní, vojsko pruské 4 důstojníky, 46 mužů a 8 koní. Vražedlný účinek jehlovek již v těchto prvních srážkách krvavě se objevoval.

Téhož dne 26. června došlo také u Sychrova po 7. hod. ráno k srážce; pruského vojska byla však i zde taková přesila, že rakouské jízdě a třem batteriím dělostřelectva nezbylo než ustoupiti k Podolu.

Tím, že plukové první divise lehké jízdy ustoupili k Podolu, dán Turnov nepříteli v šanc. Odpůldne však došel od hlavního velitelství severní armády, jež dorazilo téhož dne do Josefova rozkaz, aby první armádní sbor se Sasy Turnov a Mnichovo Hradiště za každou cenu udržel.

Vydáno tedy nařízení, že následujícího dne, totiž 27. června z rána, udeří se vší silou na Sychrov a Gm. Edelsheim měl se ještě v noci náhlým přepadením zmocniti Turnova, o němž mělo se za to, že jest dosud nepřítelem jen slabě obsazen.

---

*) Setník Böhm byl asi s 15. vojíny rakouskými pohřben na hřbitově v Kuřích Vodách; ostatní padlí leží kolem mimoňské a mnichovo-hradišťské silnice po různu pohřbeni.

**) Po válce roku 1866. ustanoven za doplňovací okres pluku toho Kečkemet v Uhrách a majitelem jeho stal se později bar. Mollinary. Pluk ten zúčastnil se pak také činně okupace Bosny r. 1878., stál několikrát v ohni a zejména přítomen byl dobytí Serajeva. Později přeložen do Vídně.

Pruský princ Bedřich Karel zatím ale ještě téhož dne nařídil, aby osmá divise pruská pod velením Hornovým ještě dne 26. dorazila až do Přepeře ku Jizeře, sedmá divise Franseckého měla se taktéž ještě 26. zmocniti Turnova, pátá divise měla doraziti do Jablonce, šestá do Hodkovic a druhý armádní sbor z Chrastavy do Liberce.

Divise Franseckého skutečně již dne 26. června odpůldne obsadila Turnov, částečně stržený most opět tam upraven a současně zřízen i loďkový most přes Jizeru. Osmá divise Hornova teprv po 6. hodině večer dala se od Sychrova na pochod k Přepeři; pokus této divise, zmocniti se ještě pozdě večer přechodů přes Jizeru vedl ku krvavému

## boji u Podola.

O půl deváté hodině večer dne 26. června došel totiž brigády Poschachrovy*) rozkaz, aby k usnadnění na příští den ustanoveného útoku na nepřítele obsadila ještě téhož dne večer výšiny na pravém břehu Jizery u Svijan.

Plukovník Bergou, jenž na místě nepřítomného generalmajora Poschachra byl prozatímným velitelem jeho brigády, nastoupil pochod ku Svijanům dvěma směry. Jedním směrem přes Loukov bral se první a druhý prapor pěššího pluku krále pruského č. 34. a jedna batterie děl, druhým směrem po silnici vedoucí Podolem k Svijanům táhla hlavní síla brigády (totiž 4., 5. a 6. setnina, celý druhý prapor a 14., 15. a 16. setnina polského pluku bar. Martiniho č. 30.,**) čtyry setniny pluku krále pruského č. 34. a tři setniny 18. praporu myslivců.) Vojsko to bylo sotva v polovici cesty své do Podola, když z vesnice té ozvala se prudká střelba. Na postavenou tam třináctou setninu pluku Martiniho, kteráž hájiti měla podolského mostu, učiněn nepřítelem o půl 8. hodině večer útok a sice z počátku jen dvěma setninami magdeburského 4. praporu myslivců. Přepadené třinácté setnině přispěla za nedlouho ku pomoci ve Svijanech postavená osmnáctá setnina téhož pluku bar. Martiniho a obě setniny udatně se tu před mostem bránily. Zatím ale nepřítel přebrodil se Jizerou a obsadil asi 600 kroků od silnice vzdálenou hospodu. Byly to dvě setniny 72. pěššího pluku pruského. Jsouce tím od zadu ohroženy, opustily obě setniny pluku Martiniho most, bránily se ale dále na levém břehu Jizery. Zatím dorazil plukovník Bergou do Podola a kázal ihned hnáti útokem na most a na Prušáky obsazenou hospodu. Plukovník Hohendorf, velitel 18. praporu myslivců, měl útok ten provésti se svými myslivci, pak třemi setninami třetího praporu pluku bar. Martiniho a čtyřmi setninami pluku krále pruského, kdežto zbývajících devět setnin pluku Martiniho mělo zůstati v záloze. Udatní myslivci 18. praporu s hřímavým „Hurrá“ nedbajíce vražedné palby nepřátelské hnali útokem

*) Brigáda Poschachrova byla dříve pod velením generalmajora Gondrecourta a získala si — jak již na jiném místě jsme se zmínili — ve válce proti Dánům r. 1864. čestného názvu „železné brigády“.

**) Majitelem pluku bar. Martiniho stal se později gen. Jablonski a po jeho smrti r. 1876. polní zbrojmistr bar. Ringelsheim.

na hospodu i most, jichž obou také skutečně dobyli. Kdežto čtyry setniny pluku krále pruského stanuly u mostu, postupovali myslivci a ostatní pěchota rakouská dále vesnicí ku předu a vypudily za krvavého boje nepřítele ze vsi. Za nedlouho sesílil se však nepřítel dvěma prapory pěchoty a obsadiv pevnou, zděnou sýpku a zahrady v Přišovicích, zamezil prudkou rychlopalbou další postup rakouských vojínů. Byl to druhý prapor durynského prvního pěššího pluku č. 31. a druhý prapor třetího durynského pluku č. 71. K desáté hodině postupovaly již pruské řady za hřímavého „hurrá" zase vítězně nazpět do vsi. V jich čele udatný generalmajor Bose, jenž maje sám pušku v ruce vedl vojáky své k útoku. V tento čas přibyl sám velitel prvního sboru rakouského hr. Clam Gallas a brigádník Poschacher do Podola a dán ihned rozkaz, aby brigády Abeleho a Pireta přispěly ku pomoci bojující brigádě Poschachrové. Zatím měl nejblíže od bojiště se nalezající třetí prapor pluku Rammingova, (jehož mělo býti spolu s třetím praporem pluku Khevenhüllerova a třemi škadronami jízdy užito při zamýšleném nočním přepadení Turnova) obsaditi most a směrem východním od mostu se táhnoucí břeh. Sotva že však dvě setniny téhož pluku dorazily k mostu, nahlédlo velitelství rakouské, že nelze již Podol udržeti. Utrpěloť dosud v boji zaměstnané vojsko rakouské — zejména 18. prapor myslivců a pluk Martiniho — již velmi značných ztrát a za tmy byl přehled boje úplně nemožný. Noc zahalovala celé jeviště hrozného zápasu v temný svůj závoj, jen blesky řadové palby děsně kmitaly se temnotou. Na všech stranách zahřímala střelba, ač na dvacet kroků nebylo před sebe viděti. Stříleno tam, odkudž zářily blesky pušek nepřátelských a kde jaká temná skupina se hýbala. O 11. hod. dán tedy unavenému rakouskému vojsku rozkaz k ústupu. Velký počet raněných dopraven ještě do připraveného vlaku, načež setniny rakouské stále ještě bojujíce ponenáhlu opouštěly ves, ztrativše při ústupu tom ve tmě značný počet mužstva, jež padlo do zajetí. Teprv o 1 hodině v noci skončen na dobro vražedlný boj ve vsi. Nepřítel spokojil se obsazením mostu.

Rakouské vojsko ztratilo v krvavém tomto boji nočním celkem mrtvých, raněných a zajatých ze 17½ boje zúčastněných setnin 33 důstojníky a 1015 mužů. Mezi padlými důstojníky byl i major Driancourt od pluku bar. Martiniho.

Pruského vojska, jemuž velel u Podola — jak již podotknuto — Gm. Bose, zúčastnily se boje celkem 22 setniny a ztráta udává se v rakouských i pruských spisech úředních na — 12 důstojníků a 118 mužů. Mezi padlými důstojníky pruskými byl i podplukovník Eugen Drigalský, velitel střeleckého praporu durynského pluku č. 31. Podotknouti dlužno, že většina ztrát u vojska rakouského týká se zajatých. Byloť tu zajato 7 důstojníků a 548 mužů. Nicméně jeví se tu opět již křiklavě nepoměr zbraní a osudná útočná taktika vojska rakouského. Proti útokem ženoucím vojínům rakouským dovedli Prusové užiti velmi dobře všech úkrytů, odkudž účinek jich jehlovek byl pak při vlastních nepatrných ztrátách ještě hroznější. Kromě toho střílela i v boji tom rakouská pěchota příliš vysoko.

Se zamýšleného nočního útoku na Turnov a na den 27. června ustanoveného postupu k Sychrovu následkem boje u Podola ovšem sešlo.

---

Co se týče hlavní armády rakouské, vykonávala dne 26. června další pochod svůj dle posledních známých disposicí a byly tudíž téhož dne večer:

**První divise reservní jízdy:** brigáda Schindlockerova u Dolan a brigáda prince Solmse u Skalice. Přední stráže v Polici, Kostelci, Náchodě a Dobrušce. Pluk Windischgraetzových dragounů stál u Trutnova.

**Desátý armádní sbor** rozložen mezi Jaroměří a Žirčem; brigáda Mondelova pošinuta k Brusnici.

**Čtvrtý sbor armádní** stál kolem Lanžova a Poličan, na východ od Miletína a sice brigáda Fleischhackerova u Zábřezu a Trotiny, brigáda arcivévody Josefa v Libotově, brigáda Poeckhova u Doubravice, brigáda Brandensteinova u Poličan a Velehrádku a jeden prapor pluku Michalova v Řečicích. Dělostřelecká záloha sboru toho nalezala se u Chotěbořek, zásoby střeliva u Jeriček a vozatajstvo u Vilantic. Velitel sboru, hr. Festetič, ubytoval se na faře v Lanžově.

**Šestý armádní sbor** dospěl do Opočna;

**Třetí armádní sbor** do okolí Králové Hradce, Kuklen a Všestar;

**Osmý armádní sbor** do okolí Týniště;

**Druhý armádní sbor** a **druhá divise lehké jízdy** do okolí Slatiny a Žamberka;

**Třetí divise reservní jízdy** k Ústí nad Orlicí;

**Druhá divise reservní jízdy** do okolí Vysokého Mýta;

**Armádní dělostřelecká záloha** k Litomyšli.

Benedek opustil dne 26. června o $6^3/_4$ hod. ráno s vlakem Čes. Třebovou a přibyl před polednem do Josefova, kdež ubytoval se v budově pevnostního velitelstva na náměstí.

---

Od druhé armády pruské stál dne 26. června první armádní sbor u Libavy a Schönbergu a divise jízdy u Waldenburku. Sbor gard vtrhl v krajině broumovské u Johannisbergu a Tunschendorfu přes hranice do Čech; první divise dorazila týž den až do Dittersbachu, a s předvojem svým až do Teplic (Wekelsdorf), předvoj druhé divise dorazil až do Police, odkudž stojící tam dvě čety rakouských hulánů Maxových a dragounů Windischgraetzových po krátké šarvátce vypudil. Pátý sbor dorazil do Dušníků (Reinerz) a předvoj jeho pod velením Gm. Löwenfelda ještě téhož dne odpůldne měl postoupiti až k samému pomezí rakouskému. Šestý sbor dorazil do Kladska a Landeku.

---

Korunní princ pruský přibyl v týž den v poledne do Broumova,*) odkudž vydal toto provolání:

„Obyvatelstvu království českého! Jelikož J. V. král, můj nejmilostivější pán, problásil válečný stav mezi korunou Pruska a J. V. císaře rakouského, překročil jsem dnes s vojskem svým pomezí země Vaší.

---

*) V Broumově ubytoval se korunní princ pruský v hostinci p. Kupky čís. 110. Tam představil se mu i purkmistr a opat kláštera broumovského dr. Jan Rotter. Opatovi korunní princ návštěvu ještě téhož dne večer opětoval. Velitel sboru gardy August princ z Württemberku bydlel v klášteře. Korunní princ opustil Broumov spolu s princem z Württemberku dne 27. června ráno. Hned na to vyklídili pruští vojáci klášterní sklepy na víno. Ze sklepa opatova vzato bylo 1460 lahví nejjemnějších druhů vína v ceně 2920 zl., ze sklepa konventu vzato $20^1/_2$ věder vína rakouského, 6 věder mělnického, 6 věder uherského, 512 lahví rozličného vína a 8 sudů piva v ceně 1588 zl

„Nepřicházíme co nepřátelé, kteří by Vás chtěli zničiti, nýbrž jsme poslušni jen rozkazu nejvyššího velitele svého, jenž nám káže, abychom táhli do pole proti Vašemu císaři a jeho vojsku.

„Majetku Vašeho bude šetřeno a nestane se Vám žádné bezpráví, pokud nebudete se vpouzeti proti rekvisicím k výživě mého vojska nutným a pokud proti nám nebudete jednati nepřátelsky.

V hlavním stanu Broumově, dne 26. června 1866.

Velitel druhé armády:

Bedřich Vilém, korunní princ pruský."

---

Mezi tím co předvoj pátého sboru pruského dle zmíněného již nařízení pod velením Gm. Lowenfelda blížil se od Dušníku pomezí českému, vystřídáno bylo o 4. hod. odpůldne v Náchodě stojící oddělení Maxových hulánů rakouských dvěma eskadronami kyrysníků brněnského pluku Alexandra Hessenského pod velením plukovníka hraběte Thuna, jehož velení podřízeno i nepatrné oddělení pěchoty Khevenhüllerovy a dvě děla, kteráž stála několik set kroků za mostem, vedoucím přes Metuji u Slaného (Schlanei).

K páté hodině večer blížily se již pruské hlídky pohraničnému mostu. Po několika výstřelech, k nimž děla pruská odpověděla, ustoupily rakouské stráže nejprvé do Starého Města náchodského a později k 9. hod. večer do Vysokova.*)

Město Náchod obsazeno ještě téhož dne dvěma prapory pruské pěchoty. Následkem toho opustily rakouské hlídky jízdné i Hronov a ustoupily ku Kostelci.

Také od Trutnova došly zprávy, že nepřítel blíží se směrem k městu tomu pomezí českému.

Velitelství severní armády rakouské bylo tudíž dne 26. června večer již zcela určitě známo, že celá druhá pruská armáda jest připravena táhnouti východními pohraničnými průsmyky českými, zároveň ale mělo také již jistotu, že postupuje armáda ta trojím od sebe valně vzdáleným směrem.

Severní armáda mohla ze svého postavení, jež zaujímala dne 26. června večer, vrhnouti se s dobrými nadějemi ve šťastný výsledek naproti rozdělené armádě korunního prince. Čtvrtý sbor mohl na př. od Lanžova býti pro den 27. disponován k Trutnovu, desátý sbor od Jaroměře a Žirče směrem k Broumovu a šestý sbor od Opočna k Náchodu. Třetí a osmý sbor mohly snadno do večera dne 27. června doraziti mezi Nové Město a Jaroměř k Metuji a býti pro následující den každým směrem po ruce k boji, kdežto druhý sbor s druhou divisí lehké jízdy mohl dne 28. taktéž doraziti do Nového Města nad M.

---

*) Při té příležitosti padl zde u celnice pohraničné proti vojsku korunního prince pruského první voják rakouský — Čech — desátník Souček — byv stižen střepem granátu pruského. Pohřben jest za celnicí u silnice vedoucí k Hronovu a hrob jeho označen byv křížem a nápisem, pečlivě jest rok co rok od strážníků finančních ošetřován. R. 1880. postaven nad jeho hrobem na místě dosavadního křížku velký, nákladný pomník.

Prušáci blížili se dne 26. června od Dušníku velmi pozorně a ostražitě k pomezí českému, čekajíce každé chvíle, že z nějaké houštiny úzkých průsmyků pohraničných uvítá je střelba ukrytého tam vojska rakouského. Nemohliť si vůdcové pruští nikterakž pomyslit a v mysli srovnat, že by tak důležité průsmyky do země české vedoucí beze vší obrany byly ostaveny. Každý z vojínů pruských táhnoucích k pomezí českému cítil téměř smrť nad hlavou a hluboké ticho panovalo proto v řadách rychle sice, ale velmi ostražitě a s velikými obavami ku předu se pohybujícího předvoje pruského. Tím větší byla proto radosť a překvapení, když tak laciným způsobem zmocnili se Prusové Náchoda a když přesvědčili se již dne 26. června večer, že i výšiny na Brance a Dobeníně nejsou ani k obraně opevněny, ba ani ne přiměřeně obsazeny.

Velitelství severní armády neuznalo za dobré, postaviti se armádě korunního prince pruského ihned se vším důrazem na odpor, nýbrž setrvalo při svém plánu, soustřediti armádu mezi Josefovem a Miletínem a učinilo dle toho i pro den 27. června přiměřené disposice, pošinuvši ku ochraně tohoto pochodu jen po jednom sboru k Trutnovu a České Skalici.

Dle disposice dne 26. června o 8. hod. večer v Josefově vydané, měl: šestý sbor dáti se dne 27. června o 3. hod. ráno z Opočna ku Čes. Skalici, kdež měl se seřaditi a vyslati předvoj k Náchodu. První divise reservní jízdy byla velitelství sboru toho (Rammingovi) podřízena;

desátý sbor měl dne 27. června o 8. hod. dáti se k Trutnovu. Sboru tomu podřízen u Trutnova stojící pluk dragounů;

na místo desátého měl k Jaroměři doraziti osmý sbor z Týniště.

Čtvrtý sbor zůstati měl ve svém postavení u Lanžova a Poličan a vyslati měl jednu brigádu k Horkám a Hostinnému a v levo od něho doraziti měl třetí sbor do Král. Hradce. Týž sbor měl pak jednu brigádu ku střežení silnic vedoucích od Nové Paky a Jičína vyslati;

druhý sbor s druhou divisí lehké jízdy přibýti měl dne 27. června ze Žamberka do Solnice, a dne 28. doraziti do Nového Plesu a Jásené u Josefova;

druhá a třetí divise reservní jízdy doraziti měly 28. června k Smiřicům.

Císaři podal o této disposici Benedek zprávu s dodatkem: „Toto opatření jest jen prozatímným zastavením offensivy, k níž přistoupím, jakmile bude pochod armády ukončen.“

---

Pruská armáda korunního prince měla k dalšímu pochodu směrem k Jičínu vytknuty především za cíl Hostinné, Králové Dvůr a Hradiště, dne 27. června zejména obsaditi měl celý pátý sbor Náchod, první sbor měl se zmocniti Trutnova a vyslati dle možnosti předvoj až do Hostinného, sbor gard měl býti připraven ku podpoře kteréhokoliv z obou předešlých sborů.

V.

# Den 27. června.

Velitel šestého armádního sboru rakouského, podmaršálek bar. Ramming byl již dne 26. června večer svému sboru kolem Opočna stojícímu vydal rozkaz, dle kteréhož na základě původně ustanoveného plánu sbor ten dne 27. a 28. června doraziti měl k Hořicům. O půl noci došel ho však rozkaz známého nám již obsahu, aby totiž dne 27. června táhl k České Skalici a předvoj aby vyslal k Náchodu.

Následkem toho obdržely brigády šestého sboru dne 27. o půl třetí hodině ráno nařízení, aby co možno nejdříve daly se na pochod a sice:

brigáda Hertweckova přes Běstvín, Nové Město a Vrchoviny do Vysokova;

brigáda Jonákova přes Spy, Nové Město, Šonov a Provodov do Klen;

brigáda Rosenzweigova přes Černčice, Krčín, Nahořany, Lhotu a Spitu do České Skalice na pravý břeh Úpy;

brigáda Waldstättenova přes Rohenici, Slavětín, Roztoky, Jesenici do Spity a do České Skalice.

Brigáda Hertweckova nastoupila následkem toho pochod již o půl 4. hodině ráno, brigáda Rosenzweigova mezi 4. a 5. hodinou, brigáda Waldstättenova ve čtvrť na 6. hodinu a brigáda Jonákova o půl šesté ráno. Dělostřelecká záloha vytrhla již hned o 3. hodině ranní, mohla se ale na špatných cestách jen velice zvolna pohybovati ku předu.

Téhož dne časně z rána stála již značná síla pruského předvoje v lesích na Brance a na Dobeníně. Rakouské hlídky pod velením plukovníka Thuna nuceny byly ustoupiti k České Skalici.

Opustíme-li Nové Město nad Metují směrem k Náchodu, dojdeme za malou půl hodiny k prvním domkům obce Vrchovin, kdež se silnice dělí na dvé. Jedna, ihned se nížíc, vede přes Šonov, Provodov a Kleny rovinou skalickou téměř pod samým návrším dobenínským. Druhá, zabočujíc na východ, stoupá prudce na samou výšinu Dobenína neboli Branky a běžíc dílem lesem, dílem podél lesů kolem kostelíčka malé

obce Václavic sklání se blíže Vysokova prudce do průsmyku náchodského, známého v dějinách pode jménem „Porta regia.“ *)

O půl osmé hodině ranní přední voj brigády Hertweckovy, kteráž po dvakráte ve Spech a Vrchovinách na svém pochodu křížila se s brigádou Jonákovou a tím skoro o celou hodinu se zpozdila, dorazil přes Vrchoviny k Šonovu. Generalmajor Hertweck měl sice již v Novém Městě spolehlivé zprávy o tom, že v lesích na Brance nepřítel mešká, domníval se ale — ovšem mylně — že Prusové stojí na příč novoměstské silnice čelem k Novému Městu. V Novém Městě upozorňovali velitele brigády tamnější občané na to, aby od vesnice Vrchovin vedl pluky své po silnici vzhůru a tím že vrazí Prušákům právě v bok, ba mnozí nabízeli se, že vojáky rakouské povedou lesními stezkami tak, že octnou se nepozorovaně Prušákům nejen v boku ale i za zády; lakonické: „Wir kennen keine Branka“ („My neznáme žádné Branky“) bylo však k dobré vůli občanů hrdou odpovědí a táhlo se tedy dále k Vrchovinám a odtud dolů k Šonovu přímo na patu Dobenína. General Hertweck počítaje na to, že nepřítel — jak již podotknuto — stojí na příč silnice, vyslal od Vrchovin po novoměstské silnici vzhůru jenom jednu setninu pluku Kellnerova a později ještě i třetí prapor pluku Gondrecourtova, aby zaměstnávaly nepřítele v domnělém jeho příčném postavení v čele, sám pak s hlavní silou brigády své hodlal udeřit od Šonova nepříteli — v bok! Záhy se ovšem trpce přesvědčil, že byla domněnka jeho klamna.

Hlavní síla brigády Hertweckovy shromáždila se, jak práveno, u Šonova čelem proti vrchu Dobenínu a 25. prapor myslivců vyslán kolem blízkého dvorce vzhůru k Václavicům. Nejprvé obsazen od myslivců evangelický hřbitov a ku předu rozvinut řetěz harcovníků, kteří záhy srazili se s hlídkami pruskými. O něco jižněji postavena dvě děla, která taktéž začala páliti vzhůru na Dobenín. Nastala tím památná

## bitka u Náchoda.

Brigáda Hertweckova seřadila se zatím úplně v bitevní šik a sice postaven první prapor pluku bar. Kellnera č. 41. (doplňovací okres Černovice) v pravo a druhý prapor téhož pluku v levo od silnice v prvním šiku. první a druhý prapor pluku bar. Gorizuttiho č. 58. (doplňovací okres Wadovice) v druhém šiku; třetí prapor pluku Kellnerova postaven co záloha na silnici. Jedna batterie děl postavena v pravo od prvního šiku, kdežto třetí prapor pluku Gorizuttiho obsadil lesík

---

*) Na vrchu Dobeníně odbýval se v měsíci červnu r. 1076. ve vojenském ležení Vratislava II. pod šírým nebem bouřlivý sněm, na němž jednalo se o volbu biskupa pražského. Většina vladyků českých stála na tom, aby zvolen byl biskupem bratr Vratislavův Jaromír; Vratislav však na sněmě tom odevzdal proti vůli velmožů i lidu prsten a berlu biskupskou německému proboštovi litoměřickému, Lancovi, načež se sněm v největším rozjitření rozešel. Přední pánové čeští, zejména nádvorní župan Kojata a žatecký župan Smil Božejovic vystoupili z tábora s vyhrůžkami a většina nespokojenců rozbila tábor u Opočna. Vratislav jsa tím poděšen vrátil se pak rychle do Prahy a potvrdil za biskupa Jaromíra.

v pravo od batterie. V postavení tom dopřáno unavenému a zemdlenému vojsku na čtvrť hodiny odpočinku, načež dán rozkaz k postupu k Václavicům. Václavice jsou nepatrná vesnička, táhnoucí se po svahu vzhůru ku prastarému kostelíku sv. Václava. Chrám ten se skromným hřbitovem a zvonicí stojí na samém svahu návrší dobenínského. Na sever pokryta jest celá Branka lesy, v nichž stáli již Prušáci. Vojsko rakouské s mužnou odhodlaností šlo ku předu. Záhy počala prudká střelba z obou stran. Palba nepřátelská ale jevila tak zhoubný účinek, že postupující řady vojska rakouského byly nuceny u evangelického chrámu stanouti, nemohouce dále ku předu, a také batterie trpěla nepřátelskou dělostřelbou tolik, že musila na 1700 kroků ustoupiti. U jednoho děla zabiti jsou na příklad jednou ranou tři mužové; v krátké době padlo u všech šesti děl 19 mužů a 18 koní, tak že u některých děl zbyli jen tři, ano jen i dva koně. Jeden vozík se střelivem musil být mužstvem odvlečen a druhý nechán na místě, jelikož voj byla ustřelena a tři koně buď zabiti nebo těžce poraněni.

Té doby (ve tři čtvrti na devět) byla také již brigáda Jonákova na pochodu k Domkovu, brigáda Rosenzweigova táhla kolem Lhoty a brigáda Waldstättenova dorazila již ku Skalici, kdež rozestavila se mezi městem a obcí Spitou.

Velitel sboru podmaršálek Ramming, doraziv ku Skalici zaslal ihned brigádě Rosenzweigově rozkaz, aby netáhla ku Skalici nýbrž ku Klenům, kamž se i sám bez odkladu odebral. Zde pak vyslal jízdnou brigádu Schindlöckerovu k Vysokovu, šestý prapor myslivců brigády Waldstättenovy vyslán k jízdné brigádě Solmsově k bažantnici u Dubna a taktéž brigádě Jonákové dán písemný rozkaz, aby se postavila u Klen a 14. prapor myslivců aby byl odeslán k Vysokovu.

Na výšině Dobenína stála té doby pruského vojska jedna setnina myslivců a půl praporu 37. pluku u Vysokova, půl setniny myslivců a půl praporu 37. a půl praporu 58. pluku obsadili lesík severně od Václavic, jeden prapor 37. pluku ubíral se nejprvé po novoměstské silnici, pak ale dal se směrem k evangelickému kostelu václavickému. Na levém křídle pruském stálo na novoměstské silnici u Václavic půl praporu 37. a tři půlprapory 58. pluku pruského. Za řadami pěchoty pruské stál pohotově v lesíku severně od Václavic 4. dragounský pluk pruský.

Ve čtvrť na deset dal rakouský generalmajor Hertweck rozkaz, aby vojsko jeho hnulo se dále a aby hnalo na postavení Prusů na Dobeníně útokem. Třetí prapor pluku Kellnerova pošinut za tím účelem na pravé křídlo prvního šiku a druhý šik postaven přímo v patách za první. Hřímavé „hurrá“ zavznělo vzduchem, první a třetí prapor pluku Kellnerova udatně hnal do vrchu útokem a dorazil až na 120 kroků před lesík, ležící východně od Václavic, odtud však zahřměly z úkrytu lesního prudké, dobře mířené salvy pěchoty pruské, celé řady pochodem a útokem zemdlených vojínů rakouských klesaly k zemi a když dým poněkud se rozptýlil, tu zbytku nezbylo jiného, než aby co nejrychleji hleděl úkrytu v blízké strži. Také na nejzazším pravém křídle postupoval již dříve vyslaný tam třetí prapor pluku Gorizzuttiho*) ku předu, vpadl z lesíka vyrazivším

*) Majitelem pluku č. 56, stal se později gen. Baumgarten.

oddělením pruským v bok a postoupil až k úžlabině Brazecké, tam ale srazil se s půlprapory 37. a 58. pluku pruského a po krutém boji zapuzen až ku dvorci jihovýchodně od myslivny, zůstaviv cestou množství mrtvých a raněných. Na levém křídle postupoval druhý prapor pluku Kellnerova na západní straně Václavic a 25. prapor myslivců dral se vzhůru na východ ležícími sady václavickými směrem ku kapli. Tam ale uvítáni byli myslivci vražednou palbou nepřátelskou z lesíka severně Václavic — nad nynějším nádražím — se rozkládajícího. Jedna divise myslivců 25. praporu obsadila rychle hřbitov u kostelíka a jedna divise pluku Kellnerova zůstala v obci, dvě divise myslivců a jedna divise pěchoty Kellnerovy pokusily se o to, aby útokem s bodákem v ruce dobyly zmíněného lesíku. Útok ten byl ale krvavě odražen a ačkoliv jednotlivá oddělení ještě několikráte s obdivuhodnou zmužilostí blížila se lesíku, řádila vždy rychlopalba ukrytých tam střelců pruských v jich řadách tak strašně, že země pokryta byla mrtvými a raněnými vojíny rakouskými, aniž se bylo tím čeho docílilo.

První šik brigády Hertweckovy byl tedy skoro z polovice potřen, když velitel brigády kázal druhému šiku postoupiti proti nepříteli, jemuž přibylo ku posile ještě celý jeden prapor 58. pluku a dvě setniny myslivců. I útok druhého šiku byl odražen a jenom udatný 25. prapor myslivců (Moravané) a druhý prapor pluku Kellnerova drželi se ještě vytrvale v obci václavické a na hřbitově u kostela sv. Václava.

Generalmajor Hertweck žádal tu plukovníka Jonáka o pomoc. Brigáda Jonákova byla se již u Domkova seřadila a k desáté hodině postupovala celá brigáda pod záštitou ohně brigádní batterie s uherským plukem prince Wasy čís. 60*) v prvním a s polským plukem korunního prince pruského č. 20**) v druhém šiku a s plukem Clamových hulánů k severnímu cípu obce Šonova. Bubny vířily a plukovní hudby hrály veselý pochod. Ačkoliv padaly již pruské dělové kule v jich řady, dorazily plukové brigády Jonákovy v úplném pořádku k Šonovu, kdež připojil se k nim na pravém křídle ještě 14. prapor myslivců, jenž stál v noci na předních strážích směrem k Olešnici a Nov. Hrádku. (Prapor ten měl svůj okres doplňovací v Hoře Kutné.)

Také brigáda Rosenzweigova, kteráž skoro současně dorazila s brig. Jonákovou k Domkovu, dala se směrem k bojišti a soustředila se východně Provodova. Jenom 17. prapor myslivců, kterýž co předvoj brigády byl již dorazil na hlavní silnici u Klen, dal se odtud vzhůru k výšinám, tak že skoro současně s brigádou Jonákovou nastoupil útok na Dobenín.

Rovněž i brigáda Waldstättenova obdržela té doby od velitele sboru bar. Ramminga rozkaz, aby postoupila směrem k Vyso-

*) Šedesátý pluk rakouské pěchoty, doplňovaný v okresu jagerském v Uhrách, jehož majitelem stal se později podmaršálek Appel, zúčastnil se r. 1878. okkupace Bosny a byl zejména účasten krvavých srážek u Brčky a na Majevické Planině. Ku konci let padesátých ležel dlouho v Králové Hradci.

**) Polský pluk č. 20. byl za dob, když majitelem jeho byl generál Hohenegg, po více jak 40 let posádkou v Josefově. Mnozí vojáci pluku toho za tehdejší delší služby vojenské zdomácněli v okolí Josefova tak, že po odbyté službě vojenské se zde usadili a oženili. Mnozí žijí zde dosud.

kovu. Jízdná brigáda prince Solmse, která té doby skládala se jen ze čtyř škadron kyrysníků Ferdinandových a jedné škadrony kyrysníků Alexandra Hessenského, přiblížila se taktéž již bojišti, jenom dělostřelecká záloha mohla teprv k 11. hodině doraziti k Č. Skalici; rovněž i jízdná brigáda Schindlockerova, kteráž byla sem komandována od Dolan.

Nepříteli přispěla ku posile té chvíle ještě Wnuckova brigáda jízdy s dvěma pluky a jednou batterií, tak že nyní stálo na Dobenině od Vysokova k Václavicům pruských šest praporů pěchoty, tři pluky jízdy a tři batterie; na rakouské straně byly již pohotově nové dvě brigády pěchoty k útoku.

Brigáda Jonákova zahájila útok od šonovského dvora s plukem prince Wasy a 14. praporem myslivců v šiku prvním a plukem korunního prince pruského v šiku druhém. Hudební sbor uherského pluku prince Wasy hrál Rákoczyho pochod, když vojínové zmužile šli ku předu. Od myslivny spůsobeno však již postupujícímu vojsku tomu nepřátelskou střelbou dosti škody, dříve nežli samo mohlo na nepřítele vypáliti. Druhý prapor pluku Wasa a za ním první a druhý prapor pluku prince pruského daly se směrem ku kostelu a odtud v levo od držícího se tam ještě 25. praporu myslivců postoupily proti lesíku, nepřítelem obsazenému, na nějž dříve již bylo marně útokem hnáno. Od 14. praporu myslivců dala se jedna divise taktéž ku kostelu sv. Václava, jedna setnina zaujala postavení u evangelického kostela a třetí divise se čtvrtou setninou vrhly se vstříc nepřátelským střelcům, kteří od myslivny pravý bok brigády prudkou střelbou hubili. Třetí prapor pluku Wasa šel tímtéž směrem za myslivci, octl se ale v tak prudkém ohni nepřátelském, že nucen byl rychle ustoupiti, načež ještě první prapor pluku Wasa a třetí prapor pluku korunního prince pruského vyrazil směrem k myslivně.

Zatím 17. prapor myslivců od brigády Rosenzweigovy vedral se severozápadním cípem do zmíněného lesíku, rozkládajícího se severně od kostelíka václavického, nad nynějším nádražím václavickým, a vpadl tak nepřátelskému oddělení, jež bylo útokem ženoucím rakouským praporům tolik ztrát již spůsobilo, v zad, čímž byl i útok od václavického kostelíka usnadněn. První a druhý prapor pluku korunního prince a druhý prapor pluku prince Wasy, 4 setniny 25. praporu myslivců a druhý prapor pluku Kellnerova vnikly taktéž směrem od kostelíka do lesa a tiskly nepřítele ven z lesíku až za silnici novoměstskou.

Zatím i ostatní část brigády Rosenzweigovy s plukem Gondrecourtovým v prvním a s plukem Deutschmeisterovým v druhém šiku dorazila k jižnímu cípu lesíku a jelikož plukovník Jonák žádal o sesílení svého levého křídla, vtrhly ještě 2 prapory pluku Gondrecourtova od západu do lesa. Třetí prapor pluku toho zůstal u děl. Pluk Deutschmeisterův zůstal s počátku také před lesem, pak ale rovněž postoupil ku předu a sice se dvěma prapory směrem ku kostelu a jedním praporem do lesa.

I u myslivny přinuceni byli této chvíle Prušáci k ústupu a couvli taktéž za silnici novoměstskou až k roklině Brazecké.

Když 17. prapor myslivců vnikl do lesa, obdržel i princ Solms rozkaz, aby se svými pěti škadronami kyrysníků postoupil ku ochraně levého křídla pěchoty na výšinu Dobenína a dříve ještě, nežli byl nepřítel z lesíku václavického úplně vypuzen, došlo na prostoře mezi Vysokovem a zmíněným lesíkem k tuhé srážce těchto pěti rakouských škadron s devíti škadronami pruskými. Proti rakouským kyrysníkům, kteří byli kolem několika osamělých stodol na jižní straně z Vysokova vnikli na výšinu dobenínskou, postoupil nejprvé první pluk hulánů pruských. Půda zaduněla pod kopyty koní, prach ze země vysoko se vzbouřil a zahalil na chvíli řady proti sobě ženoucích se jezdců. Rakouští kyrysníci vrhli se s divokou prudkostí proti hulánům a prorazivše jich řady, vrazili ještě na jednu škadronu dragounů pruských od slezského čtvrtého pluku. Dlouho trval zuřivý boj. Palaše zvonily a přilby leskly se ve svitu slunečním. Konečně pravé křídlo hulánů pruských po tuhém odporu ustoupilo a část rakouských kyrysníků prudce je pronásledovala kus cesty směrem k Starému Městu. Tam ale uvítáni byli udatní kyrysníci vražedlnou palbou pruské pěchoty a současně udeřil na ně i pruský osmý dragounský pluk. Zejména kyrysníci hornorakouského pluku císaře Ferdinanda č. 4.*) octli se tu v zoufalém postavení. Nicméně bránili se s podivuhodnou udatností, a třeba že přišli zde čestným způsobem o oba své praporce, dlužno jich udatnosť v plné míře uznati. Jeden z praporečníků pokryt jsa ranami sklesl totiž mrtev k zemi, pod druhým zabit kůň a on sám obdržev více než 20 ran zůstal taktéž na místě; praporec jeho nalezen pak od Prušáků v obilí na bojišti.

Když byli kyrysníci Ferdinandovi v největší tísni, přispěly jim dvě škadrony kyrysníků prince Alexandra Hessenského**) ku pomoci. Boj s novou zuřivostí se rozvíří, koně řičí, lesklé přilby, palaše a oštěpy hulánů — vše kmitá se u všeobecné vřavě sem tam. Na bojišti jakoby odbývalo se té chvíle na sta soubojů, každý muž hledá si soupeře. Konečně před prudkým nájezdem kyrysníků nepřátelští jezdci ucouvli pod záštitu prudkého ohně své pěchoty, proti němuž ovšem udatní rakouští jezdci ničeho nepořídili. Nejsouce nepřítelem pronásledováni, vrátili se kyrysníci rakouští opět k stodolám vysokovským, kdežto jízda pruská shromažďovala se v úžlabině pod Brankou.

Ztráty při tomto boji jízdy byly na obou stranách velmi značny. Kyrysníci pluku císaře Ferdinanda měli mrtvých 2 důstojníky, 31 mužů a 122 koně, raněných 3 důstojníky, 52 muže a 26 koní; do zajetí padli 1 důstojník a 32 mužové, kteří vesměs byli taktéž raněni. Kyrysníci moravského pluku Alexandra Hessenského měli mrtvého 1 muže a 18 koní; 2 muži a 16 koní padlo do zajetí. Pruský hulánský pluk měl 1 muže mrtvého, 6 důstojníků a 110 mužů raněných. Ztráty dragounů pruských v boji tom nejsou známy. Sám generál Wnuck a velitel hulánského 1. pluku plukovník Treskov, pak podplukovník Wichmann byli raněni.

---

*) Od roku 1867. po zrušení všech kyrysnických pluků rakouských jest pluk ten dragounským plukem č. 4., jehož majitelem stal se po smrti císaře Ferdinanda r. 1875. arcivévoda Albrecht.

**) Od roku 1867. změněn pluk ten v dragounský pluk č. 6.

Té doby — blížilo se ku 12. hodině polední — byl tedy stav věcí pro vojsko rakouské dosti příznivý a rozeslané telegramy hlásaly již vítězně: „Výsledek dne jest náš!“ Téže chvíle dostavila se již i brigáda Waldstättenova na bojiště a rozestavila se u Vysokova mezi silnicí a železnou drahou josefovsko-svatoňovickou. Na levém křídle prvního šiku postaven šestý prapor myslivců a první a druhý prapor rusínského pluku br. Hartmanna čís. 9.,*) v druhém šiku stál pluk Frankův č. 79.;**) batterie vyjela na návrší jižně od silnice blíže obce Klen a k její ochraně dán třetí prapor pluku Hartmannova.

Také dělostřelecká záloha byla již na bojišti a začala pálit východně od obce Klen na výšinu dobenínskou.

Velitel sboru podmaršálek bar. Ramming pozoroval průběh boje ze silnice před Kleny, tam, kde odbočuje cesta k Provodovu.

Zatím ale zaznělo z lesů za novoměstskou silnicí hromové „hurrá!“, znamení to, že pruskému předvoji přišla posila. Sbor Steinmetzův dorážel s divokou bojechtivostí na Branku. Generál Steinmetz přitrhl se svými voji pruskými v pravý čas. Náchod viděl té doby hotový soudný den. Jako divoký hon hnaly se pluky pruské Náchodem a Starým městem k Dobenínu. Pěší pádili sotva dechu popadajíce, děla, vozy, jezdci — vše jen letělo kolem, až země se třásla. Byla to vichřice lidstva, koňstva a zbraní. Na náměstí hrála hudba pruská podivnou ironií pochod Radeckého, vojsko s hromovým „hurrá“ hnalo se vzhůru do lesů na Branku. Té doby dostavil se z Broumova na bojiště i korunní princ pruský, aby pozoroval boj a osobní přítomností svou nemálo přispěl ku zvýšení bojechtivosti pruských pluků.

Prapory rakouské pěchoty, zejména dva prapory pluku korunního prince pruského a oddělení 25. praporu myslivců a část druhého praporu pluku Kellnerova postupovaly té doby proti polokruhu lesů táhnoucích se za novoměstskou silnicí. Také 17. prapor myslivců připojil se k tomuto útoku na levém křídle, avšak les za silnicí byl již pruskými střelci silně obsazen a prudká palba jehlovek z úkrytu lesního smetala i zde celé řady rakouské. V tom udeřil také na levém křídle na myslivce a na oba prapory pluku korunního prince osmý dragounský pluk pruský, při čemž ztratil první prapor posléze jmenovaného pluku rakouského svůj praporec. Avšak i dragounové pruští utrpěli těžkou ztrátu. Jeden z nejlepších důstojníků pruských, major Natzmer, sklesl v jich čele, střelen byv do srdce. Rakouským vojínům nezbylo konečně jiného, než utéci se do václavického lesíku nad nynějším nádražím, odkudž pokusily se o nový útok ještě dva prapory pluku Gondrecourtova. Také těm nebylo ale lze doraziti ani již ku silnici; se strašnými ztrátami byli nepřátelskou střelbou zahnáni do Václavic. Ostatní prapory rakouské byly v těchto místech již předešlými

---

*) Později stal se majitelem pluku č. 9. zbrojmistr Páckenj.

**) Od r. 1873. má pluk č. 79. pro všecky časy jméno slavného bána a polního zbrojmistra br. Josefa Jelačiče, zemřelého 19. května 1859. v Záhřebě.

útoky příliš zemdleny a seslabeny, než aby se byly mohly pokusiti o opětování útoků; nepříteli přibývaly ale za to stále ještě čerstvé posily, tak že této chvíle byl boj vlastně již v těchto místech rozhodnut.

Prusové zmocnili se zase václavického lesíku a všechny pokusy ku pomoci povolaného druhého praporu pluku Hartmannova a třetího praporu pluku Frankova od brigády Waldstättenovy skončily také jen s ohromnými ztrátami udatně o útok se pokoušejících vojínů rakouských. Lesík zůstal v rukou Prusů, kteří obrátili se nyní také směrem ku kapli sv. Václava, odkudž po krátkém sice, ale velmi krvavém boji vypudili u kaple na hřbitově se držící pluk Deutschmeistrův, jenž pak ustoupil k Šonovu.*) Také oddělení brigády Jonákovy, která dosud byla v ohni, zatlačena jsou k Šonovu a Provodovu.

Pronásledující nepřítel byl ale zadržen prudkou střelbou rakouských batterií, kteréž od Domkova sypaly pravý déšť granátů do řad pruských, tak že ustupující plukové rakouští nebyli dále pronásledováni. Rovněž i útok brigády Waldstättenovy na Vysokov, jenž byl zatím také již silně pruskou pěchotou obsazen, se nezdařil. Asi o 1. hod. odpůldne dán brigádě té rozkaz k útoku. Batterie brigády a tři batterie dělostřelecké zálohy sborové vyjely pod ochranou jedné divise šestého praporů myslivců na výšiny severně od Vysokova, a začaly ihned pálit proti pruským batteriím, stojícím na Dobeníně a to s výsledkem tak šťastným, že děla pruská za nedlouho ucouvla. Zároveň dán rozkaz kyrysnickému pluku císaře Františka Josefa č. 11. od brigády Schindlöckerovy, aby pravé křídlo nepřítele obešel. Pruský generál Kirchbach**) zpozoroval však přípravy k tomuto útoku rakouskému a dal proto ihned ještě obsaditi Vysokov právě přibylou novou brigádou pěchoty a proti rakouským kyrysníkům komandoval jízdnou brigádu Wnuckovu. Nedbajíce prudké palby nepřátelské z domků vysokovských postupovali vojínové prvního praporu rusínského pluku Hartmannova a myslivci 6. praporu k Vysokovu, a vnikli skutečně do severozápadní části vesnice; dále však pro přílišné ztráty nemohli ku předu. Země pokryta byla mrtvými a raněnými. Také k jich posile poslané dva prapory pěchoty Frankovy byly nově přibylou brigádou pruskou uvítány vražedlným deštěm kulí a když ubohý, útokem ženoucí lid šmahem padal uprostřed rozběhu k zemi, a řady jeho víc a více řídly, kdežto v staveních

---

*) Starobylá svatyně sv. Václava utrpěla při tomto boji nemálo. Granáty pruskými byl krásný oltářní obraz Hellichův rozervän, oltář porouchán, kazatelna i varhany částečně rozbity. Kostelík i hřbitov poskytovaly po ukončení boje děsný obraz; na hřbitově za zdí a v koutě u zvonice byli mrtví a ranění takřka nahromaděni; uvnitř chrámu pak leželo také množství raněných a umírajících, jichž krev barvila chladnou dlažbu kostelní.

**) Gen. Hugo Kirchbach nar. 1809., sloužil v armádě pruské od roku 1826. — R. 1864. povýšen byl na generalmajora a účastnil se války proti Dánsku. R. 1866. vyznamenán byl za své vynikající účastenství v srážkách u Náchoda a u Č. Skalice řádem „pour la merité“. Ve válce francouzské byl velitelem pátého armádního sboru a dne 10. srpna 1870. povýšen byl za generála pěchoty. Vynikající účastenství měl v bitvách u Weissenburku a Wörthu, kdež byl i lehce raněn, pak u Sedanu. Na to měl i účastenství v obležení Paříže a vítězně odrážel výpady Francouzů, směrem od tvrze Mont Valerienu podniknuté. Po válce stal se velitelem v Poznani.

a za zdčmi dvorců ukryté střelce nepřátelské nebylo chvílemi ani viděti, nezbylo nic jiného, než vzdáti se dalších pokusů o zmocnění se Vysokova a nastoupiti ústup. Batterie brigády Waldstättenovy, která do poslední chvíle vytrvala a jíž bylo již 5 mužů a 28 koní zabito a 9 mužů raněno, mohla pro příliš nepříhodnou půdu ustoupiti jenom ještě se třemi děly a pěti munićními vozíky; dvě děla padla útokem ženoucím hulánům pruským hned na místě do rukou, a huláni vsednuvše na zapřažené koně rakouské, odvezli je za hřímavého jasotu vojska ihned k Náchodu. Tři jiná děla byla sice ještě s výšiny svezena, zůstala však přece pro nedostatek koní vězeti, načež byla později nepřátelskou pěchotou nalezena. Kyrysnický pluk Františka Josefa č. 11 *) stál téměř půl hodiny na ustanoveném mu stanovisku, vydán jsa střelbě pěchoty i batterií pruských, načež po zmařeném útoku na Vysokov povolán zpět, aniž by se byl boje činně zúčastnil. Ztratil však přece, když byl — jak podotknuto — postaven po půl hodiny takřka za terč nepřátelským batteriím, na mrtvých dva důstojníky, 13 mužů a 49 koní a raněných 11 mužů a 1 koně. Mezi padlými byl i rytmistr hrabě Alfred Enzenburg.**)

Na batterie sborové zálohy rakouské hnaly dvě škadrony prvního hulánského pluku pruského útokem, při čemž každá z oněch tří batterií ztratila po jednom dělu, když bylo u děl těch všecko mužstvo buď padlo, anebo bylo raněno. Jedno dělo sjelo s náspu železničného a dělostřelcům nezbylo, než zanechati je také nepříteli.

Tak ku čtvrté hodině odpůldne všecky pokusy vojska rakouského o zmocnění se Dobenína na dobro byly zmařeny, vojsko pruské dobylo skvělého vítězství.

Zbytky brigád šestého sboru rakouského soustředily se pak u České Skalice. Nepřítel, zemdlen jsa pochodem i bojem, jich nepronásledoval.

Šestý armádní sbor rakouský ztratil v bitce u Náchoda dle zpráv generálního štábu:

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| mrtvých . . . . . . . . . . . | 105 důstojníků, | 1001 m. | a | 306 koní; |
| pohřešovaných (jež téměř vesměs možno počítati také mezi mrtvé) | | 1091 m. | a | 24 koně; |
| raněných . . . . . . . . . . | 87 důstojníků, | 1093 m. | a | 82 koně; |
| raněných v zajetí . . . . . . | 37 důstojníků, | 1325 m. | a | 10 koní; |
| neraněných v zajetí . . . . . | 5 důstojníků, | 977 m. | a | 10 koní. |

Celkem ztratil tedy sbor ten 234 důstojníky, 5487 m. a 432 koně. Dále ztratil sbor ten 8 děl, 17 povozů, 1 praporec pěchoty (od třetího praporu pluku Deutschmeistrova) a 2 praporce jízdy.

Mezi důstojníky rakouskými, kteří byli smrtelně raněni, byl i velitel pluku korunního prince pruského č. 20., plukovník hr. Alfons Wimpffen, velitel 14. praporu myslivců major Jesowič, pak od pluku Deutschmeistrova podplukovník Carmagnola a major Schweick-

---

*) Kyrysnický pluk ten, doplňovaný v Samboru v Haliči, byl po válce spolu s ostatními pluky kyrysnickými změněn v pluk dragounský čís. 11.

**) Hr. Alfred Enzenburg pohřben jest v obci Klenech u krajního domku (směrem k Č. Skalici). Na domku tom má pamětní desku.

hardt.*) Nejvíce důstojníků padlo u pluku korunního prince pruského č. 20. (plukovník, 8 setníků, 6 nadporučíků a 7 poručíků), pak u pluku Frankova č. 79. (majorové Schenk a Peinlich, pak 5 setníků, 1 nadporučík a 9 poručíků). Mezi raněnými byli i plukovník Jeronym hrabě Oldofredi od pluku Gondrecourtova, plukovník Paulich od pluku Deutschmeistrova, major Hradil od pluku Gorizzuttiho a plukovník Bagnalasta od pluku Frankova.

Prusové ztratili u Náchoda dne 27. června celkem mrtvých, raněných a zajatých:

62 důstojníky, 1060 mužů a 222 koně. Mezi mrtvými důstojníky byl jak již podotknuto, major Natzmer; raněni byli kromě jmenovaných již důstojníků Wnucka, Treskova a Wichmanna také generalmajor Ollech a plukovník Walther, velitel 46. pluku pruského.

Vítězné vojsko pruské rozložilo se táborem na krví skropených výšinách památného Dobenína, kdež panoval pozdě do noci děsný ruch. Ze všech stran snášeni jsou nebozí ranění, tu zas vedeni jsou v celých tlupách zajatí vojínové různých pluků rakouských a Náchod sám podobal se oulu v pravém slova smyslu; na tisíce vojínů táhlo ulicemi, téměř všecky domy a větší krámy na náměstí, chrám, budova školní, zámek atd. naplněny byly raněnými a umírajícími. Z každého kouta ozýval se srdcelomný nářek a úpění trpících. Na náměstí hořely ohně, v jichž záři viděti bylo dobytá děla rakouská. Také na Dobeníně zaplály v dlouhé čáře strážné ohně pruské, — vojínové, zmořeni jsouce pochody i bojem, hledali po krvavé práci odpočinek a zotavení mezi mrtvými a raněnými soudruhy. Pro mnohého byl to před bojem obnoveným dne následujícího odpočinek — také již poslední. Lékařové vojenští po celou noc měli plné ruce práce, aby jen poněkud úloze své dostáli, i hrobníci ještě téhož večera při svitu luceren jali se kopati prostranné společné hroby a vojenští tesaři na rychlo sbíjeli dřevěné křížky k označení rovů padlých důstojníků.

Také do Nového Města n. M. dováženi byli hned 27. června večer ranění. Nejprvé kladeni jsou ranění vojínové do nemocnice milosrdných bratří a do zámku, záhy však byly místnosti ty přeplněny, tak že nezbylo než i školy, divadlo a některé větší domy občanské upraviti v lazarety. Celkem byli do Nového Města dopraveni 683 ranění, jimž poskytli lékařové z Nového Města, Dobrušky a Nového Hrádku první pomoc.

Na památku boje u Náchoda a ku poctě vojínům šestého sboru rakouského padlým zde dne 27. června postaven jest blíže hřbitova a kostelíka václavického mohutný pomník, nad celým okolím dominující. — Kromě toho postaven jest ve Vysokově za hostincem blíže železničného mostu v zahradě vkusný pomník padlým pruským důstojníkům a mužstvu 6. braniborského pluku č. 52. a druhého slezského pluku dragounského č. 8. Pomník ten zřízen jest dle nákresu choti

*) Plukovník hr. Wimpffen podlehl svým ranám na zámku náchodském. Podplukovník Carmagnola dopraven byl ještě do Josefova, kdež skonal; pohřben jest na vojenském hřbitově josefovském, kdež jemu a vůbec všem padlým svým důstojníkům a vojínům postavil pluk Deutschmeistrův pomník.

korunního prince pruského a litovati jest, že jest příliš za budovou zastrčen. Několik pomníků jest také pod Vysokovem u silnice k Starému městu náchodskému, v levo od dráhy; zejména jest tu pomník nadporučíka Fr. Oppela a poručíka Karla Mayera od pluku Frankova. Dále jest u Václavic pomník důstojníka šlechtice z Anthoine (od pluku Kellnerova) a u Šonova pomník majora Jesowiče (od 14. praporu c. k. myslivců). — Mezi Starkočem a Vysokovem blíže dráhy označuje pod lesíkem nepatrný pomník hřbitůvek, kdež s četnými soudruhy odpočívá setník Netolička od pluku Hartmannova č. 9. — Velmi pěkná památka věnována jest důstojníkům a vojínům rakouským na zámku Náchodském. Především spatříme v kapli zámecké velikou desku z černého mramoru, zdobenou znakem rodu Schaumburg-Lippe, jemuž panství náchodské náleží. Na desce té jest nápis — ovšem že jen v jazyku německém, — že „Bathildis princezna ze Schaumburg-Lippe a Anhaltu věnovala tuto památku statečným císařským vojínům, kteří ve srážkách u Náchoda, Č. Skalice a Svinišťan dne 27., 28. a 29. června a u Králové Hradce dne 3. července 1866. byli raněni a v lazaretech v zámku náchodském ranám svým podlehli". Byl to, jak již podotknuto, plukovník hr. Alfons Wimpffen, pak šest setníků, pět nadporučíků, sedm poručíků, jeden kadet a 200 mužů. Kromě toho zřízen jest u tak zvaného „bílého kříže", kterýž postaven byl již r. 1762. na památku císařských vojínů v sedmileté válce na zámku náchodském zemřelých, vkusný hřbitov, kdež i oběti 1866. odpočívají. Jich hroby označeny jsou četnými pomníky. V pozadí hřbitova zřízen jest kamenný oltář s křížem, na němž stkví se v jazyku českém i německém slova: „V spravedlivém boji za císaře a vlasť osvědčené věrné oddanosti a hrdinné chrabrosti."

Benedek již o 10. hodině dopoledne, když šestý armádní sbor byl na začátku boje, zaslal osmému sboru rozkaz, aby táhl přes Jaroměř k Dolanům a Čáslavkám a tam aby se postavil tak, by mohl v pádu potřeby šestému sboru přispěti ku posile. Rozkaz ten obdrželo velitelství osmého sboru v poledne u Třebechovic, když táhl sbor na ustanovené mu dříve stanovisko — k Žirči. Šestému sboru poslána o 4. hodině o tomto opatření zpráva. Velitel sboru toho, podmaršálek Ramming podal však o boji mezi Vysokovem a Václavicemi o 6. hodině večer velitelství severní armády tuto telegrafickou zprávu:

„O půl čtvrté hodině odpůldne byl jsem následkem obnovených a s velikou přesilou provedených útoků nepřátelských přinucen ustoupiti k České Skalici. Vysokov a Václavice jsou v rukou nepřítele. Plukové moji všickni se v boji vystřídali a ačkoliv statečně bojovali, utrpěli vesměs velmi značných ztrát a úplně jsou vysíleni. Dal jsem se totiž již po 3. hodině ráno na pochod, dvě míle konán pochod ten bez ustání, načež byv nepřítelem v bok napaden, bojoval jsem se všemi pluky svými až do 5. hodiny odpůldne. Konám tudíž svou povinnosť, oznamuji-li, že bez vydatné posily nebyl bych s to zejtra ráno odolati útoku, kdyby jej nepřítel obnovil. Prosím tudíž za vystřídání pluků svých osmým sborem. Ztráty své páčím na 3 až 4000 mužů mrtvých a raněných. Dochází mne dále zpráva, že od Kostelce blíží se neustále sbory nepřátelské jízdy. Moje jízda jest tak zemdlena, že prozatím nelze ji k ničemu upotřebiti".

Následkem této zprávy dán hlavním velitelstvem armády rozkaz:

1. aby posádka josefovská ihned vyslala dva prapory pěchoty šestému armádnímu sboru ku posile;
2. čtvrtý sbor armádní aby bez odkladu dal se na pochod a postavil se pak u Dolan za osmým sborem;
3. osmému sboru nařízeno pro případ, že by dne následujícího rozvinul se nový boj u České Skalice, aby sbor ten postavil se první proti nepříteli, šestý sbor pak aby postaven byl do zálohy.

Oba sbory — šestý i osmý — podřízeny byly velení podmaršálka arcivévody Leopolda. —

K večeru dne 27. června strhl se ještě krátký boj jízdy rakouské a sice dvou škadron hulánů Maxových s třemi škadronami gardových hulánů pruských

## u Červené Hůry.

Přední voj druhé divise gardy pod velením plukovníka Mirusa, velitele třetího pluku gardových hulánů, obdržel totiž o půl třetí hodině odpůldne rozkaz, aby postoupil od Kostelce k České Skalici. U Volešnice pěchota a dělostřelectvo stanuly, a jenom tři škadrony hulánů, majíce plukovníka Mirusa v čele, daly se klusem k Červené Hůře na výzvědy. Sotva že projely vesnicí Červenou Hůrou, udeřily na ně huláni rakouští, ačkoliv viděli před sebou patrnou přesilu. Ihned rozvinul se na silnici i podél ní na polích boj, jenž trval asi deset minut. Byla to celá řada soubojů, při nichž rakouští huláni mimo šavle upotřebili i bambitek. Posléze nezbylo ale rakouským hulánům jiného nežli ustoupiti, jelikož jim hrozilo nebezpečenství, že budou přesilou nepřátelskou úplně obklíčeni. Rakouští huláni ztratili mrtvých 16 mužů a 2 koně, raněných 3 důstojníky, 49 mužů a 22 koně; kromě toho ukořistili Prusové 45 neraněných koní rakouských. Pruští huláni přišli o 3 důstojníky, 37 mužů a 22 koně. Jelikož té chvíle dorazily k blízkému Žernovu čtyři škadrony kyrysníků pluku Františka Josefa č. 11. pod plukovníkem Scholleyem, k nimž prchající huláni rakouští se uchýlili, neodvážil se nepřítel dále ku předu. Jeden raněný rakouský rytmistr, padnuv do zajetí, odevzdal nepříteli i peníze své škadrony v částce 226 zl.*)

Korunní princ pruský, byv svědkem boje u Náchoda svedeného, přibyl téhož dne, — 27. června — pozdě večer do městečka Hronova, kdež pobyl do druhého dne dopoledne, načež dal se směrem ku Kostelci.

---

Té doby, když krvavý boj u Náchoda chýlil se ku konci — po 3. hodině odpůldne — rozhodovala se neméně krvavá, pro vojsko rakouské však aspoň v tento den vítězná

## srážka u Trutnova.

Velitel desátého armádního sboru rakouského, chrabrý podmaršálek baron Ludvík Gablenz povolán byl již dne 26. června odpůldne

---

*) V ouvoze, táhnoucím se v pravo od silnice červenohorsko-žernovské směrem k zříceninám a dvoru Ryzmburku, označeno jest nízkým plotem obklíčené místo, kdež pohřbeno jest několik pruských i rakouských hulánů v srážce u Červené Hůry padlých, kamenným křížem s přiměřeným nápisem. Kříž ten svým nákladem postavil občan Rýdl ze Žernova.

k vrchnímu velitelstvu armády do Josefova, kdež mu bylo uloženo, aby dne 27. června nejdéle o 8. hodině ráno dal se na pochod k Trutnovu s celým sborem svým.

Baron Gablenz hned při této příležitosti poukázal k nebezpečenství, s nímž postavení u Trutnova bude spojeno, když proudy vojska nepřátelského blíží se krajině té dílem směrem od Líbavy, dílem od Police a Jilemnice, tak že okolí Trutnova ohroženo jest hned ze tří stran najednou. Benedek zmocnil následkem toho barona Gablenze, aby o záštitě levého boku sboru svého dorozuměl se s velitelstvem čtvrtého sboru, — o pravém boku měl však Benedek za to, že dostatečně jest chráněn šestým armádním sborem od České Skalice.

Baron Gablenz, maje stále na zřeteli ohroženosť Trutnova nesouhlasil sice s touto bezstarostností vrchního velitelství, nabyv ale přesvědčení, že Benedek na obsazení Trutnova klade jaksi velkou váhu, učinil dle toho pro den 27. června potřebná opatření.

Dozvěděv se ještě v noci od jízdných hlídek u Trutnova pohyby nepřítele pozorujících, že sice stojí nepříteli takřka tváří v tvář, že však dosud nikde ještě nedošlo k srážce, vydal bar. Gablenz rozkaz, aby dne 27. června ráno všecky jeho brigády daly se na pochod a zejména aby u Německé Brusnice stojící brigáda Mondlova hleděla pokud možno již po 6. hodině nastoupiti pochod, aby mohla k 8. hodině obsaditi Trutnov, kdež měla vyčkati, až ostatní brigády za ní tam dorazí. Brigáda Grivičičova měla se dáti na pochod od Jaroměře o půl deváté hodině, brigáda Wimpffenova od Žirče o 10. hodině, brigáda Kneblova od Dubence o půl jedenácté, dvě batterie děl od Ertiny o půl deváté a ostatní tři batterie dělostřelecké zálohy sboru od Velichovek o půl jedenácté. Všecka tato oddělení měla se dáti po silnici vedoucí přes Žireč (Schurz), Kocběř (Rettendorf) a Ženskou Bídu (Weiberkränke) k Trutnovu.

Velitel sboru, bar. Gablenz, odebral se hned za brigádou Mondlovou k Trutnovu, aby na místě samém učinil potřebná opatření; když ale k 11. hodině dorazil k Trutnovu, byla brigáda Mondlova již zapředena v tuhý boj.

První armádní sbor pruský pod velením generála Adolfa Bonina*) nastoupil pochod k Trutnovu o 4. hodině ráno z Königshainu a Šimperku (Schönberg) dvěma proudy; jeden proud táhl po silnici šimperské, druhý po silnici líbavské. Obě kolonny měly se dle učiněných disposicí u Poříčí (Parschnitz) před Trutnovem spojiti a tam míti po dvě hodiny odpočinek, kdežto přední voj by zatím obsadil město Trutnov.

Nejprvé dorazila k Poříčí pruská divise Klausewitzova o 8. hodině ráno, kdežto pochod ostatních pluků značně se opozdil.

---

*) Adolf Bonin, narodil se r. 1803., vstoupil r. 1821. co důstojník do druhého pluku gardy. Od r. 1863. rychle postupoval. R. 1851. byl již plukovníkem, r. 1854. generalmajorem, r. 1858. generallieutenantem a generálním pobočníkem královým. R. 1864. jmenován byl co velitel prvního armádního sboru generálem pěchoty. Sbor ten vedl r. 1866. do války proti Rakousku. Později ve válce německofrancouzské ustanoven byl v srpnu 1870. za generálního guvernéra v Lotarynsku, kterýžto úřad zastával až do března 1871., načež nastoupil opět svou službu co generální pobočník králův. Dne 16. dubna 1871. v Berlíně zemřel.

Divise ta rozložila se mezi osadou Poříčí a přádelnou, aniž by byla blízký již Trutnov obsadila.

Rakouské hlídky — dragounové Windischgrätzovi — ustupovali od 5. hodin ráno krok za krokem před hlídkami pruskými. Jen u Olešné (Goldenöls) srazila se četa rakouských dragounů s předními hlídkami pruskými, při čemž dragounové utrpěli značné střelbou pěchoty nepřátelské. Plukovník kn. Windischgrätz shromáždil pak svůj dragounský pluk za Trutnovem v malé nížině blíže Humburku (Hohenbruck), malé to osady na silnici ku Králové Dvoru vedoucí.

Město Trutnov leží v malebné kotlině, ze všech stran dosti příkrými a lesnatými vrchy vroubené, kterouž protéká Úpa, spěchajíc tudy od divoromantického Riesengrundu pod Sněžkou do rovin polabských. Na severním výběžku města — od Poříčí — vede přes Úpu most, od něhož rozbíhají se klikaté a pahrbkovité ulice vzhůru do města k prostrannému, čtverhran tvořícímu náměstí. Město samo vroubeno jest mohutnými továrnami, činícími svou výstavností imposantní dojem. Hned za městem na jih přímo za posledními domky vystupuje pásmo příkrých vrchů, mezi nimiž zejména poutá pozornosť vrch prostřední, na jehož temeni noří se z lesní zeleně bílé stěny kapličky se špičatou vížkou. S vrchem tím sousedí na pravo od města někdejší vrch šibeničný, nyní na Výšinu Gablenzovu překřtěný. na levo pak tak zvaný Hopfenberg a o něco dále po levé ruce vystupuje nad ostatní pahrbky vrch zvaný Katzauer Berg. Vrchy ty i na jih dosti příkře se sklání a vybíhají pak v úzkou nížinu, za níž skrývají se v dolině chaloupky jmenované již vesničky Humburku.

Brigáda Mondlova opustila Něm. Brusnici o půl sedmé hodině ráno a před 8. hodinou, — (asi v tutéž dobu co dorazila pruská divise Klausewitzova k Poříčí) — stála již u Humburku, asi na čtvrť hodiny před Trutnovem. Plukovník Mondel*) ihned seřadil svou brigádu v bitevní šik a sice jednu batterii děl v levo a dvanáctý prapor myslivců**) v pravo od silnice, rusínský pluk vévody z Parmy č. 24. v prvním a haličský pluk Mazzuchelibo č. 10. (doplňovací okres v Přemyšlu)***) v druhém šiku. Nejkrajnější pravé křídlo tvořila škadrona hulánů.

Sotva že byla brigáda seřaděna, dal velitel její Mondel obsaditi o půl deváté hodině výšiny pnoucí se jižně od Trutnova nad samým městem. Třetí prapor pluku vévody z Parmy hnul se směrem ku kapličce sv. Jana, v pravo vedle něho ubíral se ku předu druhý prapor téhož pluku a na nejzazším pravém křídle dvanáctý prapor myslivců a půl škadrony hulánů; pluk Mazzuchelibo (všecky 3 prapory) následoval v druhém šiku, batterie však a k jich záštitě ustanovený

*) Plukovník Bedřich Mondel, súčastniv se, jak později bude vypravováno, za války r. 1866. i bitvy u Král. Hradce a Prešpurku, meškal po válce po nějaký čas také co generalmajor v Praze, načež stav se generálním pobočníkem císařovým, postoupil za podmaršálka. R. 1878. po smrti polního zbrojmistra bar. Reischacha stal se majitelem čáslavského pluku č. 21., kromě toho vyznamenán četnými řády a hodnostmi.

**) Dvanáctý prapor myslivců byl účasten okupace Bosny a stál zejména v srážkách u Bihače, Leskovace, Isačice a Peči.

***) Majitelem později podmaršálek Handel.

první prapor pluku vévody z Parmy, jakož i druhá polovice škadrony hulánů zůstaly v prvějším postavení. Pluk dragounů Windischgrätzových, jenž se byl k brigádě Mondlově přidružil, postupoval současně v levo od prvního šiku k západnímu cípu města. V městě samém, jež bylo obyvatelstvo z velké části opustilo, té chvíle vojska rakouského skutečně nebylo.

Zatím přibyla i druhá nepřátelská divise, totiž divise Grossmannova k Trutnovu a dvě škadrony prvního pruského pluku dragounů vtrhly do města. Purkmistr JUDr. Jeroným Roth a několik členů městského zastupitelstva očekávali příchod pruského vojska na náměstí. První otázkou nepřítele bylo, mešká-li vojsko rakouské v městě. Odpověď purkmistrova zněla, že o jiném vojsku rakouském neví, nežli o dragounech, ti ale že také již před chvílí město opustili. Dragouni pruští jeli pak městem dále a na náměstí dorazila již také pěchota pruská. Netušíce, že vojsko rakouské jest tak na blízku, jali se vojáci pruští zcela bezstarostně rekvirovati. Nejprvé navštíveny ovšem hostince, zejména v hostincích na náměstí bylo velmi živo a hlučno. Jeden pruský pluk za druhým táhl do města, ba i jeden hudební sbor vojenský, hraje Radeckého pochod, přibyl na náměstí, kdež vojáci pruští klidně sestavovali své pušky do pyramid a po městě se rozcházeli.

Zatím ale vkradli se myslivci rakouští s výšin jižních uzounkými uličkami postranními nepozorovaně do města a současně udeřily i dvě divise dragounského pluku Windischgrätzova na pruské dragouny, vyjíždějící právě bezstarostně z města.*) V okamžiku rozvinul se krutý zápas jezdců, z obou stran jeví se udatenství i bojechtivosť, šavle řinčí a chvílemi padají rány z bambitek. Po tuhém boji byla nepřátelská jízda rozptýlena a přinucena k ústupu, dragounové rakouští chtějí ji však ještě dále pronásledovati, v tom však octnou se v prudkém ohni dragounům svým ku pomoci chvátající pěchoty pruské, proti níž ovšem jízdě rakouské nebylo lze zniknouti.

V městě samém nastala té chvíle hrozná vřava. S pokřikem „Jsme zrazeni“ chápali se Prusové rozdivočeni svých zbraní a ničíce vše, co jim do rukou padlo, drali se do domů proti jižním výšinám stojících, odkudž z oken i se střech jali se pálit proti vojsku rakouskému. Mezi tím, co v městě meškající obyvatelstvo, vyděšeno jsouc střelbou, snášelo na náměstí přibývajícímu vojsku pruskému potraviny všeho druhu, začínalo se u Prušáků již jeviti proti obyvatelstvu krutě nepřátelské a značně

*) Pluk Windischgrätzových dragounů (— nyní č. 14. —) doplňuje se v Písku. Pluk ten zřízen byv r. 1725. vyznamenal se velikou udatností v sedmileté válce v bitvě u Kolína, ačkoliv skladal se tehdáž jen z mladého, nově naverbovaného a skoro vesměs holobradého mužstva. Na památku této události stalo se od r. 1757. v pluku tom zvykem nenositi — od plukovníka počínaje až do prostého mužstva — žádných knírů. Také císař František Josef r. 1850. tento svědomitě pěstovaný zvyk v pluku tom schválil, až teprv r. 1869., když v celé armádě zavedena byla volnosť v nošení vousů, změněn jest i pro pluk dragounů Windischgrätzových onen způsob čestné upomínky na hrdinnosť v bitvě u Kolína osvědčenou, zvláštním cís. nařízením a sice tak, že směl na výminečně mu ponechaný praporec upevniti fábor s nápisem „Kolín“, vous však mohlo mužstvo nositi dle libosti. R. 1875. svolil však císař zvláštním vlastnoručním listem opět k tomu, aby pluk ten svého starého privilegia — nenositi žádných knírů — zase používal.

podrážděné smýšlení. Tu a tam slyšeti bylo již kletby, že prý i obyvatelstvo trutnovské na vojsko pruské střílelo a na mnohých místech i celá oddělení pruská z ulic střílela beze vší podstatné příčiny do oken a chodeb domů. Nemůže býti o tom ovšem ani pochybnosti, že v okamžiku, kde celé město i nejbližší jeho okolí obsazeno jest tisíci vojáků pruských a kde na jižní straně města zuří již krutý boj, — že v okamžiku takovém nikoho z obyvatelstva, kdo jest jen trochu v stavu příčetném a má vůbec všech pět smyslů pohromadě, nenapadne šílená myšlénka, z oken domů po vojsku nepřátelském stříleti; v řadách pruských se však nesmyslná tato zpráva rychle šířila, majíc v zápětí pro nebohé obyvatelstvo okamžiky hrůzy a všeobecného zděšení. Zejména tvrdilo se v řadách pěchoty pruské, že stříleno bylo obyvatelstvem z děkanství, s věže kostelní, z lékárny, z hostince „na špici“, z hostince „u bílého koně“ na náměstí a jinde. Na všem tom nebylo ovšem ani slova pravdy; vojáci pruští tomu však věřili a dle toho pak i jednali.*)

Podrážděnosť vojska i důstojnictva pruského nabyla stupně nejpovážlivějšího, když boj nepostupoval pro ně tak příznivě, jak by si byli přáli. Nejprvé zatknut purkmistr dr. Roth**) a spoután co „zrádce“; zároveň hledali zuřící nepřátelé i představeného okresu a okresního výboru, děkana a velitele městských střelců. Na místě nepřítomného představeného okresu chopili se 66letého adjunkta soudu p. Schepse, trýznili jej nelidsky a zatkli kromě toho ještě celkem sedmnáct čelnějších občanů trutnovských, jež po dvou s rukama na zad svázanýma k sobě připoutali a spoutané pak jediným provazem spojili a pak do zajetí odvlekli. Ještě téhož dne byli nebozí občané ti dovedeni do Líbavy, utrpěvše cestou i v městě tom nejkrutějšího trýznění, pohany a posměchu od vojska i rozvášněné lůzy, kteréž byly namluveny o událostech trutnovských a o zatčených občanech hrozné věci. Nebohým, nevinným zajatcům snášeti bylo vůbec všude, kudy byli vedeni, nejhanebnějších ústrků; bylo po nich plváno, házeno kameny a blátem, ano i výkaly a pomeje byly na ně s oken vylévány, jako se stalo zejména v Landshutu, kde této sprostoty účastnila se i vzdělanější třída. Konečně dopraveni jsou do Hlohova (Glogau); dr. Roth byl na rukou i nohou spoután, ostatní vždy dva a dva k sobě přikováni. Vyslýcháni nebyli ani jednou, za to však denně jim vyhrožováno všeho druhu smrtí, nejvíce ale oběšením. Potravou byla jim stuchlá rýže neb kroupy, k tomu kus komisního chleba, na večer polévka z vody a v sobotu brambory a půl slanečka. V tomto krutém zajetí držáni byli po celých osmdesát dnů, načež propuštěni byli po uzavření míru komandantem hlohovským s těmito laskavými slovy: „Milostí královou jste propuštěni; kdybych já byl v Trutnově komandoval, byli byste již dávno oběšeni“. Teprv dne 17. září v noci vrátili se nebozí po těžké této zkoušce domů, kdež slavnostním způsobem byli uvítáni.

---

*) Ještě nesmyslnější lží byly zprávy některých noviu pruských, zejména „Breslauer Ztg.“, kteréž lícíce boj trutnovský snad k vůli zvýšení effektu vypravovaly, že na vojsko pruské v Trutnově bylo obyvatelstvem nejen stříleno, ale že na ně byla vylévána vařící se voda, roztavená smůla a horký olej, tak že množství pruských vojáků bylo tím hrozně opařeno.

**) Viz Rothův spisek „Achtzig Tage in preussischer Gefangenschaft.“

Vraťmež se však k popisu boje u Trutnova.

Mezi tím, co město samo stalo se jevištěm rozpoutané vzteklosti žoldnéřské, — při čemž byly v městě i tři civilní osoby zastřeleny, — rozvinul se boj na výšinách jižně od Trutnova v divoké prudkosti. Děla pruská umístěna byla dílem západně od města na pravém břehu Úpy, dílem na návrších na levém břehu po obou stranách silnice asi na 300 kroků od města. Pěchota pruská, jíž stále do města přibývalo, jala se páliti z jižního okraje města k výšinám. Děla pruská, kteráž stála na západní straně města, byla dobře mířenou palbou děl rakouských přinucena, aby postavení toho se vzdala a připojila se na druhém břehu Úpy k ostatním batteriím pruským.

Asi o půl jedenácté před polednem pokoušela se jednotlivá oddělení pěchoty pruské o útok na výšiny, útok ten byl však odražen; tu však třetí prapor pluku vévody z Parmy v přenáhlené bojechtivosti beze všeho vyššího rozkazu s majorem Lipoščákem v čele vrhl se od kaple dolů proti nepříteli u paty vrchu stojícímu, dobře mířená střelba nepřátelská strašlivě však řádila v jeho řadách a útok krvavě zmařen. V okamžiku pokryta byla stráň mrtvými a raněnými; i mnoho důstojníků a sám major Lipoščák zaplatili nevčasnou bojechtivosť smrtí.

Zatím blížila se pravému boku postavení Mondlova od Poříčí veliká síla pěchoty pruské (45. a 44. pluk řadové pěchoty), kdežto také v městě stojící tam prapory pod velením plukovníka Koblinského hotovily se k rozhodnému útoku proti čelnému postavení rakouskému, jehož levému boku také již blížila se i od Starého města pěchota 41. pluku pruského.

V celém údolí úpském kolem Trutnova hemžily se již pruské přilbice a leskly se hlavně jehlovek, ze všech stran pronikavě zaznívaly signály k útoku.

Té doby dorazil sám bar. Gablenz na bojiště a přesvědčiv se o stavu věcí, nahlídl, že brigáda Mondlova nalezá se v již příliš ohroženém postavení proti obkličující ji přesile nepřátelské, dal proto plukovníku Mondlovi rozkaz, aby s brigádou svou pozvolna ustupoval v kryté postavení na sever od Nového Rokytníku a tam aby očekával příchod ostatních k desátému sboru patřících brigád. Plukovník Mondel učinil ihned všecka přiměřená opatření. Druhý a třetí prapor pluku vévody z Parmy ustupovaly v plném pořádku krok za krokem před nepřítelem za očekávající je již dva prapory pluku Mazzuchelího, načež obsadily společně lesík u Nového Rokytníku; první prapor pluku Mazzuchelího a 12. prapor myslivců kryly ústup ten proti nepříteli od Trutnova a od Poříčí postupujícímu. Zejména stateční myslivci 12. praporu dobře mířenou střelbou zdržovali valně postup proudů nepřátelských. Také batterie brigády, kteráž několikráte donutila z města se hrnoucího nepřítele k opětnému couvnutí, ustoupila konečně s přiděleným k ní praporem pluku vévody z Parmy ve výhodnou posici severně od Nového Rokytníku. Dragounský pluk Windischgrätzův povolán rovněž na levé křídlo brigády, tak že té doby — o 12. hodině polední — stály na výšině nad Novým Rokytníkem třetí prapor pluku Mazzuchelího a první prapor pluku Parma, jedna batterie děl a směrem k Starému Rokytníku 12. prapor myslivců v první čáře, v druhé pak a v lese stáli dragouni

Windischgrätzovi, druhý a třetí prapor pluku Parma a škadrona hulánů, k níž přibyly za nedlouho ještě dvě škadrony hulánů s jednou batterií děl náležejících ku brigádě Grivičičově.

Nepřítel postupoval té doby velmi zvolna ku předu, tak že k třetí hodině odpolední stálo sedm praporů pěchoty pruské pod velením generalmajora Pape-ho u Humburku, tři batterie na výšinách jižně od Trutnova, asi tři prapory pěchoty stály v městě, jedna batterie a půl praporu pěchoty severně od Starého Rokytníku a pět praporů pod velením generalmajora Buddenbrocka mělo obsazeno táhlý hřbet, na jehož severovýchodním svahu leží severní část Starého Rokytníku. Záložní brigáda Barnekovova, skládající se z $4\frac{1}{2}$ praporů pěchoty a jedné batterie, postavena byla u trutnovského předměstí Kriblic. Kromě toho byly ještě k disposici tři prapory pěchoty, jízda a četné dělostřelectvo.

Zatím dorazila i první divise gardy pod generallieutenantem Hillerem z Gärtringenu, řídíc se hřímáním děl, na blízko bojiště; generál Bonin, maje na zřeteli ústup brigády Mondlovy, domýšlel se však, že má jen nepatrné síly rakouské před sebou a oznámil na základě toho gen. Hillerovi, že vojsko jeho vítězně postupuje a že tudíž není potřebí, aby divise Hillerova pochod svůj přerušovala a jemu ku pomoci přispěla. Následkem toho táhla také pak první divise gardy dále k Oupici. Bonin skutečně měl za to, že ještě téhož dne bude moci doraziti až k Pilníkovu.

Té doby blížily se ale již rychlým krokem ostatní brigády sboru Gablenzova k Trutnovu. Cesta vede od Kocběře téměř neustále po pahrbcích hustým lesem vroubených, jehož stín aspoň poněkud zmírňoval žhoucí parno. V čele spěchala brigáda plukovníka Grivičiče, jenž obdržel již nad Žírčem rozkaz Gablenzův, aby pochod co možno nejvíce zrychlil. Grivičič vyslal následkem toho ihned přidělené mu dvě škadrony hulánů s brigádní batterií ku předu, kteréž klusem spěchaly k Trutnovu a — jak již dříve podotknuto — o 12. hodině dorazily k brigádě Mondlově u Nového Rokytníku. Batterie ta ihned jala se pálit do postupujících řad nepřátelských. Asi za hodinu na to přibyly ještě dvě batterie sborové zálohy dělostřelecké k Novému Rokytníku, kteréž velmi vydatně působily na pravém křídle rakouském, zapudivše za krátkou chvíli deštěm granátů i jednu batterii pruskou s výšin trutnovských.

O půl třetí hodině odpůldne dorazila konečně i pěchota brigády Grivičičovy k Novému Rokytníku a seřadila se ihned severovýchodně od této vesnice ve dva šiky. Na pravém křídle prvního šiku postaveny jsou dvě setniny slezského šestnáctého praporu myslivců, v levo od něho první a druhý prapor uherského pluku bar. Airoldiho č. 23.,*) jeden prapor sedmihradského pluku cara Alexandra ruského č. 2. a na levém křídle čtyři setniny řečeného již praporu mysliveckého. V druhém šiku postaveny jsou třetí prapor pluku Airoldiho, druhý a třetí prapor pluku Alexandrova.

Proti nepříteli vyslána dlouhá řada harcovníků, načež o 3. hodině odpol. hnula se celá brigáda ku předu a sice směrem proti levému křídlu nepřátelskému.

---

*) Pluk bar. Airoldiho účastnil se r. 1878. okupace bosenské a utrpěl zejména při prvním, nezdařeném pokusu o dobytí Bihače.

Plukovník Grivičič kázal obvyklým spůsobem hnáti na nepřítele útokem s nasazeným bodákem. Hromové „hurrá“ zaznělo z tisíce hrdel a první šik hnal se klusem proti nepříteli, nedbaje prudké jeho palby. Oba prapory pluku Airoldiho, které v šírém poli doběhly až téměř k samému nepříteli, utrpěly tolik, že nezbylo než ihned zbytky praporů těch z ohně odvolati. Nepřítel jich nemohl však pronásledovati, jelikož na levém křídle prvního šiku první prapor pluku Alexandrova a čtyři setniny myslivců, kteréž při útoku méně utrpěly a se nyní za křovinami a stromy výhodně rozestavily, prudce naň střílely. Druhé dvě setniny myslivců utrpěly však také velmi mnoho; až na padesát kroků doběhli chrabří tito vojínové před řady nepřátelské, ty však stály jako zeď a takřka v posledním okamžiku vypočítanou rychlopalbou smetaly celé řady útočníků. Pole bylo daleko široko až šedo plášti mrtvých a raněných vojínů rakouských.

Plukovník Grivičič vyslal nyní místo oněch nešťastných dvou praporů pluku bar. Airoldiho, kteréž byly útokem z polovice potřeny, třetí prapor téhož pluku do prvního šiku a hotovil se k opětnému útoku, jenž měl býti podporován obejitím nepřátelského levého křídla, kterýžto úkol vykonati měl druhý prapor pluku Alexandrova a divise hulánů. Tento prapor pěchoty Alexandrovy a huláni dali se směrem přes Starý Rokytník a zdá se, že byl nepřítel jich pouhým se objevením v těchto místech tak překvapen, že dříve nežli útok z předu naň byl obnoven, obrátil se a couval k Poříčí.

Mezi tím, co brigáda Grivičičova — ač s ohromnými ztrátami, přece však dosti výhodně proti levému křídlu nepřátelskému operovala, podnikly i v středu rakouské řady podél silnice útok na nepřítele a zatlačily jej i zde.

Ku čtvrté hodině dorazila i brigáda Wimpffenova na bojiště a ihned k rozkazu Gablenzovu hotovila se k útoku na nepřítele, stojícího před Trutnovem. Brigáda rychle se seřadila u Nového Rokytníku. Dvě batterie děl umístily se u Nového Rokytníku, tři batterie vyjely na výhodné stanovisko jižně od Humburku, kde dříve stála batterie brigády Mondlovy a pod ochranou jednoho praporu pěchoty začaly ihned prudkou kanonádu co přípravu k útoku na výšiny trutnovské. Vzduch se otřásal hřímáním děl, jimž i děla pruská horlivě odpovídala. Italský pluk podmaršálka Bamberga č. 13.*) dán v pravo od silnice s prvním a třetím praporem do prvního a s druhým praporem do druhého šiku a haličský pluk arcivévody Štěpána č. 58.**) (doplňovací okres Stanislav) s druhým a čtvrtým praporem do prvního a s prvním a třetím praporem do druhého šiku.

Pruský velitel, generál Bonin, vydal sice rozkaz, aby generallieutenant Grossmann se vším vojskem, jež má po ruce, na rakouské vojsko udeřil, — vyslal také ještě poslední tři prapory, jež dosud v ohni nebyly, do Trutnova, sesílil i batterie severně od města postavené, — také jeden pluk husarů měl vyraziti z Trutnova, následkem nesmírně

---

*) Doplňuje se nyní v Krakově. Od r. 1873. jest majitelem pluku toho polní zbrojmistr br. Huyn.
**) Od r. 1867. jest majitelem pluku č. 58. arcivévoda Ludvík Salvátor.

prudké palby děl rakouských sešlo však s tohoto útoku a řady pruské ustupovaly poznenáhlu k Trutnovu. Dva prapory 41. pluku pruského couvaly směrem k Starému městu, ostatní prapory k Poříčí.

Na výšinách trutnovských stála však ještě reservní brigáda Barnekowova a zde teprv setkala se také brigáda Wimpffenova s opravdovějším odporem, když totiž chtěla zmocniti se útokem výšin trutnovských od pravého křídla svého. Třetí prapor pluku Bambergova postupoval podél hřebenu, druhý prapor podél paty výšin a pluk arcivévody Štěpána dal se směrem přímo ku kapli sv. Jana. Řady rakouských vojínů postupovaly v úplném pořádku a za znění hudby, nepřítel ustavičně couval, u kaple sv. Jana postavil se však rozhodně na odpor a spustiv vražedlnou palbu zejména proti pluku arcivévody Štěpána, učinil mu další postup nemožným. U kaple stály té doby dva prapory pruského pluku č. 43.; k nim družilo se pět setnin granátnického pluku č. 3., stojících v lesíku u předměstí Kriblic a jeden prapor a jedna setnina téhož pluku v předměstí samém.

Brigáda Wimpffenova byvši od těchto oddělení uvítána zhoubnou střelbou odvážila se sice k několika pokusům o dobytí kaple sv. Jana, po ohromných ztrátách byla však přece donucena couvnouti k Humburku.

Tu právě k 5. hodině dorazila na bojiště ještě i brigáda Kneblova. Baron Gablenz maje stále na mysli, aby nebyl na pravém boku svém od nepřítele napaden (— první divise gardy stála již u Oupice) — rozkázal ihned, aby brigáda Kneblova postavila se mezi Novým Rokytníkem a Humburkem podél silnice. Brigáda Kneblova právě se byla seřadila, když pluk arcivévody Štěpána prudce couval od kaple sv. Jana. Generalmajor Knebel přesvědčiv se, že postavení rakouskému na pravém křídle prozatím žádné nebezpečenství nehrozí, že ale na poslední již pevné posici nepřítele u kaple sv. Jana velmi mnoho záleží, nařídil ihned, nečekaje ani zvláštního k tomu rozkazu, — aby celá jeho brigáda bez odkladu postoupila k výšinám trutnovským a aby zmocnila se zejména postavení nepřátelského u kaple. Dvacátý osmý prapor myslivců ubíral se na pravém křídle směrem k lomu, ležícímu jihovýchodně od kaple. V středu byl opavský pluk císaře Františka Josefa č. 1. se svými třemi prapory v prvním a kroměřížský pluk arcivévody Karla č. 3.*) v druhém šiku. Jedna batterie děl zahájila útok z levého křídla brigády prudkou palbou směrem k lesíku kapli obkličujícímu.

V nejvzornějším pořádku postupovaly oba šiky rakouské ku kapli, kdež oba prapory pruské s příkladnou udatností a obdivu hodnou odhodlaností pevně se držely, sypajíce ze svých jehlovek pravý déšť kulí proti řadám útokem ženoucích pluků rakouských. Zejména první prapor pluku Františka Josefa touto pekelnou střelbou značně utrpěl, ztrativ kromě množství udatného mužstva i velitele svého, podplukovníka Habermanna a několik jiných důstojníků. První tento prapor byl také s počátku útoku následkem těžkých ztrát a přílišného unavení mužstva odražen, za to ale podařilo se druhému a třetímu praporu téhož pluku dostoupiti temene vrchu a nepřítele od kaple vytisknouti. Major Pilati, jenž udatně v čele druhého praporu hnal útokem a první také

*) Oba tyto pluky ležely po válce po několik let v Praze.

výšiny u kaple dostoupil, padl tu, smrtelně jsa raněn. Pluk arcivévody Karla sledoval při tomto útoku pluk Františka Josefa takřka v patách, tak že některá oddělení pluku toho současně s prvním šikem na výšinu dorazila, při čemž ale padl i plukovník Pehm a podplukovník Stenglin, mnoho jiných důstojníků a značný počet mužstva.

Kaple bylo tudíž po ohromných ztrátách přece dobyto ve čtvrť na sedm večer.

Také myslivci vítězně postupovali a vytiskli nepřítele i z předměstí Kriblic k Úpě a společně s jedním praporem pluku Františka Josefa pronásledovali prchajícího nepřítele až do Poříčí, kdež padlo jim množství pruských raněných do rukou.

Zatím dostoupil i plukovník Grivičič se svou brigádou na vrch Kocour (Katzauer Berg) na východ od Trutnova a brigáda Wimpffenova na tak zvaný Hopfenberg, tak že stály nyní na dominujícím temeni výšin trutnovských celé tři brigády rakouské, kdežto nepřítel na všech stranách ustupoval k Líbavě a Šimperku.

Dragounský pluk Windischgrätzův vtrhnuv do města a obsadiv všecky východy zajal mnoho vojínů pruských, taktéž i brigádě Grivičičově padl do rukou značný počet zajatců, kteří ale druhého dne, když sbor Gablenzův byl poražen, opět unikli. Teprv o půl desáté hodině večer umlkla střelba úplně.

Na nějaké pronásledování nepřítele nebylo lze pomysliti dílem pro nastávající již tmu, dílem a to hlavně pro přílišnou unavenosť pluků rakouských.

Armádní sbor Gablenzův dobyl tu dne 27. června nepopíratelného a zajisté skvělého vítězství nad Boninovým prvním sborem pruským, ačkoliv postavení pruské bylo mnohem příhodnější a jehlovka strašným způsobem v řadách útokem ženoucích vojínů rakouských řádila. Co do počtu síla obou proti sobě stojících sborů valně se nelišila, vítězství dlužno tudíž přičísti výhradně obratnějšímu řízení celého boje, jakýmž se zde chrabrý Gablenz osvědčil, a skutečně všeho obdivu hodnému udatenství a rekovné obětavosti téměř všech boje se zúčastnivších pluků, jež nedovedly odstrašiti ani obtíže půdy, ani strašlivé řádění jehlovek od nových a nových útoků až do úplně vítězného dokončení boje. Ztráty všech pluků byly ovšem ohromné, vítězství samo ač bylo skvělé a čestné, vykoupeno bylo proudy krve tisíců vojínů rakouských, kteří padli kruté rychlopalbě za oběť, tím čestněji dlužno však uznati výkony jednotlivých pluků rakouských, kteréž podstoupily tak krutý boj po nesmírně unavujících pochodech, vykonávaných za žhoucího parna.

Zejména vyznamenaly se v první den u Trutnova udatné pluky brigády generalmajora Knebla a sice slezský pluk císaře Františka Josefa I. č. 1. (doplňovací okres v Opavě) a moravský pluk arcivévody Karla (doplňovací okres v Kroměříži), jimž se podařilo nepřítelem obsazené, příkré a lesem porostlé výšiny u kaple sv. Jana přese všecken udatný odpor nepřítele a zhoubnou jeho střelbu dobýti. Bylo to vítězství nepopíratelné, avšak — jak již podotknuto — velmi drahé a k tomu ještě nedalo se ho nikterakž proti nepříteli vykořistiti. Pruská garda stála již v Oupici, ohrožujíc každým okamžikem

7

pravý bok a zad sboru Gablenzova a k odvrácení tohoto nebezpečenství neučiněna jsou bohužel hlavním velitelstvím armády pražádná opatření.

Po boji obsadila brigáda Wimpffenova s třetím a čtvrtým praporem pluku arcivévody Štěpána výšiny severně od Trutnova, pluk Bambergův rozložil se v městě, první a druhý prapor pluku Štěpánova s jednou batterií přenocoval kolem kaple sv. Jana, o niž bylo tak krvavě zápoleno, a brigáda Grivičičova rozložila se táborem na výšinách nad Poříčím. Velitelství nad oběma těmito brigádami převzal adlatus Gablenzův generalmajor baron Koller*), kdežto Gablenz sám odebral se k brigádě Moudelově, kteráž tábořila kolem Nového Rokytníku. Brigáda Kneblova ležela táborem u Humburku.

Ztráty rakouské v den 27. června u Trutnova byly dle zpráv generálního štábu:

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Mrtvých . . . . . . . | 66 | důstojníků, | 1038 | mužů, | 40 | koní. |
| Pohřešovaných, jež dlužno skoro úplně přičísti ku mrtvým . . . . . . | — | „ | 803 | „ | 17 | „ |
| Raněných . . . . . . | 104 | „ | 1796 | „ | 42 | „ |
| Raněných v zajetí . . . | 13 | „ | 594 | „ | 10 | „ |
| Neraněných v zajetí . . | 8 | „ | 365 | „ | — | „ |
| Celkem . . . | 191 | důstojník, | 4596 | mužů, | 109 | koní. |

Ztráty pruské udávají se v rakouských i pruských spisech co do počtu mrtvých a raněných na 56 důstojníků, 1282 muže a 78 koní.

Největší ztráty u vojska rakouského měl uherský pluk barona Airoldiho. Ztratilť celkem mrtvých devět důstojníků (mezi nimi byli major Kaltenborn, dva setníci, tři nadporučíci a tři poručíci) a 490 mužů. S raněnými a zajatými ztratil dne 27. června nešťastný tento pluk celkem 26 důstojníků a 949 mužů. — Polský pluk arcivévody Štěpána měl důstojníků mrtvých 12 a raněných 19; celkem ztratil pluk ten na mrtvých, raněných a zajatých 40 důstojníků a 774 muže.

---

*) Baron Alex. Koller (narozen r. 1813.) stal se v Čechách všeobecně známým, když v říjnu r. 1868., v kteroužto dobu ruch politického a národního hnutí mohutně se ozýval po celé zemi české, ustanoven byl po bouřných táborech lidu na Žižkově a na Pankráci co podmaršálek a vrchní vojenský velitel v Čechách zároveň i správcem c. k. místodržitelství českého, kteréžto opatření provázeno bylo prohlášením výminečného stavu v Praze, v Karlíně a na Smíchově, zastavením národních politických časopisů českých, obmezením tisku vůbec, jakož i současným obmezeuím zákona o spolčování a shromážďování se, rozpuštěním obecní policie pražské a zřízením nové c. k. stráže bezpečnosti, kteráž hned v den 8. listopadu 1868. — v pamětní to den bitvy bělohorské — zahájila horlivě zatýkací činnosť svou, jsouc při tom podporována celou posádkou pražskou, kteráž tábořila dílem na Karlově náměstí, dílem na Bílé Hoře, dílem pak stála pohotově v kasárnách, aby každé demoustrativní osvědčení „národního smutku" ihned bylo násilně zmařeno a potlačeno. I v celé zemi ucítilo záhy české obyvatelstvo, že v čele vlády stojí — voják. Po pádu hrab. Hohenwarta r. 1871. povolán byl bar. Koller podruhé k témuž úřadu v Čechách, kdež zejména při volbách velkostatkářských konal straně ústavověrné platné služby. Po odstoupení polního zbrojmistra Kuhna v červnu r. 1874. stal se Koller ministrem záležitostí válečných, v kterémžto úřadě setrval do r. 1875., načež ustanoven byl setníkem v životní stráži císařově. Od téhož roku byl majitelem husarského pluku č. 8., doplňovaného v Kečkemetu. Že za let svého působení u vojště vyznamenán byl četnými řády, rozumí se ovšem samo sebou.

Také haličský pluk br. Mazzuchelibo měl nesmírné ztráty; ztratilť celkem 18 důstojníků a 517 mužů; rovněž i pluk Bambergův velmi trpěl, ztrativ celkem 28 důstojníků a 604 muže. Rozumí se, že i pluky udatné brigády Kneblovy mnohé měly ztráty; opavský pluk císaře Františka Josefa měl důstojníků mrtvých 10 (mezi nimi byli, jak již na jiném místě podotknuto, i podplukovník Habermann a major Pilati), a raněných 15; celkem ztratil pluk ten 25 důstojníků a 406 mužů; kroměřížský pluk arcivévody Karla měl důstojníků mrtvých 8 (mezi nimi i velitele pluku, plukovníka Pehma a podplukovníka Stenglina) a raněných 9; celkem ztratil tento pluk 17 důstojníků a 234 muže.

Prusům padli mimo jiné majorové Hüllesheim od 43. a Nordenflycht od 4. pěšího pluku; raněni byli plukovník Koblinski od 4. pluku a podplukovníci Busse a Frankenberg od 5. pluku.

Podplukovník Habermann od rakouského pluku Františka Josefa pohřben jest s velikým počtem soudruhů v společné šachtě hned u cesty, vedoucí z města na Janskou horu, v malé zahrádce proti trutnovské nemocnici. Hrob ten označuje jen v plotě zasazený prostý kříž. O několik kroků dále vypíná se na pokraji lesa nádherný pomník rak. setníka A. Zimmermanna od pluku arcivévody Štěpána. Jdeme-li po schůdkách výše, přijdeme v pravo k jednoduchému dřevěnému kříži, označujícímu hrob c. k. majora A. Lipoščáka od pluku č. 24. Prostranství u kaple na temeni Janského vrchu jest pokryto množstvím pomníků; z těch však bylo celkem třináct v červenci r. 1880. dílem ze zrušeného hřbitova kriblického, dílem ze hřbitova uvnitř města sem přeneseno a zároveň řádně opraveno. Zejména na chudičkém předměstském hřbitůvku kriblickém, rozkládavším se přímo nad Úpou, pohřbeno bylo mnoho set rakouských i pruských vojínů, a mimo jiné uloženi tu byli k poslednímu spánku též rakouský plukovník Pehm, pak pruský major Nordenflycht, rakouští setníci Klopstein a Plachky od rakouského pluku hraběte Mazzuchelibo č. 10. a pruští důstojníci Reuter, Lieben a Budenbrock, jichž všech hroby označeny byly pomníky; kromě toho byl zde i obelisk pískovcový, postavený nad šachtou, v níž prý pohřbeno bylo 400 Rakušanů a 38 Prusů. Pomníky tyto byly, jak již podotknuto, po zrušení hřbitova kriblického odtud ku kapli sv. Jana zároveň s pomníky z městského hřbitova trutnovského přeneseny. Najdeme tedy nyní na prostranství u kaple tyto pomníky: V levo ode dveří, vedoucích do kaple, jest v jedné řadě pět pomníků: první z nich má nápis, označující, že pomník ten věnován jest důstojnictvem c. k. 13. pluku hraničářského c. k. poručíku Mat. Horduseuovi, kterýž byv u Král. Hradce raněn v Trutnově zemřel. Druhý pomník věnován jest plukovníku Ad. Pehmovi od c. k. pluku arcivévody Karla č. 3., jenž — jak známo — při útoku na výšinu sv. Jana dne 27. června v 43. roce svém padl. Třetí pomník jest pískovcový, kulí ozdobený obelisk, věnovaný památce všech na bojišti u Trutnova dne 27. a 28. června 1866. padlých rakouských i pruských vojínů. V zadu jest nápis, oznamující, že oněch výše uvedených třináct pomníků bylo sem r. 1880. péčí dra. Pauera přeneseno. Čtvrtý pomník jest hlazený, žulový balvan se jmenem pruského důstojníka Trenka a pátý pomník — štíhlý, železný sloup, ozdobený vojenskými emblemy —

označuje hrob c. k. nadporučíka Jana Wowsa od pluku arcivévody Karla, padlého dne 28. června 1866. u Nov. Rokytníku; hrob jeho obklíčen jest železným zábradlím. Všech těchto pět památníků jest zahraženo drátem a mezi pomníky nasázeny jsou javorové stromky.

Za kaplí jsou pomníky c. k. setníka Klopsteina od pluku hr. Mazzuchelího č. 10., pruského majora Viléma z Nordenflychtu a c. k. setníka Ad. Plachkyho, kteréžto pomníky byly sem — jak již řečeno — ze hřbitůvku kriblického přeneseny. Nad pomníkem Nordenflychtovým jest ve zdi kaple zasazena skvostná mramorová deska, věnovaná památce rakouského podplukovníka Viléma Stenglina; on sám pohřben jest o několik kroků dále a hrob jeho označuje jen prostý kříž. — Dále jest za kaplí pomník rakouského poručíka Domingra z Dornstrauchu a pomník Fridolina Drechslera, kadeta c. k. 16. praporu myslivců. Nad tím jest ve zdi kaple sklem chráněná deska mramorová, věnována důstojnictvem c. k. pěšího pluku č. 1. „svým nezapomenutelným kamarádům“ podplukovníku Jindřichu šlechtici z Habermannů, majoru Alfredu Pilatimu, setníkům J. Ethoferovi a Em. Vladaři, nadporučíkům Frant. rytíři Zanorimu a Al. Babeneggerovi, a poručíkům Frant. Mühlbergrovi a K. ze Schosulanu, kteří při útoku na výšinu sv.-janskou dne 27. června 1866. padli. — Setník Em. Vladař má tu ještě zvláštní, pískovcový pomník. — Železný kříž vztýčený v pískovcovém podstavci nese jméno c. k. setníka Edv. Mahra od pluku č. 24. Dále jsou tu pomníky pruských důstojníků Bedř. V. Reutera, Liebena a Budenbrocka; také tyto pomníky byly sem přeneseny. Blíže hrobu podplukovníka Stenglina vypíná se v podobě jehlance mohutný pomník udatného 43. pruského pluku, jenž se zde tak dlouho držel proti útokům rakouským a jemuž zde padl major Hüllesheim, tři jiní důstojníci a as 100 mužů, raněné v to ovšem nečítaje. Na pomníku jsou přiměřené nápisy a vrchol jeho ozdoben jest koulí, nad níž vztýčen jest pruský orel s rozpjatými křídly. Pomník ten obklíčen jest železným zábradlím. — Několik kroků odtud u cesty vedoucí k St. Rokytníku spatříme prostý, dřevěný kříž nad hrobem, v němž odpočívají c. k. majoři Alfred Pilati od pluku císaře Františka Josefa a Edvard Heidl od 16. praporu myslivců a c. k. poručík Karel Schosulan. Hned vedle jest hrob, v němž mnoho rakouských vojínů jest pohřbeno. Na východním svahu svatojanského vrchu stojí mohutný žulový pomník, věnovaný padlým soudruhům od důstojnictva 45. pluku pruského; pomník ten také jest ohražen. Odtud táhne se k městu hluboká rokle, v níž bylo veliké množství padlých v společných šachtách zakopáno. — Na kapli samé zachovány jsou stopy střelby z obou stran.

V okolí Trutnova jest ještě několik pomníků; zejména dlužno zmíniti se o pomníku, představujícím na mohutném podstavci dřímajícího lva v Poříčí (Parschnitz), jejž postavili majitelové tamnější přádelny Klemens a Jiří Walzel*).

*) Také v pruském městě Landshutu léčeno bylo mnoho rakouských a pruských vojínů, v bojích u Trutnova raněných, z nichž tam 57 Rakušanů a 42 Prusové zemřeli. Těm postaven jest na tamnějším hřbitově v gothickém slohu z pískovce provedený pomník. Také tři rakouští důstojníci jsou v Landshutě pohřbeni.

Největší pomník — 54 stop vysoký jehlanec z litiny — vypíná se na někdejším Šibeničním vrchu — nyní vrchem Gablenzovým zvaném. Postaven byl nákladem trutnovského spolku vysloužilců. Od pomníku toho otvírá se rozkošná vyhlídka na celé bojiště i na město, od něhož táhne se údolím Úpy celá řada osad a továren dále k Janským Lázním, nad nimiž vypínají již své obrovské báně nebetyčné Krkonoše.

Na památku vítězství Gablenzova a ku jeho poctě přijal i trutnovský střelecký spolek jméno Gablenzovo za své a ve střelnici spolku toho spatřiti lze i velmi zdařilou, velkou podobiznu „vítěze trutnovského".**)

---

Podmaršálek Gablenz, podávaje ještě dne 27. června zprávu vrchnímu velitelství o vítězství svém, dodal:

„Jelikož pravé křídlo a zad mého sboru jsou nepřítelem ohroženy, všecky moje pluky v ohni se vystřídaly a bojem jsou zemdleny, vidím se nucena důtklivě prositi, aby Brusnice směrem k Oupici přiměřenou silou byla obsazena."

Zprávu Gablenzovu obdržel Benedek v Josefově o 1. hodině v noci, načež ihned telegrafovati dal velitelství čtvrtého sboru, aby odeslalo dva prapory pěchoty k Brusnici.

Rozkaz ten byl však zase o 5. hodině ráno odvolán a desátému sboru nařízeno, aby ihned ustoupil k Německé Brusnici a tam aby obnovil své postavení.

Velitelství pevnosti Josefova nařízeno hned 27. června večer, aby z obsádky vyslány byly dva prapory pěchoty k šestému sboru k České Skalici, — osmému sboru nařízeno, aby šestý sbor u Skalice vystřídal, načež se měl šestý sbor postaviti co záloha za osmým sborem, — čtvrtý sbor pak, jenž po celý den stál u Lanžova připraven na pochod, měl ještě v noci ze dne 27. června vydati se k Dolanům za Jaroměří a tam postaviti se za šestým sborem. Brigáda Fleischhackrova od téhož sboru stála po celý den 27. června ještě u České Brusnice a Nových Zámků.

Osmý a šestý sbor pro den 28. června dány pod velitelství arcivévody Leopolda.

Třetí sbor dorazil dne 27. června od Králové Hradce k Miletínu, Bělohradu a Poličanům. Druhý sbor a druhá divise lehké jízdy dorazily v týž den od Žamberka do Solnice; (u České Třebové zůstavena jen brigáda Rothkirchova od osmého sboru a hulánský pluk arcivévody Karla Ludvíka). Třetí divise reservní jízdy dojela z Ústí nad Orlicí do Třebechovic, druhá divise reservní jízdy do Holic a armádní dělostřelecká záloha do Zámrsků.

Na Jizeře neudálo se během dne 27. června nic paměti hodnějšího. Jen u Dolní Krupé srazilo se k večeru oddělení pluku Gyulay-ova asi se 60 Prušáky, kteří po několika výstřelech táhli nazpět ke Kuřím Vodám.

Dle disposicí dne 27. června učiněných měly tudíž dne 28. června státi u České Skalice osmý a šestý sbor a za nimi ještě čtvrtý sbor,

---

*) Když Gablenz v Curychu se zastřelil, pomýšlelo se v Trutnově i na to, přenésti mrtvolu jeho z Curychu do Trutnova, s čehož však později sešlo.

celkem tedy tři armádní sbory. Vrchní velitelství armády nemělo ale ještě ani té chvíle v úmyslu udeřiti s celou silou na postupující voje korunního prince pruského. Ba naopak! Dozvěděvši se o ztrátě přechodů přes Jizeru u Podola a Turnova, rozhodlo se vrchní velitelství pro to, že s hlavní silou vrhne se nyní vstříc armádě prince Bedřicha Karla a na základě toho telegrafováno také velitelstvu prvního sboru a Sasů, že hlavní stan armády bude dne 29. v Miletíně a dne 30. června — v Jičíně.

Dne 27. června došlo také u Oswiecima nad Vislou ku krvavé srážce, při kteréžto příležitosti byl útok pruský na nádraží hrstkou pěchoty rakouské a hulánů pomocí čtyř děl vítězně odražen. Prusové ztratili při tom celkem 7 důstojníků, 166 mužů a 30 koní, — čtvrtý prapor rakouského pluku vévody Meklenbursko-Zvěřínského a huláni hr. Grünne-ho celkem 7 důstojníků, 71 muže a 30 koní.

Také u Myslowic byl útok jednoho praporu pruského odražen oddělením pluku Sasko-Výmarského a hulánů. Nepřítel zapuzen nazpět za řeku Przemszu a pronásledován až k Slupně.

---

Zprávy o prvních srážkách spůsobily ovšem ve všech vrstvách obyvatelstva království českého nesmírné rozčilení.

Zejména Praha byla po celý den 27. června v zimničném rozechvění. Od Podola a Náchoda docházely neurčité a nejasné zvěsti o svedených tam bojích, na sta pověstí kolovalo po novinkách žíznícím obecenstvem, až konečně i úřední telegramy přinesly skutečně zprávu, že strhl se boj mezi Náchodem a Novým Městem, jakož i nad Jizerou u Podola, a zároveň sděleno i ono smutné pověstné: „Den u Náchoda jest náš.“ V týž den přibyli po dráze do Prahy také první ranění z boje u Podola. Ulice vedoucí od nádraží státní dráhy až ku vojenské nemocnici na Karlově náměstí přeplněny byly lidem a v expedicích novin, kde prodávaly se mimořádné přílohy, přinášejíce obyčejně zmatené a nepravdivé zprávy z bojiště, šlo věru o život. Přicházející ranění — z větší části od polského pluku barona Martiniho, pak Lichtensteinovi husaři a „hoši z osmnácté chasy“ myslivců, — vítáni byli od nesčíslných zástupů s nekonečným jásotem, nabízeny jim nejelegantnější povozy a podáváno jim se všech stran různé občerstvení, peníze a doutníky. V hostincích panoval pozdě do noci nejčilejší život, všude hrála hudba císařskou hymnu, všude slaveno domnělé „vítězství u Náchoda.“

Také mimo Prahu panoval všude neobyčejný ruch a čilý život, zejména v okolí bojišť, však byl to již obraz zcela jiný, vše mělo děsný, temný ráz. Všude hemžily se davy před nepřítelem prchajícího lidu, jemuž střeštěnými uprchlíky z krajin pohraničných namluveno jest hrozných věcí o domnělých ukrutnostech nepřítele, zejména o odvádění všeho k boji schopného mužstva pod prapory pruské. Ubohý prchající lid, — starci, muži, ženy, děti, — byl nucen přenocovati se vším, co jen z domu unésti a odebrati se dalo, po polích pod šírým nebem, odevšad zazníval pláč a nářek.

Zvláštní pro rozechvěnou tuto dobu karakteristickou známkou byla i pověstná ona honba po špehounech, jaká zejména v Praze a na

mnoze i na venkově takřka zuřila. Prusové měli ovšem vyzvědačství své zajisté velmi dobře sorganisováno, také jest pochopitelno, že lid byl podrážděn a jeho nedůvěra že vzmohla se na nejvyšší stupeň. Rovněž ale jest jisto, že lid v této své rozdrážděnosti honbu svou až příliš přepínal. Skoro nikdo nebyl jist, že nebude náhle na ulici zastaven, s místa na místo potahován a konečně milostivě propuštěn, — rád, přišel-li aspoň s celým kabátem domů. Kdo se díval do nějaké mapy, kdo četl ve spisu neb zapisoval si něco do tobolky, byl již podezřelým a dostačilo slovo kohokoli, aby byl sebrán. Nejhůř zuřila tato špehounská zimnice v krajinách, kudy vojsko rakouské táhlo. Lidí schytáno tu celé davy, aniž by to mělo nějaký poměrný výsledek. I mnozí vážení a daleko široko známí občané vlečeni byli s vojskem pro pramalicherné a ničím neodůvodněné podezření až do Vídně, ba až do Št. Hradce, utrpěvše při tom největších ústrků a všemožné pohany.

V nádražích blíže míst, kde bylo bojováno, vyhlíželo to již dne 27. června velmi žalostně. Na tisíce raněných sváženo sem ze všech stran, zejména nádraží v Josefově přeplněno bylo již dne 27. a ještě více dne 28. června ubohými raněnými, kteří křičíce, naříkajíce a umírajíce svíjeli se tu bez úlevy, bez pomoci. Zde nevítalo ubohých raněných jásavé volání „Slávy“ tisíců klamnými zprávami o vítězstvích vzrušeného lidu, jako se dělo v Praze, — zde spokojiti se bylo nebohým trpícím v parnu a o hladu a žízni, namnoze jen skývou chleba a sklenkou vody. Počet sil lékařských byl ovšem při tak velikém počtu raněných také zcela nedostatečný a to tím více, že i mnoho vojenských lékařů padlo do zajetí.

Byl to v každém ohledu obraz děsné hrůzy!

## VI.

# Den 28. června.

Zmínili jsme se již, že měl velitel severní armády polní zbrojmistr Benedek v úmyslu udeřiti s hlavní silou svou na armádu prince Bedřicha Karla a proti korunnímu princi pruskému měl tento pochod armády rakouské k Jizeře krýti desátý a čtvrtý sbor.

Následkem tohoto zámyslu dán také u České Skalice stojícímu šestému a osmému sboru rozkaz, neučiní-li dne 28. června nepřítel do 2 hodin odpůldne útok na Českou Skalici, aby nastoupily oba tyto sbory odpůldne pochod za Labe a sice:

šestý sbor k Doubravici a Lanžovu a osmý sbor k Záloňovu.

Čtvrtý sbor, jenž stál té doby u Lanžova, měl se dáti již o půl noci na pochod k České Skalici, kdež měl pak odpůldne vystřídati šestý sbor.

Desátý sbor, jak již podotknuto, měl couvnouti k Německé Brusnici. Následkem toho odvolán také rozkaz, týkající se vyslání dvou praporů pěchoty od čtvrtého sboru k Německé Brusnici ku posile pravého boku sboru Gablenzova. Měloť vrchní velitelství armády — ovšem že mylně za to, že opatření toho nebude již třeba.

O desáté hodině ráno — dne 28. června — i Benedek v průvodu náčelníka operační kanceláře, gen. Krismaniče a četné družiny z Josefova dostavil se k České Skalici, kdež přesvědčil se, že šestý sbor jest již osmým sborem vystřídán a že současně dorazil již i čtvrtý sbor od Lanžova k obci Dolanům za Jaroměří.

Nepřítel stál té doby zdánlivě ještě klidně na výšinách u Vysokova a Václavic. Nic tomu nenasvědčovalo, že by Prusové pomýšleli ještě během dne 28. června na útok na Českou Skalici, a měli tudíž rakouští generálové za to, že má nepřátelský sbor na Dobeníně spíše v úmyslu vyčkati v tomto postavení, až by mohl spojiti se s částí vojska, přicházející od Broumova. Na jednotlivá oddělení pruská, kteráž objevila se blíže Dubna dáno sice několik ran z děl osmého sboru rakouského a ačkoliv chvílemi i pruská děla zahoukla, vyslovil se té chvíle — o půl jedenácté dopoledne — Benedek, že trvá na svém úmyslu pošinouti ještě téhož dne šestý a osmý sbor za Labe a *že nepřeje si, aby u České Skalice došlo k vážnější srážce s nepřítelem.*

Mezi tím, co jednotlivé rány z děl na obou stranách zahřímaly, nařídil na nádraží skalickém Benedek chefovi operační kanceláře generalmajoru Krismaničovi, aby ihned učinil dle toho potřebná opatření. O 11. hodině diktoval tedy Krismanič rozkaz, dle něhož měly osmý i šestý sbor opustit svá stanoviska u České Skalice a sice táhnouti měl šestý sbor dle prvějšího ustanovení k Doubravici a Lanžovu za Dubencem a osmý sbor k Záloňovu nad Jaroměří. Čtvrtý sbor měl zůstati u Dolan a desátý sbor měl dne 29. června ráno přibyti také k Jaroměři a Josefovu. Velení nad čtvrtým i desátým sborem měl pak dne 29. června převzíti Gablenz.

Sotva že byl tento rozkaz napsán, nařídil Benedek, odjížděje nazpět do Josefova, ještě ústně veliteli osmého sboru, arcivévodovi Leopoldovi, s nímž byl na perronu nádraží českoskalického pohyby nepřítele pozoroval, aby se ihned dal na pochod a aby na původně ustanovenou druhou hodinu odpolední již ani nečekal; týž rozkaz dal Benedek ústně již cestou k Josefovu i velitelství šestého sboru.

Dříve ale nežli se tento rozkaz Benedekův mohl uskutečniti, došlo již ku krvavé

## srážce u České Skalice.

Jak známo, obdržel osmý armádní sbor pod arciknížetem Leopoldem rozkaz, aby hned z rána dne 28. června bitkou u Vysokova a Václavic značně seslabený a zemdlený šestý sbor v jeho postavení u České Skalice vystřídal.

Rozkaz ten splněn tím způsobem, že nejprvé — o šesté hodině ráno — vystřídala *brigáda Schulzova* brigádu Rosenzweigovu, kteráž stála na levém břehu Úpy. Třicátý první prapor myslivců obsadil část nádraží a nejkrajnější domky; brněnský pluk bar. Gerstnera č. 8. (pozdější majitel Abele) v prvním šiku a jičínský pluk hr. Nobiliho v druhém šiku, s batterií děl postavily se na návrší nad nádražím. —

*Brigáda Kreyssernova* vystřídala brigádu Waldstättenovu na svahu v levo od silnice skalicko-žličské a sice postaven do prvního šiku dvacátý čtvrtý prapor myslivců, pak čáslavský pluk bar. Reischacha č. 21. (od roku 1878. jest majitelem generál Mondel) a batterie děl; v druhém šiku stál budapešťský pluk arcivévody d'Este č. 32. (od r. 1878. hr. Szapary-ho).

*Brigáda Fragnernova* postavena o něco severněji od brigády Kreyssernovy co levé křídlo celého postavení na výšině hustě ovocnými stromky posázené nad silnicí skalicko-žličskou. Brigádu tu tvořily: pátý prapor myslivců, pak tarnopolský pluk vévody nassovského č. 15. a taktéž haličský pluk arcivévody Karla Salvátora č. 77. (doplňovací okres Sambor).

*Dělostřelecká záloha sboru* rozestavena na návrší před východním výběžkem Č. Skalice po obou stranách silnice.

Hulánský pluk arcivévody Karla vystřídal kyrysníky Stadionovy.

K šestému sboru patřící pluk hulánů Clamových zůstal před obcí Spitou.

Skoro současně s osmým sborem dorazily k Č. Skalici i z pevnosti Josefova ku posile šestého sboru vyslané dva prapory pěchoty a sice čtvrtý prapor mladoboleslavského pluku br. Degenfelda a čtvrtý prapor jindřichohradeckého pluku br. Crennevilla.*) Tento čtvrtý prapor pěchoty Degenfeldovy obsadil východní část nádraží a východní krajní domky města; také čtvrtý prapor pluku Crennevillova stanul v těchto místech.

Na nejzazším levém křídle u Žernova pozorovalo silnici od Kostelce osm škadron jízdy od brigády Schindlöckerovy s dvěma děly.

Postavení to bylo potud nešťastně voleno, že pro případ ústupu po možné srážce nalezala se v zadu postavení řeka Úpa, kteráž právě zde od tak zvaného „Hradu" má velmi příkré a vysoké skalnaté břehy. Vada ta se bohužel po skutečné srážce až příliš citlivě osvědčila.

Mezi tím, co šestý sbor nařízený mu pochod za Labe již nastupoval a osmý sbor se k pochodu tomu již hotovil, rozvinul se pátý armádní sbor pruský pod generálem Steinmetzem, sesílen jsa jednou brigádou od šestého sboru pruského, k útoku na Českou Skalici.

O 11. hodině dopolední, — asi v tutéž dobu, co Benedek vydal rozkaz k ústupu šestého i osmého sboru od České Skalice, dostoupil pruský generalmajor Löwenfeld se sedmnáctou pěší brigádou po staré náchodské silnici na výšinu nad ovčínem dubenským a jedním praporem pěchoty od 37. pluku obsadil i dvůr v Dubně. Batterie postaveny v pravo od ovčína a jaly se ihned pálit na rakouskou jízdu Schindlöckerovu na Kostelecké silnici. Jízda ta, vidouc se ohroženu od Kostelce, odkudž blížila se pruská gardová jízda i od Studnice a Dubna, ustoupila záhy ku Žliči, kdež dostala se přes most na pravý břeh Úpy, načež odjela až k Dolanům. Cestou přidružil se k ní i kyrysnický pluk br. Stadiona.

Generál Steinmetz, jenž meškal v Studnici, obdržel té doby od korunního prince pruského zprávu, že týž za příčinou obnoveného boje u Trutnova nemůže mu poslati ku posile celou druhou divisi gardy, na jejíž přispění Steinmetz počítal, — že přibude mu však přece ku pomoci aspoň jedna divise gardové jízdy.

Steinmetz, ačkoliv se mu tedy očekávaná posila nedostavila, odhodlal se přece k útoku na Českou Skalici, kdež — jak již sděleno — hotovily se právě osmý i šestý sbor k pochodu za Labe. Místo s přesilou, setkal se tu však pět brigád čítající sbor Steinmetzův jen — s dvěma

---

*) Ostatní tři prapory obou těchto pluků přiděleny byly k armádě jižní a vyznamenal se zejména pluk Crennevillův č. 75. v bitvě u Custozzy při útoku na osadu Oliosi, kdež se opevnila a udatně držela italská divise Ceraleho. Jak čestně pluk br. Crenneville u Custozzy se držel, lze posouditi i dle toho, že mužstvu pluku toho udělena byla pak 1 zlatá, 11 velkých, 32 malé stříbrné medaille a 62 pochvalné listy. Také pluk Degenfeldův (později Ziemieckého) pod plukovníkem Bienerthem u Custozzy statně se držel; na to ležel dlouhá léta posádkou v Praze a za let 1879. a 1880. konal i korunní princ Rudolf v pluku tom službu plukovníka. Hudební sbor pluku toho r. 1880. skvěle se vyznamenal v Brusselu, kdež dostalo se mu při koncertování první ceny. Pluk br. Crenneville v dubnu r. 1881., pobyv skoro devět roků v Praze, povolán do Bosny.

brigádami osmého sboru rakouského. Ostatní pluky rakouské zde do ohně nepřišly.

Löwenfeld zahájil s mužstvem svým od 37. a 58. pluku pruského útok na bažantnici dubenskou; současně vrhly se i dva prapory 38. pluku pruského od brigády Hofmannovy pod velením plukovníka Witzlebena ku předu podél dráhy až k úžlabině od Starkoče se táhnoucí a vnikly jihovýchodním cípem taktéž do bažantnice; zároveň postoupil směrem ku Klenům i plukovník Voigts-Rhetz s třemi prapory, tak že té doby dílem již vniklo, dílem blížilo se dubenské bažantnici $9^1/_2$ praporů pruských. Batterie oddělení těch stanuly na výšinách mezi Starkočem a Vysokovem. Hlavní síla sboru Steinmetzova rozvinula se s devatenáctou brigádou pěchoty na západ a s dvacátou na sever od Vysokova a postupovala pak mezi silnicí a železnou drahou také směrem k České Skalici.

Když blížily se řady nepřátelské bažantnici, poslán tam z počátku nepříteli vstříc — jediný čtvrtý prapor pluku Crennevillova. Dlouho ovšem nemohl tento hlouček všemi směry do bažantnice se hrnoucímu návalu nepřátel odolat a proto vytrvavše pokud mohli u myslivny dubenské ustupovali pak vojíni pluku jindřichohradeckého za stálého boje z bažantnice, zůstavujíce cestou množství mrtvých i raněných soudruhů.

Té doby postoupil i sedmý pluk pruských granátníků ku obci Kleny, rakouské granáty však přinutily jej záhy zase, že ustoupil zpět za násep železnice. Teprv později vnikl i tento pluk přes návrší u Dubna do bažantnice, kterouž ale po ústupu praporu Crennevillova rakouská děla vydatně obsypávala granáty a shrapnely, působíce postupujícím tudy oddělením pruským značné ztráty.

Rakouské brigády Fragnernova a Kreyssernova nebyly dosud stanoviska svá opustily; od brigády Schulzovy byl sice již pluk Gerstnerův nastoupil pochod, brzy ale povolán zase nazpět na své prvější stanovisko nad nádražím a ačkoliv — jak známo — vrchní velitelství nemělo v úmyslu podstoupiti u České Skalice vážnější boj, daly se přece brigády Fragnernova a Kreyssernova strhnouti v boj, čímž nabyla srážka u České Skalice takových krvavých rozměrů a řečené brigády osmého sboru utrpěly tím tak těžkých ztrát, jakýchž se ovšem ani Benedek, ani velitel osmého sboru, arcivévoda Leopold zajisté nenadáli.

Věc stala se následovně. Když vyrazily první řady 37. pluku pruského z bažantnice, vyslal jim generalmajor Fragnern vstříc nejprvé pátý prapor myslivců (doplňovací okres v Holešově na Moravě). S mužnou odhodlaností vrhli se tito stateční junáci přes výšinu, kde stojí nyní imposantní pomník věnovaný právě padlému zde mužstvu praporu toho, směrem k bažantnici a udeřili s bodákem v ruce za hlučného „Hurrá!" na nepřítele, jenž prudkým tímto útokem jsa překvapen, skutečně ustoupil až k myslivně. Udatní myslivci obrátili se na to směrem k náspu železničnému.

Šťastný tento výsledek prvního útoku dodal generalmajoru Fragnernovi chutě i odvahy k dalším útokům. Nejprvé vyslán ku předu první prapor haličského pluku arcivévody Karla Salvátora, jenž přidružil se k myslivcům, když hnali útokem na násep železničný. Myslivcům i řečenému praporu pluku Salvátorova podařilo se sice dostoupiti až k samému náspu, ba jednotlivá oddělení i násep ten překročila,

byla zde ale uvítána vražedlnou palbou pěchoty pruské od 58. pluku,*) kteráž kryta jsouc v příkopě silnice obsypávala ze svých zadovek útokem ženoucí vojíny rakouské pravým deštěm kulí. Krev udatných junáků těch zbarvila násep a zbytku mužstva nezbylo než rychle ustoupiti.

Také druhému a třetímu praporu pluku Salvátorova, kteréž rozvinuly se postupně v pravo od prvního praporu svého, nevedlo se lépe; také mužstvu obou těchto praporů nepodařilo se násep překročiti, jelikož bylo překvapeno zhoubnou palbou jehlovek nejen z předu, nýbrž i z levého boku a ze zadu od pěchoty pruské v bažantnici ukryté. Celý pluk i s pátým praporem myslivců octl se tu v strašném křížovém ohni, země rychle se pokrývala mrtvým i raněným mužstvem i důstojnictvem. Co ušlo kulím nepřátelským, v divém zmatku prchalo ku Skalici; jen některá oddělení, zejména zbylý hlouček 5. praporu myslivců, vrátila se zase na prvější stanovisko brigády a držela se tu pak pevně spolu s 24. praporem myslivců.

Pluk vévody nassovského č. 15., jenž spěchal pluku Salvátorovu ku pomoci, byl také uvítán z bažantnice strašně pustošícími salvami řadovými; marny byly všecky útoky bodákem, kde fičely kulky nepřátelské jako nejhustší krupobití, — nebozí útokem ženoucí vojínové padali jako mouchy, země byla kolem šediva plášti mrtvých i svíjících se raněných. Sám velitel brigády, generalmajor Fragnern, klesl při útoku mrtev k zemi.

I batterii nešťastné brigády Fragnernovy vedlo se zle. Sotva že vyjela děla této batterie na silnici skalicko-žličskou, přepadena byla, dříve ještě nežli k výstřelu mohla se přihotoviti. silným oddělením 38. pluku pruského, v několika okamženích padla většina koní i mužstva a z celé batterie unikla jenom tři děla a dva muniční vozíky, — pět děl a ostatní střelivo padlo nepříteli do rukou.

Celkem ztratila tu takřka jen v několika okamženích nešťastná brigáda ta kromě velitele svého, generalmajora Fragnerna, obromné množství mrtvých, raněných i zajatých a sice pluk arcivévody Karla Salvátora č. 77. celkem 46 důstojníků a 1340 mužů, pluk vévody nassovského č. 15. celkem 28 důstojníků a 748 mužů (mezi mrtvými i podplukovníka Pollovinu),**) 5. prapor myslivců 19 důstojníků a 446 mužů. Čtvrtý prapor pluku Crennevillova, jenž v bažantnici dubenské první s nepřítelem se srazil, ztratil mrtvých, raněných a zajatých 5 důstojníků a 383 muže.

Strašná tato porážka brigády Fragnernovy přiměla plukovníka Wobera k tomu, že ještě několik praporů brigády Kreyssernovy

---

*) 58. pluk pruský vyznamenal se také r. 1870. v bitvě u Weissenburku, kdež po krutém boji s plukem královských granátníků č. 7. dobyl útokem Gaisberku, klíče postavení francouzského.

**) Oba tyto polské pluky ležely později po několik roků v Praze, načež po velikých polních cvičeních u Brandýsa n. L. r. 1874. položen byl pluk Karla Salvátora do Hradce Králové a pluk vévody nassovského do Josefova, kdež pobyl až r. 1882, kdežto pluk K. Salvátora v březnu 1880. přeložen byl do Bosny do Baňaluky. Pluk vévody nassovského č. 15. vyznamenal se za válek francouzských zejména v bitvě u Asprů; právě pluk ten (tehdáž byl vlastníkem jeho gen. Zach) vedl v rozhodném okamžiku arcivévoda Karel sám s praporem v ruce k útoku.

povolal ku pomoci, aby pokud možno zadržely postup nepřítele, jehož řady přestoupily již místy násep železničný, blížíce se zároveň i k samému již nádraží. Byly to setniny 7., 38. a 37. pluku pruského.

Nejprvé vrhl se proti nepříteli čáslavský pluk bar. Reischacha č. 21. (první, druhý a čtvrtý prapor)*), v jehož čtvrtém praporu byli skoro vesměs již v ohni zkušení vojínové, zúčastnivší se r. 1859. války proti armádě francouzsko-italské, kdež zejména u Solferina pluk Reischachův udatným a vytrvalým hájením hřbitova a věže solferinské proti prudkým útokům zuavů francouzských skvěle se vyznamenal. I zde ve vzorném pořádku s bojechtivým nadšením postupoval čáslavský pluk po polích krví již tolika padlých soudruhů skropených ku předu; nedbaje vražedlné palby prudkým rozběhem zmocnil se skutečně také náspu železničného a všecky tři prapory postupovaly pak ještě i za náspem s obdivu hodnou vytrvalostí a zmužilostí v před, konečně ale před samými řadami vojínů nepřátelských, jimž hleděly si již tváří v tvář, octly se v tak strašlivém dešti kulek, že celé řady statných mužů těch padaly k zemi, čímž ovšem všecken dosavádní draze vykoupený okamžitý úspěch za krátko zase byl zmařen a útok udatného pluku toho konečně úplně zase krvavě odražen. Jelikož plukovník Wöber o své ujmě dal pluku Reischachovu rozkaz k tomuto útoku, dozvěděl se o tom skutečný velitel téže brigády Kreyssern, který té chvíle nemeškal u svých pluků, teprv když pluk Reischachův zmocnil se již náspu železničného; i spěchal hned v čelo dále postupujícího mužstva, když však začaly pruské jehlovky v řadách útočníků strašně řáditi, padl také on, smrtelně jsa raněn.

Pluk Reischachův v krátké chvíli ztratil tu celkem mrtvých, raněných i zajatých 46 důstojníků (mrtvých 15) a 1047 mužů.**)

*) Třetí prapor pluku Reischachova přidělen byl k rakouské brigádě generalmajora Hahna, kteráž leževši dříve v německých spolkových městech, účastnila se pak dne 13. července s vojskem hessenským bitky u Aschaffenburku, kdež Prusáci pod velením Goebenovým také zvítězili.

**) Čáslavský pluk č. 21., jehož druhý prapor pak také v bitvě u Králové Hradce při útoku brigády Poeckhovy na les Svíb ohromně utrpěl, má vůbec v historii válečnictví rakouského čestné jméno. Již za válek francouzských vyznamenal se čáslavský pluk, jehož majitelem byl tehdáž podmaršálek Viktor princ Rohan, při mnohých příležitostech, zejména rekovným hájením mostu v Řezně dne 23. dubna 1809. proti ohromné přesile a pak ve slavné bitvě u Asprů. Za let 1848. a 1849., když majitelem pluku toho byl gen. Paumgarten, účastnil se pluk ten přečetných bojů v Italii i v Uhrách. Zejména stál pluk ten v bojích v Miláně od 18. do 30. března 1848., u Curtatone 29. května a u Goita dne 30. května 1848., pak u Kápolny dne 26. února 1849., u Mortary dne 21. března a u Novary dne 23. března 1849., pak u Losoncze, u Komárna, u Nagy Sarlo a Puszta Herkaly téhož r. 1849. Padlému v bojích těch mužstvu i důstojníkům pluku toho postaven jest na hřbitově pevnosti Josefova nádherný pomník. — Také ve válce roku 1859. stál pluk čáslavský (tehdáž již Reischachův) již v první bitce u Montebella, jakož i pak v bitvách u Magenty a u Solferina, kdež zejména udatností a vytrvalostí svou přečestně se vyznamenal. V bojích těch padlým bojovníkům pluku toho postaven byl pak ku poctě pěkný pomník v Čáslavi. R. 1878., když prováděna byla krvavá okupace Bosny a Hercegoviny, povolán také čáslavský pluk, kterýž té doby ležel v Josefově, spolu s jičínským plukem hr. Nobili-ho, který ležel v Hradci Králové, do Dalmácie, odkudž zúčastnil se pak také výpravy do Hercegoviny, maje zejména účastenství při dobytí Livna. Po přemožení odporu mohamedánů hercegovských zůstal pluk ten posádkou

V patách za plukem čáslavským hnaly útokem za hlučného volání „Eljen a császár“ dva prapory peštbudínského pluku arcivévody d'Este. Nedbajíce dosavadních obromných ztrát útočivších pluků udeřili maďarští vojínové udatně na nepřítele. Vzduch se otřásal divokým křikem „Hurrá“, půda takřka duněla pod nohami útokem ženoucích řad. Pevně svírají zaťaté pěstě napřažené pušky, oči se jiskří bojovným zápalem, — běda nepříteli, na nějž se s divým chvatem tlupa ta vrhne s lesknoucími se bodáky, — — řady pruské stojí však jako zeď pevně na okraji bažantnice i za náspem železničným, zmužile hledí vstříc na ně se hrnoucímu návalu a když s útokem ženoucími vojíny uherskými hledí si takřka již do očí, zahřmí první celořadová salva, hned za ní druhá, třetí, čtvrtá — a z útokem ženoucích bojovníků zbyly jen tu a tam jednotlivé hloučky, zděšení na všech tvářích — a nezbytný útěk k městu.

Celkem ztratil pluk d'Este u Č. Skalice na mrtvých, raněných a zajatých 25 důstojníků a 660 mužů.*)

Všech pět praporů brigády Kreyssernovy, boje se zúčastnivších, zapuzeno tak ku Skalici a jen třetí prapor pluku d'Este, 24. prapor myslivců a zbytky 5. praporu mysliveckého kryly ještě s návrší před Skalicí ústup nešťastných soudruhů.

Také dělostřelci rakouští zdržovali ještě neunavnou palbou z děl ze všech stran již ku městu se shrnujícímu nepříteli vítězný postup.

Obec Kleny té chvíle vzňala se plamenem.

Velitel osmého sboru, arcivévoda Leopold, použil okamžiku, kdy střelbou z děl zadržené a poněkud rozprášené řady nepřátelské opět se sbíraly a pořádaly, k přerušení dalšího boje.

Byla právě jedna hodina odpůldne.

Brigáda Schulzova, kteráž již do ohně ani nepřišla, první dala se na pochod od Skalice. První a druhý prapor pluku Gerstnerova přešly Úpu pod městem, třetí prapor téhož pluku a celý pluk br. Nobiliho táhly městem. Jenom 31. prapor myslivců zůstal na nádraží a v sousedních krajních staveních města.

Na to táhly, či lépe řečeno prchaly zbytky brigád Fragnernovy a Kreyssernovy. Zmatek při tom byl nesmírný; každý utíkal kudy a jak jen mohl.

Velká část prchajícího vojska tísněného nyní již i z levého boku od Žliče se hrnoucí jízdou gardovou, vrhla se v zmatku a tísni své s příkrých břehů k Úpě a mnoho vojínů zahynulo tu ve vlnách řeky. Jediná lávka, která na kvap byla přes řeku zřízena, ovšem návalu prchajících nestačila. Došlo tu k výjevům nade vše popisování strašlivým a hrozným. Ačkoliv na druhém, nízkém břehu ležely velké zásoby prken a klád v hromadách, nepomyslil z vůdců rakouských nikdo na to, aby

---

v Mostaru. Když pak v listopadu 1878. dosavádní majitel pluku toho polní zbrojmistr bar. Reischach ve Vídni zemřel, jmenován jeho majitelem císařův generální pobočník podmaršálek Mondel, kterýž války r. 1866. súčastnil se co velitel brigády u sboru Gablenzova. R. 1880. přeložen byl pluk ten do St. Hradce a r. 1881. do Prahy; r. 1882. však poslán zase do Rivy na jih.

*) Také pluk d'Este zúčastnil se okupace Bosny r. 1878. Téhož roku v prosinci stal se majitel pluku toho hr. Szapáry, známý z krvavých a z počátku pro vojsko rakouské dosti nešťastných srážek u Doboje.

jich v čas bylo použito k zřízení pohodlných mostů pro možnost ústupu. Táž vada, jakáž později ve hroznějších ještě rozměrech objevila se u Králové Hradce.

V nádraží a na návrší nad ním stály té doby ještě v boji proti nepříteli zmíněný již 31. prapor myslivců, pak zbytky prvního a druhého praporu d'Este a čtvrté prapory pluků Degenfeldova a Crennevillova.

Na nádraží udeřily útokem pruské pluky č. 52. a 47., kdežto současně od Žliče tlačil se k severnímu cípu města 6. pluk pruský, jemuž podařilo se vypuditi ještě i 24. prapor myslivců, zbytky 5. praporu myslivců a třetí prapor d'Este z jich postavení před městem.

Celkem postupovalo té chvíle ku Skalici čtrnáct praporů pěchoty pruské.

Dělostřelectvo pruské, kryto jsouc svým čtvrtým dragounským plukem, obsypávalo současně nádraží i město kulemi.*)

Proti takové přesile nedalo se ovšem na udržení Skalice ani mysliti; zadní voj však přece na nádraží a kolem krajních domků východních držel se vytrvale ve svém postavení. Zejména nádraží bylo posledním útočištěm zoufale bojujících hloučků rakouských. Myslivci zřídili si zde na rychlo z prahů železničných a starých kolejí úkryty, za nimiž posýlali útokem ženoucím řadám pruským dobře mířené rány vstříc, kdežto i ze všech oken nádražních budov prudce se proti nepříteli pálilo.**)

Teprv ku třetí hodině padlo i nádraží úplně do rukou nepřítele. Také do města vtrhl již nepřítel a sice byl 52. pluk první vojsko pruské, jež kolem pivovaru do města se dostalo, majíc i zde ještě dosti tuhou práci se zbytky zoufale se bránících oddělení rakouských.

Také u viaduktu jižně od nádraží došlo ještě k srážce. Když totiž pruská pěchota viaduktem tím postupovati chtěla k nádraží, vrhla se na ni jedna škadrona hulánů pluku arcivévody Karla, octla se však ihned v tak prudkém ohni nepřátelském, že takřka v jediném okamžiku ztratila více jak 50 mužů mrtvých, raněných a zajatých. U viaduktu toho stojí nyní přímo u cesty do polí vedoucí pomník, věnovaný padlému mužstvu škadrony té.

Aby hrůza dne toho jaksi byla dovršena, strhla se té doby i krutá bouřka, hromové rány a blesky mísily se v strašné zjevy válečné.

Také krajní domky skalické vzňaly se plamenem.

Dobytím nadraží, kdež padlo také jedno dělo nepříteli do rukou, vítězství pruské dovršeno. Nepřítel však prchajících Rakušanů téměř ani nestíhal, obmeziv se na obsazení dobytého města. Jen 52. pěšší pluk pruský a první pluk hulánů zvolna sledoval k Jaroměři táhnoucí pluky šestého a osmého sboru rakouského, jichž ústup kryla vydatnou střelbou batterie brigády Rosenzweigovy od Třebešova.

Čtvrtý sbor rakouský postoupiv od Dolan ku předu, stanul asi patnáct set kroků za Svinišťany, vyslav silné hlídky směrem ku Skalici.

---

*) Na mnohých domech v městě zazděny jsou kule na místech, kam zalétly, takž na radnici a na domě p. Řezníčka na náměstí a jinde.

**) Na hlavní budově v nádraží, pak na blízkém hostinci, nyní „na bojišti" zvaném jest zazděné tam množství kulek dotud svědectvím, jak tuhý zde byl veden boj. Zejména zdě řečeného hostince jsou jakoby kulkami posety.

Osmý sbor dorazil v noci k Záloňovu a šestý taktéž v noci k Lanžovu.

Pruský pátý sbor seřadil se po ukončení boje východně od Skalice a rozložil se táborem po obou stranách silnice.

Ztráty rakouského vojska v této skoro jen dvouhodinné srážce byly dle zpráv generálního štábu:

| | | | |
|---|---|---|---|
| Mrtvých . . . . . . . . . | 63 důstojníci, | 819 mužů, | 127 koní. |
| Pohřešovaných, (jež ale dlužno skoro plným počtem vřadit mezi mrtvé) . . . . . . | 6 „ | 979 „ | 31 „ |
| Raněných před zajetím zachráněných . . . . . . . | 56 „ | 825 „ | 39 „ |
| Raněných v zajetí . . . . . | 65 „ | 1462 „ | — „ |
| Zajatých neraněných . . . . | 15 „ | 1287 „ | — „ |
| Celkem . . . . | 205 důstojníků, | 5372 muže, | 197 koní. |

Ztráty pruské zjištěny jsou celkem co do počtu mrtvých, raněných a zajatých na 62 důstojníky, 1300 mužů a 26 koní.

Že nechány u Skalice dvě brigády rakouské v pravém slova smyslu proti přesile vykrvácet, mělo ovšem smutné následky a považuje se téměř ve všech úvahách za jednu z nejosudnějších vad celého vedení války.

Česká Skalice,*) zvedajíc se na levém, vysokém a skalnatém břehu Úpy, měla co střed sbíhajících se tu směrů od Levína a Náchoda, od Police a Náchoda, od Úpice a Trutnova velikou důležitosť strategickou. Prusové nemohli se na svém pochodu do Čech Skalici vyhnouti. Dne 28. června stály u Skalice tři armádní sbory rakouské a v poledne téhož dne dorazil i druhý armádní sbor s druhou divisí lehké jízdy až k Opočnu. Stálo tudíž u Skalice v den ten asi 65.000 mužů a 209 děl rakouských a kdyby byl ještě i druhý sbor s druhou divisí lehké jízdy dal se v čas od Opočna přes Nové Město ku Skalici, bylo by i blížení se sboru toho a eventuelní spolupůsobení jeho velmi vydatným faktorem, kdyby se byl Benedek k tomu odhodlal udeřiti zde důrazně a se všemi zde stojícími silami na postupujícího nepřítele, proti němuž měl zde soustředěnu poměrně ohromnou přesilu. Kdyby byl Benedek se všemi u Skalice soustředěnými pluky odhodlal se k boji a kdyby se byla i Gablenzovi k Trutnovu k záštitě pravého boku sboru jeho dodala vydatná posila, lze téměř s jistotou za to míti. že bylo by se podařilo korunního prince se všemi jeho sbory dne 28. června z území českého vytlačiti. Jakou váhu by toto vítězství u Skalice a druhé vítězství u Trutnova mělo na další rozvoj a postup války, o tom ovšem nelze pochybovati. A kdyby i byl Gablenz dne 28. června přesilou u Trutnova poražen, bylo by přece jen rozhodné vítězství u Skalice a úplné vytlačení sesíleného pátého sboru Steinmetzova tuto porážku úplně paralysovalo a zvážilo.

Neboť sbor Boninův a garda nebyly by se mohly nikterakž pak odvážit poražený desátý sbor rakouský pronásledovat, aniž by se tím

*) Okolí českoskalické bylo již před čtyřmi sty lety jevištěm krvavého boje. U Č. Skalice byl totiž dne 6. ledna 1424. Jan Žižka při svém návratu z Moravy a Uher přepaden od pánů Jana Městeckého z Opočna, Púty Červenohorského a Arnošta z Černčic. Po tuhém boji zůstal Žižka vítězem.

samy nevydaly v šanc pro den 29. června útoku rakouskému na svůj levý bok a zad.

Postavení u České Skalice neposkytuje sice žádných zvláštních výhod k svedení bitvy, přece však mohl se zde dne 28. června dle všech úvah kritických svésti boj s nepopíratelnými nadějemi v téměř jisté vítězství. Jelikož Prusové podnikli útok na Skalici toliko s jediným pátým sborem svým, sesíleným jen jednou brigádou od sboru šestého a jednou divisí jízdy, kdežto sbor gardy se sborem prvním zaměstnán byl proti Gablenzovi, — tedy celkem jen asi s 25.000 muži, proti nimž mohl Benedek postaviti celé tři armádní sbory, byla zde porážka Prusů zajisté více než pravdě podobnou. Benedek byl by mohl pak směleji zůstaviti proti poraženému korunnímu princi jen asi dva armádní sbory a s ostatním vojskem mohl spěchati ku pomoci prvnímu sboru Clam Gallasovu a Sasům, aby i tam pak s rozhodnou přesilou udeřil na armádu prince Bedřicha Karla.

Jakou mravní váhu by bylo mělo toto vítězství rakouské dne 28. června u České Skalice po vítězství Gablenzově, jehož dobyl den před tím u Trutnova, — jaký duch by byl zavanul celou armádou, o tom můžeme si učiniti měřítko nadšením, jaké spůsobeno bylo prvními vítěznými boji v armádách pruských.

Tak ale vrženy jsou beze všeho rozmyslu a konečně i proti vůli vrchního velitele u České Skalice jen dvě brigády — a to ještě jedna po druhé — proti ohromné přesile pruské, nešťastné brigády ty jsou na hlavu poraženy a z polovice zničeny a tím zjednán místo bojovného nadšení a sebedůvěry průchod pro každou armádu neblahému tušení o — neschopném vedení a postrach před převahou zbraní nepřítele. Tento pocit dotkl se zajisté již celé armády, když byl téhož dne i Gablenz u Trutnova nechán bez posily, za niž několikráte důtklivě žádal, a následkem toho také na hlavu poražen, a když i nad Jizerou téhož dne po dřívější porážce u Kuřích vod a u Podola armádní sbor Clam Gallasův utrpěl u Mnichova Hradiště přesilou a převahou jehlovek opětně citelnou porážku.

Bojiště u České Skalice označeno jest četnými pomníky. Zejména vyjímá se imposantně na výšině před bažantnicí dubenskou stojící pomník pátého praporu myslivců, kteří právě v oněch místech nejvíce krváceli, — pak mohutný lev, postavený na pokraji bažantnice nedaleko myslivny na místě, kde pohřbeno jest asi 80 vojínů rakouských s několika důstojníky. U silnice vedoucí k Náchodu jest pomník 7. pluku pruských královských granátníků.*) U silnice skalicko-žličské, na místě, kde krvácela brigáda Fragnernova, jest upraven celý hřbitov, označený několika pomníky. Na hřbitově tom odpočívá i generál Fragnern pod štíhlým pomníkem a 480 bojovníků rakouských. Nedaleko od hřbitova přímo u silnice jest pomník, postavený pruskému podplukovníku Wencksteinovi a padlému mužstvu 38. pluku pruského a několik kroků dále pomník postavený na památku padlých důstojníků a mužstva od pluku vévody nassovského č. 15. Pod městem v stromořadí od budovy farní do luk vedoucím stojí kříž, jejž postavil svým padlým pluk d'Este. O pomníku padlých

---

*) Sedmý pluk pruských granátníků vyznamenal se, jak již zmíněno, též r. 1870. v bitvě u Weissenburku, kdež za ohromných ztrát přispěl velice k dobytí Gaisberku, jenž byl klíčem Mac Mahonova postavení.

hulánů od pluku arcivévody Karla u viaduktu blíže nádraží jsme se již zmínili. Kromě toho jest tu roztroušeno ještě mnoho menších pomníků, tak na př. na východním konci města pomníky setníka Schnaidtingera od 25. praporu myslivců a poručíka Alfreda de Gravisi od pluku d'Este, — pak pomník setníka Pelikána z Plauenfeldu od pluku Salvátora Toskánského mezi Skalicí a bažantnicí přímo u dráhy a j. Také mnoho menších křížků dřevěných na jednotlivých šachtách dosud lze spatřiti. Pěkná jest také skvostná deska v kostele českoskalickém, věnovaná památce poručíka kyrysnického, rytíře Pithy, jenž na stupních jednoho z postranních oltářů poranění svému podlehl.

Zajímavou upomínkou na události válečné r. 1866. jest také v zasedací síni zastupitelstva obecního na radnici českoskalické velmi dovedně z různých zbraní, čák, helmic, řemení a granátů sestavený dvojhlavý orel rakouský, zaujímající celou jednu stěnu zasedací síně. Orla toho sestavil rodák skalický p. Ryndt, jemuž svěřeno bylo i opětné uspořádání a nové sestavení lebek a kostí vůbec v pověstné kostnici sedlické u Kutné Hory.

Co se týče ostatních sborů rakouských, zůstal třetí armádní sbor rakouský dne 28. června ve svém postavení u Miletína, Bělohradu a Poličan.

Druhý armádní sbor dorazil téhož dne v poledne k Opočnu. Když pak od Skalice ozývalo se prudké hřímání děl, ustanovil se velitel druhého sboru hr. Thun-Hohenstein na tom, že pospíší s pluky svými místo k Novému Plesu, za hřměním děl směrem ke Skalici. Sbor jeho skutečně dorazil o půl čtvrté již až k Slavětínu, v kteroužto dobu obrátila se i druhá divise lehké jízdy u Nahořan čelem ke Skalici. Když však zatím střelba u Skalice umlkla, vedl hr. Thun Hohenstein své unavené pluky od Slavětína na ustanovené jim stanovisko k Novému Plesu a Rasoškám, kamž pozdě večer na smrť zemdleny dorazily.

Také druhá divise lehké jízdy táhla o 4. hodině k Jásené.

První divise reservní jízdy stála téhož dne jižně od Dolan za pravým křídlem čtvrtého sboru.

Druhá divise reservní jízdy dospěla ke Smiřicům a Holohlavům.

Třetí divise reservní jízdy dojela ke Smiřicům a Vlkovu.

Armádní dělostřelecká záloha dorazila do Bejště a armádní zásoby střeliva do Pardubic.

---

Velitel desátého armádního sboru, podmaršálek bar. Gablenz, jenž, jak známo, opět a opět důtklivě naléhal na sesílení pravého boku sboru svého, obdržel dne 28. června o 7. hodině ráno známý nám již rozkaz, aby ustoupil k Německé Brusnici a tam aby se sborem svým stanul. Gablenz nařídil ihned, aby povozy a zásoby střeliva bez odkladu vypraveny byly na cestu ku Kocběři. Za nimi měla se hnouti dělostřelecká záloha, pak brigáda Kneblova a brigáda Wimpffenova směrem k N. Brusnici. Dragounský pluk Windischgrätzův a jedna jízdní batterie měly k záštitě tohoto pochodu dáti se přes Starý Rokytník k Studenci a pozorovati cesty vedoucí od Oupice. Brigáda

Mondlova kryti měla ústup sboru proti Trutnovu a měla se dáti teprv na pochod, až bude hlavní síla sboru dostatečně vzdálena. Brigádě Grivičičově nařízeno, aby nastoupila pochod přes Starý Rokytník a Rubinovice (Rudersdorf) k Radčí (Raatsch) a tam měla se postaviti čelem k Oupici.

Gablenz učinil tyto disposice v domnění, že následkem opětovaného důtklivého připomenutí jeho budou k Josefovu vedoucí cesty dostatečně proti možnému útoku od Oupice kryty. Nedošlať ho zpráva, že oznámený mu dříve rozkaz, aby vyslány byly dva prapory od čtvrtého sboru k sesílení jeho pravého boku, byl zase dne 28. června ráno odvolán a měl tudíž Gablenz za to, že tyto dva prapory skutečně u N. Brusnice stojí a kromě toho následkem neblahého dorozumění dle telegrafické zprávy dne 27. června mu zaslané domníval se také, že i generalmajor Fleischhacker stojí s polovicí své brigády, totiž se čtyřmi prapory pěchoty a čtyřmi děly u Německé Brusnice, kdežto týž vyslán byl, jak známo, k tak zvané České Brusnici pod Zvičínem, kdež střežiti měl cesty vedoucí od Horek a Hostinného.

Následkem tohoto nedorozumnění a odvolání sděleného mu rozkazu počítal tedy Gablenz na šest praporů pěchoty a půl batterie děl na svém pravém boku, jichž tam ve skutečnosti nebylo. Neblahé toto nedopatření mělo bohužel velmi smutné následky.

Korunní princ pruský dozvěděl se o 1. hodině v noci, že se sbor Boninův u Trutnova nedovedl proti Gablenzovi udržeti a že nucen byl zase ustoupiti za hranice. Maje za to, že Bonin druhého dne útok na Trutnov důrazně obnoví, zaslal ihned velitelstvu sboru gardy, princi z Württembergu, rozkaz, aby celý jeho sbor co možno nejdříve dal se na pochod ku Kyji a kdyby boj u Trutnova se obnovil, aby postoupil až k Trutnovu a tam aby bez odkladu boje se súčastnil.

O půl páté hodině ranní — dne 28. června — allarmována následkem toho v Kostelci ležící druhá divise gardy, kteráž k 8. hodině dorazila již k Oupici. Od první divise gardy byl té doby již přední voj na pochodu k Radčí, kdežto dvě škadrony gardových husarů projížděly krajinu. Za krátkou dobu přinesly tyto hlídky husarské zprávu, že vojsko rakouské blíží se k Oupici.

K deváté hodině dal princ z Württembergu první divisi rozkaz, aby dala se na pochod k Stříteži (Burkersdorf). Přední voj pod plukovníkem Kesselem táhnul na Studenec a rozvinul se z obce té právě, když dělostřelecká záloha rakouského desátého sboru dorazila k Stříteži. Jedna batterie děl rakouských ihned jala se páliti k Studenci. Oddělení nepřátelská couvla sice do Studence, záhy ale zase vyrazila ku předu, když byla také jedna pruská batterie dala se do střelby proti dělům rakouským. Tím zahájena byla

## srážka u Stříteže a Nového Rokytníku

**(Burkersdorf a Neu-Rognitz).**

Brigáda Kneblova dorazila té doby — o půl desáté hodině ráno — k rozcestí jižně od Nového Rokytníku a obdržela již od velitelství sboru zprávu, že nepřítel se blíží. Brigáda Kneblova ihned se seřadila.

8*

Skládalať se té chvíle jenom z pěti praporů pěchoty a jedné batterie, tak že odečtou-li se ještě ztráty předešlého dne utrpěné, čítala v tomto okamžiku jenom asi 3600 mužů.

Dva prapory pluku arcivévody Karla postaveny jsou v první šik, kdežto třetí prapor vyslán byl ku ochraně dělostřelecké zálohy, — pluk Františka Josefa stál v šiku druhém. Dvacátý osmý prapor myslivců dosud ku své brigádě z Trutnova nedorazil. Batterie brigády ihned vyjela na výšinu mezi oběma silnicemi se táhnoucí a ihned jala se proti nepříteli páliti. K rozkazu Gablenzovu vyjely ještě tři ostatní batterie dělostřelecké zálohy na jihovýchodní svah Granské výšiny (Granner Koppe) mezi Novým Rokytníkem a Střítěží. K jich ochraně vyslán druhý prapor pluku Františka Josefa a prvním praporem téhož pluku obsazeny jsou lesíky ležící východně od silnice novorokytnické. Třetí prapor téhož pluku a třetí prapor pluku arcivévody Karla obsadily les na jihovýchod od Nového Rokytníku a druhý prapor postaven k jich podpoře za les. Za pravé křídlo brigády Kneblovy postaven pluk Windischgrätzových dragounů, kterýž po prvních ranách z děl přibyl sem klusem od Starého Rokytníku. Spolu s dragouny přichvátala i ještě jedna jízdná batterie.

Zatím ale i nepřítel vyslal druhou batterii k Studenci a celý jeho přední voj nedbaje prudkého ohně z děl rakouských rozvinul se západně od Studence k boji. Tři prapory pěchoty klusem vrazily do blízkého lesíka, kdež stojící tam první prapor pluku císaře Františka Josefa ovšem proti takovéto přesile nedovedl se dlouho udržeti a nucen byl ustoupiti do Střítěže. Z lesíku toho pak střelci pruští velmi nebezpečně ohrožovali batterie rakouské a zejména jim nejbližší batterie utrpěla tak značných ztrát, že nezbylo jí než ustoupiti v postavení krytější a méně ohrožené.

Mezi tím objevily se i východně od Studence silné zástupy nepřátelské.

Baronu Gablenzovi přinesl té chvíle důstojník jedoucí od Německé Brusnice nepříliš potěšitelnou zprávu, že u Brusnice vojska rakouského, na jehož součinnosť Gablenz počítal, není, — za to však že stojí tam již Prusové.

Ve svých nadějích jsa sklamán, nahlédl ovšem Gablenz ihned, že všecken další boj bylo by zbytečným obětováním lidu a že nezbývá jiného než co možno nejrychleji ustoupiti směrem západním. O 11. hodině podána o tom brigádám Kneblově, Mondlově a Wimpffenově zpráva a ustanoven jim k ústupu směr k Pilníkovu a Novým Zámkům. Brigáda Mondlova stála té doby severozápadně od Nového Rokytníku, aniž by se byla ještě boje súčastnila, brigáda Wimpffenova dorazila právě jižně od Humburku, kdež dán jí bar. Kollerem co zástupcem Gablenzovým rozkaz, aby taktéž dala se k Pilníkovu.

Brigádě Grivičičově zaslal Gablenz sám rozkaz, aby do žádného boje se nespouštěla a nemůže-li již žádným jiným směrem, aby aspoň přes Trutnov hleděla co možno nejdříve spojiti se s ostatní částí sboru a za každých okolností aby hleděla se dostati k Labi přes Pilníkov směrem k Novým Zámkům.

Když boj u Střítěže začal, nebyla ještě ani brigáda Grivičičova ležení své u Trutnova opustila, jelikož ve $^3/_4$ na 8 hodin vydaný

první rozkaz byl jejímu veliteli sdělen teprv — o půl desáté. Plukovník Grivičič obdržev rozkaz dal se ovšem ihned se svými pluky od předešlého dne bojem značně seslabenými a čítajícími již jen asi 5000 mužů bez děl a bez jízdy na pochod a o 11. hodině, když dán byl celému sboru nový rozkaz, aby ustoupil k Pilníkovu, dorazil právě do severní části Starého Rokytníku.

Rozkaz k ústupu na Pilníkov nebyl však již plukovníku Grivičičovi dodán a tím octla se pak celá jeho brigáda v situaci strašně zoufalé.

Sbor gardy pruské stál o 11. hodině s první divisí svou u Střítěže a Studence a s druhou divisí u Radčí a Oupice.

Rakouská brigáda Kneblova té chvíle zvolna již ustupovala, neustále bojujíc, dílem k Starým Bukům, dílem k Žárovu (Soor). Při ústupu tom zanechala Prusům dvě děla. V Starých Bukách byly pluky brigády Kneblovy a Wimpffenovy znovu seřaděny a v pořádku nastoupen další ústup k Pilníkovu. Jen některá oddělení, která šla přes Žárov, dorazila večer do Králové Dvora a druhého dne teprv spojila se zase s ostatním mužstvem sboru.

Brigáda Mondlova zapředena byla dříve nežli úplně z bojiště ustoupila, také ještě v boj v Novém Rokytníku, při čemž utrpěl zejména pluk Mazzuchelliho značných ztrát. O 1. hodině nastoupil ale také plukovník Mondel k rozkazu Gablenzovu, jenž ústup sboru svého za okolností tak přetěžkých — ne-li přímo zoufalých — řídil s velikou duchapřítomností a obratností, s plukem Mazzuchelliho a 28. praporem myslivců od brigády Kneblovy, kterýž byl zatím z Trutnova k Novému Rokytníku dorazil, ústup — také přes Staré Buky k Pilníkovu. Pluk vévody z Parmy kryl ještě po nějakou dobu tento ústup a teprv později couvl taktéž za ostatními pluky rakouskými.

Když se byly brigády Kneblova, Wimpffenova a Mondlova u Pilníkova spojily, táhly přes Chotějovice (Kottwitz) za Labe k Novým Zámkům, kamž všecka oddělení o 9. hod. večer dorazila.

Mezi tím, co ostatní brigády sboru Gablenzova ustupovaly k Pilníkovu a Novým Zámkům, krvácela ze všech stran obklíčená brigáda Grivičičova v zoufalém, zcela beznadějném boji.

O 12. hodině v poledne setkal se přední voj brigády té na svém pochodu od Starého Rokytníku k Radčí, jižně od Rubinovic (Rudersdorf) s druhým praporem pruského granátnického pluku císaře Františka č. 2. postupujícím zase opáčným směrem od Radčí k Rubinovicům. Plukovník Grivičič seřadil ihned třetí prapor pluku cara Alexandra č. 2. na jižním výběžku rokle táhnoucí se k Rubinovicům, první prapor téhož pluku postaven za ním a v levo od něho dán 16. prapor myslivců. Pluk bar. Airoldiho postaven na pravé křídlo po obou stranách cesty vedoucí k Studenci, čelem na jih. Druhý prapor pluku Alexandrova postaven do reservy.

Sotva že třetí prapor pluku Alexandrova a 16. prapor myslivců určené jim postavení u ouvozu rubinovického zaujaly, hnal již řečený prapor pruských granátníků pod velením podplukovníka Gaudy-ho útokem kolem stojícího v těch místech kamenného kříže k okraji úvozu, byl však udatně odražen, ztrativ při útoku tom skoro

všecky důstojníky a více jak třetinu mužstva. Sám podplukovník Gaudy, jenž hrdinsky jel v čele útokem ženoucího praporu svého, byv bodnut bodákem, sklesl mrtev s koně.*) Také prvnímu praporu téhož granátnického pluku, jenž o 12½ hod. přibyl odraženému druhému praporu ku pomoci, nevedlo se lépe. I ten nucen byl ustoupiti, ztrativ dobře mířenou palbou rakouských myslivců i ostatní pěchoty taktéž mnoho mužstva a důstojníků. Grivičič odhodlal se následkem tohoto šťastného úspěchu sám k útoku, dorazil skutečně se svými udatnými myslivci a třetím praporem pluku Alexandrova až ku kamennému kříži, kdež i zajal asi 30 granátníků, a současně postupujícímu pluku bar. Airoldiho padl i jeden praporec pruský do rukou.

Grivičič neměl té chvíle ještě ani tušení o osudu ostatního sboru Gablenzova a teprv když napaden byl i na pravém boku a od zadu pruským granátnickým plukem královny Alžběty č. 3., nahlédl, že ostatní brigády sboru byly asi donuceny ustoupiti k Pilníkovu a odhodlal se proto také ihned k ústupu směrem tím. Úloha ta byla ale již v tomto okamžiku nesmírně nesnadna, ba takřka již nemožna. Překvapení, jež neočekávaným útokem na pravý bok a zad postavení Grivičičova bylo způsobeno, učinilo zdrcující dojem na mysl ubohých vojínů rakouských, kteří již po 24 hodin neměli v ústech a včerejším bojem i dnešním pochodem byli již na smrt zemdleni. Zejmena na pravém křídle stojící pluk bar. Airoldiho, jenž byl již předešlého dne utrpěl ohromných ztrát, uveden byl tímto útokem v nepořádek a zmatek tak veliký, že zde i jednotlivá oddělení rakouská sama po sobě střílela. Udatný plukovník Grivičič zjednal sice v krátké chvíli zase trochu pořádek, na nějaký vydatnější odpor nebylo však lze již pomysliti, jelikož nepříteli přibývalo vždy nových a nových posil. Levé křídlo rakouské sice posud pevně se drželo, ku 3. hodině dal však Grivičič i těmto rekovným hloučkům rozkaz k ústupu. Té chvíle byl však i Grivičič sám střelen a sklesl, těžce jsa raněn, s koně.**) Tím ovšem zaražena jest nešťastné brigádě nejcitlivější rána; pozbylať tím obratného, udatného a schopného vůdce, jehož jí bylo tím více potřebí, čím ohroženější se stávala její celá situace. Plukovník bar. Gamerra od pluku Airoldiho, jenž od raněného Grivičiče převzal velení nad zbytky brigády, nebyl již s to zjednati pořádek, vše prchalo v divém zmatku a jen některá oddělení potýkala se ještě v zoufalém zápasu s nepřítelem, ze všech stran postupujícím a je obkličujícím. Byla to chvíle hrozná. Ubozí vojínové prchali v děsném zmatku, dílem k Trutnovu, dílem k Humburku, dílem i k Novému Rokytníku, kdež ale z větší části padli i od Studence postupujícímu nepříteli do rukou a jsou buď porubáni anebo zajati. Sám plukovník Gamerra pokusiv se marně s větším oddělením o to, aby probil se řadami nepřátelskými, nucen byl složiti zbraň a z celé nešťastné brigády

*) Podplukovník Gaudy byl bratr německého básníka Frant. Gaudy-ho. Pohřben jest s několika soudruhy na místě, kde padl, vedle cesty, vedoucí od kříže do Rubinovic.

**) Plukovník Grivičič léčen byl v Trutnově Uzdraviv se, povýšen byl za generalmajora a povolán do ministerstva války. Roku 1868. v březnu hájil v delegaci uherské co náměstek ministra války velmi důrazně jednoty vojska, čímž vzbudil proti sobě v kruzích maďarských velkou bouři.

Grivičičovy dorazilo přes Pilníkov k Novým Zámkům k ležícím tam zbytkům desátého sboru sotva 2000 mužů.

Nešťastný pluk bar. Airoldiho, jenž byl již den před tím ztratil celkem 26 důstojníků a 949 mužů, přišel tu poznovu na mrtvých, zajatých a raněných o 24 důstojníky a 869 mužů. Ještě větší ztráty měl ale pluk Alexandrův; přišelť dne 27. června celkem o 8 důstojníků a 319 mužů, dne 28. června pak ztratil celkem 42 důstojníky a 1224 muže; z těch ovšem padlo nejvíce do zajetí, totiž 32 důstojníci a 992 muži. Také 16. prapor od brigády Grivičičovy ztratil dne 28. června skoro polovici svého mužstva; mezi padlými byl i velitel praporu, major Heidl.

Celkem ztratil v nešťastný tento den sbor Gablenzův:

| | | | |
|---|---|---|---|
| Mrtvých . . . . . . . . | 16 důstojníků, | 191 muže, | 36 koní. |
| Pohřešovaných, jež dlužno téměř vesměs přičísti ku mrtvým . . . . . . . | 1 „ | 392 „ | 4 „ |
| Raněných, před zajetím zachráněných . . . . . . | 21 „ | 290 „ | 16 „ |
| Raněných v zajetí . . . . | 18 „ | 598 „ | — „ |
| Neraněných v zajetí . . . | 67 „ | 2225 „ | 1 „ |
| Úhrnem . . . . | 123 důstojníky, | 3696 mužů, | 57 koní. |

Nepřítel ztratil téhož dne dle zpráv generálního štábu mrtvých a raněných 28 důstojníků, 685 mužů a 5 koní.

Připočtou-li se ku těmto ztrátám sboru Gablenzova ještě ztráty ze dne 27. června v počtu 191 důstojníka, 4596 mužů a 109 koní, pozbyl nešťastný tento sbor, ačkoliv jinak v bojích těch česť zbraní svých skvěle zachoval, za dva krvavé dni celkem 314 důstojníků, 8292 muže a 166 koní. Jsou to ztráty zajisté hrozné a u porovnání se ztrátami nepřítele, jenž k tomu byl ještě v první den boje poražen, přímo překvapující.

Mezi bojem zapáleno bylo v Starém Rokytníku šest a v Studenci jedenáct stavení; dále vyhořel i ve dvoře Hainhofu, patřícím k panství starobuckému, špejchar a v něm obilí v ceně 1900 zl.

Na těchže polích, kde byl dne 28. června sbor Gablenzův poražen, zvítězil i Bedřich II. v druhé slezské válce dne 30. září roku 1745. s 23.000 Prušáky nad 33.000 Rakušany pod Karlem Lotarynským. Tenkráte tábořili Prusové před bitvou se svým pravým křídlem u Střítěže, s levým za Radčím, majíce Studenec před svým šikem. Rakouské vojsko rozloženo bylo tak, že levé křídlo stálo za Střítěží a pravé za Brusnicí; obec Žárov (Soor), dle níž bitva ta pak byla pojmenována, zůstala za pravým křídlem rakouským. Bedřich II. zvítězil tehdáž hlavně obratným manevrováním, zaskočiv a obklíčiv rakouské vojsko svým pravým křídlem mezi Střítěží a Novým Rokytníkem a zatlačiv je k Žárovu.

Baron Gablenz, podávaje den na to vrchnímu velitelství zprávu o nešťastných událostech sbor jeho stihnuvších, výslovně vytkl:

„Lituji velice, že byl jsem k tomuto ústupu donucen. Že upozornění, jež jsem si dovolil již před čtyřmi dny pronésti co do ohroženosti postavení u Trutnova, ne

bude-li i Brusnice přiměřeně obsazena, — že upozornění to nebylo nemístné, osvědčilo se dnes bohužel až příliš zřejmě.“

Také na bojišti u Střítěže a Nového Rokytníku nalezá se několik pomníků; zejména dlužno zmíniti se o pomníku složeném ze čtyř mohutných balvanů v lesíku u Střítěže a o pomníku blíže Starého Rokytníku a u Rubinovic. Také v Úpici jsou dva pomníky a sice jeden na hřbitově a druhý v zahradě u školy. Pluk bar. Airoldiho má pomník u Starého Rokytníku. Jest to kostka z pískovce, na níž nalezají se jmena padlých důstojníků a počet zahynuvšího zde mužstva.

---

I nad Jizerou došlo téhož dne — 28. června — ku krvavému a pro vojsko rakouské rovněž nešťastnému

## boji u Mnichova Hradiště.

Dle disposicí korunním princem saským učiněných měl dne 28. a 29. června první armádní sbor rakouský ustupovati přes Sobotku k Jičínu a Sasové měli táhnouti téže doby přes Libáň k Jičínovsi.

Následkem disposicí těch dorazila brigáda Ringelsheimova již dne 27. června o 11. hodině večer ku hradu Kosti, ostatní brigády nastoupiti měly pochod dne 28. června z rána, a sice:

brigáda Poschachrova o 5. hodině od Honsob,

brigáda Piretova s velitelstvem sboru o 6. hodině taktéž od Honsob, dělostřelecká záloha, ležící na hoře Mužském o 8. hodině, první divise lehké jízdy již o 4. hodině a o 10. hodině brigáda Leiningenova od Kláštera. Brigádě té zároveň uloženo, aby u Mnichova Hradiště sbořila neb spálila most, kdyby nepřítel ji pronásledoval. Brigáda Abeleho měla dle okolností zůstaviti buď větší část vojska anebo jen jedinou divisi u Březiny a pak měla se připojiti k brigádě Leiningenově.

Brigády Poschachrova a Piretova — (vyjímaje 29. prapor myslivců a třetí prapor italského pluku Zigmundova, kteréž ubíraly se přes horu Mužský) — dorazily k 8. hodině s velitelstvem sboru ku Kněžmostu.

Té doby ozývala se ale již děla od Kláštera a současně došly velitelstva i určité zprávy o postupování silných proudů nepřátelských od Mohelnice, Podola a Turnova.

Velitel prvního sboru, generál jízdy br. Clam Gallas, kázal následkem toho, aby od dělostřelecké zálohy vyjely dvě batterie k hoře Mužský a tam aby společně s 29. praporem myslivců a třetím praporem pluku Zigmundova nepřítele pokud bude možno zdržovaly. Brigády Poschachrova a Piretova měly pak pochod jim ustanovený vykonávati dále a jen část dělostřelecké zálohy měla zůstati u Bosené ku ochraně ostatních brigád.

Brigáda Abele-ho ustupovala od Březiny, nejsouc nepřítelem obtěžována, přes Hoškovice a Dobrou vodu; jen zadní voj její, 22. prapor

myslivců, byl poněkud znepokojován několika škadronami nepřátelských hulánů.

Za to však stržena byla brigáda Leiningenova, kteráž dle nařízení teprv o 10. hodině měla od Mnichova Hradiště odraziti, ve vážný boj.

Dle nařízení pruského prince Bedřicha Karla měl generál Herwarth z Bittenfeldu s osmým sborem a gardovou divisí zemské obrany pruské dáti se dne 28. června přímo od Mimoně k Mnichovu Hradišti a 14. divise měla postup jeho od Mohelnice podporovati. Od první armády pruské měly v týž den ráno státi osmá divise u Podola, sedmá divise u Všeně, šestá divise u Přepeře; druhý sbor měl sledovati až k Sychrovu, jízdná divise Hannova měla státi u Dubé, jízdná divise Alvenslebenova měla rozložiti se mezi Hodkovicemi a Dlouhými Mosty, pátá divise měla doraziti až k Rovensku a vyslati oddělení jízdy, aby rekognoskovalo krajinu až k Jičínu.

Rakouská brigáda Leiningenova stála s jedním praporem u Bělé, s třemi setninami u Dolní Krupé, s jedním a polovicí praporu u Bílé Hlíny a čtyřmi prapory pěchoty a batterií děl u Kláštera, když přední voj osmého sboru pruského pod generalmajorem Schoelerem dorazil k Dolní Krupé v síle sedmi praporů pěchoty, čtyř škadron jízdy a dvou batterií děl.

Byla právě sedmá hodina ráno.

První oddělení předního voje pruského postupovalo po obou stranách silnice a sice dvě setniny oborou proti levému boku, jeden prapor z Dolní Rokyté proti čelu, jeden prapor pěchoty, škadrona jízdy a jedna batterie děl proti pravému boku u Dolní Krupé stojících tří setnin uherského pluku Gyulayova.*) Setniny ty ovšem proti takovéto přesile ničeho nepořídily a proto také po krátkém boji ustupovaly, až pak spojily se s ostatními setninami svého praporu a s druhým praporem svého pluku, s nimiž pak pokusily se společně o zatlačení nepřítele. Útok jejich se však nezdařil a oba rakouské prapory donuceny couvnouti ku Bílé Hlíně.

Zatím byl ale obsazen Klášter třetím praporem italského pluku Haugwitzova a první prapor téhož pluku postaven do zálohy za Klášterem. Ostatní část brigády táhla se na levý břeh Jizery.

Mezi tím obdržel generalmajor br. Leiningen rozkaz, aby se u Mnichova Hradiště držel pokud možno až do poledne. Poslal tedy brigádní batterii, kteráž byla již na druhý břeh dorazila, zase nazpět na pravý břeh k severnímu výběžku Kláštera. Ustupující dva prapory pluku Gyulayova, spojivše se s oddělením husarů, postavily se ještě jednou u Bílé Hlíny proti nepříteli a zdržovaly po nějaký čas prudkou palbou jeho postup. Když ale jala se na né páliti i nepřátelská batterie s tak zvaného Šustrberku a když současně i roklemi blížila se pěchota pruská k jižnímu konci osady, nezbylo stojícím tam praporům rakouským než ustoupiti ku Klášteru. Batterie brigády ústup ten dobře mířenou střelbou kryla, zdržujíc nepřítele v úkrytu za domky Bílé Hlíny.

O půl desáté hodině nařídil generalmajor br. Leiningen, aby nejdříve batterie a první prapor pluku Haugwitzova ustoupily spolu

---

*) Později stal se majitelem pluku č. 33. bar. Kussevič.

s husary na levý břeh Jizery, za nimi pak poznenáhlu následovati měly oba prapory pluku Gyulayova a konečně třetí prapor pluku Haugwitzova. Ústup ten děl se však za krvavého boje s nepřítelem. Zejména pluk Gyulayův se zde statečností vyznamenal, jak mužstvo, tak i důstojnictvo. O desáté hodině přešlo poslední oddělení rakouské most vedoucí přes Jizeru.

Nepřítel, podrážděn jsa tuhým odporem, jenž mu byl zde kladen, pronásledoval ustupující pěchotu rakouskou s velkým ohněm a hrnul se jako příval až po kraj výšiny, sklánějící se mezi Klášterem a pivovarem dosti příkře k lučinám, jimiž vine se Jizera. S Kláštera vede po stráni té silnice k mostu, za nímž stoupá již zase stráň k Mnichovu Hradišti. Sotva že poslední voják vstoupil na levý břeh Jizery, most ihned zapálen. Ustupující oddělení rakouská seřadila se pak za 32. praporem myslivců a prvním praporem pluku Gyulayova; myslivci měli obsazen zámek Valdštýnův a severní část města, řečený první prapor pěchoty Gyulayovy stál na svahu směrem k řece. Batterie rakouská rozestavila se nedaleko posice praporu toho a pěchota i děla rakouská zhoubnou palbou uvítala nepřítele od Kláštera k Jizeře se hrnoucího. Zejména prudká střelba děl rakouských spůsobila strašné spousty v řadách pruských. Stráň pod Klášterem pokryta byla mrtvými i raněnými Prušáky; zejména 40. pluk pruský utrpěl zde velmi.

Za nedlouho začaly ale také od Kláštera čtyři batterie pruské chrliti zhoubný oheň do řad rakouských. Kule z děl pruských dopadaly z počátku daleko za postavením rakouským, doletujíce až na náměstí hradišťské, později ale způsobily zejména batterii rakouské mnoho škody.

Té doby přebrodila se některá oddělení 28. a 29. pluku pruského řekou na levý břeh, — zároveň blížil se již i severní části města přední voj čtrnácté divise pruské, přebrodiv se také na mělkých místech řekou a jelikož i od hory Mužského ozývalo se hřímání děl, uznal generalmajor hr. Leiningen o 11. hodině za dobré Mnichovo Hradiště opustiti a seřaditi brigádu svou na vrchu Horka. Té doby dorazil již od Mohelnice přicházející střelecký prapor pruského pluku č. 56. až ku samé zdi parku u zámku Valdštýnského, byl tu však vydatně pozdržen oddělením myslivců 32. praporu. Jelikož bylo nutno u Mnichova Hradiště teprv zase most k přechodu upraviti, bylo oddělení předvoje Schoelerova jen postupně a poznenáhlu možno do města vniknouti; zatím ale dorazila již všecka oddělení brigády Leiningenovy na řečený vrch, načež seřadivše se nastoupila o $^1/_2$ 12. hod. pochod směrem k levému křídlu brigády Abele-ho, kteráž stála již od 10. hodin severně od Bosené. Jenom batterie zbyla ještě na vrchu Horkách, aby zdržela postup nepřítele; k provedení úkolu toho přichvátala jí záhy také batterie brigády Abele-ho ku pomoci. Nepřátelská oddělení, kteráž z města vyrazila, byla skutečně zase zapuzena nazpět a o 12. hodině bylo již lze oběma brigádám rakouským nastoupiti další pochod ku Kněžmostu.

Na hoře Mužském uvítala postavená tam děla rakouská nepřítele od Bosené se blížícího velmi vydatnou střelbou, tak že řady osmé divise nepřátelské uvedeny jsouce v nepořádek couvly až k samé Březině, odkudž dělům rakouským mdle odpovídala děla tří batterií pruských. Zatím ale táhla sedmá divise pruská pod velením udat-

ného generála **Franseckého**, jenž pak i u Králové Hradce v boji o les Svíb velmi skvěle se vyznamenal, od Žďáru k Mnichovu Hradišti a vyslala ihned — o 11. hodině dva prapory 27. **pluku** pod velením plukovníka **Zychlinského** a pak ještě dva prapory 66. **pluku**, aby se hory Mužského zmocnily. Praporům plukovníka Zychlinského i praporům 66. pluku podařilo se od Volšiny a Dneboch horu obejíti, čímž přinucen byl na okraji hory stojící 29. **prapor myslivců** k ústupu. Také děla rakouská ustupovala k rozkazu náčelníka generálního štábu Clam Gallasova, plukovníka bar. z **Litzelhofenu** k Boseni, avšak ústup ten byl již s velikým nebezpečenstvím spojen, jelikož nepřátelská pěchota ze všech stran dostupovala již na témě vrchu a myslivci 29. praporu měli tuhou práci, aby jí od děl odpudili.

Třetí prapor **italského pluku arcivévody Zigmunda** vycházel právě ze vsi Mužského, když naň nepřítel prudkým útokem udeřil, při čemž velká část mužstva praporu toho byla zajata.*) Ustupující vojsko rakouské pronásledoval nepřítel v patách až k myslivně Vordanu. U zříceniny hradu Valečova opřely se sice ještě první a třetí prapor prešpurského pluku **Rammingova****) od brigády Abele-ho postupujícímu nepříteli. po krátkém sice, ale přece jen krvavém boji nezbylo ale i praporům těm než ustoupiti a za ostatními pluky sboru svého spěchati.

Obec Boseň byla na to jednou batterií sedmé pruské divise zapálena, čímž také boj úplně skončen.

Nepřítel byl již příliš zemdlen, než aby za ohromného parna mohl vojska rakouského dále stíhati.

Vojínové pluků rakouských byli již tak hladem. žízní, parnem a bojem i ústupem zemdleni, že mužstvo unavením k zemi padalo a několik vojínů cestou při nesmírném vedru i náhle skonalo.

**První rakouská divise lehké jízdy**, která již o 4. hodině ráno dala se na pochod, dorazila o 10. hodině k Samšině, odkudž velitel divise, generalmajor Edelsheim Gyulay*) vyslal plukovníka **Appela**

---

*) O mužstvu pluků italských kolovalo mezi vojskem mnoho pověstí, že jsouc s nepřítelem tajně dorozuměno všude se téměř bez boje vzdávalo. Ačkoliv pověsti ty byly namnoze velice přehnány, nelze popříti, že nedůvěra v spolehlivosť a bojechtivosť pluků italských byla z příčin snadno pochopitelných a při povaze Italianů přirozených poněkud odůvodněna. Na bojištích českomoravských neudál se sice snad žádný křiklavější příklad, třeba že i zde nechuť k bojování proti spojencům Viktora Emanuela, za osvobození Benátska meč tasivšího, u pluků italských byla dosti patrna, za to však vypravovalo se o bitce u Aschaffenburku, kde stála s vojskem hessenským a darmstadským také rakouská brigáda Hahnova, že před mostem, vedoucím přes Mohan, mužstvo rakouského pluku Wernhardtova č. 16. — Italiáni z okresu trevisánského — v počtu asi 1500 mužů za volání „Evviva l'Italia! Evviva la Prussia!“ bez boje vzdalo se pruskému vojsku pod velením Goebenovým; ostatně se však později i pravdivosť této zprávy dílem úplně popírala, dílem mírnila.

**) Nyní jest majitelem prešpurského pluku podmaršálek **Dormus** z Kilianshausenu. Pluk ten účastnil se také okupace Bosny a Hercegoviny, načež položen byl do Prahy.

***) Generalmajor bar. Leop. **Edelsheim-Gyulay** těšil se r. 1866 i u nepřátelského vojska chvalné pověsti co velmi schopný velitel jízdy. Nedostalo se mu však jaksi dosti příležitosti, aby tuto pověsť svou proti Prusům nějakým zvlášť vynikajícím způsobem osvědčil. Za let pozdějších stal se r. 1867. majitelem husarského pluku č. 4. (dříve pluk Csehův), r. 1874. povýšen za generála jízdy a ustanoven zemským velitelem vojenským v Uhrách.

s třemi škadronami a jednou jízdnou batterií do Jičína, aby toto město, kdež mělo se dle úmyslu Benedekova státi spojení s hlavní armádou, obsadil. V Jičíně meškaly již od rána dvě škadrony husarů Lichtenštejnových a jedna setnina osmnáctého praporu myslivců. Dříve nežli plukovník Appel do Jičína dorazil, objevilo se před městem na rekognoskování krajiny vyslané oddělení jízdy pruské a sice šest škadron a jedna batterie jízdná. Nepřítel blížil se městu od západu, byv ale uvítán od myslivců velmi prudkou střelbou, couval po turnovské silnici až k Rybníčku, kdež batterie jeho se rozestavila, aby na město střílela. V tom ale dorazil také již plukovník Appel k městu a ihned dal stříleti z děl svých na nepřátelskou batterii, kteráž po dvakráte byla nucena postavení své změniti. až konečně úplně vzdala se boje. Také nepřátelská jízda, když husaři Lichtenštejnovi hotovili se k útoku, rychle ujela k Rovensku. Plukovník Appel, zůstaviv své jezdce u Podulše postoupil jen s polovicí škadrony až k Oujezdu, kdež stály již přední stráže páté pruské divise Tümplingovy. Současně dorazil i generálmajor Edelsheim k Podulši, kdež očekávaje nový útok nepřátelský stál se svou jízdou pohotově až do 9. hodin večer, až totiž k jeho důtklivému naléhání vyslána byla hr. Clam Gallasem brigáda Poschachrova k Jičínu.

Brigáda Ringelsheimova stála téhož dne u Kosti, ostatní brigády prvního sboru dorazily všecky do večera do okolí Sobotky.

Sasové sbořivše mosty vedoucí přes Jizeru u Josefodolu, Debře a Mladé Boleslavi dorazili téhož dne s hlavní silou svou přes Březno k Libáni a s jinou částí, u níž nalezal se i sám korunní princ saský, obsadili Dolní Bousov.

K večeru strhla se prudká bouřka a liják, jímž táborící vojsko značně utrpělo.

Ztráty rakouského vojska v bojích Mnichova Hradiště dne 28. června udávají se co do mrtvých, raněných a zajatých na 20 důstojníků, 1634 muže a 29 koní. Hlavní ztráta u vojska rakouského týká se ovšem zajatých; padloť tu do zajetí celkem 5 důstojníků a 1211 mužů, hlavně od italských pluků hr. Haugwitze a arcivévody Zigmunda.*)

Prusové ztratili celkem 8 důstojníků a 341 muže. Mezi padlými byl i pruský major Junk od 40. pluku.

Armáda prince Bedřicha Karla stála 28. června večer takto:

Sedmá divise u Bosenĕ, osmá divise u Dobré Vody, patnáctá divise u Veselé, šestnáctá divise u Habru, čtrnáctá divise u Mnichova Hradiště, šestá u Březiny, třetí u Žehrova, čtvrtá u Doubravy, pátá u Rovenska, gardová divise zemské obrany u Kuřích Vod a jízda u Lažan a Hodkovic.

---

Téhož dne 28. června znepokojována byla i brigáda Rothkirchova, již byl osmý sbor rakouský u České Třebové zůstavil, odděleními dvanácté divise pruské, kteráž rekognoskovala okolí Králíků (Grulich),

*) Od války r. 1866. doplňuje se pluk arcivévody Zigmunda v Haliči. Zúčastniv se r. 1878. okupace bosenské, položen byl pak pluk ten do Hradce Králové, kdež v červnu r. 1882. slavil 200letou památku svého založení.

Lichkova (Wichstadtl) a Rokytnice. Došlo však jen k nepatrné srážce u KláštERCE, kde jeden hulán rakouský byl zajat, načež oddělení pruská zase se vrátila za hranice.

Následkem toho ale vyslána byla k sesílení brigády Rothkirchovy k rozkazu císaře z pěti praporů pěchoty a půl batterie na kvap v Olomouci sestavená výpomocná brigáda pod velením generálmajora Mendla. Hned dne 28. června večer dorazily z Olomouce čtvrté prapory pluků císaře Františka Josefa I. a velkoknížete následníka trůnu ruského s polovicí batterie do Ústí nad Orlicí a druhého dne z rána přibyly za nimi ještě čtvrté prapory pluků arcivévody Viléma, Bamberga a prince Wasy do České Třebové. — Také z Brna vyslán generalmajor Egkh do České Třebové s asi 1800 muži od různých depotních oddělení v Brně shromážděných.

Brigáda Mendlova, k níž přidělen byl od brigády Rothkirchovy hulánský pluk Karla Ludvíka, měla nyní za úkol střežiti hranice od Ústí n. Orl. až k Landškrounu, kdežto brigáda Rothkirchova pošinuta jest do Holic, aby kryla trať od Ústí n. Orlicí k Pardubicům.

Do Olomouce posláno pět praporů z Vídně.

---

Dojem nešťastných událostí, o nichž dne 28. června ze všech míst bojiště docházely smutné zprávy, byl na všecky vrstvy obyvatelstva nesmírně trapný.

Nepřítel zaplavoval téměř každou hodinou dál a dále severovýchodní kraje české, jak vlastně na bojišti věci se opravdu mají, o tom panovala nejtrapnější nejistota. Poštovní spojení bylo již namnoze všude zrušeno, ústa bála se hlasitě vysloviti, co trapná předtucha v duši šeptala a přece nikdo nepřinášel potěšitelné zvěsti, že to statečné vojsko naše, jež s takovým nadšením a takou bojechtivostí na nepřítele se chystalo, postavilo již nepřekonatelnou hráz přívalu pruskému. Nesčíslné rodiny prchajíce po celý den z okolí bojiště se vším, což odnésti a odvésti se dalo, byly bohužel smutnými věstiteli vítězství. S teskně sklíčenou myslí přebíhal lid i v osadách od bojiště vzdálenějších sem a tam a se srdcem děsnou předtuchou sklíčeným naslouchal temnému hřímání děl, zaznívajícímu z dálky jako rachot vzdálené bouře.

Kde se bylo ještě železničné spojení udrželo, zejména od Josefova k Pardubicům, tu probíhaly po celý den 28. června pozdě do noci dlouhé vlaky, vezouce z nádraží josefovského tisíce raněných vojínů, kteří tam byli od Vysokova, Č. Skalice a Trutnova sváženi. Ubožáci ti šli zajisté též s nadšením v boj, jak žalostný obraz poskytovali ale nyní! Tváře byly buď děsně bledy aneb horečkou rozpáleny, oči byly mdlé a na polo vyhaslé, šat skrvácen a umazán, ruce prachem sčerněny. Ten svíjel se bolestí, úpěnlivě prose o vodu, — onen smutně pohlížel na místo, kde do nedávna nohu měl, ten zas byl bezruký, onen v zápasu se smrtí zmateně již jen blábolil, — hrozná byla to podívaná!

Sklíčenosť obyvatelstva, vzniknuvši temnými pověstmi i určitými zprávami o krvavých porážkách vojska našeho byla ještě rozmnožována pohledem na to nesčíslné množství raněných, kteří vesměs vypravovali o hrozném řádění jehlovek. V krajinách bojištím blízkých bylo vše dnem

i nocí připraveno k útěku před nepřítelem, peřiny a prádlo svázáno v uzly, lepší nábytek uschován na půdách a ve sklepích a cennější věci i tajně jsou zakopávány. Jeden ptal se druhého, co by měl počíti, — zástupy žen s dětmi odjížděly, pokud bylo ještě možno, — zmatek a nepokoj byl všeobecný.

Tak na př. město Pardubice, ležící na rozvětví dráh pražsko-brněnské a pardubickoliberecké, zejména mělo příležitosť spatřiti všecky tlupy raněných, kteří od Trutnova, Náchoda a od Skalice tudy rozváženi byli dílem do Prahy, dílem k Vídni. Bylo jich tam ve třech dnech několik tisíc. Každou chvíli přijížděl nějaký vlak, ano nejednou stály v nádraží zároveň až i tři vlaky s raněnými, — tedy najednou nejméně asi 1600 trpících. Tyto vlaky s raněnými poskytovaly zvláštní smutný obraz. Byla to obyčejně dlouhá řada až 40 vozů a v těch nic než ranění. Nejvíce bylo k tomu použito vozů nákladních, v nichž se dopravuje zboží a koně; tam na holé slámě krví jsouce sbroceny dílem seděly, dílem ležely postavy, jichž pohled byl by hnul snad i srdcem kamenným. O nějakém pohodlí raněných při tomto dopravování nemohlo býti ovšem také ani řeči a což teprv možno si pomysliti o pohodlí těch, kteříž, když již jiných vozů krytých se nedostávalo, dopravováni byli ve vozech otevřených, na nichž rozváží se obyčejně dříví, uhlí, kamení a podobného druhu náklad. Na takových vozech ubozí nebyli chráněni ani před deštěm a větrem, ani před úpalem žhoucích paprsků slunečných; vlaky ovšem že také nemohly býti vypravovány pravidelně a tak stál některý vlak s raněnými až i osm hodin v nádraží, nežli mohl jeti dále.

S každým vlakem jelo ovšem vždy též několik osob ustanovených k opatrování raněných; avšak kdež stačilo několik lidí také již strmácených, aby poskytlo se dostatečné pomoci všem trpícím, zvláště když nebylo po ruce ani potřebných věcí na obvazování a čistění ran atd. Ba vedle bolesti, nepohodlí, nečistoty a horka, namnoze snášeti bylo ubohým ještě i hlad a žízeň.

Jaké to široké pole otvíralo se zde činnosti lidumilů! Již pouhý pohled soucitný, několik slov laskavě promluvených účinkovalo příjemně na ty chuďasy strmácené a krvácející, kteří od svých rodin až i na sta mil byli vzdáleni, tak že nemohla jim přispěti péčí ani matka, sestra neb choť, ani slovem jich potěšiti otec neb bratří! A jakž teprv vzdávali díky, když jim někdo podal sklenku čerstvé vody neb šumivý prášek, aby si svlažili vyprahlá ústa, nebo skývu chleba, housku neb dokonce polévku a maso!

Obyvatelstvo všude dle možnosti a dle sil svých v těchto těžkých chvílích samaritánskou službu raněným konalo; jen že byla to namnoze jen krůpěj, padnuvší na rozžhavenou půdu — vše to daleko nestačovalo při tak ohromném množství trpících!

A byla to teprv pouze předehra ku krvavé katastrofě — u Králové Hradce.

## VII.

# Den 29. června.

Benedek vrátiv se dne 28. června o $1^1/_2$ hodině odpolední od České Skalice do Josefova, setrval na svém úmyslu zanechati jenom čtvrtý a desátý sbor kolem Josefova a s ostatní částí své armády spojiti se s prvním sborem a se Sasy a společně s nimi udeřiti pak v okolí Jičína na armádu prince Bedřicha Karla.

Dle disposice dne 28. června o 5. hodině odpůldne rozeslané, měl dne 29. června třetí sbor nastoupiti pochod o 8. hodině ráno a táhnouti až do Chotče, odkudž přední voj postoupiti měl až k Jičínu. Šestý sbor měl doraziti k Horkám, osmý sbor vydati se měl na pochod o 5. hodině ráno a táhnouti do Bělohradu (západně od Miletína). Druhý sbor měl doraziti k Doubravici a Lanžovu. První reservní divise jízdy měla postoupiti k Dubenci a druhá reservní divise jízdy spolu s armádní dělostřeleckou reservou z Bejště až ku Vřešťovu. Třetí reservní divise jízdy doraziti měla do Hořic a druhá divise lehké jízdy přes Smiřice do Sádovy.

Vrchní velitelství mělo týž den za cíl městečko Miletín.

K večeru dne 28. června docházely však již do hlavního stanu Benedekova Jobovy zprávy o nešťastných událostech, jichž byl krvavý den ten svědkem a vrchnímu velitelstvu nezbývalo jiného, než pomýšleti opět na novou změnu plánu válečného. Zamýšlený pochod k Jizeře byl již téměř hotovou nemožností, i vrátil se tedy Benedek a jeho rádcové k první své myšlénce — shromážditi celou armádu na výšinách mezi Josefovem a Miletínem, kamž měl dne 30. června doraziti i první sbor, Sasové a dvě divise jízdy. Následkem toho rozeslaný již rozkaz zase změněn a ustanoveno, že dne 29. června zaujmouti má postavení:

šestý sbor u Libotova (Liebthal), osmý sbor u Hřibojed (Sibojed) a Kašova, druhý sbor mezi Kašovem a Záloňovem (Salnei), první divise reservní jízdy a druhá divise lehké jízdy taktéž u Záloňova, desátý sbor u Litiče, druhá reservní divise jízdy u Vřešťova a třetí reservní divise jízdná u Doubravice na levém křídle sboru šestého. Třetí sbor zůstati měl u Miletína a čtvrtý sbor, kdyby naň dorážel nepřítel s přesilou, ustoupiti měl k Záloňovu

a rozložiti se v pravo od sboru druhého. Dělostřelecká záloha doraziti měla k Vřešťovu a vrchní velitelství do Dubence.

První armádní sbor a Sasové měli hleděti k tomu, aby také co možná nejdříve s hlavní armádou se spojili, vyhýbajíce se při tom všem větším srážkám s nepřítelem. Z pruského vojska měly během dne 29. června dle disposice korunního prince doraziti:

sbor gardy do Králové Dvora, první sbor do Pilníkova, pátý sbor k Hradišti (Gradlitz), kamž měla dospěti i dvanáctá divise šestého sboru.

---

Jelikož desátý sbor rakouský měl doraziti k ostatní armádě přes Králové Dvůr, čtvrtý sbor pak stál takřka tváří v tvář proti pátému pruskému sboru u Svinišťan, došlo na obou těchto místech ke tuhé srážce, jen že obě tyto srážky na štěstí nenabyly tak vážných a krvavých rozměrů, jako boje dne předešlého.

Pochod desátého armádního sboru rakouského a přidělené k němu brigády Fleischhackrovy (od sboru čtvrtého) k Dubenci a Litiči vykonán býti měl tímto způsobem: v čele co předvoj jíti mělo půl brigády Fleischhackrovy z Mostků (Mastig), pak zbytky brigády Grivičičovy, dělostřelecká záloha, brigády Kneblova a Mondlova a konečně i druhá polovice brigády Fleischhackrovy z Chotějovic (Kottwitz) s dragounským plukem Windischgrätzovým. Plukové tito jíti měli směrem přes Českou Brusnici a Králové Dvůr. Brigáda Wimpffenova dáti se měla směrem přes Kocléřov a Králové Dvůr.

Sotva že brigáda Wimpffenova přešla u Králové Dvora za Labe, dorazila první polovice brigády Fleischhackrovy pod velením plukovníka Stocklina, nastoupivši pochod již o půl páté hodině ráno, do Králové Dvora.

Plukovník Stocklin obdržel od velitele desátého sboru Gablenze, rozkaz, aby se postavil s mužstvem svým na severním cípu města a aby pokud mu bude možno kryl pochod desátého sboru na vykázané mu místo u Litiče. Sám Gablenz dostavil se té chvíle na okamžik do Králové Dvora a k jeho nařízení postaveno deset setnin uherského pluku hr. Coronini-ho č. 6., — kterýžto pluk roku 1864. společně s Prusy v Dánsku byl bojoval a tam udatností se vyznamenal,*) — a půl škadrony jízdy na konci města v pravo od silnice vedoucí k Trutnovu. A sice postaveny tři setniny u stojící tam cihelny a u domků, podél silnice k severu se táhnoucích, sedm setnin postaveno v pravo od silnice v poli o něco blíže k městu, na levém křídle přidruženo jest k pěchotě ono oddělení jízdy a za ní postaveno jest půl batterie děl.

Mezi tím, co nepřítel ku Králové Dvoru se blížil, procházel celý desátý armádní sbor městem. Nejprvé dorazily k 11. hodině do města,

*) Pluk hr. Coroniniho byl první, kterýž roku 1864 — když Dánové (de Meza) Danewirk opustili — do Šlesvíku vtrhl. Majitel pluku toho, polní zbrojmistr br. Coronini-Cronberg, jehož jméno stalo se v širších kruzích známo hlavně r. 1854., když obsadil v čele rakouského sboru okupačního Bukurešť, zemřel v červenci r. 1880. ve výslužbě v značném již stáří. Po jeho smrti stal se majitelem pluku č. 6. rumunský kníže Karel. Při okupaci bosenské se také pluk Coroniniho účastnil v divisi Szaparyho tuhých zápasů u Doboje.

obyvatelstvem téměř úplně opuštěného, zbytky brigády Grivičičovy, seřaděné již jen ve — dva prapory. Na smrť zemdlení vojínové nešťastné této brigády klesali téměř polomrtví na dlažbu, když popřán jim byl kratičký odpočinek. Za nedlouho bylo jim však město opustiti a ubírati se za Labe. Za nimi táhly rychle za sebou dělostřelecká záloha, pak brigády Kneblova a Mondlova.

Sotva že ale brigáda Kneblova Králové Dvůr opustila, začaly již nepřátelské granáty dopadati k městu. Generalmajor Knebel ihned kázal dopraviti děla zálohy dělostřelecké k vyvýšenému nádraží kralodvorskému a na téměř nad ním se pnoucího lesnatého vrchu zálesského. K jich ochraně dán 28. prapor myslivců, jenž postavil se v lese nad nádražím.

Přední voj pruského sboru gardy pod velením plukovníka Kessela nastoupil o 12. hod. v poledne od Střítěže a od povětrných mlýnů u Žárova (Soor) pochod ke Králové Dvoru. Pochod ten vykonán za ohromného vedra a prachu. Celá cesta poskytovala velmi smutný obraz; po obou stranách silnice leželo na sta zaházených ručnic, tornister a jiných částí zbroje rakouské. Ku třetí hodině odpolední vyrazily již přední stráže pruské z lesa „Dubina" zvaného, jímž vede silnice od Trutnova ku Dvoru Králové.

Nejprvé vyjela z lesa škadrona husarů, jež dobře mířené rány z děl rakouských velmi nemile uvítaly. Za nedlouho vyrazila z lesa ale i pěchota pruská a rozvinovala se rychle k útoku na město. Tím zahájen

## boj o Dvůr Králové.

Plukovník Stocklin viděl ovšem velikou přesilu pruskou proti hrstce svých vojínů, odhodlal se však přece k tomu, že vytrvá ve svém postavení aspoň tak dlouho, pokud v Králové Dvoře meškající aneb městu teprv se blížící pluky desátého sboru rakouského nedostanou se za Labe. Byla to úloha zoufalou odhodlaností diktovaná, celý pluk hr. Coroniniho dán tu v šanc takřka jisté záhubě, aby zemdlené, ba za předešlých dvou krvavých dnů takřka na smrť vysílené mužstvo sboru Gablenzova mohlo bez nového boje dostati se k ostatní armádě.

Nepřátelská brigáda Kesslova skládala se ze čtyř praporů pěchoty (od 1., 2., 3. a 4. pluku gardy), ze dvou setnin gardových myslivců, dvou škadron husarů, dvou batterií děl a setniny zákopníků. Hlavní síla sboru gardy byla ale taktéž již na pochodu ku Dvoru Králové.

Proti této přesile pruské stálo jen oněch deset setnin pěchoty rakouské, půl batterie děl, půl škadrony husarů a později ještě — mezi bojem — přibyla jedna škadrona hulánů Mensdorffových.

Prusové domnívajíce se, že Dvůr Králové silněji jest obsazen, ztratili mnoho času všestranným obkličováním města, dříve nežli odhodlali se k vydatnému útoku na stojící před nimi hrstku rakouské pěchoty. Nejdříve postupovaly pod velením podplukovníka hr. z Waldersee k cihelně dvě setniny pruských myslivců a jeden prapor řadové pěchoty, za nedlouho ale celá brigáda Kesslova podstoupila útok a též batterie pruské, postavivše se jižně od Podhartského předměstí jaly se na pěchotu rakouskou páliti. Děla rakouská, stojící před městem i u několika stodol vesničky

na vrchu Zálesském, vydatně odpovídala, hrstka vojínů rakouských nebyla však s to na dlouho vražedlnému ohni jehlovek odolati. Po půlhodinném rekovném odporu ustupovalo mužstvo rakouské Šindelářským předměstím k městu a byl také již svrchovaný čas. Neboť mezi tím, co hlavní síla rakouská bojovala před městem, obešli pruští střelci východní stranou úpadem město a drali se již úzkou uličkou u továrny Pišlovy a více k severu i u dvorce Kohoutova do města, v kterýchžto místech jen pranepatrný hlouček rakouských vojínů na stráži byl ponechán. Ti ale, vidouce, že by Prušáci, kdyby se jim podařilo vniknouti tudy do ulice Šindelářské, snadno dostati se mohli setninám, stojícím před městem, v zad, postavili se zde hrdinsky na odpor. Zejména v zahradách občanů Kohouta a Fr. Šipa strhl se vražedlný zápas; byloť to skutečné obětování se k vůli zachránění ostatních před městem taktéž beznadějně se bijících soudruhů. Statečný hlouček vojínů těch byl zde odhodlán k čestné smrti, na delší pozdržení postupu hrnoucích se nepřátel nebylo aspoň ani jiskry naděje. Zatím ustupovaly ale již i setniny před městem postavené šindelářským předměstím k náměstí, stále krok za krokem bojujíce. Nepřítel ze všech stran je sledoval. Tu ozve se náhle od hřbitova hřímavé „Hurrá", země duní pod kopyty koní a zahalena jsouc ve vzbouřený prach valí se nepříteli v pravý bok tlupa jezdců; nad mrakem prachu lesknou se hroty pik: — jsou to huláni třetí škadrony rakouského pluku **Mensdorffova** od X. sboru, kteří té chvíle do města dorazili a hned ku pomoci spěchali. Již blíží se huláni nepřátelské pěchotě na několik jen kroků, — tu však zahřmí jim vstříc rychlopalba jehlovek, koně se vzpínají — padají a tak mnohý statný junák klesá ssebou k zemi. Útok hulánů krvavě byl odražen a těm, co zbyli zdrávi na koních, nezbylo než aby co nejrychleji uháněli zpět ku hřbitovu a odtud do města. Pěchota rakouská couvala do města v dobrém ještě pořádku Šindelářskou ulicí, kdež blíže dosti rozsáhlého dvorce, starobylým štítem zdobeného (blíže hostince Šípova) ještě jednou postavil se hlouček asi 60 mužů na odpor. Nad hlavami udatných a k smrti odhodlaných těchto vojínů vlál ještě prapor, vysoko jsa vztýčen; tu ale zahřmí do řad rakouských z jehlovek nepřátelských celořadové salvy, šik stojících zde junáků řídne po každém výstřelu a v okamžiku tom vrhnou se pruští střelci na zbylý hlouček, jenž byl po tuhém a zoufalém boji rozehnán, zanechav i prapor svůj v rukou pruských. Ukořistil jej po krutém zápasu s rakouským praporečníkem pruský voják jménem Bochnia, od 1. gardového pluku, při čemž byl ale sám čtyřikráte raněn a sice dvakráte bodákem, jednou tnutím šavle a kromě toho byl i postřelen. Nepřítel hrnul se nyní volně do města a sice trojím směrem: jedno oddělení spěchalo přes tak zvaný Tašenberk k někdejší Hořejší bráně, aby „Hořejší" most obsadilo a prchajícím tudy vojínům rakouským cestu zaskočilo; druhý proud valil se dále k náměstí Šindelářskou ulicí a třetí oddělení dralo se ku předu, jak již podotknuto, uličkou za továrnou Pišlovou, když bylo i odtud rakouské mužstvo vytlačeno.

Ještě u někdejší Hořejší brány došlo ku krvavému výjevu, když se byl totiž jeden hlouček rakouských vojínů dal směrem k tak zvanému „Hořejšímu" mostu, jejž byl již nepřítel obsadil. I zde byl to již jen boj zoufalý, boj beznadějný. Dlažba pokryta byla v několika okamžicích

mrtvými a raněnými. Zbytek unikl odtud jen uzounkou uličkou vedoucí směrem k nynějšímu Hankovu divadlu. Také ostatní setniny teprv po krvavém boji pouličném dorazily k Dolejšímu mostu a za Labe. Mezi bojem vzňaly se tři domky na Dolejším předměstí. Zbytky rakouské pěchoty utíkaly k nádraží, — pokus sledujících je Prušáků dostati se za most, byl ale vydatnou a dobře mířenou střelbou z děl od nádraží a od Zálesí zmařen. K 7 hodině večer byl boj již úplně ukončen, jásot a ryk snadným vítězstvím opojeného vojska nepřátelského rozléhal se ulicemi, kdež již ve všech domech a krámech bez milosti drancováno a pustošeno. Na dlažbě zatím umírali a bolestmi sténali ubozí ranění. Rakouské vojsko ztratilo zde celkem mrtvých, raněných a zajatých 23 důstojníky, 597 mužů, 49 koní a prapor; Prušáci jen 2 důstojníky a 68 mužů.

Mezi raněnými důstojníky rakouskými byl i sám plukovník Stocklin.

Většina padlých pohřbena jest ve společných hrobech na konci uličky, vedoucí nedaleko od hostince Šipova do polí. Jiní pohřbeni jsou v společných hrobech na hřbitově a pak i pod topoly nedaleko Hořejšího mostu.*) Také blíže nádraží zřízen jest v lesíku pod náspem železničným malý hřbitov, kdež ale z větší části pohřbeni jsou vojínové, kteří teprv po velké bitvě kralohradecké na nádraží kralodvorském ranám svým podlehli.**) Též za nemocnicí kralodvorskou přímo u silnice označuje nízký pomník společný hrob několika pruských i rakouských bojovníků.

Mezi tím, co setniny pluku hr. Coroniniho za městem zadržovaly postup nepřítele, přešla i brigáda Mondlova u Králové Dvora na druhý břeh Labe a stanula u nádraží. K večeru dorazil i generalmajor Fleischhacker, vyhnuv se městu, s druhou polovicí své brigády na nádraží a na vrch zálesský***) a převzal zde velení. K dalšímu boji však již nedošlo.

Po 7. hodině odtáhly brigády Kneblova a Mondlova k Vestci a k Dubenci. Brigáda Wimpffenova s bar. Gablenzem v čele dříve již dorazila do Litiče. V 9 hodin odtáhl i generalmajor Fleischhacker k Záloňovu a dělostřelecká záloba k Myřejovu a Laužovu.

---

*) Na hřbitově jest mimo jiné pomník, pod nímž dle nápisu, na něm se nalezajícího, odpočívá 115 Prušáků a 230 Rakušanů, padlých dílem v boji o Dvůr Králové, dílem podlehnuvších v kralodvorských lazaretech ranám v bitvě kralohradecké utrpěným. Hroby pod topoly u mostu Hořejšího označeny byly křížky dřevěnými, kteréž časem zmizely. Na jednom z křížků těch byl nápis, že pod ním odpočívá 1 rakouský důstojník s 15 vojíny rakouskými, padnuvšími v Králové Dvoře; na jiném křížku byl nápis, že tu pohřben jest pruský bubeník Siebert, kterýž po srážce kralodvorské při — vytahování sudů ze sklepů pivovaru kralodvorského přišel o život.

**) Na hřbitůvku tom jest pomník, na němž čteme tento český nápis: „Postaveno z milodarů vojínům v bitvě kralohradecké raněným a na kralodvorském nádraží zemřelým“. Křížky z hrobů kolem pomníku v lese roztroušených z větší části již zmizely.

***) *Na vrchu zálesském* byl také r. 1778 hlavní tábor armády císařské, když pruský král Bedřich II., vtrhnuv k vůli sporu o dědictví bavorské u Náchoda do Čech, položil se táborem u Vlčkovic (Wölsdorf), vesnice to asi míli na jihovýchod od Králové Dvora vzdálené. Císař Josef II. obýval tenkráte všecky hořejší komnaty domu děkanského ve Dvoře Králové. Další postup armády pruské byl tehdáž vydatnou střelbou z děl s vrchu zálesského zadržen, načež bez dalšího boje uzavřen byl mír v Těšíně.

K večeru přiblížily se k nádraží kralodvorskému a k Zálesí také dvě brigády a dělostřelecká záloba od rakouského třetího sboru. O 6. hodině stála totiž brigáda Kirchsbergova s dělostřeleckou zálohou za Zábřezí a hned za ní stála pohotově brigáda Procházkova. Sám velitel třetího sboru, arcivévoda Arnošt byl přítomen, aby v pádu potřeby s mužstvem svým zakročil. Jelikož ale nepřítel z Kr. Dvora se nehýbal, za to však větší nebezpečenství hrozilo od České Brusnice a od Zvičiny, zůstavena na noc jen brigáda Kirchsbergova se zálohou dělostřeleckou u Zábřezí, brigáda Procházkova táhla k Zdobínu. Dehtovu a Třebihošti, brigáda Appianova stála částečně u Miletína, částečně u Chroustova, brigáda Benedekova u Tětína.

Téměř současně s bojem o Králové Dvůr svedena

## bitka u Svinišťan.

Pátý sbor pruský pod velením Steinmetzovým hnul se totiž od České Skalice o 2. hodině odpůldne směrem ku Hradišti (Gradlitz). Přednímu voji, jemuž stál v čele generallieutenant Kirchsbach, uloženo, aby u Žliče přešel Úpu a odtud aby se dal na Vestec a Větrník na silnici chvalkovicko-hradišťskou.

Generalmajoru Wittichovi rozkázáno, aby se svou brigádou a spolu i s jízdnou brigádou Wnuckovou kryl levý bok sboru proti Josefovu. Ostatní část sboru měla se dáti za předním vojem Kirchsbachovým na silnici hradišťskou.

Mezi tím, co táhl předvoj sboru Steinmetzova do úžlabiny větrnické — o půl třetí hodině odpolední — vyrazil i gm. Wittich se svou brigádou a dvěma pluky dragounů od brigády Wnuckovy ze Skalice přes Zájezd k Třebešovu. maje v úmyslu pak u Miškolesu dle možnosti opět ku sboru se přidružiti, setkal se však u Třebešova již o půl čtvrté hodině odpol. s předními strážemi rakouského čtvrtého armádního sboru, jenž pod velením Festetičovým takto byl rozestaven: Od brigády plukovníka Poeckha stál odpůldne velkovaraždínský pluk arcivévody Josefa č. 37.*) s dvěma prapory svými ve vsi Svinišťanech, zejména v opevněném dvoře panském. kdežto jeden prapor téhož pluku postaven byl v sadech na severním výběžku vesnice; pluk arcivévody Karla Ferdinanda č. 51.**) (Uhři) stál před Sebučí. osmý prapor myslivců s brigádní batterií postaven byl asi v polovici cesty k cihelnám třebešovským a zároveň umístěna tam byla i jízdná batterie od dělostřelecké zálohy sboru. Ostatní děla této zálohy stála severně od Svinišťan na návrší před ovčínem sebučským — čelem k Miškolesu a Chvalkovicům. Od brigády arcivévody Josefa stál druhý prapor pluku Schmerlingova č. 67. na jižním okraji Svinišťan a blízko něho na silnici skalicko-jaroměřské a v tak zvaných Říčkách postaven třicátý prapor

*) Pluk arcivévody Josefa č. 37. súčastnil se také r. 1878. okupace Bosny a stál zejména v bojích u Senkoviče a Baudin-Ogiaku dne 21. září, kdež asi 7000 povstalců ve výtečné posici proti vojsku rakouskému se bájilo a teprv po pětihodinném boji ustoupilo. Pluk arcivévody Josefa ztratil tu na mrtvých a raněných 5 důstojníků a 163 muže.

**) Roku 1875. stal se majitelem pluku č. 51. arcivévoda Jindřich.

myslivců. Ostatní část brigády stála za batteriemi, umístěnými na návrší jižně od Svinišťan se táhnoucím, odkudž střežiti měly údolí Úpy. Brigáda Brandensteinova (uherský pluk arcivévody Vilema č. 12. a italský pluk velkoknížete Michala č. 26.) ponechána co záloha u Sebuče.

O půl čtvrté hodině odpolední vrazil, jak již podotknuto, pruský gm. Wittich na rakouské přední stráže, na něž dal ihned z dvou děl páliti. Jelikož ale celá jedna batterie rakouská prudce jala se odpovídati, vyslal sice Wittich dvě své batterie a 52. pluk údolím Valovského potoku dále k Miškolesu, 47. pluku dán však rozkaz, aby stanul v Třebešově. Generalmajor Wittich neměl v úmyslu tímto opatřením povzbuditi vážnější boj; když ale rakouská děla neustála na pruská oddělení prudce páliti, soustředil se následkem toho poznenáhlu celý pátý sbor pruský u Myškolesa, aby dle potřeby buď s částí nebo i s celým počtem mužstva svého na postavení rakouské udeřil a tím si další pochod k Hradišti uvolnil.

Asi půl praporu 47. pluku pruského postoupilo zatím k rozkazu generalmajora Witticha podél silnice k Svinišťanům a záhy začala prudká střelba mezi postupujícími střelci pruskými a rakouskými myslivci třicátého praporu, jímž bylo hájiti batterií na blízkém návrší rozestavených a údolí úpské střehoucích.

Pruský pluk č. 52. táhl dále k Miškolesu, zůstaviv jen jeden prapor svůj k ochraně dvou batterií, kteréž se postavily na výšině miškolesské. Sotva že však tyto batterie se objevily na stanovisku tom, uvítány byly prudkou střelbou oněch dvou batterií rakouských k Třebešovu pošinutých. Když pak objevila se i Wnuckova brigáda jízdy pruské na pochodu k Miškolesu, vyjela ještě jedna jízdná batterie rakouská až na 1200 kroků jízdě pruské v bok a obsypávala ji shrapnely.

Pruský generallieutenant Kirchbach následkem této prudké střelby děl rakouských nemohl býti o tom v pochybnostech, že jest na blízku značnější síla vojska rakouského a nařídil z té příčiny, aby brigáda Tiedemannova, která byla již za Větrníkem dorazila k Dlouhé Lhotě, vrátila se k Miškolesu. Dvě batterie umístily se západně od Miškolesa, načež vyhrnul se proti rakouskému postavení směrem k Svinišťanům nejdříve šestý a později čtyřicátý šestý pluk pěchoty pruské.

Rakouské dvě batterie, pošinuté k Třebešovu, zahnaly zatím pruskou jízdu v krytější postavení, načež uvítavše i postupující řady brigády Tiedemannovy deštěm granátů, odejely ku Svinišťanům k ostatním batteriím postaveným za brigádou Poeckhovou, tak že v těchto místech od té chvíle bylo v ohni pět batterií rakouských.

Nepřátelská brigáda postupovala však přece udatně ku předu. Šestý pluk (granátníci) blížil se přes tak zvanou Vinici a pak oupadem Malými Dolci zvaným severnímu cípu Svinišťan, maje zejména namířeno proti dvoru panskému, zdmi obehnanému a zděným špejcharem i zděnými stodolami vydatně krytému. Čtyřicátý šestý pluk postupoval směrem k rozsáhlému ovčínu sebučskému na výšině nad Svinišťany se rozkládajícímu.

Velitel čtvrtého sboru rakouského, podmaršálek hr. Festetič, ačkoliv mu bylo známo, že Benedek nepřeje si v těchto místech naprosto žádné větší srážky s nepřítelem, chtěl přece jen o své ujmě k vůli tomu, aby prý pluky své příliš časným ústu-

pem nedemoralisoval (!), vydržeti a odraziti první útok Prusů, hodlaje teprv pak nastoupiti pochod k Josefovu.

Nepřátelská pěchota — mužstvo šestého pluku — podporována jsouc vydatně pěti batteriemi zatlačila nejprvé po tuhém boji osmý prapor myslivců rakouských a přiblížila se již k samým Sviništanům. Tu vrhl se však pruským granátníkům vstříc ze sadu u dvora první prapor pluku arcivévody Josefa a to s takovou bojechtivostí, že nedbaje ztrát rychlopalbou nepřátelskou způsobených vrazil skutečně až do samých řad nepřátelských, — po zuřivém boji s granátníky pruskými nezbylo však přece zbytkům udatného praporu toho jiného, než před řáděním pruských jehlovek ustoupiti směrem k ovčínu.

Zatím bylo ale již celé levé křídlo brigády Poeckhovy téměř úplně obklíčeno a plukům brigády té kázala nutnost co možno nejrychleji uchýliti se ku postavení brigády Brandensteinovy.

Pruský šestý pluk granátníků a půl praporu od pluku č. 52. udeřil na to na Sviništany; tam ale postavil se jim v zatarasenėm panském dvoře s uznání hodným udatenstvím druhý prapor pluku arcivévody Josefa pod plukovníkem Terstvanským na odpor. U oken špejcharu i za zdenými ploty stojící střelci dobře mířenými ranami vítali útočníky, jimž nastávala horká chvíle. Mezi tím co děla hřímala a pušky rachotily, zavířily bubny pruské k útoku na opevněný dvůr. Kulky pruských jehlovek jen pršely proti dvoru, avšak i odtamtud prudce odpovídáno.*) Z každého okénka šlehaly plameny výstřelů.

S hlučným „hurrá" vrhne se tu jedno oddělení pruské — vedeno jsouc setníkem Jäcklem — proti dvoru, avšak již po několika krocích klesá vůdce k zemi, prohnán jsa čtyřmi kulemi rakouskými a s ním klesá i mnoho jiných bojovníků. Tu však přiblíží se asi na 200 kroků před dvůr nový prapor pruské pěchoty pod velením Bronikovského, prudká rychlopalba zahřmí z řad pruských a hned na to vrhá se vše v divém útoku k vratům stodol. Pionéři rozbíjí prudkými ranami vrata, avšak pruští střelci derou se již i přes zdi do sadů kolem dvora, kdež se statečnými obhajci rozvíjí se zuřivý boj na bodáky, — muž proti muži. Zatím podařilo se i jinému oddělení pruskému dvůr obejíti a vtrhnouti do dvora, tak že zbytkům udatného druhého praporu pluku Josefova jen s těží a po zoufalém zápasu podařilo se uniknouti smrti neb zajetí.

Té chvíle došlo i u ovčína sebucského k boji mezi ustupující brigádou Poeckhovou a sledujícím ji 46. plukem pruským, při čemž stiženy byly značnými ztrátami též dva prapory pluku Schmerlingova od brigády arcivévody Josefa, kteréž přitrhly ustupující brigádě Poeckhově ku pomoci.

Nepřítel, zmocniv se výšiny u ovčína, obrátil se čelem k silnici a udeřil nyní i v bok prchajícím plukům rakouským; zejména octl se tu v strašném ohni první prapor pluku arcivévody Josefa a byl zde tak sevřen, že velká část mužstva jeho padla aneb byla zajata a též praporec jeho dostal se nepříteli do rukou.

Celkem ztratil pluk arcivévody Josefa jen u Sviništan mrtvých, raněných a zajatých 29 důstojníků a 1114 mužů. (Pluk ten postavil pak

*) Na zdech špejcharu dosud spatřiti lze nesčíslné stopy kulek pruských.

svým r. 1866. padlým soudruhům na návsi ve Sviništanech přede dvorem mohutný pomník rekovných obhajců dvora sviništanského důstojný.)*)

U Sebuče bylo té chvíle půl praporu nepřátelského, postupujícího podél silnice chvalkovické dvěma setninami pluku Michalova a druhým praporem pluku Vilémova od brigády Brandensteinovy odraženo.

Po boji ustoupila brigáda arcivévody Josefa nejprvé jen k Dolanům, brigáda Brandensteinova postavila se v levo od ní směrem ku Krabšicům a brigáda Poeckhova zaujala postavení mezi oběma těmito brigádami.

Pruský generál Steinmetz spokojiv se s tímto výsledkem, nehodlal se ale v další boj spouštěti a nastoupil ihned další pochod k Hradišti, zůstaviv jen některá oddělení ku hájení pochodu svého u Sviništan a u ovčína sebučského.

Jenom děla si ještě chvíli s obou stran odpovídala, k 8. hodině umlkla však již střelba úplně.

Čtvrtý sbor rakouský ustoupil pak v plném počtu svém za Labe a sice brigáda Poeckhova u Hořenic, brigáda Brandensteinova u Heřmanic a brigáda arcivévody Josefa v Jaroměři. Most hořenický na to sbořen. Taktéž sbořeny všecky mosty směrem ke Kuksu. V noci dorazil celý čtvrtý sbor na pole mezi Záloňovem a Jaroměří, kdež se rozložil.

Ztráta sboru toho, týkající se hlavně zajatých, obnášela u Sviništan celkem u všech zúčastněných pluků na mrtvých, raněných i zajatých 39 důstojníků, 1411 mužů (z nichž bylo téměř 500 zajato). Jak již podotknuto týká se ztráta tato ponejvíce pluku arcivévody Josefa; poměrně utrpěl pak také 8. prapor myslivců (2 důstojníky a 59 mužů) a pluk Schmerlingův (1 důstojníka a 90 mužů).

Prusové ztratili celkem 15 důstojníků, 379 mužů a 18 koní.

Mezi tím vydány byly z hlavního stanu v Dubenci**) opět nové disposice pro večer dne 29. června.

Z disposicí těch dlužno vyjmouti, že druhý sbor měl ležeti u Záloňova a kdyby nepřítel měl se pokusiti o útok, měl obsaditi lesnatý vrch mezi Záloňovem a Kuksem. Osmý sbor, nad nímž na místě ochuravěvšího arcivévody Leopolda převzal po srážce skalické velení generalmajor Weber měl postaviti se mezi Kašovem a silnicí záloňovsko-litičskou čelem na východ. Šestý sbor státi měl v levo od osmého sboru čelem k severu, desátý sbor mezi Hvězdou a Libotovem také čelem k severu, třetí divise záložní jízdy měla se postaviti v levo za šestým sborem, druhá divise téže jízdy měla zůstaviti hulánský pluk knížete Schwarzenberka u dělostřelecké zálohy, stojící u Třešťova a ostatní část měla táhnouti k Hřibojedům. Třetí armádní sbor zůstati měl ve svém postavení u Miletína. První armádní sbor a Sasové měli se vyhnouti všemu vážnějšímu boji a hleděti, aby co nejdříve dorazili k hlavní armádě.

Zároveň oznámeno, že armáda zůstane ještě příští den v tomto postavení nad Dubencem, aby v místech těch přijala hlavní bitvu.

---

*) Mezi Sviništany a Třebešovem přímo u silnice má také pěkný pomník pruský důstojník v. Prittwitz, nad Sviništany pak označuje malý pískovcový jehlanec hrob jiného důstojníka pruského.

**) V Dubenci ubytován byl Benedek se svým komonstvem a s celou družinou v domě farním.

Benedekovi nebylo té chvíle ještě známo, že zatím bylo již dne 29. června došlo k tuhým srážkám prvního sboru jakož i Sasů s Prusy a sice časně z rána u hradu Kosti a odpůldne u Jičína.

Korunní princ saský i generál Clam-Gallas byli na základě dřívějších informací a nemajíce tušení o událostech u hlavní armády ještě dne 28. června toho náhledu, že celá armáda rakouská dorazí dne 29. a 30. června — k Jičínu. Oba velitelové uznávali toho nutnost, aby Jičín stůj co stůj udržel se v rukou rakousko-saských, pokud hlavní voj rakouský k Jičínu nedorazí. Sasové byli proto pro den 29. června posláni — nikoliv k Jičínovsi, nýbrž k Podhradí u Jičína. Brigáda Piretova od prvního sboru rakouského měla již o 1. hod. po půlnoci vydati se na pochod ku sesílení brigády Poschachrovy na Bradách. Sborová zásoba střeliva měla býti o 3. hodině ráno odvežena k Lochovu a Ostružnu; dělostřelecká záloha měla o $4^1/_2$ hod. nastoupiti pochod k Jičínu. Tam měly o 4. a 6. hodině táhnouti také brigády Leiningenova a Abeleho. Brigáda Ringelsheimova měla teprv k zvláštnímu rozkazu své postavení opustiti a táhnouti pak co zadní voj směrem k Sobotce. Saská jízda, spolu s druhým plukem husarů měly krýti pravý bok sboru.

Brigáda Poschachrova byla jak známo již dne 28. června večer vyslána ku sesílení první divise lehké jízdy u Jičína.

Dle tohoto nařízení daly se brigády prvního sboru rakouského dne 29. června záhy z rána na pochod. Brigáda Piretova a jedna batterie sborové zálohy dorazily již o 6. hodině ráno k severnímu cípu města Jičína, ostatní brigády dorazily vesměs dopoledne na vykázaná jim místa v okolí jičínském.

Brigáda Ringelsheimova rozložena byla v noci ze dne 28. na den 29. června

## u hradu Kosti.

Hrad Kost, náležící hraběti z Mitrovic, stojí se svými četnými patry na zcela osamělé kuželovité skále asi tři čtvrtě hodiny nad Sobotkou v skalnaté, ze všech stran sevřené kotlině, k níž mezi lesy a pískovcovými skalami vede silnice od Turnova k Sobotce.

Na cestě k Podolu stál 26. prapor myslivců, třetí prapor litoměřického pluku krále hannoveránského kryl pravý bok brigády směrem k Rovni; hrad Kost obsazen byl jednou divisí od chebského pluku Württembergova a čtyři setniny téhož pluku obsadily rokli táhnoucí se k Lhotě Rytířové. Zbytek pluku s polovicí batterie stál východně od Kosti u silnice. První a druhý prapor pluku krále hannoveránského s druhou polovicí batterie byly pohotově u Vestce.

Pruské vojsko ležící u Žehrova a Žďáru bylo již dne 28. června večer allarmováno následkem zpráv předních stráží, stojících čelem k lesu podkostskému a sdělujících, že se v lese objevily silné hlídky rakouské. Následkem toho bylo hned v noci nařízeno veliteli 14. pluku, plukovníku Stahrovi, aby se s jedním oddělením dal směrem ku hradu Kosti; oddělení to skládalo se ze dvou setnin druhého praporu myslivců, z dvou praporů 14. pluku pěchoty a jednoho oddělení Blücherových husarů s přiměřeným počtem pionérů.

Byla krásná, jasná noc, když Stahr se svým mužstvem dal se na pochod. Lehounká mlha vznášela se jako průsvitný závoj nad lesem, jímž uprostřed mohutných balvanů vine se dále cesta ku Kosti. Tiše postupovaly řady pruské lesem a svitem měsíce zostřené stíny bojovníků rychle kmitaly se po mýtinách a pasekách zase dále do tmy lesních hlubin. S věží okolních vesnic zaznívala jedenáctá hodina, když tu náhle z temna lesního zakroužil modravý obláček, z obláčku vyšlehl v témže okamžení plamen, výstřel zahřměl velebným tichem nočním a první kulka rakouská zasyčela pruským vojínům kolem hlav. Hned na to ozýval se již rachot pušek rakouských v pravo i v levo.

Předvoj pruský vrazil na nepřátelské hlídky. Záhy začíná býti naproti v lese živo, oheň výstřelů šlehá ze všech stran, kulky vráží do kmenů a rozbíjí větve. Střelci rakouští střílí skoro vesměs příliš vysoko. Rozumí se, že i z pruské strany prudce se odpovídá. avšak také bez značnějšího výsledku.

O 1. hodině s půlnoci konečně boj utichl; střelci rakouští zmizeli v temnu lesa a také plukovník Stahr od dalšího boje upustil, hodlaje vyčkati rána, aby pak boj tím důrazněji obnovil.

Ku třetí hodině bledl měsíc, růžový zábřesk jitra zakmitl se na východě, ptactvo probouzelo se v korunách. Sotva že však kmeny a skály objevily se ze stínu noci ve světle denním, začal zápas znovu. Útok převzali nejprvé pruští myslivci, vedeni jsouce majorem Garreltsem. Avšak na všech stranách, za každou skalou, za každým téměř kmenem objevovaly se chochole vlající na kloboucích myslivců rakouských, všude začalo býti živo. Myslivci 26. praporu statečně odráželi útoky pruské. Teprv k 5. hodině ranní, když nepřítel obcházel levý bok postavení udatného praporu toho, opouštěli chrabří myslivci rakouští svá stanoviska a couvali ku hradu, jehož věž zasmušile se dívala na boj zuřící dole v údolí. I při tomto ústupu často se ještě udatní myslivci shlukli, na chvíli stanuli a poslavše za nimi postupujícím řadám pruským dobře mířenou salvu vstříc, zmizeli zase za stromy, aby opět na jiném místě se objevili. Vždy v určitějších rysech objevoval se vojínům pruským hrad Kost, čím víc a více se mu blížili. Ještě jednou však pokusili se myslivci 26. praporu rakouského o zadržení postupu pruského. S hlučným „hurrá" vrhli se s bodákem napřaženým proti pěchotě pruské, v jich čele se šavlí vzhůru vztýčenou a hlasitě je k udatnosti povzbuzuje setník Rudolf Blatteis. V řadách pruských zazní však velení k palbě, v děsné monotonii hřmí prudké salvy statným hochům vstříc, — setník Blatteis klesá na smrť raněn k zemi, — útok myslivců olovem pruských zadovek zmařen.

Zvolna ustupovali pak myslivci ku hradu; prošedše hradem seřadili se za plukem vévody Württemberského. Té chvíle vyrazil již jeden prapor pěchoty pruské z lesa a dral se srdnatě vzhůru ku bráně hradu, odkudž se mu ale sypal dešť kulí vstříc, tak že za nedlouho opět couvl. Za chvíli útok obnoven, ale i ten ohněm pluku Würtembergova odražen. Teprv o půl sedmé hodině obdržel generalmajor Ringelsheim rozkaz, aby nastoupil zpáteční pochod, jelikož té doby byly již ostatní oddíly sboru Clam-Gallasova Sobotkou prošly a Ringelsheim měl za úlohu, hrad Kost jen tak dlouho udržeti, pokud by celý ostatní sbor od Sobotky k Jičínu neodtáhl. Následkem toho stanovisko dosud hájené zvolna

opuštěno a po 7. hodině oznamovalo hromové „hurrá“, že Prusové vnikli do prázdného již hradu. — Brigáda Ringelsheimova dorazila pak přes Sobotku do Jičína o 1. hod. odpůldne, ztrativši u Kosti na mrtvých a raněných 5 důstojníků a 72 muže — vesměs od 26. praporu myslivců. Prusové ztratili 1 důstojníka a 13 mužů. Padlým důstojníkům postaven u myslivny pomník.

Co se týče vojska saského, dorazila o 10. hodině divise Stieglitzova a divise jízdy k Podhradu, kdež je stařičký král Jan očekával; divise Schimpffova ležela táborem mezi Kostelcem a Jičinovsí.

Velitelství Sasův i prvního armádního sboru rakouského v klamném domnění, že Benedek dosud trvá na svém úmyslu, doraziti s celou silou svou dne 29. a 30. června k Jičínu, — odhodlalo se, když do 2 hodin nedošla žádná opáčná zpráva, k vytrvalému hájeni Jičína, pokud by od hlavní armády nedošla vydatná posila.

Následkem toho postavena jest brigáda Poschachrova na Bradech a brigáda Piretova na návrší před městečkem Železnicí; brigáda Leiningenova byla určena k sesílení brigády Poschachrovy a postavila se za ní pod vrchem blíže Rybníčku, brigáda Abeleho postavena za Prachovský hřbet a brigáda Ringelsheimova u Lochova. U Dílců měla státi rakouská dělostřelecká záloba a obě divise lehké jízdy. Saská pěchota obsaditi měla z Dílců obce Zámez a Podulš.

K zvláštnímu rozkazu krále Viléma, zaslanému princi Bedřichu Karlovi z Berlína dne 29. června o 7. hodině ráno a obsahujícímu nařízení, aby první armáda co možno nejrychleji hleděla dosíci spojení s druhou armádou, kteráž ačkoliv podnikla mnohé boje vítězné, přece prý jest v postavení dosti ohroženém — blížily se již k Jičínu:

po silnici turnovské pátá divise Tümplingova od Rovenska, čtvrtá divise pod velením Herwartha ml. od Turnova a divise jízdy;

po silnici sobotecké třetí divise pod velením Werderovým od Žehrova a sedmá divise Franseckého od Boseně.

Osmá divise Mansteinova s jednou divisí jízdy ustanoveny jsou do Horního a Dolního Bousova.

Divise Tümplingova vytrhla o půl druhé hodině odpůldne od Rovenska a asi o půl čtvrté vrazil již její přední voj na rakouské hlídky.

Nastala tím památná

## Bitka u Jičína.

Okolí jičínské jest známo pro svou půvabnosť; kamkoliv se oko obrátí, všude setkává se s čímsi, co jest rozkošné na pohled. Tu vidíme malebné skály prachovské, připomínající živé na světoznámé skály abrspašské a teplické (Weckelsdorf), z nich strmí šedé zříceniny, k severu zdvihá se Tábor, Kumburk a Bradlec také s troskami někdejších hradů, pak máme zde homolovité vršky Čeřovku a Zebín, v dáli pak strmí vzhůru Veliš.

Rozkošná tato krajinka, kdez rozseto jest mnoho přívětivých osad,

stala se dne 29. června 1866. jevištěm krvavých událostí a sice vedl se osudný zápas nejvíce v trojhranu mezi Jičínem a Lochovem, Lochovem a Železnicí, Železnicí a Jičínem, v kterémžto trojhranu byla pole skropena krví tisíců padlých a raněných bojovníků obou armád.

Brigády sboru generála hr. Clam Gallasa měly vykázaná jim stanoviska takto obsazena:

brigáda Piretova stála s prvním a třetím praporem kralohradeckého pluku velkoknížete Konstantina č. 18.*) v městečku Železnici a s prvním a druhým praporem italského pluku arcivévody Zigmunda č. 45. a batterií na návrší Těšínském. Zbytek brigády stál co záloha na silnici za Železnicí.

Od brigády Poschachrovy stál uherský pluk krále pruského č. 34. s batterií děl na východ a polský pluk bar. Martiniho č. 30. na sever od Brad. Oba tyto pluky vyslaly po jednom praporu ku předu, aby rozvinul se v řetěz harcovníků, kteří obsadili pak okraj lesa směrem k Jinolicům a Podulší.

K brigádě Poschachrově družila se na levém křídle brigáda Abele-ho. Plzeňský pluk — tenkráte Khevenhüllerův č. 35. — stál na vrchu severně od Prachova, ostatní část brigády (pluk Ramminguv č. 72. a 22. prapor myslivcův) stála za vrchem čelem k Lochovu.

Brigáda Ringelsheimova stála u silnice u Horního Lochova a sice litoměřický pluk krále Hannoveránského č. 42. s batterií děl v prvním šiku na svahu prachovských skal; ostatní část brigády stála směrem k Vohavči, kdež postaven také třetí pluk saské jízdy a pluk rakouských husarů Mikulášových.

Brigáda Leiningenova postavena do zálohy za Brada, jenom dvě děla vyslána jsou hned při začátku boje ku předu.

Směrem k Libuni po obou stranách silnice turnovské rozestavila se dělostřelecká záloha a za ní rozvinula se první divise lehké jízdy a sice brigáda Fratričevićova na západ od silnice směrem k Rybníčku, druhé dvě brigády — totiž brigády Appelova

---

*) Pěší pluk č. 18. založen byl již r. 1682. Byloť roku toho císařem Leopoldem I. vzhledem k hrozícímu nebezpečenství války s Turky nařízeno, aby zřídilo se šest nových pluků, mezi nimiž byl i nynější 18. pluk. Poprvé stál pluk ten v ohni dne 26. srpna 1683. u Raasdorfu proti Turkům. Od toho času účastnil se celkem 282 bojů a půtek a ztratil úhrnem 493 důstojníky a 17.994 muže, dílem mrtvé, dílem raněné. Pluk bojoval v tureckých válkách od roku 1683. až do r. 1688., ve španělské válce od r. 1689.—1734., ve válce s Turky 1737.—1738., v rakouské válce o posloupnosť od r. 1741.—1748., v sedmileté válce od r. 1756.—1763., ve francouzských válkách od r. 1792.—1797., v Napoleonských válkách od 1799.—1815. (zejména utrpěl u Trochtelfingen, u Asprů, u Ogrunč a Lipska), v italské válce 1848. (zejména vynikl u Vicenzy), v Uhrách r. 1848.—49., — účastnil se okupace podunajských knížectví r. 1854. a r. 1859. bitvy u Solferina. O účastenství jeho ve válce 1866. obšírněji zde se vypravuje. Před válkou ležel pluk ten hlavně v Uhrách; po válce byl v Josefově, pak ve Vídni a posléze v Linci, kdež v srpnu 1882. skvělým způsobem oslavena byla 200letá památka založení pluku toho. V polovici měsíce září vrátil se 18. pluk do své domoviny, do Hradce Králové se svým plukovníkem, arcivévodou Bedřichem, jemuž jakož i mužstvu dostalo se zde skvělého uvítání. Ruský velkokníže Konstantin jest majitelem pluku toho od 30. prosince 1818; před tím byl majitelem jeho podmaršálek bar. Max. Reisinger z Reisingenů (1810.—1818) a před ním (1821.—1840) hr. Václ. z Lilienbergu.

a Wallisova — v úpadě nad Cidlinou u obce Dílců a sice brigáda Appelova v pravo od vsi a brigáda Wallisova za ní — blíže k Valdicům. Skoro ve všech těchto postaveních vojsko rakouské vařilo si pokrmy, když pruská divise Tümplingova vyrazila z obce Knižnic.

Batterie dělostřelecké zálohy, pak děla brigád Poschachrovy a Fratričevičovy a později i Wallisovy jaly se ihned obsypávat postupující řady pruské deštěm granátů; proti tomuto množství děl rakouských mohl generallieutenant Tümpling vyslati z počátku jen dvě batterie. I rozhodl se tu bez meškání, že učiní vydatný útok svou pěchotou na pravé křídlo postavení rakouského. Mezi tím, co děla z obou stran proti sobě hřímala, vyslal gen. Tümpling,*) naznačiv všem svým praporům za cíl směru věž jičínskou, ihned dva prapory svého předvoje — od 12. a 48. pluku — pak devátou brigádu pod generalmajorem Schimmelmannem a hulánský pluk č. 3. údolím Cidliny směrem k Zámezu a Dílcům. Údolí to bylo dobrým úkrytem před granáty rakouskými a zároveň poskytovalo výhodnou možnost k obejití pravého křídla rakouského. Současně daly se dvě setniny granátnického pluku č. 8. jakož i 18. pěší pluk směrem k Jinolici a Javornici; granátnický pluk č. 12. a jedna batterie zůstaly v záloze u Knižnic.

Když blížil se nepřítel k Zámezi, ustoupily na pravém křídle dělostřelecké zálohy stojící dvě batterie rakouské směrem k Železnici, vidouce tam postavení své již z pravého boku silně ohroženo. Nepřítel za nedlouho také skutečně do Zámeze vtrhl a batterie brigády Appelovy, kteráž nevědouc, proč řečené dvě batterie postavení své — jinak výhodné — tak kvapně opustily, po nich posici tu zaujala, octla se tu v situaci velmi nebezpečné a teprv když k rozkazu plukovníka Appela blížil se celý pluk husarů Lichtenštejnových č. 9., ucouvly řady nepřátelských harcovníků, směřujících již k batterii, zase do vsi.

Zatím postoupily i oba pluky jízdné brigády Wallisovy — totiž dragounský pluk prince Savojského č. 1.**) a husarský pluk krále pruského č. 10. — a spolu s mužstvem husarského pluku Lichtenštejnova hotovily se k obrané první čáry postavení rakouského, očekávajíce brzké vystřídání pěchotou saskou. Mužstvo několika škadron sesedlo i s koní a obsadilo vršek mezi Luňáčkem a Zámezí, hodlajíc se zde pokud možno střelbou udržeti. Hrdinský tento úmysl nedal se ovšem dlouho prováděti, ačkoliv i jiná oddělení pluků těch současně koňmo na nepřítele dorážela. Když k šesté hodině blížily se silnější zástupy nepřátelské, nezbylo udatným jezdcům, než co nejrychleji vsednouti na koně a pod záštitou na nepřítele prudce udeřivších husarů Lichtenštejnových ustoupiti dílem za Dílce, dílem až ku

---

*) Gen. Tümpling (nar. 1809.) náležel k armádě pruské od r. 1830. Karieru svou učinil hlavně v štábu generálním. Roku 1854. byl plukovníkem, r. 1863. generallieutenantem. R. 1864. vedl pátou divisi do války s Dánskem a r. 1866. s Rakouskem. Ve válce s Francií roku 1870.—71. stál co generál kavallerie v čele šestého armádního sboru; nenaskytla se mu však žádná větší příležitosť, aby se mohl jako jiní generálové pruští vyznamenati.

**) Nyní dragounský pluk č. 13. Jméno prince Savojského má pluk ten, doplňovaný v Staré Boleslavi, podržeti na věčky časy.

Kartouzům, ztrativše při tom mnoho udatných soudruhů. Také husaři Lichtenštejnovi, provedše hrdinský útok, za značných ztrát ustoupili za Dílce. Brigáda Fratričevičova setrvala zatím na svém dosavadním stanovisku na západ od silnice.

Batterie rakouské zálohy dělostřelecké hleděly sice prudkou palbou všemožně zdržeti postup nepřítele, ten však, používaje všech naskytujících se výhod půdy, dral se přece jen stále ku předu, dospěv již až k Dílcům, Podulši a Jinolici. V Podulši stála v hlavní části vesnice, pokud leží na východ od silnice, jenom jedna setnina pluku bar. Martiniho, kteráž zde ovšem na dlouho nedovedla se udržeti proti přesile pěchoty pruské, za to ale v západní části vesnice udatně odrážel útok nepřítele druhý prapor rakouského pluku krále pruského, sesílený ještě třemi setninami téhož pluku.

Té doby dorazily i do Jinolic dvě setniny nepřátelské pěchoty a strženy byly ihned v boj s odděleními brigády Poschachrovy.

Osmnáctý pluk pruský táhl zatím přes Javornici a dorazil až k bažinaté louce před lesíkem, rakouskými myslivci obsazeným, a vyslal sedm setnin přes Březku směrem k Prachovu, aby hleděly postavení rakouského středu obejíti. Setniny ty vrazily ale u Prachova na dva prapory pluku Khevenhüllerova č. 35. od brigády Abeleho, s nimiž zapředly se v prudkou střelbu, kteráž dlouho neměla pro žádnou stranu jiného rozhodnějšího výsledku, než že postup setnin pruských byl zastaven.

Nepřátelská divise Tümplingova stála nyní rozvinuta v délce asi 6000 kroků od Březky přes Jinolice, Podulš, Dílce až k Zámezi a měla v záloze k disposici již jen dva prapory. Důstojníci pruští toužebně pohlíželi v pravo, nejeví-li se známky, že blíží se bojišti i třetí divise pruská, na jejíž součinnosť gen. Tümpling zajisté při zahájení boje se spoléhal.

Byltě také celý dosavadní boj teprv jaksi předehrou dalšího zápasu a vlastní bitka rozpředla se plným ohněm, když i královské vojsko saské dostavilo se na bojiště, aby udeřilo na osadu Dílce.

Bylo asi půl 7. hodiny večer, když dorazila saská divise Stieglitzova za Jičín, načež ihned byla saským korunním princem Albertem kommandována k útoku. Pěchota saská skutečně vnikla do Dílců, obsadila obec tu třemi prapory a dva prapory postaveny jsou do stromořadí na východ od vesnice, vedoucího směrem k městečku Železnici.

Současně postupovala od Železnice i rakouská brigáda Piretova směrem k Zámezi. Při tom stala se však trapná nehoda, že třetí prapor italského pluku arcivévody Zigmunda jal se páliti do Sasů, postavených v stromořadí u Dílců, v domnění, že jsou to Prusové.

Zatím blížily se již k Dílcům nové síly pruské, — zejména osmý granátnický pluk a čtyřicátý osmý pluk — a s těmi podstoupili Sasové tuhý boj.

Zatím bylo ale již i na silnici sobotecké došlo k tuhé srážce.

Pruská třetí divise — Pomořané — pod velením generallieutenanta Werdera,*) přicházejíc od Sobotky, vrazila o 5. hodině

---

*) Gen. *Werder* nar. r. 1808, vstoupil r. 1825. do armády pruské. Co poručík dobrovolně se účastnil výpravy Rusů na Kavkaze r. 1842—43. Roku 1859. stal se plukovníkem, r. 1863. generalmajorem a r. 1866. generallieutenantem

u Horního Lochova na rakouskou brigádu Ringelsheimovu, kteráž tvoříc nejkrajnější levé křídlo celého postavení rakousko-saského, rozestavena byla dílem v polích před Horním Lochovem, vesnicí to táhnoucí se na sever od silnice směrem k skalám prachovským, dílem po obou stranách silnice jižně od Horního Lochova.

Divise Werderova skládala se z $11\frac{1}{2}$ praporu řadové pěchoty, z jednoho praporu myslivců, čtyř škadron husarů Blücherových, 24 děl a jednoho praporu zákopníků.

Sotva že přední voj pruský vytrhl z Vohařic, — vesničky to ležící u silnice na západ od Lochova, — uvítán byl z děl rakouských, postavených na výšině nad silnicí soboteckou — severně od osady Vohavče a východně od Horního Lochova. Dvě setniny pruského čtyřicátého druhého pluku nedbajíce střelby z děl rakouských vnikly od Vohařic do lesa na sever od silnice majíce namířeno k Hornímu Lochovu, dvě setniny myslivců pruských a první prapor čtyřicátého druhého pluku s jednou batterií děl zabočily na pravo (jižně) od silnice k návrší sv. Anny a čtyři setniny téhož pluku obsadily ves Dolní Lochov. Tento postup pěchoty pruské děl se — jak již praveno — za pravého deště granátů rakouských; za nedlouho ale jala se i pruská děla vydatně odpovídati.

Z Dolního Lochova pokusil se pak nepřítel několikráte o další postup, všecky tyto pokusy byly ale zmařeny prvním a druhým praporem litoměřického pluku krále Hanoveránského č. 42., kteréž stojíce mezi Dolním a Horním Lochovem za silnicí, udatně se zde držely až do 8 hodin večer. Za to však podařilo se setninám pruským, namířivším lesem k Hornímu Lochovu zatlačiti proti nim vyslané dvě setniny třetího praporu téhož pluku, kteréž po delším boji viděly se nuceny ustoupiti do vsi; tam ale postavily se opět spolu s ostatním mužstvem svého praporu hrdinsky na odpor a zapudily pruskou pěchotu zase zpět do lesíka západně od H. Lochova. Když pak objevil se od Prachova ještě první prapor pluku Rammingova a 22. prapor myslivců od brigády Abele-ho, byl nepřítel i z lesa vypuzen a couval směrem k Vohařicům. Také batterie pruská, kteráž vyjela na silnici k Dolenímu Lochovu, viděla se nucena ustoupiti.

Generallieutenant Werder, setkav se s takovýmto odporem, sáhl k obvyklému manévru pruské taktiky, — vyslal totiž druhý prapor druhého pluku granátnického od brigády generalmajora Januschowského do Dolního Lochova k sesílení stojících tam již setnin pruských, — jiné tři prapory pěchoty a pluk husarů Blücherových obdržely rozkaz, aby táhnouce přes návrší u sv. Anny se stojícími tam již

---

a velitelem třetí divise, kterouž vedl pak do boje u Jičína a u Králové Hradce. Ve válce r. 1870. byl velitelem sboru Štrassburk obléhajícího; když generál Uhrich, statečný obhajce Štrassburku, konečně uznal další odpor za nemožný a kapituloval, povýšen byl Werder za generála pěchoty a svěřeno mu velení nad nově zřízeným čtrnáctým armádním sborem; obsadiv v měsíci říjnu Dijon, zadržoval postup Garibaldiho, když pak blížila se armáda Bourbaki-ho, ustoupil k Belfortu, kdež v třídenní bitvě proti útoku Francouzů se udržel. Po válce ustanoven byl za velitele badenského armádního sboru v Karlsruhe a vyznamenán velkokřížem železného kříže a národní odměnou.

odděleními pruskými se spojily a pak aby postoupivše dále k Vostružnu postavení rakouské obešly a odtamtud pak čelný útok pruský útokem na levý bok rakouský podporovaly.

Generalmajoru Ringelsheimovi*) neušly však tyto podezřelé pohyby v postavení pruském. Nahlídnuv, o co se jedná, vyslal bez meškání proti praporům pruským, postupujícím přes návrší sv. Anny čtyři děla na výšinu nad Vohavcem, zároveň pak vyslány jsou první a třetí prapor chebského pluku vévody Württemberského číslo 73. a 26. prapor myslivců, kterýž se byl již u Kosti statečně držel, proti proudům pruským levý bok brigády Ringelsheimovy valně ohrožujícím. Také v záloze stojící jízda saská měla se připraviti k útoku, k němuž ale pro nepříznivé poměry půdy nedošlo. Řečeným třem praporům, ale podporovaným vydatně dělostřelbou, podařilo se skutečně nepřítele v nížině u Vostružna zaraziti, kdežto i přímý postup nepřítele hrdinsky byl zdržován. Brigáda Ringelsheimova vůbec v tomto boji proti značné presile se vyznamenala vytrvalostí a udatností, ačkoliv již předešlé noci proti nepříteli u hradu Kosti tuhý podstoupila boj a od té chvíle ještě ani řádného odpočinku a občerstvení nedoznala.

Zatím dorazil místo očekávaných armádních sborů Benedekových do Jičína Benedekem vyslaný major hrabě Sternberg se známým nám již rozkazem, jímž se nařizuje, aby Sasové a první armádní sbor rakouský hleděli co možno nejdříve spojiti se s hlavní armádou a vyhnouti se všem vážným srážkám s nepřítelem.

Bylo právě $7^1/_2$ hod. večer.

Učiněna jsou bez odkladu opatření, aby boj poznenáhlu byl přerušen a aby nastoupil se ústup pokud možno spořádaný.

Dříve nežli byly ale k tomu směřující rozkazy všem velitelům bojujících brigád dodány, přiblížila se devátá hodina, mezi čímž ovšem skoro na všech místech bojiště bylo s různým štěstím dále bojováno.

Dle disposicí pro ústup učiněných měly po ukončeném boji v noci zaujmouti postavení:

brigáda Ringelsheimova u Podhradí, brigády Abele-ho a Leiningenova blíže Jičína.

Brigáda Piretova měla udržeti se v Železnici a saská divise Stieglitzova měla obsaditi Jičín.

Jízda Edelsheimova státi měla za Jičínem. Saská jízda obdržela v 9 hodin večer rozkaz, aby postavila se k záštitě všeobecného ústupu na západ od Jičína čelem proti Sobotce a saská divise Schimpffova státi měla u Jičinovsi.

V tomto postavení měly všecky pluky rakouské i saské míti odpočinek až do 3 hodin ráno, načež měl se nastoupiti další ústup a sice sbor rakouský měl táhnouti k Miletínu a Hořicům, Sasové k Smidarům.

---

*) Generalmajor Jos. *Ringelsheim* získav si zvláště v této bitce svou obezřelostí a vytrvalostí čestného jména, povýšen byl po válce za podmaršálka a později i za polního zbrojmistra. Po řadu let byl komandujícím v Sedmihradsku a pak v Brně. R. 1876. jmenován byl majitelem lvovského pluku č. 30.

Vše to dopadlo ale jinak.

Saská divise Stieglitzova, obdrževši rozkaz k ústupu, opouštěla poznenáhlu Dílce, kdež se byla udatně držela, směrem k Zebínu, neustále jsouc ještě zapředena v prudkou střelbu s nepřítelem, jenž byl právě před tím se značnou silou opět na Dílce udeřil. Zejména střelecký prapor 48. pluku pruského, veden jsa majorem Zilinickým, při tomto útoku na Dílce se vyznamenal. avšak též Sasové v boji tom hrdinsky se bili, utrpěvše ovšem velikých ztrát. Zejména byl tu smrtelně raněn statečný saský plukovník Boxberg, jenž sedě na koni stále mužstvo své k vytrvalosti napomínal; rovněž byl těžce raněn i plukovník Ludwiger. Obdrževše rozkaz k ústupu, opouštěli Sasové Dílce v pořádku a za stálého boje. Když byli Prusové Dílce opět obsadili, udeřil pluk rakouských husarů Hessen-Kasselských na několik setnin pruských z obce té dále za Sasíky postupujících, byl však uvítán tak prudkou střelbou křížovou, že nezbylo mu než od útoku upustiti a vrátiti se v postavení kryté.

Ve čtvrť na 9. hod. dorazili Sasové až ku dvoru zebínskému, načež spořádavše se odtáhli k severnímu výběžku Jičína.

Brigáda Piretova postupovala, jak již dříve jsme se zmínili, krátkou dobu před tím, nežli došel ji rozkaz k ústupu, směrem na Zámez, aby udeřila na stojící tam pěchotu pruskou útokem. Avšak pruské prapory osmého granátnického pluku a některá oddělení čtyřicátého osmého pluku, ustoupivše v kryté postavení, v rozhodném okamžiku spustili tak vražednou palbu řadovou zejména proti pluku velkoknížete Konstantina, že útok byl krvavě zmařen. Mužstvo pluku brigády Piretovy bylo tímto hrozným uvítáním uvedeno v nemalý zmatek. Brigáda Piretova ustupovala pak směrem ku Kartouzům, při čemž ještě pluk Konstantinův znepokojován byl jízdou pruskou, tak že nucen byl seřaditi se v čtverce. Dvě děla brigády byla by málem padla u Cidliny nepřátelské jízdě do rukou, byla však jednou škadronou dragounů prince Savojského zachráněna. Dragounové ti konali vůbec osmnáctému pluku pak i při ústupu za noci velmi vydatné a prospěšné služby.

O půl desáté hodině vrazily ustupující pluky brigády Piretovy — do Jičína. Městečko Železnice, kde měla brigáda ta dle učiněných disposicí přenocovati, zůstalo tedy neobsazeno.

Brigádě Poschachrově dařilo se v 8 hodin, když došel ji rozkaz k ústupu, dosti dobře. Sesílena jsouc dvěma prapory pluku Gyulayova č. 33. od brigády Leiningenovy, brigáda ta zvolna postupovala a jedna divise udatných myslivců „osmnácté chasy“ zmocnila se i obce Jinolic. Když však došel náhle rozkaz k couvnutí, bylo velmi nesnadno rozkaz ten v pořádku provésti a nastal tím skutečně veliký zmatek, jehož osmnáctý pluk pruský vydatně vykořistil.*) Zmatek byl tak veliký, že jednotlivá oddělení brigády té stála ještě v 10. hodin na Bradech u Podulše, kdežto hlavní síla brigády byla již u města, ba již i za městem.

Brigáda Leiningenova dorazila k Jičínu k deváté hodině.

Brigáda Abele-ho ustupovala k Jičínu dvěma proudy, cestou přes Holín a po hlavní silnici. Dva prapory pluku Khevenhülle-

---

*) Pluk ten vyznamenal se také r. 1864. před *Düppelem*.

rova u Prachova ústup ten kryly a udatně bodákem odrazily prudký útok pronásledujících je setnin řečeného již osmnáctého pluku pruského.

Brigáda Ringelsheimova nastoupiti mohla ústup k Jičínu teprv o 9. hodině večer. Ačkoliv situace brigády byla velmi ohrožena a nebezpečenství úplného obklíčení přesilou pruskou nemalé, uznal přece generalmajor Ringelsheim za dobré, pozorovav dle střelby děl a dýmu, že pravé křídlo rakouské couvá, vydržeti — pokud jen bude možno — útoky nepřítele a zadržeti tak jeho postup k Jičínu, pokud by pravé křídlo rakouské ústup městem úplně neprovedlo. Byla to úloha rovněž tak důležitá, jako nesnadná. Jednotlivé setniny měly se zde bíti proti celým praporům a dlužno vytknouti, že mužné také vytrvaly v tomto nerovném boji, pokud generalmajor Ringelsheim nedal rozkaz k ústupu, při kterémž prudce byly nepřítelem pronásledovány. Jelikož té doby obec Vohaveč, kterouž měla brigáda ustupovati, vzňala se plamenem, bylo nuceno mužstvo Ringelsheimovo couvati širým polem. Za neustálého boje s postupujícím za ní nepřítelem, kde zápaseno bylo v pravém slova smyslu od domu k domu, od zahrady k zahradě couvala udatná brigáda zůstavujíc množství mrtvých a raněných soudruhů k Jičínu, kdež pak jižně za městem na pražské silnici poněkud zase se spořádala.

V městě samém, kudy většina rakouských pluků s povozy, s děly a s ostatním příslušenstvem se hrnula, nastal té doby veliký zmatek, jenž valně byl ještě zvýšen noční tmou.

Jen s velikým namáháním podařilo se konečně vypraviti skoro všecky pluky a povozy z města po silnicích vedoucích k Miletínu a Smidarům, tak že bylo v 11 hodin město rakouským vojskem již úplně vyklizeno. Jaký nepořádek tím ale u vojště samém nastal a jak noční tmou byl ještě zvýšen, nelze vypsati. Každý pluk byl rozptýlen ve množství hloučků, útěk byl děsný a zmatek všeobecný.

O provedení disposic původně k ústupu vydaných nebylo té chvíle již ani řeči.

Velitel prvního sboru, generál Clam-Gallas meškal o půl desáté hodině před městem na rozcestí silnic turnovské a sobotecké, načež vrátil se do města, aby vydal písemné rozkazy k dalšímu ústupu. Nebyl však ještě na náměstí se sestavováním těchto rozkazů hotov, když ordonační důstojníci přinesli mu té chvíle téměř ještě k víře nepodobnou zprávu, že Prusové vnikli již do města.

Clam-Gallas, — jak i ve zprávě generálního štábu lze se dočísti, ještě otálel a odejel teprv, když opět a opět důrazně byl na to upozorňován, že hrozí mu již svrchované nebezpečenství zajetí, neopustí-li ihned město. Sotva že octl se Clam-Gallas za branou na Valdickém předměstí, zahřměly také již řadové salvy pruských jehlovek na náměstí jičínském.

Bylo té doby čtvrť na 12. hod. před půlnocí.

Když byla totiž většina rakouských pluků město opustila, blížil se nepřítel od severu i od západu k městu. Od severu táhl generalmajor Kamienski, jenž byl místo raněného generallieutenanta Tümplinga převzal velení nad pátou divisí pruskou, s pěti prapory pěchoty po silnici k městu, kdežto jiné tři papory, překročivše u Kbelnice Cidlinu blížily se také k severnímu cípu města. Od západu táhl k Jičínu hlavní voj

třetí divise pruské a jeden prapor granátnického pluku č. 2. první vrazil do města a bez boje octl se až na náměstí. Hned na to ale vrazila také jedna brigáda Sasů do města a čtrnáctý prapor saský udeřiv udatně na Prusy zase je z náměstí vypudil. Po 12. hodině opouštěly však již i poslední setniny saské město, při kteréžto příležitosti ještě čtvrtý prapor saských myslivců udatně se bil s Prusy, hrnoucími se té doby již všemi ulicemi od severu i od západu do města.

Obyvatelstvo jičínské vidouc vojsko rakouské na ústupu, dalo se také z větší části na útěk. Všecko kvapilo v divém zmatku v noční tmě dílem k Hořicům, dílem k Čejkovicům.

Nebe zarděno bylo září hořících vesnic; vypukl oheň kromě ve Vohavči též ve Voháricích, v Knižnicích, v Jinolicích a Kněževsi.

Tím, že vtrhli Prusové tak záhy do Jičína, octla se rakouská oddělení, kteráž neobdrževše v čas rozkaz k ústupu, stála ještě téměř v 10 hod. na Bradech, v situaci zoufalé. Prvnímu a druhému praporu pluku Gyulayova, kteréžto prapory byly — jak známo — vyslány brigádě Poschachrově ku posile, vůbec ani rozkaz k ustoupení nebyl dodán a prapory ty opustily proto své stanovisko u Brad teprv po 10. hod. večer, vidouce se již téměř ze všech stran obklíčeny. Cestou k Jičínu setkaly se tyto dva prapory ještě s jedním praporem pluku Khevenhüllerova*), jenž také ve tmě bloudil po bojišti, hledaje svou brigádu. Tyto tři prapory táhly pak společně k Jičínu, kdež byly ale již všecky vchody do města nepřítelem obsazeny. Ubozí vojínové pokusili se tedy o to, obejíti město a dostati se tak za Jičínem na silnici k Hořicům, byli v tom ale silným oddělením páté divise pruské napadeny, útokem bodákovým rozehnány, velká část jich zatlačena do rybníka a ostatní padli skoro vesměs do zajetí.**)

Po půlnoci střelba u Jičína umlkla úplně.

Brigády rakouské táhly skoro po celou noc v největším zmatku dílem k Miletínu a Hořicům, dílem ku Smidarům, kamž ubírali se poměrně ještě v nejlepším pořádku i Sasové.

Ztráty rakouského vojska v boji u Jičína byly velmi značné:

---

*) Pluk Khevenhüllerův, doplňován v Plzni, má nyní svým majitelem polního zbrojmistra bar. Jos. Filippoviče.

**) Při této smutné příležitosti udála se velmi zajímavá episoda. Když totiž nebozí vojínové rakouští vehnáni byli do rybníka a obromné množství jich zajato, byl mezi těmi, jimž dostalo se chladné lázně v rybníce jičínském, i praporečník druhého praporu pluku Gyulayova, Slovák Jan *Kopanica*. Stoje až po krk ve vodě skryl rychle praporec pod hladinu a hlavu do vysokého rákosí a zůstal tam ukryt, až nepřítel poněkud se zase vzdálil. Na to sňal praporec ze žerdi, ulomil hrot a svinul praporec kolem prsou na nahém těle. Ve vodě zůstal skoro po celou noc. Teprv k ránu, když byl již celý skřehlý, vylezl na břeh a sklesl na smrť jsa zemdlen do obilí. Neležel však dlouho; Prusové sbírajíce raněné našli jej a odvedli do zajetí. Nejdříve odveden byl s jinými zajatci do Turnova; odtud podařilo se mu ale druhého dne utéci, načež přestrojen jsa za sekáče dostal se šťastně až do Karlína, kdež zachráněný prapor dne 4. července obecnímu úřadu odevzdal. Purkmistr karlínský dodal pak prapor ten náměstku místodržitelství br. Lažanskému. Kopanica odměněn byl později zlatou medalií.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Mrtvých bylo celkem: . . . . | 45 důstojníků, | 445 mužů | a 99 koní. |
| Pohřešovaných, jež možno skoro úplně přičísti k mrtvým: | | 637 „ | a 53 „ |
| Raněných, před zajetím zachráněných: . . . . . . . | 42 „ | 681 „ | a 37 „ |
| Raněných v pruském zajetí: | 46 „ | 1119 „ | a 3 „ |
| Neraněných v zajetí: . . . | 51 „ | 1832 „ | a 30 „ |
| Celkem tedy ztratil první rakouský armádní sbor u Jičína: . . . . . . . . . | 184 důstojníky, | 4714 mužů | a 222 koně. |

Sbor saský ztratil celkem mrtvých a raněných i zajatých 26 důstojníků a 566 mužů.

Ztráty pruské udávají se celkem na 71 důstojníka, 1485 mužů a 56 koní, — mrtvých i raněných.

Z pluků rakouských měl největší ztráty co do počtu pohřešovaného mužstva plzeňský pluk hr. Khevenhüllera č. 35.; ztratilť celkem 20 důstojníků a 1089 mužů. Z tohoto počtu přichází ale 17 důstojníků a 876 mužů na mužstvo padlé do zajetí; bylť, jak výše vypravováno, celý prapor pluku toho zatlačen k rybníku, kde nebylo jiné spásy, než buď se utopiti, nebo dáti se postříleti aneb složiti zbraň. Po té nejvíce utrpěl chebský pluk vévody z Württenbergu čís. 73. od brigády Ringelsheimovy, ztrativ celkem 29 důstojníků a 636 mužů, z nichž bylo ale jen 96 zajato. Ostatní buď padli nebo jsou raněni; druhý pluk téže udatné brigády, totiž litoměřický pluk krále Hannoveránského č. 42. ztratil 26 důstojníků a 272 muže. Pluk Gyulayův č. 33. přišel celkem o 15 důstojníků a 422 muže. Kralohradecký pluk velkoknížete Konstantina čís. 18. měl také velmi značné ztráty; padloť 16 důstojníků a skoro 200 mužů. Celkem ztratil pluk ten 31 důstojníka a 616 mužů, v kterémžto počtu zahrnuti jsou i zajatí 3 důstojníci a 57 mužů. Z ostatních pluků bitvy se zúčastnivších utrpěly mnoho také pluk arcivévody Zigmunda čís. 45. a pluk bar. Martiniho č. 30.

Mezi padlými byl i velitel pluku krále Hannoveránského, plukovník Kolbenschlag z Reinhardtsteinu a major Ekart z Ekenfeldu od téhož pluku, pak major Rudolf Schmidt ze Schwarzenschildu od pluku Konstantinova.

Z pluků pruských utrpěly mnoho pluky čís. 2. (mezi padlými důstojníky i major Rheinbaben), č. 18., č. 8. a 12. Mezi lehce raněnými byl i general Tümpling.

Ještě v noci zřízeny byly v Jičíně v zámku, v kasárnách a některých domech občanských lazarety, kamž dopravováni jsou po celou noc ranění.

Vojsko pruské tábořilo v noci na náměstí, v loubích a po ulicích.

Ráno druhého dne jevilo se vzezření obyvatelstva i města přehrozně změněno. Na Valdickém předměstí, zejména u Valdické brány, kde Sasové naposledy se vítězícím Prusům opřeli, bylo na mnohých místech viděti kaluže krve, i množství mrtvol leželo dosud po ulicích. Domy na náměstí jevily také patrné známky nočního boje.

Vojáci pruští, unaveni jsouce pochody a bojem, leželi v úplném obleku v zaprášených a blátem zamazaných pláštích po náměstí a po

ulicích, z větší části jen na holé dlažbě, majíce pouze tornistry neb přilby pod hlavami, zhoubné jehlovky stály před nimi, v pyramidy jsouce sestaveny. Kdo z obyvatelstva meškal doma, bál se vyjíti ven na ulici, každý chvěl se strachem. Byloť již v noci začalo drancování a tu byly ovšem hostince první obětí. Kde bylo co k jídlu a k pití, padlo hned za oběť, tak že po celé čtyři dni na to nebylo lze v Jičíně za žádný peníz dostati ani piva, ani vína, ani lihovin, ba ani ne suchého chleba.

Také za městem kolem obou silnic vedoucích k Turnovu a Sobotce bylo čtvero pruských ležení. Blízko rybníka u Cidliny leželo jízdectvo, na výšinách k Sobotce pěchota, pod Bradami stály zásoby střeliva a potravin. Též na východní straně města bylo malé ležení a s hor Veliše a Zebína hrozily rozestavené batterie.

Dne 30. hned z rána začalo drancování, jemuž říkalo se ovšem „rekvisice", zejména utrpěly tu všecky krámy, ať si byl již obchod jakýkoliv. Drancování to trvalo až do noci a škoda hned po bitvě městu způsobená páčila se na 100.324 zl.; škody v polích bitvou způsobené vypočteny na 35.550 zl. V to nejsou ovšem počítány pozdější nesmírné „řádné" rekvisice; jenom na útraty obce vykonané rekvisice činily na př. 64.868 zl.

Nejtrudnějším obrazem byli ovšem i zde nebozí ranění. Hned po bitvě přiveženo k 2000 raněných do města. Byly sice dříve již místnosti v Jičíně vyhledány a za nemocnice ustanoveny, ale příprav ku přijetí raněných nebylo učiněno téměř pražádných. Ubohé oběti boje ležely tu na holé zemi a na kamení po ulicích. Teprv později opatřila se sláma. Pak kladeni jsou poznenáhlu ranění do obou kostelů, do kasáren, do hostinců, zejména „u města Hamburku" a „u modrého hroznu", do krajského úřadu, a do větších domů soukromých. Část nemocnic převzali pruští lékaři, druhou část pak rakouští lékaři vojenští, kteří při obvazování raněných padli do zajetí. Od obyvatelstva se vyžádaly všecky slamníky a 500 postelí. Nejhůře bylo se stravou. Město bylo vydrancováno, obyvatelé sami trpěli hlad. Bylo tak zle, že mnohý raněný po dva dni nedostal ani do úst. Teprv později se poměry trochu urovnaly. Také do K a r t o u z dopravováni jsou ranění u velikém množství.

V L i b u n i*) leželi hned po bitvě 1173 ranění. Byli rozloženi v kostele (i za oltářem), na faře, ve škole, v zahradách, ve stodolách, vůbec všude, kde bylo trochu místa. Umrlčí komorou byla v Libuni nejdříve kostnice, později jeden pokojík na faře a když cholera vypukla, sušírna ve farské zahradě. Zemřelí vojínové pochováváni jsou tam na obecním pastvišti, jenom 19 důstojníků pohřbeno na hřbitově. Na společném tomto pohřebišti postaven kříž s nápisem, že pohřbeno tu jest 12 Sasů, 33 Rakušané a 44 Prusové, kteří v Libuni od 3. července zemřeli; počet ostatních, kteří zemřeli před 3. červencem, nedal se zjistit, páčí se jich však nejméně na 35 mužů. — I do vzdálenějších měst, jako do L o m n i c e, do S o b o t k y a j. dopravováni jsou ranění. Rozumí se, že i všecky ostatní osady na bojišti naplněny byly trpícími raněnými.

Průchody vojska pruského začaly hned ráno po dobytí Jičína; neustále se bubnovalo a pískalo, plukové pruští stále táhli městem, hrčení děl a hlomoz vozů trvaly téměř bez přestání po několik dní.

---

*) V Libuni meškal tehdáž ještě co duchovní správce stařičký spisovatel český P. Antonín *Marek*.

Krutě hospodařili Prušáci i ve vesnicích na bojišti ležících. Všecken dobytek všude odveden, sýpky a stodoly vyprázdněny a obyvatelstvo obyčejně bez příčiny trýzněno. Prostrannější obydlí přeměněna jsou v lazarety. Zejména utrpěly obce Rybníček, Jinolice, Vohaveč, Zámez, kde způsobeno i ohněm mezi bojem vzniknuvším mnoho škody. Rozumí se, že i zde všude sebráno bylo vše, co se hodilo buď do žaludku, nebo do lazaretu anebo za několik krejcarů — pro markytány.

Jičín a okolní obce i města doznaly té doby útrap války v plné míře. Bojiště jičínské označeno jest, jako všecka ostatní bojiště, četnými pomníky, velkými i menšími. Zejména na křižovatce silnic jičínsko-sobotecké s turnovskou zvedá se velký pomník, postavený na památku padlých zde bojovníků rakouských. U Dílců pne se pomník saský a u Podulše pomník pruského pěššího braniborského pluku č. 48. a pruského granátnického pluku čís. 8. a u Holína pomník pruského pluku čís. 42. Také rakouský pluk krále Hannoveránského má pěkný pomník v místech, kde udatné mužstvo jeho krvácelo. Rovněž i některým padlým důstojníkům postaveny jsou na bojišti pomníky, zejména vyniká pomník zbudovaný c. k. setníku bar. Otakaru Braumovi od pluku Württenbergova u Lochova. Také Sasům, kteří ranám svým v lazaretech jičínských podlehli, postaven jest mohutný pomník. Vojínové jičínského pluku hraběte Nobiliho, kterýž zejména v bitvě u Králové Hradce velice utrpěl, mají památník v děkanském chrámu sv. Jakuba. — V Jinolici pohřbeno jest u zvonice 12 Rakušanů, 24 Prušáci a 1 důstojník, u silnice 11 Prusů, 7 Rakušanů s 1 důstojníkem. U lesa pod vrchem Brada odpočívá 28 Prusů s 1 důstojníkem a 30 Rakušanů. — Také v Kartouzích odhalen v září r. 1877. pomník, postavený vojínům, kteří raněni byvše v bitce u Jičína v lazaretě Kartouzském ranám svým podlehli.

Z pruské první armády pod velením prince Bedřicha Karla byly, když boj u Jičína končil, již i sedmá divise Franseckého a divise Herwartha ml. blízko města a sice dorazily již přední stráže divise Franseckého až k Vohařicům a Herwarth dorazil až do Knižnic. Divise Hornova přenocovala u Dolního Bousova, divise Mansteinova u Sobotky. Jízda stála dílem u Horního Bousova, dílem u Turnova.

Armáda polabská stála dílem u Bakova, dílem v okolí Mnichova Hradiště.

Z druhé armády pod velením korunního prince táhl v noci na den 30. června pátý sbor Steinmetzův s jednou brigádou šestého sboru a s brigádou těžké jízdy gardové k Hradišti (Gradlitz) u Králové Dvora. Šestý sbor dorazil mezi bitkou u Sviništan k České Skalici. Od sboru gardy stála divise generallieutenanta Hillera z Gärtringenu v Král. Dvoře a nejbližším okolí, divise Plonského u Kocběře (Rettendorf). První sbor Boninův dorazil dne 29. června k Pilníkovu, kdež byl v týž den večer i hlavní stan korunního prince pruského.

Odtud vydal korunní princ dne 29. června o 8. hod. večer rozkaz, jímž nařizuje se pro všecky pluky jeho armády v den 30. června odpočinek a teprv dne 1. července nastoupen býti měl další pochod. Jenom jízda měla již dne 30. června hleděti dosíci spojení s předními strážemi armády prince Bedřicha Karla.

## VIII.

# Ústup celé severní armády rakouské ku Hradci Králové.

Probouzející se jitro dne 30. června spatřilo pluky prvního armádního sboru rakouského a pluky saské na smutném útěku k Miletínu, Hořicům a Smidarům.

K Miletínu dorazila okolo 7½ hod. ráno větší část mužstva brigád Piretovy a Abele-ho, pak dělostřelecké zálohy a jeden prapor pěchoty od saské divise Stieglitzovy a dvě saské škadrony jízdy. O nějakém pořádku nebylo ovšem ani řeči. Tak na př. táhlo asi 200 mužů kralohradeckého pluku velkoknížete Konstantina, nevědouce o ostatním mužstvu svého pluku místo k Miletínu od Hořic dále po silnici k Smiřicům, kamž ubožáci večer hladem a namáháním na smrť jsouce zmořeni dorazili. Od brigády Abele-ho dorazily jednotlivé čety pluku Rammingova teprv poznenáhlu k Hořicům, batterie brigády ale táhla k Smidarům. První prapor pluku Khevenhüllerova čítal jen asi 250 mužů. U Hořic sbíraly se dne 30. června po celé dopoledne brigády Poschachrova, Leiningenova a Ringelsheimova. Mužstvo brigád těch přenocovalo u Konecchlumu. Zbytky osmnáctého praporu myslivců, zbytky pluku Gyulayova a větší část pluku vévody Württemberského s dvěma batteriemi táhly místo k Hořicům po silnici k Smidarům. U Konecchlumu hleděly se sice dostati na silnici hořickou, jelikož objevovala se tu ale již silná oddělení pronásledující jízdy pruské, táhly dále k Smidarům. Hlavní síla vojska saského meškala dne 30. června ráno v Miličovsi a dorazila pak přes Vysoké Veselí do Smidar. První divise lehké jízdy opustila dne 30. června o 3. hodině ráno ležení u Starého Města a táhla také k Smidarům. Cestou byla ale stále již znepokojována nepřátelskou jízdou, kteráž byla jí stále v patách.

Také generál br. Clam-Gallas dorazil dne 30. dopoledne do Hořic, odkudž vydal o 11. hod. před polednem rozkaz, aby pluky, kteréž táhly po silnici miletínské, seřadily se u Miletína, pluky pak, kteréž táhly po silnici hořické, aby dle svých brigád seřadily se u Hořic. Nad seřaďováním se vojska u Miletína měl míti vrchní dozor generál Piret. Teprv dne 1. července o 2. hodině ráno měly se dáti pluky celého sboru na pochod ku Králové Hradci.

V poledne objevila se ale pruská jízda již až u Ostroměře a jelikož bylo všecko u Hořic shromážděné mužstvo rakouské dílem pro nedostatek střeliva, dílem pro přílišné unavení a svrchovaný nepořádek úplně k boji neschopno, bylo město Hořice o 1. hod. odpol. vojskem rakouským opuštěno. Větší část vojska táhla od Hořic k Sádové, brigáda Ringelsheimova ale až do Plotišť; zemdlené mužstvo bylo tímto dalším ústupem v pravém slova smyslu mravně i fysicky takřka — doraženo.

V Miletíně dozvědělo se velitelství třetího armádního sboru (arcivévoda Arnošt) od svých předních stráží již v noci na den 30. června o 3. hodině ranní, že Jičín byl dne 29. večer Prušáky po tuhém boji obsazen a Sasové i celý první sbor rakouský že jsou na útěku. Také stařičký král saský Jan přibyl v noci do Miletína.

Podána o tom ovšem ihned zpráva Benedekovi do Dubence, kdež byl celý štáb umístěn na faře. Když pak přibyla v divém zmatku jednotlivá oddělení brigád Piretovy a Abele-ho do Miletína, vyslal arcivévoda Arnošt ještě svého pobočníka do Dubence, aby sdělil tam ústně vrchnímu veliteli, že jest první armádní sbor naprosto k boji neschopen a zároveň že jest i celý levý bok postavení armády rakouské směrem od Hořic nepřítelem ohrožen.

Mezi tím, co seřaďovaly se poznenáhlu scházející se hloučky brigád prvního armádního sboru za Miletínem, došel od Benedeka rozkaz, aby celý třetí sbor do večera byl v Miletíně shromážděn a na pochod připraven.

Téže doby, co pluky rakouské u Miletína se soustřeďovaly, stal se náhle poplach, že nepřítel se již blíží k městečku. Brigáda Appianova připravila se ihned k boji a brigádní batterie několikráte i do lesů táhnoucích se k Hořicům vypálila. Nebyl to však nepřítel, nýbrž několik před nepřítelem utíkajících čet od rakouského pluku arcivévody Zigmunda.

Asi o půl šesté hodině večer odtáhlo mužstvo k brigádám prvního sboru patřící od Miletína dílem po silnici kolem Poličan, dílem podél lesa Vinice a přes Vřešťov kolem Hořiněvsi, pak přes Máslovědy a Nedéliště ku Králové Hradci, kamž povoláno pak v noci i ono oddělení pluku Konstantinova, jež se bylo uchýlilo do Smiřic.

O šesté hodině večer stál celý třetí sbor již u Miletína pohromadě.

Také u ostatních sborů rakouských nebylo v noci ze dne 29. ani mezi dnem 30. června pokoje. Jednotlivé pluky od desátého, osmého a šestého sboru teprv pozdě v noci dospěly na vykázaná jim stanoviska, strážné ohně po celou noc hořely a stráže jednotlivých sborů neustále se na vzájem allarmovaly.

Časně z rána po třetí hodině vrazilo i několik granátů, vypálených z děl pruských od Hradiště, do ležení druhého sboru nad Záloňovem, následkem čehož byly pluky skoro na celé čáře rakouského postavení volány do zbraně. Zejména brigády Württembergova a Saffranova od druhého sboru komandovány ihned podmaršálkem hrab. Thunem na výšiny nad Kuksem a brigádní batterie jala se nepřátelské kanonádě vydatně odpovídati. Nepřítel neměl však, jak známo, dne 30. června žádný opravdovější boj v úmyslu a proto již o 9. hod. střelba zase úplně umlkla. Rakouská děla zasahovala z počátku velmi určitě do ležení sboru Steinmetzova, opatrný tento generál však záhy

celý svůj sbor pošinul v postavení krytější, aniž by bylo změnu tu rakouské dělostřelectvo zpozorovalo.

V deset hodin před polednem odložily zase skoro všecky pluky rakouské zbraň, jen několik setnin pozorovalo nepřítele s vrchu nad klášterem Kuksským.

Ke 4. hodině odpoledne se sice střelba z děl opět v těchže místech mezi Zálonovem a Hradištěm obnovila, a druhý a čtvrtý sbor následkem toho opět povolány jsou do zbraně, k 6. hodině byla však zase již střelba na vzájem zastavena, aniž by bylo došlo ku krvavější srážce; u vojska rakouského padli při této střelbě děl jen 4 muži, dva důstojníci a 24 muži byli raněni. Prusové měli 5 mužů mrtvých a 22 muže raněny.

U šestého sboru ležela brigáda Hertweckova na návrší severně od Hřibojed, pošinuvši 25. prapor myslivců na železnou dráhu a až do Žirče; brigády Jonákova a Rosenzweigova stály v levo od brigády Hertweckovy a sice brigáda Jonákova u lesíka na půl cesty mezi Hřibojedy a Libotovem, brigáda Rosenzweigova přímo před Libotovem. Brigáda Waldstättenova s hulánským plukem hr. Clam-Gallasa a děly stála západně od Hřibojed. Myslivci stojící v Žirči byli sice předními strážemi pruskými znepokojováni, nedošlo však než k několika výstřelům.

Druhá divise reservní jízdy byla ve svém nepříznivém postavení po celý den ve zbrani a teprv k večeru táhla do ležení k Dubenci u silnice vedoucí k Libotovu.

Desátý armádní sbor seradil a spořádal se během dne 30. června u Libotova za šestým sborem. Zbytky nešťastné brigády Grivičičovy seřaděny byly — ve dva prapory a přiděleny k brigádě Mondlově.

Také dělostřelecká záloha armádní dorazila dne 30. června ráno k Hřibojedům; zásoby střeliva byly večer u Králové Hradce.

---

Nešťastný velitel severní armády rakouské, polní zbrojmistr Benedek měl sice dne 30. června celou armádu soustředěnu v onom postavení, jež bylo při nastoupení pochodu z Moravy do Čech za cíl vytknuto, ale v jakém to stavu, — v jak strašných poměrech!

Ze všech osmi armádních sborů, z nichž armáda rakousko-saská se skládala, nebyly dosud jen dva armádní sbory boje zúčastněny — totiž druhý a třetí; — všecky ostatní sbory, zejména desátý, první, šestý a osmý utrpěly ohromných ztrát; taktéž utrpěly i sbor čtvrtý a sbor saský, jakož i dvé bojů se zúčastnivší divise jízdy. Od 27. do 30. června ztratily tyto sbory rakouské a Sasové celkem i s důstojníky 30.204 muže, 1314 koní a 16 děl.

Vše to ztraceno bylo pouze v bojích drobných, kde krvácely jen jednotlivé sbory proti přesile, výtečné taktice nepřítele a vražedlnému ohni jehlovek. Velká bitva dosud svedena nebyla a skoro všecko mužstvo armády bylo již na smrť zemdleno, hrozným účinkem jehlovek přestrašeno a obratným manevrováním nepřítele a pravidelným obcházením svých posicí zároveň i o převaze vůdcovských schopností u nepřítele přesvědčeno. Mravní dosah tohoto přesvědčení byl ovšem nesmírný.

Benedek sám viděl všecky plány svých rádců skříženy a v nivec uvedeny. Okamžik, kdy mohl dne 28. června armádu korunního prince rozhodnou přesilou poraziti, byl vlastní vinou rakouského velitelstva promeškán a jednotlivé armádní sbory rakouské dány při tom přece v šanc vykrvácení. Kdežto nepřítel mohl každého dne honositi se vítězným postupem a poražením vojska rakouského, unikaly pluky armádních sborů Benedekových ve zmatku a zděšení před zhoubnou palbou jehlovek a překvapující taktikou nepřátelskou, jevící zdrcující účinek v neočekávaném obcházení postavení rakouských. Bitkou u Jičína a útěkem vojska rakouského k Miletínu a Hořicům bylo spojení se obou velkých armád pruských — (Herwarth se již dříve s armádou prince Bedřicha Karla spojil) — již hotovou událostí.

Pomýšlel-li Benedek a jeho rádcové v Dubenci ještě dne 29. června na svedení rozhodné bitvy na výšinách kralodvorských mezi Miletínem a Josefovem, byla naděje tato naprosto zmařena, když došly dne 30. června ráno zprávy Jobovy, že první sbor rakouský a sbor Sasů, kteréžto sbory — majíce se každému vítěznějšímu boji s armádou prince Bedřicha Karla vyhnouti — tvořiti měly levé křídlo ustanoveného bitevního šiku, dorazily k armádě v největším zmatku, nepořádku a zděšení, jsouce na smrt zemdleny a úplně k boji neschopny a majíce vítězného nepřítele v patách.

Za těchto okolností nebylo ovšem již ani pomyšlení na svedení bitvy mezi Miletínem a Josefovem a Benedekovi nezbylo jiného, než nařiditi všeobecný ústup armády rakouské ku Hradci Králové.

O 1. hodině po půlnoci měl se nastoupiti pochod a sice měly táhnouti:

třetí a desátý sbor, třetí divise reservní jízdy a první divise lehké jízdy přes Lanžov, Vřešťov, Cerekvici a Sádovu k Lípě;

šestý sbor a za ním druhá divise reservní jízdy po silnici přes Dubenec, Chotěborky, Jeřičky, Žiželoves, Vrchovnici a kolem Hořiněvsi dále k Všestarům;

osmý a čtvrtý sbor a dělostřelecká záloha přes Litič, Velchovky, Neznášov, Račice a Sendražice do Nedělišť;

první divise reservní jízdy, druhý sbor a druhá divise lehké jízdy měly se dáti přes Záloňov a Jezbiny po císařské silnici kolem Smiřic k Trotině.

Všecka oddělení měla stanoviska svá opustiti za největšího ticha a beze všech signálů, stále jsouce připravena odraziti možné útoky nepřátelské.

Korunnímu princi saskému sděleno, aby hleděl spojiti se s armádou rakouskou přes Nový Bydžov a Nechánice.

Generálnímu pobočníku císařovu zaslal Benedek o půl šesté hodině večer tento telegram z Dubence:

„Vytlačení prvního armádního sboru rakouského a Sasů nutí mne ustoupiti směrem ku Králové Hradci“.

Pověstný tento kratičký telegram spůsobil nejen v Čechách ale

zajisté v celém Rakousku hluboký dojem; ani největší optimisté nebyli již s to ubrániti se předtuše — o blízké katastrofě na poli válečném.

Dne 30. června opustil také král pruský Vilém v průvodu náčelníka velkého generálního štábu, Moltkeho, ministra záležitostí zahraničných, hr. Bismarka a ministra války Roona, Berlín, aby dostavil se do Čech v čelo svého vojska.

Cestou zaslal z Kohlfurtu velitelům obou armád telegrafický rozkaz, aby armáda korunního prince pevně se držela na levém břehu Labe, hledíc se pravým křídlem svým připojiti přes Králové Dvůr k levému křídlu armády prince Bedřicha Karla, kteráž bez ustání postupovati měla směrem ku Hradci Králové.

Večer dne 30. června stála od armády prince Bedřicha Karla:
šestá divise u Chotče,
sedmá divise u Konecchlumu,
pátá divise u Oulibic,
osmá divise u Butovsi a Miličovsi.

Druhý pruský sbor stál u Jičína a Podbradí, armáda polabská dorazila do Libáně, do Sedliště, Detenic a Rokytan.

Divise gardové zemské obrany došla do Ml. Boleslavi.

Postavení armády korunního prince se dle daného nařízení za příčinou odpočinku po celý den 30. června téměř nezměnilo. Jenom šestý sbor postoupil od České Skalice k vesničce Brzici.

Král pruský přibyl dne 30. června odpůldne o 5. hodině do Liberce, kdež se ubytoval v zámku hr. — Clam-Gallasa. V Liberci pobyl král do druhého dne do 10. hodin ráno.

---

V noci na den 1. července opouštěla celá severní armáda své postavení mezi Josefovem a Miletínem.

Třetí sbor nastoupil pochod dne 30. června večer o 8. hodině a sice táhla dělostřelecká záloha do Vilantic a pěchota na levý břeh Trotinky na lesnaté výšiny blíže Lanžova, kdež rozložila se hlavně na tak zvané Nebeské Hůře a za hrobkou hraběcí rodiny Aichelburkovy v panském a zádušním lese. Poslední opustil Miletín jeden prapor brigády Appianovy, kterýž zůstal tam s dvěma děly pohotově až do půl desáté hod. večer, načež táhl za ostatním mužstvem brigády ku Vřešťovu, kamž přibyla i třetí divise záložní jízdy.

Velitel třetího sboru, arcivévoda Arnošt s celým komonstvem svým ubytoval se ve farním domě v Lanžově, kdež byli již dříve také velitel čtvrtého sboru hr. Festetič a velitel šestého sboru Ramming po krátkou dobu bydleli.

Ostatní sbory daly se na pochod o 1. hodině po půlnoci. Pochod ten byl však nepohodou času a pro mnohé pluky společně vykázanými směry valně zdržován.

Nepřítel v ústupu armádě nečinil překážek, jenom u Žirče došlo opět k nepatrné srážce hlídek.

Po silnici přes Zálonov, Jezbiny a kolem Semonic, Holoblav a Smiřic dorazila nejprvé o 4. hodině ráno druhá divise lehké jízdy k Tro-

tině a rozložila se tam na lukách, západně od silnice císařské; dvě škadrony postavily se u Holohlav a rozeslaly přední stráže až k Račicům, ku Chloumku a Čáslavkám; také na druhém břehu Labe objížděly hlídky husarů.

První divise reservní jízdy dorazila také o 4. hodině ráno k Trotině, po delším odpočinku odtáhla ale dále k Lochenicům, aby učinila u Trotiny místo pro druhý armádní sbor, jenž dorazil sem také po hlavní silnici odpůldne, obsadiv město Smiřice jedním praporem pluku vévody saskovýmarského, kterýž rozložil se tam kolem chrámu zámeckého.

Na druhý břeh Labe k Čibuzi a Libřicům vyslána jedna škadrona kyrysnického pluku císaře Ferdinanda.

Směrem přes Litič, Velichovky, Neznášov, Račice a Sendražice dorazila k 2. hod. odpol. od osmého sboru nejprvé brigáda plukovníka Rotha — (druhdy brigáda Fragnernova) — k Nedělištům. Brigáda Schulzova, kteráž teprv k 8. hod. ráno pochod nastoupila, přibyla do Nedělišť teprv k 9. hod. večer; nepřátelské hlídky byly jí v patách až na jižní okraj lesa u Kašova. Brigáda druhdy Kreyssernova, nyní pod velením plukovníka Wobera vyslána byla od Nedělišť k Hořiněvsi, aby ve spojení s předními strážemi druhé divise lehké jízdy kryla tábory ostatních brigád; brigáda Woberova rozložila se tudíž s pěti prapory pěchoty a šesti děly kolem Hořiněvsi a v obci samé, kdežto dva prapory, totiž 24. prapor myslivců a třetí prapor pluku d'Este rozestaveny jsou s dvěma děly na předních strážích mezi Račicemi, Vrchovnicí a Benátkami.

Armádní dělostřelecká záloha dorazila do Nedělišť o 8. hodině ráno.

Čtvrtý armádní sbor setkav se na pochodu několikráte s pluky osmého sboru velice se opozdil a dorazil také teprv k 9. hodině k Nedělištům; ba jeho zadní voj, totiž brigáda arcivévody Josefa, přibyla teprv po půlnoci do ležení. Brigáda Brandensteinova postavena u Máslověd, aby ve spojení s brigádou Woberovou od osmého sboru rozvinula další řetěz předních stráží od Hořiněvsi k Sádově.

Šestý armádní sbor dal se na pochod v ustanovenou mu hodinu, setkal se ale již v Dubenci s pluky desátého sboru, tak že nemohl ku předu. Následkem toho nařídil po 3. hodině ráno velitel šestého sboru podmaršálek Ramming, aby brigáda Hertweckova, kteráž tvořila zadní voj sboru, zase se vrátila k Hřibojedům a tam aby obsadila na sever násep železné dráhy a les u žirecko-hřibojedské silnice a jeden prapor aby byl postaven na severovýchodní straně Hřibojed ku ochraně pravého boku sboru. Jednotlivá oddělení rakouská srazila se tu již s hlídkami pruskými a střelba trvala z obou stran až do 5. hodin. Pak teprv mohl celý šestý sbor dále táhnouti a dorazil v poledne k Všestarům a Rosnicům, kamž přibyla o 2. hod. odp. také druhá divise reservní jízdy, kteráž rozložila se táborem u cihelen ležících na východ od Všestar.

Desátý armádní sbor táhnuv dále přes Vřešťov, Cerekvici a Sádovu přibyl v poledne spolu s plukem Windischgrätzových dragounů k Lípě, třetí sbor a třetí divise reservní jízdy dorazily teprv o 4. hod. odp. k Sádově. Třetí sbor byl totiž nucen vyčkati, až pluky

desátého sboru kolemjdoucího projdou, ve svém postavení, jež zaujal dne 30. června večer a stál zde tudíž až do 10. hodin dopoledne připraven jsa neustále k boji. Batterie brigády Kirchsbergovy skutečně také nucena byla vypáliti s Nebeské Hůry nad Lanžovem několik ran na nepřátelské hlídky červených husarů pruských objevivších se na výšinách mezi Zábřezem, Doubravicí a Dubencem. Brigády třetího sboru rozložily se pak táborem mezi Sadovou a Čistovsí po obou stranách silnice a pluky třetí divise reservní jízdy tábořily u Dohalic a Dohaliček. K večeru postaven 34. prapor myslivců a škadrona hulánů pluku cara Alexandra na přední stráže k Dubu a Hněvčevsi.

První armádní sbor soustředěn byl dne 1. července večer u Kuklen. Brigády Abele-ho a Piretova táhly sice téhož dne ráno až do Nového Hradce, tam ale došel jich rozkaz, aby vrátily se ke Kuklenám, kamž přibyly také ostatní pluky sboru. Jenom brigáda Ringelsheimova zůstala ještě dne 1. července u Plotišť.

Saské vojsko táhlo o 1. hod. v noci přes Nový Bydžov k Nechánicům. Divise Schimpffova rozložila se u Lubna, divise Stieglitzova u Dolního Přímu a jízdná divise Fritschova u Nechánic. Na přední stráže vyslán pátý a šestý prapor pěchoty s jednou škadronou jízdy před Nechánice a jeden prapor pěchoty s jednou škadronou jízdy k Hrádku.

První divise lehké jízdy dorazila před polednem k Stěžerům, odkudž vyslán pluk husarů Hessen-kasselských na přední stráže k Bystřici.

Velitel armády, Benedek, opustil Dubenec dne 1. července o půl třetí hodině ráno a jel s celým štábem koňmo přes Hořiněves, Chlum a Neděliště k Hradci Králové.

Nešťastný velitel severní armády proniknut byl již té chvíle úplně smutným přesvědčením o nezbytné porážce vojska rakouského. Sama zpráva generálního štábu praví, že „Benedek opouštěje Dubenec, stižen byl hlubokou rozladěností mysli, pozbyv již úplně důvěry v sama sebe, ve svou družinu, ve své vojsko i ve věc, k vůli níž armáda volána byla do boje!"

V Hradci Králové očekával již Benedeka telegram císařův, v němž vyslovuje císař i po zprávě o nutnosti ústupu k Hradci Králové plnou důvěru, že Benedekova energie záhy docílí příznivých výsledků a jeho síla že udrží úplný pořádek.

Zároveň přibyl do hlavního stanu severní armády generálním pobočníkem císařovým podmaršálkem hr. Crennevillem vyslaný podplukovník Beck,*) aby osobně o poměrech armády se přesvědčil.

Benedeka nedovedla však již ani tak lichotivě mu vyslovená důvěra císařova nadchnouti k naději v možné vítězství; stižen jsa smutnou a bohužel že pravdivou předtuchou, zaslal dne 1. července v poledne císaři tento telegram:

**„Prosím Vaše Veličenstvo co nejdůtklivěji, aby uzavřen byl mír stůj co stůj; armádu očekává nezbytná katastrofa."** **)

---

*) Podplukovník Bedřich Beck stal se později druhým gen. pobočníkem císařovým a přednostou vojenské kanceláře císařovy, postoupiv až za podmaršálka a byv vyznamenán mimo jiné i řádem železné koruny a řádem Leopoldovým. V červnu 1881. jmenován byl přednostou generálního štábu.

**) Doslovně zněl týž telegram: „Bitte Euere Majestät dringend um jeden Preis den Frieden zu schliessen, Katastrophe für Armee unvermeidlich".

Ve 2 hodiny 10 minut došla tato **odpověď J. V. císaře Františka Josefa:**

„„Mír uzavříti není možno. Nařizuji, nezbývá-li jiného, — aby nastoupen byl ústup v největším pořádku. Což byla svedena bitva?"" *)

Na to podal Benedek ještě v 11 hodin v noci císaři tuto telegrafickou zprávu:

„Telegram Vašeho Veličenstva jsem obdržel a chiffrám porozuměl. Šestý a desátý armádní sbor utrpěly nesmírně, osmý sbor trpěl také velmi mnoho; první sbor, jak jsem se osobně přesvědčil a sbor saský mají částečně také nesmírné ztráty a bude potřebí několika dnů, nežli se úplně shromáždí; také čtvrtý sbor utrpěl. Z osmi sborů tedy, aniž by svedena byla bitva, zůstaly jen po částečných bojích pouze dva sbory netknuty; — všem sborům jest však nutno popřáti odpočinku a dodati obuvi i jiných potřeb, — zejména desátému sboru i nádobí k vaření. Veliké ztráty sborů spůsobeny jsou hlavně palbou z jehlovek, jichž vražedlný účinek působil skličujícím dojmem bez rozdílu na všecky, kdož bojů se zúčastnili. Vše to donutilo mne po včerejších zkušenostech ustoupiti sem. Cestou přesvědčil jsem se, že i všecky zásoby a vozatajstvo nemohly býti dosti daleko pošinuty v zad a kdyby za takových okolností byl nepřítel učinil důrazný útok aneb kdyby jej učinil ještě nyní, pokud nebudou první sbor a Sasové zase spořádáni a armáda poněkud zotavena, byla by katastrofa nezbytnou nutností. Na štěstí ale do této chvíle nepřítel na armádu nedoléhá. Bude míti tedy zejtra celá armáda odpočinek a jen train a zásoby dopraveny budou v zad; déle zde však pobýti nemohu, jelikož by do pozejtřka nastala v leženích nouze o vodu. Dne 3. července nastoupím tedy další zpáteční pochod k Pardubicům. Nebudu-li nepřítelem předstižen, doufám, že budu se moci opět na vojsko spolehnouti a naskytne-li se mi vhodná příležitosť k útoku, zajisté jej učiním; jinak ale vynasnažím se, abych dopravil armádu, jak jen vůbec se dá, zase k Olomouci a rozkazy Vašeho Veličenstva budu hleděti vykonati, pokud jen síly mi stačí, zajisté ale vždy s nepochybnou obětovností".

Jelikož se byl již i podplukovník Beck odebral s velmi smutným dojmem nazpět do Vídně, telegrafoval chef generálního štábu severní armády bar. Henникstein dne 2. července o půl 12. hod. dopoledne pobočnictvu J. V. císaře:

„Doufám, že dojem, s jakým se podplukovník Beck vracel, byl telegramem, jejž polní zbrojmistr na dnešek v noci zaslal, příznivěji změněn. Prosím, aby se v tomto smyslu působilo. Přibylté sem právě v nejnešťastnější chvíli. Vše se může zase zlepšiti a napraviti".

Zatím ale došel již také telegram císařův, jímž nařizuje se sesazení podmaršálka Henniksteina s hodnosti náčelníka generálního štábu, generalmajora Krismaniče s náčelnictví operační kanceláře a generála Clam-Gallasa s velitelství prvního armádního sboru. Všickni tři jenerálové

---

*) Doslovně zněla tato odpověď: „Einen Frieden zu schliessen unmöglich. Ich befehle — wenn unausweichlich — den Rückzug in grösster Ordnung anzutreten. Hat eine Schlacht stattgefunden?"

měli dostaviti se do Vídně. Benedek sám měl si vyvoliti ze středu armády vhodného náčelníka generálního štábu, v jehož energii a schopnosť by skládal důvěru. Také první sbor měl svěřiti schopnému generálu, v nějž má důvěru.

Benedek, jemuž se bezpochyby nejvíce jednalo jen o odstranění generálmajora Krismaniče, jehož plány a rady v ničem se neosvědčily, telegraficky podal císaři návrh, aby velení nad prvním sborem odevzdalo se Henniksteinovi, náčelníkem generálního štábu aby jmenován byl generalmajor Baumgarten a na jeho místo aby přidělen byl k velitelství třetího sboru generalmajor Ringelsheim.

Císař souhlasil s tímto návrhem jen, pokud se týkal generálů Baumgartena a Ringelsheima. „Co se týče sesazení oněch tří generálů a odeslání jich do Vídně, na tom trvám, jak bylo dnes ráno telegraficky nařízeno" — zněl rozkaz císařův.

Jelikož tento telegram císařův došel dne 2. července teprv ve čtvrť na deset večer, dozvěděli se sesazení generálové o svém osudu teprv dne 3. července ráno a také generalmajor Baumgarten, jenž jmenován byl náčelníkem generálního štábu celé severní armády, dostavil se teprv dne 3. července ráno do hlavního stanu armády.

Benedek se svým štábem ubytován byl dne 1. a 2. července na pražském předměstí u Hradce Králové v hostinci „u města Prahy".

---

Nepřítel skutečně dne 1. července armády rakouské nestihal.

U armády korunního prince postoupil první sbor Boninův s jízdnou divisí Hartmannovou z Pilníkova k Horní Brusnici, s předním vojem k Želejovu a Oublejovu na pravém břehu Labe; jízda byla u Nových Zámků. — Když armáda rakouská opustila výšiny nad Králové Dvorem, překročil přední voj první divise gardy pod generallieutenantem z Alvenslebenu Labe a rozložil se u Doubravice. Také od pátého sboru Steinmetzova přestoupily jednotlivé oddíly Labe u Žirce a u Kuksu. Dvanáctá divise šestého sboru dorazila od Brzice k Hradišti a spojila se tam s brigádou Hofmannovou. Druhá divise gardy a brigáda jízdy gardové zůstaly u Kocběře.

Od armády prince Bedřicha Karla dorazil přední voj do Vysokého Veselí, čtrnáctá divise do Žeretic, patnáctá divise do Češova, šestnáctá divise do Jičinovsi a divise gardové zemské obrany do Mladé Boleslavi.

Hlavní stan korunního prince pruského byl ve Dvoře Králové, prince Bedřicha Karla v Kamenici. Král pruský dorazil dne 1. července na nádherný zámek Rohanův Sychrov a dne 2. července do Jičína.

Z Jičína vydána byla dne 2. července již v Liberci vytištěná proklamace králova k vojsku pruskému, kteráž zní v překladu takto:

„Vojínové mé armády!

Ubírám se k Vám, svým v poli stojícím statným plukům, a vzdávám Vám svůj královský pozdrav! Za několik dnů byly udatenstvím Vaším vykonány činy, kteréž se důstojně řadí k velikým skutkům našich otců. Hrdě pohlížím na všecka oddělení

svých věrných vojsk, hledě nejbližším událostem s důvěrou vstříc. Četní nepřátelé stojí v boji proti nám. Než, — důvěřujmež v boha, jenž řídí zdar bojů, a ve svou spravedlivou věc. On pomocí Vaší statečnosti a vytrvalosti povede vítězné prapory pruské k vítězstvím novým!"

Netřeba dokládati, že dostavení se starého krále k armádě učinilo na vojsko pruské nejpříznivější dojem a že bojovné nadšení a vytrvalosť při snášení nesnází válečných u všech pluků pruských tím valně byly osvěženy.

---

Krajiny české, jimiž proudy pruské branné moci se valily, doznaly již v plné míře celé tíže nepřátelské okkupace; zejména byla to města česká, v nichž nepřítel krutými požadavky, neuprosnými rekvisicemi a pustošením bytů, krámů, zahrad i polností zůstavoval smutnou stopu své přítomnosti. Venkov trpěl však neméně; kde byl jaký dobytek, jaká drůbež — vše padlo za oběť, koně pak odváděny jsou na přípřež. Všude panoval postrach a hrůza před nepřítelem. Nejvíce utrpěla ovšem města a vesnice tam, kde bylo bojováno. Jak vyhlíželo to na příklad po skončeném boji v **Jičíně**, o tom obšírněji jsme se již zmínili; také o řádění Prušáků v **Trutnově** dne 27. června podali jsme stručný obraz. Jak na jiném místě obšírněji bylo vypravováno, byli dne 27. června Prušáci po tuhém boji donuceni Trutnov zase opustiti; však již 28. června v poledne opět město obsadili. Hned u vkročení žádali, aby se válečná kontribuce, již byli den před tím na 15.000 zl. ustanovili, bez odkladu vyplatila. Kontribuce ta byla den před tím pojištěna tím, že někteří obchodníci a továrníci ji složiti se uvolili. Události dne 27. června ale bohatší obyvatelstvo vypudily, purkmistr byl odveden, kontribuce se tedy sehnati nedala. Prosby členů městské rady za šetrnosť odbývány hrubými nadávkami, ano i políčky. Konečně rozhodnuto, aby Trutnov po tři hodiny byl drancován. Drancování trvalo ale až do 29. června a vykonáno se vší možnou surovostí a bezohledností rozpoutané soldatesky. Teprv dne 29. a 30. pomýšlelo se na odvážení raněných a pohřbívání mrtvých. Janská Hora, zejména okolí kaple a prostranství mezi Janskou Horou a tak zvaným vrchem šibeničným, nyní výšinou Gablenzovou zvaným, pokryty byly nejvíce mrtvými a raněnými. Kde kdo byl, doháněn byl k zakopávání mrtvol a odnášení raněných, jimiž byly záhy všecky veřejné budovy, továrny atd. přeplněny, tak že velká část jich musila zůstati pod loubími domů na pouhé slámě. K dovršení všeho neštěstí vypukl v továrně Faltysově, kdež bylo uzavřeno mnoho rakouských zajatých a raněných, oheň, jenž s ohromnou rychlostí se v továrně šířil, při čemž mnoho raněných, jimž nebylo možno se zachrániti, zahynulo v plamenech. Když byl sbor Boninův dále odtáhl, obsazen byl Trutnov sedmým plukem zemské obrany pruské. Chování se této posádky valně se lišilo od chování se řadové pěchoty Boninovy, která dne 27., 28. a 29. června Trutnov plenila, ale požadavky na opatřování potřeb vojska, přípřeží atd. byly přece hrozné a násilí, bití a trýznění lidu bylo na denním pořádku. Mezi bojem v Trutnově zastřelen byl jeden cizí rolník na náměstí, jistý občan trutnovský, Springer, zastřelen za městem a 82letý stařec Štěpán Feix zasáhnut byl kulí, když přistoupil mezi bojem k oknu svého bytu.

— Také blízká obec **Pořiči** (Parschnitz) byla po dva dni drancována, několik občanů pod záminkou, že bylo na Prušáky z vesnice stříleno, ukrutně trýzněno a do Poznaně odvedeno, ba jeden domkař beze vší příčiny na prahu obydlí svého i úmyslně zastřelen. Podobným spůsobem řáděno i ve všech okolních osadách, ležících zejména na bojišti.*)

Také v **Králové Dvoře** začalo pustošení již mezi bojem dne 29. června. Za záminkou, že hledají uschované rakouské vojíny, tlačili se Prusové do domů, drali se do sklepů a bourali i zdi, hledajíce uschované věci. Dvéře, skříně, nábytek rozsekáván, krámy pustošeny, zboží rozmetáno, co bylo lepšího, sebráno a skládáno na náměstí, jež podobalo se po několik dní velkému tržišti. V pestré směsi povalovaly se tu peřiny, domácí nářadí, pytle kávy, homole cukru, sudy, bedny plné zboží a prádla a až do 2. července trval odvoz těchto věcí za hranice. Pruští markytáni odbývali na náměstí veřejný trh, kupujíce obyčejně za několik krejcarů, nebo za sklenku kořalky věci namnoze i drahocenné. Nemenší bylo pustošení na polích. Tisíce přípřeží hnalo se přes obilí, jež bylo na mlat sešlapáno, osení podél silnice sežínáno a dáváno dobytku za píci. Obyvatelstvo, jež bylo před bojem z města z veliké části uprchlo, hledajíc úkrytu na lesních výšinách zálesských, v skalnatých Čertových Hradech a lesích zátluckých, smutně se shledávalo při návratu do města se svým majetkem, ba mnohým nedopřáno přístřeší ani ve vlastním domě. Lid vracející se domů nemilosrdně odkazován ze dveří a jelikož nebylo ani mouky, ani masa, ba ani soli, trpěti bylo ubohému obyvatelstvu i hlad; šťasten byl, komu vojáci čeho's dopřáli. Ze sklepů pivovaru vytaženo přes 5000 věder ležáku, při čemž jeden z pruských drancovníků, tambor Siebert — přišel o život. Pohřben byl nedaleko hořejšího mostu. V hostincích vypito také všecko pivo, všecko víno a všecky lihoviny v několika hodinách a pobrány i kule z kulečníků. — ničeno vůbec vše. Škoda hned v prvních dvou neb třech dnech obyvatelstvu města způsobená, obnášela mnoho set tisíc zlatých. Z větších domů zřízeny lazarety, ze školy, z Rohrichovy továrny, ze sálů a větších bytů soukromých vlály bílé prapory z oken a v lazaretech těch vévodili pruští důstojníci; co přišlo jim na mysl, nutno bylo stůj co stůj obstarati, ne aby sloužilo raněným, nýbrž spíše pohodlí a choutkám důstojníků a oněch červenobílým křížem opásaných nevojínů, z nichž tak mnohému kříž ten sloužil spíše za pouhou zástěru nekalých záměrů sobeckých, nežli za odznak lidumilné činnosti. To vše byla ale jen první část okkupace — druhá následovala po bitvě u Hradce Králové, o čemž zmíníme se později.**)

---

*) Trutnov vytrpěl i za válek s Bedřichem II. velmi mnoho, byv několikráte vydrancován a spustošen. Před bitvou u Žárova (Soor) měl zde Bedřich svůj hlavní stan, v městě i v okolí hemžilo se vše vojskem pruským a na náměstí zřízena byla polní pekárna, v níž nešťastnou náhodou vypukl oheň, jenž záhy tak se rozšířil, že téměř celé město lehlo popelem.

**) Také Králové Dvůr seznal již za válek s Bedřichem II., jak hořkým hostem jest pruský nepřítel. Jen peněžité poplatky za zimní dobu r. 1741—2. Dvoru Králové vojskem pruským uložené a skutečně splacené obnášely značnou na onu dobu část 16.782 zl., jak o tom svědčí listiny zachované v městské spisovně a mimo to musilo město rozličné potraviny dodávati nepříteli. Dva roky později, totiž r. 1744. nemenších uvaleno břemen na Králové Dvůr. Museltě téhož roku množství chleba, piva, dříví, ovsa, mouky, kořalky atd. nepřátel-

Podobně řádilo se i v **Náchodě**, kamž — jak již na jiném místě jsme se zmínili, vrazil pruský předvoj již dne 26. června večer. Velitel generalmajor Löwenfeld, jakmile se mu měšťanosta a městská rada představila, ihned přikázal, aby všecky domy se otevřely, okna aby se osvětlila a na náměstí aby se vynesla sláma pro vojsko k vůli přenocování pod širým nebem. Dne 27. strhla se bitka u Václavic a Vysokova a ještě téhož dne přiveženo do města na 2000 raněných. Co bylo kde prádla, peřin, plátna a slámy, vše se musilo vydati. Kde v domě nebyli ranění, tam se ubytovalo vojsko po 50 až 200 mužích. Rozumí se, že již 28. června nebylo za žádný peníz lze dostati ani chleba, ani masa, ani piva. Mimo to strach před Prušáky zahnal už dříve valnou část obyvatelstva, jež se vším, co jen odnésti mohlo, uprchlo do lesů a roklin Pekla. Za takovýchto okolností nebylo ovšem lze vyhověti všem požadavkům nepřítele; nastalo tedy pověstné rekvirování, t. j. jinými slovy drancování. V Náchodě řáděno rovněž tak, jako v Jičíně, Trutnově, Králové Dvoře atd. Vše rozbito, všecky cennější věci sebrány a markytánům a pruské luze prodáno, — krámy, sklady, hostince, trafiky na dobro vyprázdněny.

Dne 29. června nastal mezi pruským vojskem v Náchodě ležícím poplach, že ztratil se rakouský prapor, jehož byli Prušáci dne 27. u Vysokova dobyli. Velitel šestého armádního sboru pruského, generál Mutius, dal si ihned předvolati purkmistra Rokoše a oznámil mu, nenajde-li a neodvede-li se ihned pohřešený prapor, že celé město Náchod lehne popelem. Nikdo v městě o praporu nevěděl a úzkosti obyvatelstva proto každým okamžikem se vzmáhaly, jelikož hrozby Prušáků nabývaly vždy opravdovějšího rázu. Teprv večer se věc zjistila, že pohřešovaný prapor byl již dne 27. června a sice samým korunním princem pruským, jenž bitce u Vysokova byl po nějakou dobu přítomen, do Hronova odvezen, kdež korunní princ tehdáž přenocoval. Tím bylo město zachráněno.

Co všecko Náchod za prvních dnů, pokud vojsko pruské tudy se do Čech hrnulo, vytrpěl, nedá se ani vypsati; po bitvě u Králové Hradce se sice neblahé tyto poměry poněkud zlepšily, ne však o mnoho.

Že i v **České Skalici** Prušáci po ukončeném krvavém boji s nevázanou divokostí řádili, netřeba ani dokládati. Ani jediný dům nebyl ušetřen; všude rozbili divocí vítězové dvéře, roztřískali nábytek a kde co bylo cennějšího, zmizelo jim pod rukami. Mnoho občanů, mezi nimi i jeden stařec sedmdesátiletý, bylo trýzněno, v školní budově i všecky

---

skému vojsku dodati a mimo to splatiti na hotovosti 2000 zl. výpalné daně. A opět roku 1756. uloženo městu vojskem pruským, aby odvádělo rozličné potraviny do Mladé Boleslavi a mimo to uloženo mu, udržovati silnici od Jičína až k Trutnovu v pořádku. V tutéž dobu a i ještě r. 1757. musila obec kralodvorská vydržovati 100 spřežních povozů od Kolína k Trutnovu k dovážení rozličných vojenských potřeb. Tenkráte lidé pro nedostatek vší přípřeže dováželi na kolečkách obilí do Trutnova vojsku pruskému a mimo to jim bylo vydržovati posádku 1000 mužů se vším, čeho k stravě potřebovala. R. 1758. dorazil Bedřich až k Vlikovicům, kdežto armáda rakouská ležela táborem na Zálesí. Válkami těmi schudl Králové Dvůr, jako ještě nikdy před tím; lid opouštěl obydlí svá i role a pole, jež osívati nemohl, bída byla všeobecná a obec viděla se konečně nucena, aby jen poněkud z ran utrpěných se zotavila, odprodati statek svůj Borka jezovitům Žíreckým. (Dějiny Dvora Králové od A. K. Viťáka.)

housle, kytary, piano a lavice rozmláceny, spisy, mapy a knihy roztrhány. Nejhůř řádili Prušáci ve mlýně a pivováře prince ze Schaumburg-Lippe. V pivováře vyvalili celou zásobu piva — asi 2000 věder — a co nebylo lze již vypíti, svévolně vypuštěno. Byt sládkův spustošen a odvlečeny mu tři koně, čtrnáct kusů dobytka, sedm vepřů, dva kočáry a tři vozy. Jediný sládek utrpěl škodu téměř na 30.000 zl. Lidem brány i peníze z kapes a kdo se vzpíral, bez milosti byl stýrán a stryzněn.

Velice utrpěla již před bitvou u Králové Hradce i města **Liberec, Turnov, Mnichovo Hradiště** *), **Sychrov, Sobotka** a **Hořice,** — ba vůbec všecky osady, jimiž hlavní proudy sborů nepřátelských za ustupujícím vojskem rakouským jako povodeň se valily.

V **Praze** dostoupilo zimničné rozčilení dne 30. června svého vrchole. Jobovy zprávy z bojiště, nejrůznější pověsti, jimiž mysl obyvatelstva byla po několik dnů již znepokojována, všeobecná nejistota o tom, co se vlastně děje, — vše to působilo nesmírně trapně na mysl obecenstva a tu ještě více poděšen byl lid dne 1. července náhlým uzavíráním budov c. k. úřadů politických, finančních i policejních a připravováním se úřadnictva i policie k útěku. Tím nastal všeobecný zmatek a nesmírná malomyslnosť; každý obával se již nejhoršího a následek všeho byl, že nastalo všeobecné se stěhování z Prahy. Jen po české západní dráze ujelo v neděli dne 1. července přes 13000 osob z Prahy. Dráha ovšem celému návalu prchajících nemohla stačiti, sháněny jsou tedy také povozy. Lidé, kteří v zmatku ztratili na dobro hlavu, chtěli míti vůz za každou cenu. A tu platili také Pražané za cestu z Prahy do Benešova až 40 zl., za cestu do Berouna 50 zl., do Plzně 100 zl., a když nastal i nedostatek povozů, tu platilo se až 110 zl. z Prahy do Berouna. V městech, kam tento proud utečenců se vrhl, nastaly ovšem také nesmírné nesnáze o byty a potravu. Zejména platí to o Plzni, kdež připravovány jsou na kvap byty a kanceláře pro c. k. místodržitelství, pro úřady finanční, pro generální velitelství atd. Do Plzně vrhl se hlavní proud uprchlíků pražských. Když na příklad v noci na pondělek dne 2. července přibyl osobní vlak do Plzně, zpozdiv se o celé dvě hodiny, tu v jediném okamžiku naplnilo se celé nádraží prchajícími Pražany, — vše pokryto bylo zavazadly, bednami, kufry a balíky. I povozy dovážely skoro až do bílého rána, ba až v pondělí do večera uprchlíky do města.

V noci na pondělek dne 2. července, vydán také od vojenského velitelství v Praze rozkaz, aby poslední zbytky zásob vojenských bez meškání byly z Prahy odveženy a vojsko aby ze všech stráží bylo odvoláno. O 4. hodině ráno počalo se tudíž s kvapným odvážením

*) V Mnichově Hradišti došlo k velikému drancování a pustošení hlavně za tou příčinou, že v Klášteře někteří vojáci pruští v sklepě lihovaru, v němž jich vlastní neopatrností líh se vzňal, uhořeli, jiní pak strašných utrpěli popálenin. Jelikož měli Prušáci za to, že oheň byl zúmyslně založen, spustošili způsobem hrozným celý lihovar, stýznili dělnictvo závodu, a řádili krutě jak v Klášteře, tak i v Hradišti. V Klášteře zejména v pivováře a v panském dvoře mnoho škody způsobeno, při čemž zvláštní surovostí vynikali Pomořané od 33. a 34. pluku. — V boji u Mnichova Hradiště ranění vojínové dáni jsou dílem do zámku, dílem na děkanství a do školy. Zajatí — skoro vesměs Italiáni — uzavřeni jsou do kostela. V zámku ubytoval se na krátkou dobu také gen. Herwarth z Bittenfeldu.

cárního zboží a dopoledne bylo vše to tam i s vojskem a s veškerým mužstvem c. k. stráže bezpečnosti. Ozbrojení sborové měšťanů převzali na to úplně všecky stráže v Praze, kde dříve vojsko stálo. Z c. k. úřadů zůstaly ještě prozatímně v Praze v činnosti místodržitelství, soudy, pošta a úřad telegrafický, ačkoliv i zde panoval již nesmírný zmatek. Na poště přijímaly se na příklad chvíli listy, náhle ale zas se odbývaly strany, že pošta nikam již nejde, posléze šla zase pošta tam neb onam, — jak právě stoupala neb padala uděšenosť a postrach poštovního úřednictva. Dne 2. července ráno dostoupil zmatek ten vrchole. Poštovní ředitelstvo oznámilo úřadníkům, že činnosť pošty se zastavuje a úřadníci že mohou jíti, kam kdo chce. Místodržitelství teprv vydalo ještě v čas nařízení, aby se úřadnictvo poštovní nerozutíkalo a aby se dále úřadovalo. Také v úřadě telegrafním, kde již dne 30. června konány byly pilné přípravy k odvážení strojů, zavedena opět úplná činnosť. Zemský výbor odstěhoval se již dne 1. července i s maršálkem hr. Rothkirch-Panthenem do Plzně. Také ústavy úvěrní dne 1. července zastavily činnosť svou.

Dne 2. července ve schůzi městské rady oznámil purkmistr měst pražských, JUDr. Václav Bělský, že mu náměstkem c. k. místodržitelství hrab. Lažanským odevzdána byla veškerá správa místní policie do té doby, až činnosť opět nastoupí c. k. policejní ředitelství. U vykonávání stráže bezpečnosti uvázalo se mužstvo obecní stráže, jehož počet zvýšen byl na 200 mužů*), pak členové ozbrojených sborů měšťanských, hasičský sbor a pražská tělocvičná jednota „Sokol.“ Jednotlivé odbory služby policejní rozděleny jsou mezi úřadníky obce pražské, z nichž nesměl ani jediný opustiti své místo a svůj úřad pod trestem propuštění ze služby.

Statečné a mužně důstojné si počínání obecního zastupitelstva pražského s purkmistrem JUDr. Václavem Bělským v čele působilo velmi uspokojivě na mysl lidu pražského; pověstné stěhování se z Prahy již v pondělí dne 2. července značně ochablo a dne 3. července úplně přestalo; ba mnoho rodin vracelo se již zase do Prahy.

Po příkladu svého zastupitelstva jala se Praha s chladnější myslí a mužnějším klidem hleděti všem možným událostem vstříc. Bez vojska, bez policie v chvílích všeobecného napnutí a nejtrapnější nejistoty zachován byl všude klid a pořádek, ačkoliv na ulicích bylo stále nesmírně živo.

Zvláštního rázu nabyla Praha neustále přibývajícím lidem venkovským z krajin nepřítelem zaplavených. Kdyby nebyla vážnosť doby zasmušovala každou tvář, bylo by se dalo říci, že na ulicích pražských jest tak pestrý život, jako o pouti svatojanské. Byla to bohužel pouť velmi smutná.

Ten ubohý, politování hodný lid venkovský, jenž bůh ví odkud až sem uprchl, chodil po ulicích jako zmámený; tak mnohý, nevěda kam

*) Pražská obecní policie udržela se až do měsíce října 1868. Když za tehdejšího rozvlněného ruchu politického po velikých táborech lidu na Žižkově a na Pankráci prohlášen byl nad Prahou stav výminečný a za správce místodržitelství povolán byl generál Koller, byla správa policie obci pražské zase odňata a zřízen opět sbor c. k. stráže bezpečnosti.

vlastně jde a kde se zastaví, vlekl sebou sem tam i zavazadla, pod jichž tíží div že k zemi neklesl! Smutný to věru pohled na ubožáky, kteří nevědouce, co se v jich nepřítelem ohrožených, ba snad již v jeho moc padnuvších dědinách děje, bez cíle, se slzami v očích a s nejsmutnějšími nadějemi zde bloudili. Mnohdy se s venkovany zastavil soucitný Pražan a tu utvořil se ihned kolem hlouček zvědavců, naslouchajících vypravování uprchlíků, kteří vidouce před sebou vděčné posluchačstvo ovšem v líčení přestálého strachu také neskrblili. Sdílnosť byla obapolná.

Jinak byl všude největší klid!

Obecný klid a pořádek, jaký po kvapném útěku vojska a policie a po spůsobeném tím zmatku a poplachu v Praze zase nastal, měl skutečně ráz Prahy důstojný a vážnosti doby přiměřený.

Tak měly se věci v Čechách do dne 3. července!